

ISSN 1561 – 1264

**ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»**

**НАУКОВЕ ПІЗНАННЯ:
МЕТОДОЛОГІЯ ТА ТЕХНОЛОГІЯ**

Філософія

ВИПУСК 1(38) 2017

Засновник: Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

НАУКОВЕ ПІЗНАННЯ: МЕТОДОЛОГІЯ ТА ТЕХНОЛОГІЯ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ № 1 (38) 2017

ISSN 1561-1264

Key title: Naukove piznannâ. Metodologiâ ta tehnologiâ

Abbreviated key title: Nauk. piznannâ, Metodol. tehnol.

Variant title: Naukove piznannâ: metodologiâ ta tehnologiâ

*Журнал зареєстрований
26 червня 2010 р.
Міністерством юстиції
України № 17195-5965 Р.*

*Журнал виходить 2 рази на
рік і є фаховим з філософії
згідно переліку наукових
видань України.
Затверджено рішенням
МОН України №241 від
09.03.2016.*

*Підписано до друку та
розповсюдження мережею
інтернет рішенням вченої
ради Південноукраїнського
національного
педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського.
Протокол №13 від
27.06.2017 року.*

*Друковані матеріали
виражають позицію
автора, яка не завжди
поділяється редакційною
колегією.*

*Передрук матеріалів
здійснюється за умови
обов'язкового посилання на
“Наукове пізнання:
методологія та
технологія”.
Рукописи не повертаються.*

Редакційна колегія

Борінштейн Євген Русланович, головний редактор, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії та соціології (Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»).

Цибра Микола Федорович, заступник головного редактора, доктор філософських наук, професор кафедри філософії та соціології (Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»).

Балашенко Інна Валеріївна, відповідальний секретар, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та соціології (Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»).

Балабаєва Зінаїда Василівна, доктор філософських наук, професор кафедри регіональної політики та публічного адміністрування (ОРІДУ НАДУ при Президентові України).

Гансова Емма Августівна, доктор філософських наук, професор кафедри філософії та соціології (Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»).

Добролюбська Юлія Андріївна, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії та методології науки (Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»).

Єршова-Бабенко Ірина Вікторівна, доктор філософських наук, професор кафедри загально-гуманітарних дисциплін (Міжрегіональний гуманітарний інститут).

Златица Плашійєнкова, PhD доктор філософії, філософський факультет (Університет Коменського в Братиславі, Словаччина).

Койчева Тетяна Іванівна, доктор педагогічних наук, доцент, проректор з наукової роботи (Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»).

Мисик Ірина Георгіївна, доктор філософських наук, професор, декан факультету української філології (Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»).

Михальченко Микола Іванович, доктор філософських наук, професор (член-кореспондент НАН України, заслужений діяч науки і техніки України).

Петр Ємелка, PhD доктор філософії (Університет Масарика, Брно, Чеська республіка).

Пунченко Олег Петрович, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії та українознавства (Одеська національна академія зв'язку ім. О. С. Попова).

Романенко Михайло Ілліч, доктор філософських наук, професор, ректор (Дніпропетровський інститут післядипломної освіти).

Халапсіс Олексій Владиславович, доктор філософських наук, професор кафедри філософії та політології (Національна металургійна академія України).

Чебикін Олексій Якович, академік НАПН України, доктор психологічних наук, ректор (Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»).

Вимоги до статей, які подаються до наукового журналу "НАУКОВЕ ПІЗНАННЯ: МЕТОДОЛОГІЯ ТА ТЕХНОЛОГІЯ"

У наукові журнали «Наукове пізнання: методологія та технологія», «Перспективи. Соціально-політичний журнал» приймаються матеріали, що стосуються результатів оригінальних наукових досліджень і розробок з філософії, соціології та політології.

Мова – українська, російська, англійська (за вибором).

Кожна стаття супроводжується рецензією доктора наук. Статті авторів, які мають вчений ступінь доктора наук, не рецензуються.

Редакція журналу залишає за собою право скорочення надісланих матеріалів і внесення в них редакційних змін.

Редакція може публікувати статті в порядку обговорення, не поділяючи точки зору авторів. Автори опублікованих статей несуть відповідальність за точність наведених фактів, статистичних даних, власних імен та інших відомостей, а також за зміст матеріалів, що не підлягають відкритій публікації.

Згідно з вимогами МОН України стаття повинна містити актуальність проблеми, аналіз останніх наукових досліджень, мету роботи, виклад основного матеріалу дослідження, висновки та перспективи подальших наукових розробок у цьому напрямку, список використаної літератури.

Тексти статей приймаються по електронній пошті (e-mail: kaffilosnpny@gmail.com) у вигляді вкладеного файлу, виконаного згідно наведених нижче вимог.

Збірники виходять: «Перспективи. Соціально-політичний журнал» - 4 рази на рік, «Наукове пізнання: методологія та технологія» - 2 рази на рік. Термін виходу статті слід уточнювати безпосередньо перед подачею статті до друку.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

- Обсяг статті – від шести сторінок тексту (20 000 знаків), оформленого відповідно до представлених вимог.
- Стаття набирається в редакторі MS Word, формат A4. Поля: верхнє – 20 мм; нижнє – 20 мм; ліве – 20 мм, праве – 20 мм.
- Загальні вимоги до формату тексту: шрифт Times New Roman Cyr, міжрядковий інтервал – одинарний. Вимоги до кожного елементу статті об'єднані в таблицю:

Елемент статті	Технічні вимоги до елемента статті (розмір шрифту, стиль, величина абзацу, вирівнювання, інтервал)
УДК	12, напівжирний, без абзацу, вирівнювання по лівому краю
Ініціали та прізвища авторів	12, напівжирний, без абзацу, вирівнювання по центру
Місце роботи	12, курсив, без абзацу, вирівнювання по центру
Назва статті	14, напівжирний, заголовний, без абзацу, вирівнювання по центру
Анотація	12, напівжирний, абзац 5 мм, вирівнювання по ширині сторінки
Ключові слова	12, абзац 5 мм, вирівнювання по ширині сторінки, курсивом
Текст статті	14, абзац 5 мм, вирівнювання по ширині сторінки
Література, посилання і примітки	12, без абзацу, вирівнювання по ширині сторінки

До статті додаються:

– відсканована рецензія доктора наук та наукового керівника (для аспірантів та пошукачів);

– файл з відомостями про авторів (прізвище, ім'я, по батькові повністю, науковий ступінь і вчене звання, місце роботи, номери службового та домашнього телефонів, поштова адреса, адреса електронної пошти). Якщо авторів декілька – потрібно вказати, хто з авторів представляє авторський колектив;

– ПІБ автора, назва статті, анотації та ключові слова – трьома мовами (українською, російською, англійською);

– резюме англійською мовою загальним обсягом 4000 знаків.

- **Малюнки і таблиці** набираються шрифтом Times New Roman 9 з одинарним міжрядковим інтервалом. Малюнки, діаграми і таблиці створюються з використанням чорно-білої гами. Використання кольору і заливок не допускається!

- **Формули** слід набирати за допомогою редактора формул Microsoft Equation і нумерувати в круглих дужках (2).

- Стаття повинна містити прізвища авторів, назву статті, анотацію та ключові слова трьома мовами – українською, російською та англійською (розміщуються безпосередньо за назвою статті).

- **Бібліографічні посилання** по тексту проставляються в квадратних дужках: [номер позиції]. Рекомендована кількість літературних джерел не менш 6.

- **При наявності приміток** у кінці статті бібліографія та примітки розміщуються з наскрізною нумерацією у порядку згадування їх у тексті.

Телефон для довідок з 9.00 до 16.00 в робочі дні:

048 – 732-09-52 кафедра філософії та соціології

067-714-51-33 – Балащенко Інна Валеріївна

Свої запитання надсилайте за адресою: e-mail: **kaffilosnpny@gmail.com**

З повагою, редакційна колегія наукових журналів

«Наукове пізнання: методологія та технологія», «Перспективи». Соціально-політичний журнал.

Аксьонова Віра Ігорівна (м. Кропивницький) – кандидат філософських наук, доцент кафедри профпедагогіки та соціально-гуманітарних наук Льотної академії національного авіаційного університету

УДК 930(477)

ДОН КІХОТ – ПОСТНЕКЛАСИЧНИЙ СИМВОЛ ЛИЦАРСЬКОГО СЛУЖІННЯ ІДЕАЛАМ КОЗАКОФІЛЬСТВА

Національна ідея, як пошук сучасного типу духовного тлумачення боротьби за вимір «власного архетипу» України, корелюється Антоном Макаренком із збереженням історичного оптимізму, щоб подолати примітивний погляд носіїв малоросійщення на демократизацію і патріотизм.

Ключові слова: метафізика, архетипи, цивілізація, національна ідея, патріотизм, козакофільська саморегуляція, Дон Кіхот Запорозький – Лицар печального образу.

ДОН КИХОТ – ПОСТНЕКЛАСИЧЕСКИЙ СИМВОЛ РИЦАРСКОГО СЛУЖЕНИЯ ИДЕАЛАМ КОЗАКОФИЛЬСТВА

Национальная идея, как поиск современного типа духовного толкования борьбы за измерение «собственного архетипа» Украины, коррелируется Антоном Макаренко с сохранением исторического оптимизма, чтобы преодолеть примитивный взгляд носителей малоросийщения на демократизацию и патриотизм.

Ключевые слова: метафизика, архетипы, цивилизация, национальная идея, патриотизм, козакофільська саморегуляція, Дон Кихот Запорожский - Рыцарь печального образа.

DON QUIXOTE – POST-CLASSICAL SYMBOL OF CHIVALROUS SERVICE TO IDEALS OF KOZAKOPHILISM

The national idea, as a search for a modern type of spiritual interpretation of the struggle for measuring its "own archetype" of Ukraine, is correlated with Anton Makarenko, with the preservation of historical optimism, in order to overcome the primitive view of the bearers of small-towns on democratization and patriotism.

Key words: metaphysics, archetypes, civilization, national idea, patriotism, kozakophilic self-regulation, Don Quixote Zaporozhsky - Knight of a sad image.

Мета статті – з'ясувати актуалізацію пошуку сенсу національної ідеї в Україні в період становлення сталінізму та історичний вимір творчості видатного педагога Антона Макаренка – носія власного типу тлумачення козакофільства, так чи інакше пов'язаного з оптимізмом громадської «боротьби за суверенітет», оскільки філософія свободи допомогла зберегти дух етносоціальної єдності, долаючи примітивний погляд на демократизацію і патріотизм.

Постнекласична традиція вписується в онтологему спадщини А. С. Макаренка, створює уможливлення філософсько-виховне вчення, яке висвітлює дух свободи Вічно суцього, зокрема про найзагальніші види буття (Бог, світ, янголи, дух), оскільки метафізичний аналіз (Ю. Бохенський, Ж. Марітен, Йоан Павло II та ін.), конструює духовне буття свободи через субстанцію, її невід'ємні властивості - атрибути (Б. Спіноза, Р. Декарт, Г. Лейбниц, Б. Паскаль), поняття абсолютного часу і простору (І. Ньютон, Г. Галілей); трансцендентне «розуміння апофеозу вільного буття». Європейська цивілізація відтворює

поміркованих прихильників еволюції історії опору сталінізму, висвітлюючи буття в усій його абстрактній містичності, використовує соціологічну форму метафізичного запитання: «До питань такого гатунку належать наступні: «Що є Я?», «Що є не - Я?», тобто світ; «Що є над - Я», тобто Абсолют ... А. С. Макаренко розглядає буття в руслі новітньої постнекласичної традиції, творчо осмислюючи досвід поєднання філософії, метафізики, гуманістики для універсальної відповіді на питання: «Чому історичний народ, котрий має багаточисельність, оригінальний внесок у європейську цивілізацію, майже до кінця XX ст., мав статус лише борця за самостійність». Метафізичне пізнання важливе для збагачення духом патріотизму філософії національної ідеї, що з'ясовує досвід етноцентризму, стилів громадянського інтерпретування досвіду національного самовизначення.

«Випадково чи ні ми називаємо своє людське існування буттям, Dasein? Dasein – існування: створює через це слово назву людської істоти (людини, Бога, речей), життя, яке є «буття-ось»..., підкреслював видатний філософ-екзистенціаліст, але зводити людину до її властивостей неможна, оскільки вона все ж більше суми тіла і душі, ... у неї є досвід безпосереднього розуміння своєї цінності (тобто трансцендентне проникнення у сутність свого Я - Авт.)» (М. Гайдеггер [5, С. 110-111]. Сутнісна модель виховання А. С. Макаренка характеризує в образі Дон Кіхота дух лицарського служіння національній ідеї тому, що вона має суб'єктивне відношення до обґрунтування гуманістики державотворення. «Дон Кіхот Запорозький» так шифрує видатний реформатор свій підхід до розпредметнення сенсу національної ідеї [4, С. 310] з тим, щоб дух лицарського націєтворення був освячений місцевою козацькою традицією, бо вона вже має власну галузь буття — онтологічне відношення доборців за самостійність. А. С. Макаренко – один із захисників цивілізаційної інституціалізації шляхетного патріотизму (про цей феномен першим концептуально оголосив Аристотель, у мистецтві - Мігель де Сервантес у «Дон Кіхоті»).

Ось чому, засновники постнекласичних концептів «лицаря української нації» в онтологічному образі створюють лише підстави для громадського спілкування, наприклад, Антон Макаренко, аналізуючи відвагу когорти Дон Кіхотів, через цей символ зміг оголосити, зокрема про спільноту письменників, філософів, вихователів і теологів, але зараз цей герменевтичний процес потрібний у площині метафізики представників захисту духовної еліти нескореної України, її свободи, Антон Макаренко в своєму особистісному символі Дон Кіхота використав свободу волі, дає конфронтацію з сталінським духом приниження національної гідності, щоб дух рідного тлумачення сенсу відносин виховання і держави відображував відносини Бога і людини, християнської теократії та національного самоврядування. «В целом - сверхчувственное и чувственное - в каком-то смысле одинаково... Уже один только факт доказательства бытия Божьего... - метафизикой нивелируется и уплощается до уровня обыденного познания с той лишь разницей, что речь не идет о сверхчувственном, удостоверенном... откровением и церковным учением... Но это совершенно превратное истолкование аристотелевского «божественного»... Метафизическое есть сущее пусть и выше, но равно наличествующее на ряду с другим сущим» (М. Гайдеггер) [5, С. 147-148].

Не залишився осторонь цих проблем і А. С. Макаренко, видатний прихильник козацької України за доби «бунту мас» (Х. Ортега-і-Гасет). Він своєчасно запропонував залишити для колоністів (взагалі для своїх земляків) власні виховні роздуми («Педагогічна поема») лише в якості каркасу громадянського підходу до освітніх змін, чим розкрив значення системи власного форматування і отримання основної патріотичної інформації. Його приклад життя і досі часто дозволяв майбутнім поколінням у душі козакофільства продовжити творчий пошук сенсу життя. Патріотичний дух творчості А. С. Макаренка почав перехреснуватися з паралельним продовженням осмислення спадку інших видатних українських педагогів, - повернення до аналізу Кобзарєвого спадку, зокрема, його творчість не завжди мирно співпрацювала з представниками духовно-освітнього напрямку вульгарно-атеїстичної і державної думки.

Дух істини, що сповідував А. С. Макаренко має великий історичний сенс, бо він не сприймає прояви ні плебейського невігластва, ні малоросійської конформістської синтези, що проповідували і насаджували радянські радикали, оскільки прояви політичного невігластва заважають становленню «сім'ї великої, вільної, нової» (Т. Шевченко), про що завжди мріяли видатні літератори, педагоги, філософи, богослови та науковці. (М. Бердяєв, С. Булгаков, М. Драгоманов, М. Костомаров, В. Вернадський, О. Лосєв).

А. С. Макаренко за своїм моделюванням українського гуманістично-антропологічного пошуку сенсів буття, оголосив себе раз і назавжди одним з прихильників «філософії серця» (Г. Сковорода), оскільки і зараз його духовні нащадки продовжують прищеплювати моральні чесноти лицарів-запорожців як у загальній середній освіті, так і в професійно-технічних та спеціалізованих ліцеях, інших навчальних закладах.[1;2;6;7] В Україні системна сукупність гуманістичних обріїв «Країни знань» завжди продовжувала мати великий внесок у становлення складної структури та функції національного виховання, щоб включити «козацьку педагогіку» як матрицю реформування навчально-виховних комплексів.

Віртуальні сюжети «Педагогічної поеми» А. С. Макаренка торкаються і «філософії серця» Г. Сковороди, щоб зрозуміти дух поступу запорозьких лицарів, які і зараз живі віртуально як ідеал захисту української гідності. Але в радянську добу гідність відтворюється у латентній формі, вперше «лицарські риси» опосередковано були оприлюднені, як ідеальні типи активістів - цей феномен був запроваджений в дитячій комуні ім. М. Горького.

Досвід «козацького товариства» у колективістській моделі освітнього простору шифрується за символом Дон Кіхота, оскільки це поняття дозволяє конструювати важливі для того періоду раннього сталінізму зовнішні опозиційні дискурси, щоб у недалекому майбутньому знайти оригінальний шлях футурологічного рішення етносоціальних і ювентологічних проблем. Зміни сучасних освітніх та етнонаціональних і конфесійних проєктів, у дусі «рівнозначної багатоманітності», - сполученні з духом творчого підходу А. С. Макаренка до європейського вирішення питань козакофільсько-виховних, оскільки оригінально використовується спадщина як М. Сервантеса, також М. Гоголя, Великого Кобзаря, романтично-просвітницькі знахідки М. Пирогова і К. Ушинського, І. Мечнікова, В. Винниченка, Є. Маланюка, інших видатних діячів українського відродження.

В результаті герменевтичного аналізу творчості А.С. Макаренка слід виокремити специфічні умови панування духу політичного постмодерну: в національній освіті і культурі, – пов'язане з філософським визнанням багатоманітності шляхів розвитку українського духу, завдяки торжеству патріотичного єднання «батьків і дітей» навколо шляхетних ідеалів ітоді принцип «рівнозначної багатоманітності» є результатом зростання складності існування перформативної комунікації та поступу кризового соціуму, але в аспекті його культурної багатоманітності, щоб виявляти появу нових видів парадигмально-освітнього впливу форм світу, (наприклад, подвійне кодування, і одночасне звернення до комунікантів різноманіття чи статусу).

На основі національних цінностей патріотизму А. С. Макаренко називає себе «Дон Кіхот Запорозький» [4, С. 310] продовжив процес того добра, яке акумулює козацькі традиції, саме під час громадянського пошуку, громадського порозуміння як сенсу гуманістики націтворення Т. Шевченка. Цей видатний носій європейського вектору буття, зокрема незламних козакофілів, був для А. С. Макаренка моральним взірцем, оскільки зміг дати поштовх духу українських демократичних новацій, як прихильник постнекласичного розуміння суперечливості становлення політичної нації. Видатний педагог намагається використати спадок корифеїв на підтримку власної діяльності, щоб скасувати національну байдужість деяких лібералів, націонал-нігілістів тощо.

«Педагогічна поема» є латентною критикою споживацького відношення до українофільства, зокрема до ролі С. Петлюри або його принципових послідовників, з їх іноді історичною

імітацією поваги до спадку Великого Кобзаря, що видатний педагог показав на прикладі деяких викладачів, що своїми проявами побутового егоїзму майже паплюжили сенс українофільства та ігнорували в цьому питанні принцип європейського гуманізму. Одними із них були викладачі на прізвище Дерюченко чи Родимчик, над позицією яких (малоросійська меншовартість) він іронізує.

«Дерюченко был ясен, как телеграфный столб: ... украсил все помещение колонии дешевыми портретами Шевченко ... Этому человеку... приходилось проделывать дела, кощунственно безразличные к украинской державности: дежурить по колонии, заходить в свинарню, отмечать прибытие на работу сводных отрядов, а в дни рабочих дежурств работать с колонистами. Это была для него... ненужная работа, а вся колония – совершенно бесполезное явление, не имеющее никакого отношения к мировой идее.» [4, С. 162]. Видатний педагог зриває плебейські комплекси малоросійської меншовартості: «Дерюченко вдруг заговорил по-русски..., началось с того, что жена Дерюченка... собиралась родить..., впрочем, он не был счастливым отцом, его первенец, названный Тарасом, прожил в родильном доме только одну неделю... Тараса Дерюченко еще не было на свете..., когда... воспитатели и весь персонал колонии получали пищевое довольствие..., масло. Мы вдруг стали получать с таким обилием, что я нашел возможным... выдать его в составе сухого пайка... Дерюченко (написав скаргу, що йому не дали масло на сина Тараса. – Авт.)...

-Почему не выданы жиры на моего сына?... Завгубнаробразом вызвал меня и сказал:

- Приходил ко мне ваш воспитатель с жалобой. Знаете что? Надо таких гнать..., невыносимого шкурника» [4, С. 173-174]

А. С. Макаренко припиняв розпалювання будь-яких форм національної ворожнечі, бо вважав її прояви комплексом малоросійської меншовартості серед колоністів та викладачів. Один з них на прізвище Родимчик викликав невдоволення «активу колоністів» своїм небажанням чесно ставитися до своїх професійних обов'язків, зокрема прикриваючися тим, що головний агроном за національністю український німець, заборонив йому пасти власну корову в загальному корівнику: «Задоров(один з «активістів»: А. С. Макаренко сенс поняття козакофільство розповсюджує на «актив», «пасив», «болото», «шпану», - структурні елементи етносоціальної спільноти.- Авт.), говорив:

- Зачем нужен этот Родимчик? Он целый день сидит у себя на квартире, а то уходит в деревню?... Придешь рапорт подписать, и то не найдешь: то он спит, то обедает, а то ему некогда – подожди. Какая с него польза?...

- Мы знаем, как должны работать воспитатели, - сказал Таранец. А Родимчик?... постоит с сапой полчаса..., а через два часа... уже он идет из деревни, что-нибудь в кошелке тащит... Я обещал ребятам принять меры... Наедине (вказує А. С. Макаренко. – Авт.) я начал его отчитывать... Родимчик прервал меня...:

- Я знаю, чьи это шутки, я очень хорошо знаю, кто под меня подкапывается, - это все немец этот! А вы лучше проверьте..., что этот человек..., чем Шере (прізвище співробітника. – Авт) кормит своего Милорда?... Он берет пшено..., варит... кашу..., дает собаке есть, ничего не платит... Я сказал Родимчику:

- Уезжайте вы лучше из колонии... Сегодня приказом я вас уволью... Где найти людей для этого (виховно-навчального процесу. – Авт.) проклятого дела? Настоящих людей? Настоящих людей? Это не так мало, черт его подери!». [4, С. 163-164]

А. Макаренко сміливо вказує на те, що із переорієнтацією українського поневоленого суспільства на рейки авторитарного йде деформація поняття «Хазяїн», попри офіційно оголошеного демократично-колегіального способу управління; з'явилася у той час і тенденція до механічного поєднання навколо офіційних ідеологем різних парадигм навчання й виховання, які були прийнятими в якості зразка на всіх етапах розвитку європейського світу.

При орієнтації на сталінізацію індивідуальної траєкторії ідеологічного розвитку учня, та - подолання майбутнього «політичного блюзнірства», як правило, це було дозволено (тимчасово), бо місцевий «хазяїн» (керівник своєї частки влади за правління деспота Й. Сталіна), привласнив, однак диктаторську роль собі, - ті чи інші «забобонні висловлювання» проти імперської влади взагалі не дозволялись. Ось чому, в «Педагогічній поемі» автор знаходить оригінальну форму, коли критично сприймає стратегію і тактику боротьби більшовиків або С. Петлюри, інших революціонерів-можновладців часу гострих змагань, що діяли під час громадянської війни, але часто-густо попри логіку політичного єднання автохтонів і нацменшин, обумовив стихійні прояви і насилля, і гуманістики змін українського буття.

Гуманізм, як складова перших підходів до сутності та сенсів боротьби за свободу буття, відображає дух соборної України, і, властивостей окремих її елементів, виведених у «Педагогічній поемі» з позицій філософії свободи, при повному відтворенні логіки становлення альтернативного буття, яка міститься в цих аксіоматичних козакофільських гіпотезах. Дух гуманістично-колективістської моделі освітнього простору розуміється А. С. Макаренком, як тривала і складна робота з духовними структурами, а не як вторинне інформування колоністів про зміну деяких духовних сутностей. У своїй аксіоматичній формі гуманістичні обрії освітнього простору представляються видатному педагогу сполученням лише зовні абстрактних форм «українського товариства» - соціуму - структур. І тоді учнівське самоврядування виявляється наближенням освітнього простору до лицарського духу української ідеї, до метафізичних таємниць, що навіть пов'язані з реальним гальмуванням ненависті до автохтонів, до селян або нацменшин. А. С. Макаренко, як український патріот, не сприймає невігластво того чи іншого носія націоналофобії, ні пихатості західнофобів чи антисемітів всіх часів тощо. Хоча по суті і розкриває прояви невідомої сторони радянської побутової нетолерантності, що дозволяє козацьким нащадкам зрозуміти деякі аспекти величчя локально-експериментальної дійсності; її видатний наставник розтлумачив у своїй концепції колективізму, коли описував кроки юнацького самоврядування, але під час аналізу висвітлював як роль козакофілів, так і труднощі створення соборності України. Видатний педагог-філософ має власне футурологічне уявлення про соціогуманістичну специфіку дій «пасиву», «болота», «шпани», «активістів», яка укладається в деякі з цих проявів (байдужість) своїх колег тощо. Макаренко своєю гуманістикою виховання примушував дітей подолати байдужість, - щодо ознак малоросійської меншовартості, що «нашла выход в пуганье евреев и издевательстве над ними» (А. С. Макаренко). [4, С. 77]

Метафізичне тлумачення принципів духовної саморегуляції європейського націєгенезу, тоді дає історичній освіті реальну софійну змогу час від часу перевіряти за критерієм гуманістики відтворення духу кордоцентрично-козакофільських форм існування, і, рівень активної політичної поведінки молодіжного колективу, освітнього простору тощо, чим Антон Макаренко виявив відношення до демократичної політичної культури, оскільки в освітньому просторі постійно виникають суттєві неспроможності, - між тим, що є, і тим що має бути. Зокрема, після початку світової пролетарської революції (жовтень 1917 р.), що нібито намагалася призвести до відмирання антагонізму держав, класів, пізніше націй, але в результаті тотального насилля посилив відтворення традицій дикунства і варварства, прояви шовінізму і націоналізму.

А. С. Макаренка турбує ряд питань європеїзації: кволюї передачі історичної спадщини, відмова влади від проблеми (часткового) збереження і гуманістичних цінностей і норм демократичного патріотизму. У першу чергу його турбують питання гальмування міжнаціональної комунікації, пов'язаних з тим, щоб було вчасно і суттєво продовжено духовне об'єднання громадян України (Схід і Захід), що є в основі сутнісно-складових важелів соборної держави. Гуманістична модель А. С. Макаренка пройшла перевірку часом важких іспитів, де вектор цивілізованого патріотизму теж визначає стратегію виховання, наприклад,

дослідження козацької мрії про власний гетьманат; має продовжувати еволюційні дії в аспекті переформатування освітнього простору, щоб виховати активну життєву позицію у значній частині нашого населення, без якої неможливо реформувати ні політику держави, ні дії суспільства. Що треба зробити, щоб мінімізувати почуття громадської байдужості або бунтарства чи стихійної участі у політичному житті країни?

Справа в тому, що загальноприйнята за часів А. С. Макаренка європейська філософсько-освітня парадигма й не ставила за мету розглянути феномен політики як номінації гуманістичного визначення «всього» дійсно політичного, тобто це був лише як прояв феномену «абстрактно-сутнісного знання». Видатний педагог цей феномен розглянув саме в пасіонарно-феноменологічному трансцензусі заміни більшовицької дихотомії «свій-чужий» на трихотомію «свій-чужий-інший», що є фактично номінацією демократичної «інтерсуб'єктивності», тобто, використовуючи ознаки козакофільства в українській інтерпретації гуманістики, щоб в освітньому просторі «хазяїном» була колективна воля, яка відтворює сенс самоврядування, допомагає в перспективі постійно відтворювати козацьке суспільство: як носія «духу європейської життєдайності».

Коли пригнічується дух свободи, пасіонарність шляхетних українських патріотів розкривається в кордоцентричному сенсі діалогів Дон Кіхота Запорозького, – Лицаря Печального образу і з Санчо Пансою (цю роль грають помічники видатного наставника, – критично сприймали радянські реалії, – традиція українського козакофільства, – як оригінальна інтерпретація національної зміни форм визвольної боротьби з історичним злом, всіма засобами, включаючи звичайну зброю та якісні зміни в альтернативному просторі, де діє логіка національних прогресивних символів. Образ Дон Кіхота потрібний, щоб позитивно висвітлювати дух європейської гуманістики та її вплив на всі ланки освітнього буття, створюючи ефект природного зближення навколо автохтонного етносу всіх представників нацменшин. В історії України вони завжди йшли за автохтонами-гуманістами шляхом добровільної українізації, асиміляції тощо.

«Дон Кіхот Запорозький» допоміг зрозуміти те, що навколо цивілізованої національної ідеї завжди об'єднуються люди честі, – ставлячи наголос так, щоб сам процес реформування держави відповідав європейським чеснотам. Зараз Дон Кіхоти необхідні для того, щоб освітній досвід впливав на весь соціокультурний простір. Освітній простір явив власному народу та світу якісні зміни, попри контрпропагандиським імперським міфологемам. Реформатори за покликанням здатні відправити в небуття будь-які прояви стереотипів минулого, прискорив розповсюдження українського цивілізованого патріотизму, оскільки творчість А. С. Макаренка протистояла схоластичному відтворенню масового «гвинтика» бюрократичного механізму.

Тому, не випадково, видатний реформатор діє як цивілізований Деміург, бо за його спадком в Україні, і, на всьому пострадянському просторі створювалася шляхетна доля тисяч прихильників гуманізації соціокультурного простору. Цей досвід є приклад гуманістичних змін у душі європейського націєтворення, і зараз його живлять і насаджують козакофіли-ентузіаста. Українська політична нація створюється поступово, завдяки поєднанню альтернативних символів колись поневоленого народу. Нащадки «філософії серця» працюють у сучасній манері, часто в опозиційній думці, репрезентують шляхетний прошарок народу; їх солідарність торкається всіх патріотів-носіїв європейського реформування освітнього простору, що, попри ситуативних негараздів, залишалися відвертими прихильниками козакофільства.

Загальноосвітній навчально-виховний проект А. С. Макаренка й зараз має забезпечувати парадигму кордоцентричного колективізму, оскільки козакофільський дух є в основі образу гуманістики національних змін загальної освіти, наповнюючи її всім тим лицарським духом, що було здійснено А. С. Макаренком. На забезпечування патріотичних потреб колоністів-громадян, вважав він, має бути спрямовані самоврядування у професійній і повній загальній середній освіті. Випускники цих навчальних закладів, які успішно пройшли кваліфікаційну

атестацію, часто і зараз отримують від його спадку патріотичний багаж, інтелектуальний та громадсько-кваліфікаційний статус. В тісному взаємозв'язку розгортається патріотизм дитячого (студентського) колективу, сполучений з вищими ідеалами Батьківщини. Остання парадигма виходить часто на світ у вигляді логічних наслідків з філософських аксіом, розумінні всього спектру колізій та досвіду втілення гуманістичної теорії, яку підживлює подолання стереотипів богоборства тощо.

Богоборці в своєму казарменому соціалізмі намагалися довести гуманізм до кінцевого заперечення свободи людини, до останнього опанування людиною революціоністською фразеологією деяких вульгарних проявів світського месіанізму. Хоча дух козакофільської необхідності поступово примушує до перетворення «маленької» людини в знаряддя не бюрократії і деспотизму, а виробничих сил і європейської гуманістики на користь вільної України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аксьонова В. І. Метафізичний дискурс у контексті цивілізаційного розвитку України / В. І. Аксьонова, І. З. Скловський // Перспективи / За ред. А. І. Кавалерова. – 2008. – №4 (44). – С. 3-9.
2. Боринштейн Е. Р. Самореализация личности в трансформирующемся украинском обществе. /Е. Р. Боринштейн // Перспективы. -2005. - № 3. – С 102-107.
3. Лосев А. Философия имени /А. Лосев – М.: Москов. ун-т., 1990.- 269с.
4. Макаренко А. С. Педагогическая поэма / А. С. Макаренко.- К.:Рад. школа, 1987.-512с.
5. Хайдеггер М. Основные понятия метафизики / Мартин Хайдеггер //Вопросы философии – 1989.- №9 - С.108-159
6. Электронный ресурс: <http://vestnikzgia.com.ua>
7. Электронный ресурс: <http://halapsis.net/>

Атаманюк Зоя Миколаївна – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

УДК:316.6+168.522

ЕКОНОМІЧНА СВОБОДА ОСОБИСТОСТІ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

В статті аналізується свобода особистості у розрізі соціально-філософського аспекту. Звертається увага на основні наукові підходи до аналізу особистості. Розглядаються в контексті соціально-філософської теорії свободи проблеми індивідуальної, особистісно орієнтовної свободи та становлення індивідуального в структурі особистості, розглянутої в умовах трансформації соціальної системи. Це і викликало наш інтерес до проблем економічної свободи, яка має свої основні принципи, а саме: економічну самостійність, економічну відповідальність, економічну рівноправність.

Ключові слова: свобода, особистість, економічна свобода.

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СВОБОДА ЛИЧНОСТИ: СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЙ АСПЕКТ

В статье анализируется свобода личности в разрезе социально-философского аспекта. Обращается внимание на основные научные подходы к анализу личности. Рассматриваются в контексте социально-философской теории свободы проблемы индивидуальной, личностно ориентированной свободы и становления индивидуального в структуре личности, рассматриваемой в условиях трансформации социальной системы. Это и вызвало наш интерес к проблемам экономической свободы, которая имеет свои основные принципы, а именно: экономическую самостоятельность, экономическую ответственность, экономическое равноправие.

Ключевые слова: свобода, личность, экономическая свобода.

ECONOMIC FREEDOM OF THE INDIVIDUAL: THE SOCIO-PHILOSOPHICAL ASPECT

The article analyzes freedom of the individual in the context of the socio-philosophical aspect. Attention is drawn to the main scientific approaches to the analysis of personality. They are considered in the context of the socio-philosophical theory of freedom of the problem of individual, personally oriented freedom and the formation of the individual in the structure of the individual, considered in the conditions of transformation of the social system. This caused our interest in the problems of economic freedom, which has its basic principles, namely: economic independence, economic responsibility, economic equality.

Key words: freedom, personality, economic freedom.

Актуальність. Процеси реформування, що відбуваються у всіх сферах нашого суспільства, стосуються економічних, політичних, соціальних, побутових та інших відносин. Це в свою чергу викликало піднесення науково-теоретичних досліджень проблем формування та розвитку соціально-філософських аспектів свободи особистості. В сучасних умовах вона проявляється через розбудову і вдосконалення суверенної, демократичної держави, громадянського суспільства, що є продуктом соціально-історичного процесу. Цей процес вимагає утвердження громадянської культури, в основі якої формується система ціннісних орієнтацій, поглядів, переконань, усвідомлюється місце в суспільстві, визначаються обов'язки і відповідальність перед співвітчизниками, Батьківщиною та вимагає розвитку таких елементів цивілізацій, як природа – суспільство – людина [8, с. 7].

Сучасна людина має як і свої права, так і обов'язки. Людина – це не повторна особистість, яка має право на вільний вибір чи власну думку.

Мета даної статті – проаналізувати свободу особистості у розрізі соціально-філософського аспекту.

Ступінь наукової розробки проблеми. Проблему особистості розглядали представники соціогенетичного напрямку (Е. Торндайк, Б. Скіннер, У. Доллард, К. Левін та інші), намагаючись пояснити особливості особистості виходячи зі структури суспільства, способів соціалізації, взаємин з оточуючими людьми. Представники біогенетичного підходу в основу розвитку особистості і формування типів її поведінки ставлять біологічні процеси дозрівання організму. С. Холл, наприклад, вважав, що розвиток особистості в згорнутому вигляді повторює стадії розвитку суспільства. Інший представник біогенетичного підходу Е. Кречмер виводив типи особистості і її поведінки з особливостей будови тіла людини.

Особливо яскраво принцип біологізму представлений в концепції особистості, розробленої

3. Фрейдом, який вважав, що вся поведінка особистості обумовлено фізіологічними, несвідомими потягами людини.

В середині минулого століття особливо популярною була концепція когнітивістської орієнтації, представники якої (Ж. Піаже, Д. Келлі та інші) віддавали перевагу розвитку інтелектуально-пізнавальної сфери психіки особистості. Ще один напрямок у психогенетичному підході складали представники персонологічної орієнтації (Е. Шпрингер, А. Маслоу та ін.). Їх увага акцентувалася на розвитку особистості в цілому, від чого, на їхню думку, залежить її поведінка, в тому числі і девіантна [9, с. 334].

Проблема свободи розглядалася в численних працях західноєвропейських філософів XIX-XX століть: Ж.-П. Сартр, Е. Фромм, М. Хайдеггер, К. Ясперс, З. Фрейд, А. Шопенгауер, І. Берлін, О. Вельмар, Ф. Ніцше та інші. Серед вітчизняних дослідників І. Бичко, К. Новікова, Л. Ніколаєва, Б. Грушин, В. Паркін, В. Андрущенко, М. Михальченко, С. Кримський та інші.

Слід зазначити, що певна увага проблемі формування особистості, її поведінки приділялася в соціальній філософії та психології так званого радянського періоду. Однак і серед цих вчених не було єдиної думки, але зате накопичено певний досвід інтерпретації розгляду сутності особистості, мотивів і чинників формування відхилень у поведінці і т.д. Проблему особистості розглядали С. Л. Рубінштейн, Л. С. Виготський, Б. Г. Ананьєв, К. А. Альбуханова-Славська, А. Н. Леонтьєв, А. В. Петровський, В. В. Мясіщев, К. К. Платонов, Д. Н. Узнадзе та багато інших. В. Г. Ананьєв, наприклад, розглядав особистість в єдності чотирьох сторін.

У розрізі економічної свободи сучасні вчені звертаються до фундаментальних проблем теоретико-методологічного рівня, метафізики економіки, філософії грошей, фінансової цивілізації, проблемам соціальної відповідальності та економіки знань (В. Д. Базилевич, Т. П. Глушко, В. В. Ільїн, А. А. Мазаракі, С. В. Пролеєв, З. Е. Скринник та інші). На діяльність як головне джерело культури звертають увагу українські вчені Л. Губерський, В. Андрущенко і М. Михальченко. Вони відзначають, що зв'язок культури з людською працею, активною, перетворюючою освітньою діяльністю людей. [15, с.63]

Виклад основного матеріалу. Природа і сутність людини – філософське поняття, яке позначає сутнісні характеристики людини, що відрізняють її, але не зводяться до всіх інших форм та родів буття, в тій чи іншій мірі властивих всім людям. Вивченням та інтерпретацією природи і сутності людини займаються на різних рівнях узагальнення філософії, антропологія, психологія, соціобіологія, теологія. Однак серед дослідників не існує єдиної думки не тільки про характер природи людини, а й про наявність природи людини як такої.

На думку основоположника класичної німецької філософії І. Канта, людина – це істота, призначена для суспільства. Питання «що є людина?», По Канту, зводиться до трьох питань:

- 1) «що я можу знати?» (Теоретичний аналіз);
- 2) «що я повинен робити?» (Практичний аналіз);
- 3) «на що я можу сподіватися?» (Етичний рівень дослідження духовних властивостей, намірів людини, на цьому рівні він розвиває відповідальність і осудність). Вчинки людини відбуваються внаслідок усвідомлення своєї самості. Особистість - індивідуальність особливого роду [10].

Для Фіхте: «Людина - це «Я» породжує «не Я», ».

Згідно з Гегелем, становлення людини відображає рух духу:

- суб'єктивний дух;
- об'єктивний дух;
- абсолютний дух.

У центрі філософії Л. Фейєрбаха – жива конкретна людина як тілесна, психофізична істота,

невіддільна від природи. Положення Л. Фейєрбаха про те, що людина – це вища природна істота, являє собою так званий «антропологічний принцип» його філософії [10].

Ключ до розкриття таємниць людини лежить в розкритті таємниці природи. Обмеженість антропологізму Фейєрбаха полягає в нерозумінні суспільної сутності людини і в біологізаторстві.

У марксистській філософії людина розглядається як сукупність всіх суспільних відносин, як цілісна єдність біологічного, психічного і соціального рівнів (біосоціальна істота).

У некласичній філософії С. К'єркегора людина - це єдність кінцевого і нескінченного. У своєму становленні людина проходить три стадії:

- 1) естетичну;
- 2) етичну;
- 3) релігійну [10].

Згідно Ф. Ніцше: «Людина - істота проміжна між твариною і надлюдиною. Надлюдина – людина, здатна себе перевершити. Людина – шлях, канатна дорога над прірвою, що веде від тваринного до надлюдини». Фрейд розглядав три основні рівні в структурі особистості: 1) несвідоме – «Воно» (Ід) - найнижчий і найпотужніший пласт, що знаходиться за межами свідомості, де зберігаються минулий досвід, біологічні імпульсні потяги і пристрасті, неусвідомлені емоції; 2) на фундаменті несвідомого підноситься невеликий поверх предсвідомого, це те, з чим людина постійно має справу, – це його «Я» (Его);

3) останній поверх - «зверху» (Суперего) – це свідоме, що знаходиться над «Я», вироблене історією людства і що існує в системі науки, моралі, мистецтва і культури. Це ідеали суспільства, соціальні норми, релігійні заборони, з якими людина повинна рахуватися. Головним вартовим «Я» є «Над». У відповідь на гріховні, неусвідомлені спонукання «Над» терзає «Я» докорами совісті і почуттям провини. Від «Воно» бере початок все, що іменується психічним, несвідомим. Саме ця сфера, підпорядкована принципом насолоди, задоволення, робить вирішальний вплив на поведінку людини, визначає його думки і почуття, а через них – і дії. Людина - це «машина», рухома відносно постійним комплексом сексуальної енергії (тобто лібідо) [10].

В ХХІ столітті сучасна людина оточена з усіх боків необхідностями (наприклад, правильна поведінка). Вона підпорядковується як фізіологічним, так і соціальним законам суспільства, у якому безпосередньо перебуває, його правилам та нормам. З усіх боків вона оточена певними загальноприйнятими нормами поведінки, традиційними діями і ритуалами. А також важливим аспектом є врахування й економічної необхідності .

Так, наприклад, для більшості представників античної філософії – Сократа, Діогена, Епікура і Сенеки – свобода є змістом і метою людського існування. Для представників середньовічної схоластики – Ансельма Кентерберійського, Альберта Великого і Фоми Аквінського – свобода розуму і вчинків можливі тільки в межах церковних догматів, за межами ж їхня свобода являє собою ересь, тяжкий гріх. У Новий час стає панівною точкою зору на свободу як на природний стан людини, шлях до соціальної рівності і справедливості (Томас Гоббс, Поль Анрі Гольбах, П'єр Сімон Лаплас). Велику увагу проблемі свободи приділяли і представники німецької класичної філософії. Іммануїл Кант, наприклад, під свободою розумів інтелігібельну (тобто недоступну чуттєвому пізнанню) сутність людини; для Йоганна Готліба Фіхте свобода – єдина абсолютна реальність; а Георг Вільгельм Фрідріх Гегель розумів під свободою багатопланову реальність, що у всіх своїх проявах являє форму об'єктивації абсолютного духу [2].

Значний внесок у розвиток даної категорії зробили Бенедикт Спіноза, Жан-Жак Руссо, Вольтер, Карл Маркс, Фрідріх Енгельс, Артур Шопенгауер, Фрідріх Ніцше, Жан-Поль Сартр,

Карл Ясперс, Микола Бердяєв, Володимир Соловйов, Григорій Сковорода, Пантелеймон Куліш і багато інших філософів і мислителів. Як бачимо, підходів до поняття «свобода» дійсно багато, і це ще раз доводить, що свобода надзвичайно складний, багатоаспектний феномен [1, с.211].

Свобода – в абсолютному значенні, – це перебіг подій таким чином, щоб воля кожного дійової особи в цих подіях не піддалася насильству з боку волі інших.

Свобода – в найзагальнішому сенсі, – наявність можливості вибору, варіантів результату події. Відсутність вибору, варіантів події рівносильне відсутності свободи. Свобода є один з видів прояву випадковості, що направляється свободою волі (направленість волі, усвідомлена свобода) або стохастичним законом (непередбачуваність результату події, неусвідомлена свобода). У цьому сенсі, поняття «свобода» протилежно поняттю «необхідність». В етиці «свобода» пов'язана з наявністю вільної волі людини. Свобода волі накладає на людину відповідальність і ставить в заслугу її слова і вчинки. Вчинок вважається моральним тільки в тому випадку, якщо він відбувається за умови вільної волі, є вільним волевиявленням суб'єкта. У цьому сенсі етика направлена на усвідомлення людиною своєї свободи і пов'язаної з нею відповідальності. У праві поняття свободи пов'язана не просто з відповідальністю суб'єкта за свої дії, але і з мірою відповідальності – ступенем осудності чи неосудності вчинку. У праві – закріплена в конституції чи іншому законодавчому акті можливість певної поведінки людини (наприклад, свобода слова, свобода віросповідання і т.д.). Категорія «свобода» близька до поняття «право» в суб'єктивному сенсі, однак останнє передбачає наявність більш-менш чіткого юридичного механізму для реалізації і зазвичай відповідної обов'язки держави чи іншого суб'єкта вчинити будь-яку дію (наприклад, надати роботу в разі права на працю). Навпаки, юридична свобода не має чіткого механізму реалізації, їй відповідає обов'язок утримуватися від здійснення яких-небудь порушують дану свободу дій [6].

Свобода – засіб для досягнення мети і сенсу життя людини. У язичників ідеали свободи послужили основою створення демократичного суспільства, класичним прикладом якого стали Афіни в Стародавній Греції. В останні століття до цих ідеалів повернулося і сучасне суспільство [16].

Актуальність дослідження проблем свободи особистості викликано насамперед розвитком можливостей створення сприятливих умов її самореалізації в суспільстві. Метою такого процесу є формування цілісної концепції індивідуальної свободи особистості, яка б наповнювалася конкретним змістом, відображала б реальну діяльність індивіда як особистості і як члена суспільства. Тому в контексті соціально-філософської теорії свободи особливого сенсу набувають проблеми індивідуальної, особистісно орієнтовної свободи та становлення індивідуального в структурі особистості, розглянутої в умовах трансформації соціальної системи. Це і викликало наш інтерес до проблем економічної свободи [16].

Економічна свобода на практиці означає право розпочинати або припиняти власну справу, купувати будь-які ресурси, використовувати будь-яку технологію, виробляти будь-яку продукцію і пропонувати її для продажу за будь-якою ціною, вкладати свої кошти на власний розсуд. Слід розуміти, що ці права не забезпечують гарантованого успіху для кожного підприємця. Він може виробляти будь-яку продукцію, встановлювати на неї будь-яку ціну. Проте немає гарантії, що хтось її купить, оскільки споживачі також користуються економічною свободою, тобто свободою особистого вибору, яка не менш важлива, ніж свобода підприємництва. Кожний споживач має право вільно купувати будь-який товар або послугу, пропонувати свої послуги для виконання будь-якої роботи; відмовлятися від будь-якої роботи; використовувати власні ресурси за умови, що не порушує прав інших людей. Ці права свободи також не дають ніяких гарантій, тобто підприємець має право запропонувати свої послуги, але нікого не можна змусити прийняти їх.

Економічні свободи підприємців тісно взаємопов'язані. Коли підприємство в приватному

володінні, то зазіхання на свободу підприємництва – це фактично зазіхання на свободу володаря власності. Без економічної свободи не може бути свободи особи [3, с.187].

Підприємцем може бути лише економічно відокремлений, самостійно господарюючий суб'єкт. Економічна свобода неможлива без ринку, так само ринок не може існувати без економічної свободи. Саме ринок через різні механізми функціонування забезпечує реальні умови для економічної свободи підприємця. Іншими словами, ринковий механізм господарювання об'єктивно передбачає свободу господарювання. Економічна свобода має свої основні принципи, а саме: економічну самостійність, економічну відповідальність, економічну рівноправність [3, с.188].

Економічна самостійність полягає в наявності у підприємців права на власність, права на самостійний вибір форми власності та форми господарювання, самостійне планування своєї фінансово-господарської діяльності, вільне розпорядження прибутком, самостійний вибір ресурсів, постачальників та споживачів виробленої продукції, встановлення різних форм, систем та розмірів оплати праці тощо.

Економічна відповідальність полягає у відповідальності підприємця своїм майном за результати господарювання. Невиконання договірних зобов'язань за терміном та якістю повинно покриватися штрафними санкціями, які включатимуть не лише прямі збитки, а й вигоду, що упущена. За завдані шкоду і збитки підприємець несе майнову та іншу встановлену законом відповідальність.

Економічна рівноправність. Йдеться про рівні (однакові) економічні умови для будь-якої господарської діяльності, незалежно від форми власності та форми господарювання. Під рівними економічними умовами маються на увазі єдині ціноутворення, оподаткування, розподіл прибутку, інвестиційна та кредитна політика, держконтракт тощо. Держава повинна гарантувати всім підприємцям, незалежно від обраних ними організаційних форм підприємницької діяльності, рівні права і створювати рівні можливості для доступу до матеріально-технічних, фінансових, трудових, природних, інформаційних та інших ресурсів. Слід зазначити, що деякі сфери діяльності або організаційні форми мають (або можуть мати) певні пільги. Так, наприклад, певні пільги в оподаткуванні мають суб'єкти малого підприємництва, або підприємства, то здійснюють діяльність з виробництва сільськогосподарської продукції тощо. Саме через ці основні принципи – економічна самостійність, економічна відповідальність та економічна рівноправність – і реалізується в певному обсязі свобода господарської діяльності, яка є основною передумовою розвитку підприємницької діяльності [3].

Модель економічного людини України, досліджувана Петіною О. Б. [15] в наближенні до історичної, господарської, національної, культурної конкретики знаходить специфічні риси. У дослідженнях українських вчених ця особливість пояснюється, наприклад, тим, що зразки поведінки, відображені в моделі, не встигають змінитися так само швидко, як зовнішні умови, соціальне середовище. В умовах нестабільності в суспільстві народжуються «перехідні» форми людської діяльності, цінності і норми поведінки випробовуються в принципово нових, незнайомих і незвичних для них обставин. Максимально наближена до реальності модель «української економічної людини» повинна будуватися з урахуванням мотивації та впливу невизначеності економічного стану суспільства. Крім основних рис західних моделей в українському варіанті підкреслюється роль соціальних, правових, політичних, національних, моральних, екологічних факторів [15, с. 261-262], а також «економічної спрямованості особистості, відповідно до умов, в яких вона сформувалася» [15, с.261-262:]. Приділяється важлива увага аналізу людського, інтелектуального капіталу [15, с. 261-262:], людського потенціалу в економіці [15, с. 261-262:].

Людина в економічних відносинах, модифікаціях економічної поведінки була і є актуальним предметом дослідження в соціально-філософській, соціологічній, філософсько-економічній

традиції. Особливо важливим і значущим за шкалою соціально-філософської актуальності є даний аспект вивчення людини для України, яка переживає складний етап економічного становлення незалежної держави.

Аналіз гносеологічного потенціалу загальнонаукового методу моделювання показав наявність набору властивостей, необхідних для реалізації різнодисциплінарних дослідних теоретичних програм. Моделювання економічних явищ і процесів є основним методом дослідження в економічній теорії. У ньому втілюється рефлексивно-симетричне співвідношення теоретичної і емпіричної форм пізнання. Модель як спосіб репрезентації й інтерпретації об'єкта, його спрощена версія, дозволяє виявити специфіку досліджуваного феномена. Моделювання дає можливість прогнозувати поведінку реальних систем і оптимізувати їх функціонування. Модель економічної людини в межах теоретичних і емпіричних контекстів відображає мінливі комбінації складних економічних, ідеологічних, соціокультурних, психологічних, духовних, політичних, етичних дискурсивних взаємодій [15, с. 261-262:].

Економічне мислення як процес ідеального відображення суб'єктом пізнання економічних процесів і явищ (завдяки якому людина знаходить адекватне уявлення про економічну дійсності, розвиває механізм координації економічної поведінки), тісно взаємодіє з економічної (господарської) культурою. Вона відноситься до особливої соціалізованої сфери діяльності людини, «обробленого» нею місця існування. Її, як правило, пов'язують «з формуванням, організацією і відтворенням відносин між членами суспільства», які виникають і складаються в спільній діяльності, спрямованій на життєзабезпечення і задоволення «первинних потреб у їжі і житлі, а також потреб у інших товарах і послугах» [15, с. 287]. Економіка взаємодіє з широким контекстом культурного субстрату суспільства, внаслідок чого виникає певний тип господарської культури у всьому різноманітті форм. Загальні організаційні форми існування економічної культури (відповідно до енциклопедично узагальненими відомостями) включають тип організації господарювання; переважання колективної або індивідуальної діяльності; великих або дрібних господарських одиниць; жорсткої або вільної регламентації праці; типи господарських суб'єктів; ступінь інтенсивності освоєння економічного простору різними господарськими суб'єктами; типи використовуваних ними технологій; ступінь реалізації економічних дій і цілей на рівні різних господарських суб'єктів; їх економічну ефективність [15, с. 287].

Критеріями громадської оцінки господарської культури можуть бути рівень і структура потреб економічних суб'єктів, стереотипи споживання, співвідношення сукупного попиту і сукупного споживання; ціннісно-мотиваційні відносини різних соціокультурних груп до праці, багатства, накопичення (етика господарського життя); оцінка місця економіки в даному суспільстві і її соціальної ефективності.

В результаті дослідження, ми прийшли до певних **висновків**:

1. Процеси реформування, що відбуваються у всіх сферах нашого суспільства, стосуються економічних, політичних, соціальних, побутових та інших відносин в викликають потребу науково-теоретичних досліджень проблем формування та розвитку соціально-філософських аспектів свободи особистості.

2. Актуальність дослідження проблем свободи особистості викликано насамперед розвитком можливостей створення сприятливих умов її самореалізації в суспільстві. Метою такого процесу є формування цілісної концепції індивідуальної свободи особистості, яка б наповнювалася конкретним змістом, відображала б реальну діяльність індивіда як особистості і як члена суспільства.

3. Свобода – засіб для досягнення мети і сенсу життя людини. Свобода є фундаментальною характеристикою людського існування, оскільки свобода не те, чим володіють люди, а те, чим вони є за своєю суттю. Як універсальна характеристика людського

буття, свобода стосується здатності людини обирати своє буття та керувати ним і безпосередньо пов'язана з відчуттям залежності, відчуження та відповідальності.

4. Економічна свобода на практиці означає право розпочинати або припиняти власну справу, купувати будь-які ресурси, використовувати будь-яку технологію, виробляти будь-яку продукцію і пропонувати її для продажу за будь-якою ціною, вкладати свої кошти на власний розсуд. Кожний споживач має право вільно купувати будь-який товар або послугу, пропонувати свої послуги для виконання будь-якої роботи; відмовлятися від будь-якої роботи; використовувати власні ресурси за умови, що не порушує прав інших людей. Ці права свободи також не дають ніяких гарантій, тобто підприємець має право запропонувати свої послуги, але нікого не можна змусити прийняти їх.

5. Економічна свобода має свої основні принципи, а саме: економічну самостійність, економічну відповідальність, економічну рівноправність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бачинин В.А. Морально-правовая философия / В.А.Бачинин. – Харьков: Консум, 2000. – 208 с.
2. Воецкая Т.В. Курс философии / Т.В.Воецкая, А.А.Чунаева. – Одесса: ОКФА. – 1999. – 616 с.
3. Гетьман О. Економіка підприємства: Навчальний посібник/ Оксана Гетьман, Валентина Шаповал,; Мін-во освіти і науки України, Дніпропетровський ун-т економіки і права. - К.: Центр навчальної літератури, 2006. - 487 с.
4. Дратвер Б. Основи підприємницької діяльності: Навчальний посібник/ Борис Дратвер, М-во освіти і науки України, Кіровоградський держ. пед. ун-т ім. В.Винниченка. - Кіровоград, 2003. - 186 с.
5. Економіка підприємства: Навчальний посібник/ П. В. Круш, В. І. Подвігіна, Б. М. Сердюк та ін.. - К.: Ельга-Н: КНТ, 2007. - 777 с.
6. Ильинский И.М. Свобода – путь к знанию, пониманию, умению //Знание, понимание, умение. – 2004. - № 1- Режим доступа: http://www.zpu-journal.ru/zpu/2004_1/Ilnskiy/3.pdf
7. Кант И. Критика чистого разума / Кант Иммануил; [пер. с нем. Лосский Н.О.].- СПб.: Изд-во Тайм-Аут, 1993. – 472 с.
8. Кириченко С.О. Громадянське суспільство і правова держава: поняття та зміст. – К.: Логос,1999.: 7
9. Крысько В.Г. Социальная психология: словарь-справочник / Крысько В.Г.. – Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2001. – 688 с.
10. Людина і світ: Підручник (Л.В. Губерський, А.О. Приятельчук, В.П. Андрущенко та ін.); За ред. Л.В. Губерського, А.О. Приятельчука. К.Український центр духовної культури, 1999. – 512с.
11. Мочерний С. Основи підприємницької діяльності: Посібник/ Степан Мочерний, Олександр Устенко, Сергій Чеботар. - К.: Академія, 2003. - 279 с.
12. Муляр В.І. Самореалізація особистості як соціальна проблема /філософсько - культурологічний аналіз / - Житомир: ЖІТІ, 1997. - 214 с.
13. Мухін І.М. Свобода як соціальний феномен (теоретико-методологічні аспекти) // Культура народів Причорномор'я. — 2002. — №33. — С.224-228.

14. Никифорова Л.А. Реформирование украинского общества и свобода // Проблема свободы у теоретичній і практичній філософії // Матеріали X Харківських міжнародних Сковородинівських читань. В 2 ч. Ч. 2. – Харків: “Екограф”, 2003. – С. 69-71.
15. Петинова О.Б. Экономический человек: опыт социально-философской экспликации: Монография /Петинова О.Б. – Одесса: Печатный дом, 2016. – 336 с.
16. Словари и энциклопедии. Режим доступа: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/1140828/>
17. Філософія: світ людини /В.Табачковський, М.Булатов, Н.Хамітов. – Київ: Либідь, 2003. – 432 с.
18. Цигилик І. І. Основи підприємництва: Навч. посіб./ І. І. Цигилик, Т. М. Паневник, З. М. Криховецька; Мін-во освіти і науки України, Ін-т менеджменту та економіки "Галицька академія". - К.: Центр навчальної літератури, 2005. - 239 с.
19. Шваб Л. Основи підприємництва: Навч. посібник/ Людмила Іллівна Шваб,. - К.: Каравела, 2006. - 343 с.

Борінштейн Євген Руславович (Одеса) – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

УДК 101+17+371

СУЩНОСТНЫЕ ОСНОВЫ ОЙКУМЕНИ ФИЛОСОФИИ ОБРАЗОВАНИЯ

Анализируется сущность философии образования и стратегия образовательной деятельности в современном обществе. Рассматриваются фундаментальные основания современного воспитания и современного обучения. Автор обозначает ойкумену образования как систему основных универсалий образовательной деятельности, не имеющих границ и направленных на развитие креативности в личности, социальных группах и обществе.

Ключевые слова: *пайдейя, философия образования, современное образование, современное воспитание, современное обучение, гуманитарные технологии, ойкумена образования, ойкумена философии образования.*

СУТНІСНІ ОСНОВИ ОЙКУМЕНИ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ

Аналізується сутність філософії освіти та стратегія освітньої діяльності в сучасному суспільстві. Розглядаються фундаментальні основи сучасного виховання і сучасного навчання. Автор позначає ойкумену освіти як систему основних універсалий освітньої діяльності, які не мають кордонів і спрямовані на розвиток креативності в особистості, соціальних групах і суспільстві.

Ключові слова: *пайдейя, філософія освіти, сучасна освіта, сучасне виховання, сучасне навчання, гуманітарні технології, ойкумена освіти, ойкумена філософії освіти.*

THE ESSENTIAL FOUNDATIONS OF THE KNOWN WORLD OF THE PHILOSOPHY OF EDUCATION

Analyzes the nature of educational philosophy and strategy of educational activities in modern society. Discusses the fundamental foundations of modern education and modern learning. The author refers to the oecumene of education as a system of basic universal educational activities that do not have borders and aimed at the development of creativity in individuals, social groups and society.

Keywords: *Paideia, philosophy of education, modern education, modern education, modern education, Humanities, technology, education ecumene, ecumene of the philosophy of education.*

Сегодня философская картина мира значительно трансформировалась и продолжает динамично преобразовываться, исходя из развития современного общества. Интернетизация, системы мобильной связи, технологизация и другие явления, характерные для сегодняшнего дня, коренным образом изменили картину мира. Это не может не отразиться на содержании образовательной деятельности, ее методологических предпосылках.

Современная цивилизация, по мнению многих ученых, переживает эпистемологический, мировоззренческий, культурологический, политический и другие кризисы, обнаруживающие себя в самых разнообразных ситуациях, на абсолютно разновекторных уровнях. Антиномии Канта раздвигают границы своего существования. К сожалению, ряд социополитических антиномий коснулся и нашей страны. Так, непонятно, ведем мы военные действия с Российской Федерацией или не ведем. Действуют у нас юридические законы (то есть, находимся мы в правовом поле) или не действуют (или не находимся). Введена ли у нас новая система образования или не введена.

В эпистемологической (научной, теоретической) плоскости такой кризис выражается в утрате критериев истины и объективности (так называемый) парадигматический кризис. Все более неопределенными и условными становятся такие категории и понятия, универсалии как объект, реальность, мир, знание, образование, воспитание. Критерии истины и объективности, сформировавшиеся в научной картине мира еще в XVI–XVII века и плодотворно работающие в рамках естественнонаучного подхода и техногенной цивилизации, сегодня оказались исчерпанными и воспринимаются как анахронизмы, которые «мешают» развиваться миру, обществу и научному знанию.

Сегодня границы между миром физическим, социальным, культурным, символическим, экзистенциальным в конце концов, воспринимаются как очень подвижные. Это не дает возможность установить четко выраженные правила. Пренебрежение интеллектуальной собственностью привело к анархической системе мировоззрения и мироощущения. Более того, все чаще символические формы жизни начинают восприниматься как основные, первичные реалии бытия. В рамках такого мировосприятия традиционно мыслимый объективный мир рассматривается как иллюзорный.

Как мне представляется, именно система образования, выполняющая роль агента первичной социализации на протяжении всей жизни человека, может внести коренные изменения в сложившуюся картину мира, упорядочить и систематизировать наши отношения с помощью философии образования. Однако суть образования и образовательного процесса сегодня трансформированы. Зачастую искажаются как суть образования, так и его роль в обществе. Значимым будет рассмотрение смысла философско-образовательной деятельности.

Что касается самой категории «образование», то в научной литературе, нет однозначного определения. Собственно говоря, это является одной из причин обращения к философии. Образование обычно понимают как процесс и результат усвоения систематизированных

знаний, умений и навыков, добавляя к уже сложившемуся определению свое понимание особенностей образовательного процесса. В процессе образования происходит передача от поколения к поколению накопленных знаний, умений и навыков во всех областях нашей жизни и культуры. Образование осуществляется совокупностью образовательных учреждений, составляющих в своей целостности образовательную систему того или иного общества. Сама образовательная система выполняет, в первую очередь, две основные неразрывно взаимосвязанные социальные функции: обучение и воспитание подрастающего поколения. Эти функции не только тесно взаимосвязаны, но и взаимопроникают друг в друга. Следовательно, будет неправильным как отрывать их друг от друга и абсолютно противопоставлять, так и отождествлять. В прошлые эпохи обучение являлось одной из сторон практической деятельности. Постепенно по мере усложнения общественной жизни, развития науки образование приобретает самостоятельный характер, формируются особые учреждения различного уровня и направленности, призванные обучать и воспитывать представителей новых поколений для выполнения различного рода деятельности. Для того, что бы сформировать наиболее целостное представление о сути образования в его контекстах: социоисторическом, социокультурном, социопедагогическом, социопсихологическом и других, обратимся к его истокам.

Здесь мы сразу же встретимся не только со смысловой сущностью образования, но и с фактологической предысторией философии образования, красной нитью проходящей через интеллектуальную историю философского мышления об образовании. Речь идет об определяющей роли греческой философии с категорией *παιδεία* (от греч. *παιδεῖα* – «воспитание детей», одно коренное с «мальчик», «подросток»). Собственно говоря, под этот термин древнегреческой философии подразумевал формирование ребенка, образование и воспитание и в некоторой мере соответствовал современному понятию «образование». Такое понимание возникает в греческой софистике в V веке до н. э., разрабатывается Платоном в диалогах «Государство» и «Законы», становится «предметом специальной рефлексии у Исократы и Ксенофонта» [1] и проходит через все классические философские системы в их связи с образовательными знаниями вплоть до начала XIX века.

XIX век – это век научно-технического прогресса, когда дифференциация знания подготавливает нас к более точному определению понятий для получения конкретных результатов в каждой области. Отсюда развиваются различные направления образовательной деятельности: 1) образование как персонифицированная система передачи от поколения к поколению накопленных знаний, умений и навыков во всех областях жизни; 2) образование как система жизни общества; 3) образование как социальный институт.

Сам же термин «философия образования» возник в первой четверти XX века, а становление философии образования, как самостоятельной дисциплины, произошло во второй половине XX века.

Своим происхождением философия образования обязана: 1) непрерывному взаимодействию различных философских течений с системой образования и образовательным опытом поколений; 2) пониманию решающей роли образования в преодолении бедности и самореализации личности; 3) осмыслению развитыми государствами решающей роли высшего образования в духовном, экономическом и социальном развитии общества.

Отсюда направленность философии образования на изучение образовательного знания в контексте его осмысления, что невозможно без стремления к познанию, постижению философской сути образовательной деятельности. Тогда понятно, что философия образования рассматривает развитие человека и систему образования в неразрывном единстве.

Следовательно, современное образование должно быть направлено на развитие личностных качеств человека, формирование и развитие его креативных способностей, моральных ценностей, профессиональных компетенций.

Под современным воспитанием, прежде всего, необходимо понимать целенаправленное создание условий для развития, обучения и образования человека, систематическое выявление проявлений таланта каждой конкретной личности. Под современным обучением мною понимается процесс овладения знаниями, умениями, навыками к интеграции целенаправленного образования для достижения ряда фундаментальных, базисных компетенций современной личности, которые могут обеспечить готовность человека к постоянной самореализации и взаимной адаптации, а именно:

☺ компетенция непрерывного образования, без чего невозможно развитие личности, происходит только ее регресс;

☺ информационная компетенция, влияющая на способности осмысления информации и быстроту получения необходимых знаний;

☺ социокультурная компетенция, дающая возможность личности максимальной творческой жизни и обмену мнениями, умением понимать и принимать роль другого;

☺ социополитическая компетенция, определяющая возможности личности в сфере создания государства максимальных возможностей, отстаивающего интересы своих граждан;

☺ интеллектуальная компетенция, направленная на создание стремления у личности к постоянной рефлексии.

Обучение в своей генеральной направленности должно способствовать трансформации личности в контексте объективно существующих представлений о моральных ценностях и ценностях бытия. Только система профессионального обучения (высшая школа) позволяет личности максимально позитивно для себя и общества самореализоваться. Следовательно, необходима система технологий, формирующая у личности стремление к получению профессионального образования, путем получения вышеперечисленных мною компетенций и осознания личностью необходимости обучения в высшей школе.

Таким образом, современная философия образования нуждается в выработке технологий, направленных на креативное развитие личности, создание у нее стремления получать качественное образование на каждом этапе своего развития.

Технологии качественного образования должны основываться на философском фундаменте, выступающим как регулятор тех или иных образовательных систем, той или иной образовательной деятельности.

Образовательная деятельность связана с освоением и использованием выработанных в историческом развитии социокультурных способов изменения и преобразования действительности, зафиксированных в определенных установках, нормах, программах, которые задают некоторую концепцию этой деятельности.

Необходимо создать стратегию образования, выработать технологию развития творческой личности, пользуясь символическими образами, создать ойкумену образования.

Традиционно под ойкуменой понимается «обитаемая часть суши, включающая все заселенные, освоенные или иным образом вовлеченные в орбиту жизни общества территории» [2, с. 834].

Под ойкуменой образования я понимаю систему основных универсалий образовательной деятельности, не имеющих границ и направленных на развитие креативности в личности, социальных группах и обществе.

Важнейшим фактором освоения нового качества «владения технологиями» в Ойкумене Образования является использование и развитие гуманитарных технологий как способов коммуникации и принятия решений, совместного мышления и чувствования, творческого взаимодействия и самореализации на основе категорического императива морали. Это дает

возможность сохранять, развивать и поддерживать адекватную самоидентичность человека в многообразном мире информационной трансформации, в мире новейших пост- пост- и пост- пост- модернизационных технологий. Именно в таком мире возможны самые разнообразные форматы «пробуждения человеческого в человеке»: способы рефлексии и саморефлексии, модели взаимодействия между людьми, разработка дизайна «образов жизни», творческое развитие личности, создание системы логистики в межчеловеческих отношениях. Все это станет обычным, естественным и необходимым в мире прекрасного сегодня.

Не является ли это социальной утопией? Как посмотреть... Утопии имеют специфику часто сбываться, реализовываться, исходя из воли людей. Например, роман Владимира Войновича «Москва 2042» уже реализовался значительно раньше времени.

Следовательно, технический, технологический мир должен включать в себя гуманитарное знание, составляющее основу нашего жизнедействия. Тем, кто не развит «гуманитарно», не соответствует уровню мышления и глубине чувствования Ойкумены жизни, будет сложно воспользоваться многими ее технологическими преимуществами.

Поэтому современная философия образования XXI века призвана способствовать формированию индивидуальных образовательных маршрутов для личности, учитывая ее сложные дифференцированные склонности, способности и интересы через развитие многокомбинированных компонентов образовательной среды.

Трансформация социума, его деятельностного начала, характерная для современного этапа общественного развития, постепенно распространяется на такую специфическую сферу, как образование. Информатизация общества создает для этого немаловажную предпосылку. Специфика глобализации мира предопределяет необходимость решения важнейших для Украины задач: сохранения и развития национальной системы образования, ее интеграции в мировое образовательное пространство и обеспечения конкурентоспособности на мировом образовательном рынке.

Сделать это возможно лишь при условии образования высокого качества. В современном понимании давать качественное образование означает давать такое образование, которое является базой для жизни и творчества в информационном обществе. Качественное образование – это не только передача глубоких знаний, но и формирование таких знаний и навыков, потребность в которых порождается именно информационным обществом. Вопрос как раз и заключается в том, могут ли нынешние университеты, с их административным устройством, инфраструктурой, оснащенностью, кадровым составом, решить указанные задачи.

Практика показывает, что традиционным учебным заведениям необходимы перемены, и осуществить их исключительно силами профессионального образовательного сообщества невозможно. Если страна не хочет застрять в прошлом, то приведение системы образования в соответствие с современными требованиями должно быть осознанно как важнейшая национальная цель, на достижении которой общество и государство концентрируют необходимую политическую волю, материальные и интеллектуальные ресурсы.

Без сомнения, образование является совокупностью «систематизированных знаний, умений и навыков, приобретенных индивидом самостоятельно либо в процессе обучения в специальных учебных заведениях [3, с. 207]. В то же время высшее образование представляет собой совокупность систематизированных знаний и практических навыков, позволяющих решать теоретические и практические задачи по профессиональному профилю, т.е. по профилю подготовки, используя и творчески развивая современные достижения науки, техники и культуры [4]. Цель такого образования – подготовить конкурентоспособную личность, востребованную на рынке труда, развить у студентов потребность в самоизменении, заинтересованность в знаниях. При этом ключевыми задачами выступают ценностные ориентации, направленные не только на мотивы экономического (доходы, прибыль, уровень

собственного благополучия), но и гуманистического характера (человеческая личность, духовные ценности, творческая самореализация). Необходимо подчеркнуть, что важнейшей задачей высшей школы я считаю не только комплексное обучение, но и формирование творческой, деятельной личности, способной к самосовершенствованию, самореализации и воспитанной на идеалах гуманности. Безусловно, такая личность формируется в ходе обучения и воспитания.

В современном трансформирующемся социокультурном обществе обучение и воспитание, отвечающие самым высоким стандартам, возможны только при качественном образовании в целом и в частностях (специализациях). Качественное образование всегда (!) индивидуализировано.

Основываясь на моем опыте работы в различных учебных заведениях, а именно: Одесский областной институт усовершенствования учителей, учебно-образовательная программа «Южноукраинский Еврейский университет Хабад-Одесса», Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К.Д.Ушинского», считаю целесообразным рекомендовать для обеспечения высокого качества образования в Украине следующие меры:

- наличие современной литературы, согласно требованиям воспитателей-учителей-преподавателей и интересам молодежи;
- создание высококвалифицированных преподавательских кадров, готовых постоянно совершенствоваться;
- приглашение специалистов для встреч с подрастающим поколением и учителями/преподавателями;
- индивидуальное тестирование всех участников образовательного процесса силами профессиональных психологов;
- индивидуальное тестирование молодежи по проблемам социальной адаптации/дезадаптации, выявлению личностных характеристик, знаниям;
- широкое использование Интернет-технологий при обучении;
- проведение дополнительных занятий по дисциплинам, в которых у обучающихся наблюдаются знания, не отвечающие высоким профессиональным стандартам;
- систематическая творческая работа молодежи, выражающаяся в: обязательном участии в конференциях; написании тезисов и статей; проведении социологических исследований; защите рефератов.

Как мне представляется, основываясь на вышеперечисленном, можно выделить следующие сущностные основы Ойкумены философии образования в современном украинском обществе:

☀ развитие системы «добавленной образовательной стоимости». Как справедливо разъясняет министр образования и науки Украины Лилия Гриневич, необходимо создать систему улучшения «качества образования ребенка по сравнению со стартовыми позициями» [5, с. 61]. То есть, каждый детский сад, каждая школа, каждый вуз должны обладать возможностями и преподавателями, которые могут улучшить качество знания ребенка в соответствии с общемировыми стандартами.

☀ использование личностного и компетентностного подходов в образовательной деятельности для развития способностей личности, ее успешной самореализации [6].

☀ создание методологии творческого развития личности для максимальной реализации ее потенциала. Прототип такой системы создан на кафедре философии, социологии и менеджмента социокультурной деятельности Государственного учреждения «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского».

Заключено договори між кафедрами та організаціями, націленими на розвиток креативних здібностей особистості: Міжнародна громадська організація «Міжнародний центр розвитку та лідерства», що провела комплексне дослідження системи захисту дітей в Україні – Hope and Homes for Children (весна-осінь 2016), організація з Нідерландів, що підтримує та курирує розвиток системи раннього втручання (соціальний проєкт) в Україні – SOFT tulip, британська організація – BRITISH COUNCIL, українська організація – благодійний фонд «Молода громада» та іншими. На базі кафедри створено «Школу логістики», що навчає систему створення проєктів, націлених на соціокультурну діяльність.

☀ консолідація потенціалу сім'ї, школи, в тому числі й вищої, й соціума в розвитку духовно-морального виховання молодого покоління. Без моральних пріоритетів, як я безумовно переконаний, всі інші заходи й зусилля не мають ніякого значення.

☀ координація й масове поширення системи соціокультурного виховально-освітнього простору в організаціях освіти, як спеціально організованої сфери, структурованої системи різноманітних факторів й умов становлення інтелектуального потенціалу особистості.

☀ формування навичок, необхідних для життя в сучасному техногенному суспільстві: активне прагнення до пізнавальної діяльності, критичне мислення, креативність, комплексне уявлення, навички комунікації, емпатії й колективної роботи, соціальна ефективність, толерантність, мультикультуралізм.

Підводячи висновки цього дослідження, слід зауважити, що ойкумена філософії освіти сьогодні дуже важлива для українського суспільства як система втілення базових цінностей, цілей й якостей сучасної особистості, сучасного суспільства. Важливим умовом ойкумени філософії освіти є прагнення до створення технології самореалізуючої гуманістичної креативної особистості, заснованої на пріоритетах свободи!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Пайдейя [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// dic.academic.ru >dic.nsf/enc_philosophy...ПАЙДЕЙЯ](http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy...ПАЙДЕЙЯ).
2. Большой энциклопедический словарь / [гл. ред. А. М. Прохоров]. – М.: «Большая Российская энциклопедия»; СПб.: «Норинт», 2002. – 1456 с.
3. Социологический энциклопедический словарь / [ред.-координатор Г. В. Осипов]. – М.: ИНФРА М-НОРМА, 1998. – 488 с.
4. Высшее образование [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slovari.yandex.ru~книги/БСЭ/Высшее образование/>.
5. Гриневич Л. Школа життя / Л. Гриневич // Фокус. – №12 (520). – С. 60-63.
6. Вербицкий А. А. Личностный и компетентностный подходы в образовании: проблемы интеграции / А. А. Вербицкий, О. Г. Ларионова. – М.: «Логос», 2009. – 336 с.

Гансова Эмма Августовна – доктор философских наук, профессор кафедры философии, социологии и менеджмента социокультурной деятельности Государственного учреждения «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского»

Кузьменко Г. В. – заслуженный оценщик УТО

УДК 101.16+130.2

ОЦЕНИВАНИЕ СОЦИАЛЬНЫХ ПРОГРАММ КАК МЕТОД ОПРЕДЕЛЕНИЯ ИХ ЭФФЕКТИВНОСТИ

Целью настоящего исследования является разработка логико-методологических оснований синтеза философии и социологии.

Нам представляется, что подобная интеграция двух видов научного знания способна обогатить и философию, и социологию как методами исследования, так и результатами. Мы предполагаем, что сегодня представление об этих двух науках должно претерпеть определенные изменения. С одной стороны, важно видеть их принципиальное различие, но, с другой стороны, возможна их интеграция. Междисциплинарный синтез требует разработки определенной логики, чтобы избежать механического объединения наук. Такая логика предлагается нами в данной работе. Мы полагаем, что элементами связи должны стать законы и категории социологии и философии, а также те идеи, которые содержатся в трудах классиков обеих наук.

Ключевые слова: социальные программы, метод, оценка.

ОЦІНЮВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОГРАМ ЯК МЕТОД ВИЗНАЧЕННЯ ЇХ ЕФЕКТИВНОСТІ

Метою дослідження є розробка логіко-методологічних основ синтезу філософії та соціології. Така інтеграція двох видів знання здатна збагатити як філософію, так й соціологію методами дослідження й результатами. Сьогодні уявлення про ці дві науки повинно децю змінитися. З одного боку, треба бачити їх принципові відмінності, з іншого боку, можливою є їх інтеграція. Міждисциплінарний синтез вимагає розробки певної логіки для того, щоб уникнути їх механічного об'єднання. Така логіка пропонується в даній роботі. Елементами зв'язку повинні стати закони та категорії обох наук, а також ідеї, які ми знаходимо в творах класиків кожної з наук.

Ключові слова: соціальні програми, метод, оцінювання.

ASSESSMENT OF SOCIAL PROGRAMS AS A METHOD DEFINITIONS OF THEIR EFFECTIVENESS

The goal of this research is development logical and methodological basis of integration of philosophy and sociology. Such integration of both kinds of knowledge is able to enrich as philosophy as sociology with methods of studying and results. Contemporary view of two sciences must be changed. From one side it is necessary to see their differentiation but from other side it is really their integration.

The process of joining of two sciences demands the logic to avoid their mechanical integration. We offer such a logic. Elements of connection may be laws and categories of philosophy and sociology. A lot of common elements we can find in workers of classics of both sciences.

M. Weber, E. Dyurkhaim, T. Parsons, F. Gusserl have shown samples of such fruitful integration. M. Weber's idea concerning "freedom from values" is close to philosophy but the other principle "dependence of values" has sociological sense. E. Dyurkhaim introduces the notion "fact". This category also obtains two contents. T. Parsons uses methodology of system in his theory of society. The unit of philosophy and sociology can find its implementation in practice of management, politics and so on.

Key words: social programs, method, evaluation.

Целью настоящего исследования является разработка методологии оценивания социальных программ. Как известно, данные программы являются средством реализации социальной политики, а именно политики в сфере доходов населения, занятости, здравоохранения, образования. То есть фактически речь идет о реализации социальных прав и потребностей человека, направленных на обеспечение его социальной безопасности, возможностей самореализации, на справедливую оценку его заслуг.

Социальные отношения представляют собой один из видов общественных отношений наряду с отношениями экономическими, правовыми, политическими, нравственными и др.

Обращение к методологии оценивания обусловлено значимостью оценивания для программирования, реализации и определения эффективности любого вида деятельности. Оценивание непосредственно связано с аксиологией, а именно с наукой о ценностях.

В системе социальных отношений ценностный элемент является неотъемлемым компонентом общественного, группового и индивидуального сознания. Ценности – это идеалы, образцы, существующие на когнитивном и эмотивном уровнях. Оценки – отношения, обусловленные ценностями; Ценностные ориентации – это элементы ценностного сознания, определяющие мотивы поведения при осуществлении выбора и принятии решения.

К. Вайс определяет понятие «оценивание» следующим образом: «Оцінюванням називається систематична оцінка операцій та (або) результатів програми чи політики у порівнянні з комплексом явних та неявних стандартів, з метою вдосконалення програми чи політики. Науково-дослідницька природа оцінювання спрямована на операції та результати програми. Елементом визначення є стандарти (норми), згідно з якими дійснюється порівняння» [1].

Наиболее убедительным примером использования оценивания социальных программ является практика ПРООН. Средством оценивания уровня социального развития стран стал Индекс человеческого развития (ИЧР) или Индекс развития человеческого потенциала – ИРЧП. Он состоит из трех главных элементов: ВВП на душу населения, продолжительности жизни и уровня образования, таким образом позволяя фиксировать уровень жизни и качество жизни [2].

Все страны мира оказались сгруппированными на основании данного показателя, образуя следующие категории: страны с высоким уровнем развития, средним и ниже среднего. Другой вариант группировки содержит страны с очень высоким уровнем развития, высоким уровнем, средним и ниже. И, наконец, предлагается идентификация государств на основании уровня развития: развитые, развивающиеся и слабо развитые. В результате на одной из таких шкал, состоящей из 187 позиций, Украина заняла 78-е место, войдя в категорию стран с высоким уровнем развития и одновременно в группу развивающихся стран [2].

Показательно, что ИЧР служит примером использования оценивания для идентификации объектов оценивания на основании стандартов и показателей.

Рассмотрим стоимостные стандарты. Так, например, покупательная способность заработной платы, а именно соотношение минимальной заработной платы и стоимости потребительской корзины, определяющей прожиточный минимум, может выглядеть как 100%,

80% и 50%. В первом случае мы констатируем состояние динамического развития, во втором – стабильности и в третьем случае наличие кризиса [3].

В настоящее время в Украине этот показатель достиг 100%.

Что касается потребительской корзины, то ее состав зависит от таких факторов как возраст, профессия, регион. Этот показатель позволяет оценить уровень жизни населения. Например, Одесская область занимает одно из первых мест в Украине по показателю занятости и 21-е место на шкале из 25 регионов по показателю «уровень благосостояния». Причиной такой ситуации является высокая стоимость потребительской корзины. Стоимость продуктового набора превышает две трети стоимости всей потребительской корзины, что является показателем бедности. Кроме того, наблюдается тенденция постоянного роста цен на 20 процентов и более, тогда как в странах Европы рост цен происходит на уровне 3%.

Методика формирования потребительской корзины в Украине содержит существенный недостаток. Она предполагает набор продуктов, товаров и услуг, которые наиболее часто приобретает население. Однако данный набор обусловлен ограниченными возможностями граждан.

Показателем бедности населения являются затраты на приобретение продуктового набора, которые превышают две трети семейного бюджета.

Потребительская корзина, которая формируется экспертно-нормативным путем или статистическим методом и является основой для оценки прожиточного минимума, а, следовательно, должна быть критерием в социальных программах, должна периодически пересматриваться и обновляться, а ее стоимость систематически индексироваться.

Минимальная заработная плата должна составлять 68 % средней. В Украине при средней заработной плате на уровне 7000 гривен минимальная заработная плата – 3200 гр., тогда как ее размер должен быть равен 4760 гр.

Черта бедности, согласно стандартам ООН, – от 3 до 5 дол в час. В Украине 1 час рабочего времени не достигает 1 дол. Однако, согласно Трудовому кодексу, стоимость 1 часа рабочего времени увеличилась с 8 гр. до 15 гр. В этом случае минимальная заработная плата должна быть равна 2400 гривнам.

Еще один стоимостный показатель – это заработная плата в структуре себестоимости. Здесь можно наблюдать также нарушение стандартов. В структуре себестоимости ее доля составляет 12 % вместо 35%.

Согласно Копенгагенским критериям, показатель ВВП на душу населения должен быть равен 11 тыс. дол. В Украине он равен 5 тыс. дол. [2].

Таким образом, анализ социальной ситуации в Украине на основании методологии оценивания позволяет зафиксировать наиболее значимые и существенные недостатки государственной социальной политики. Они должны быть учтены при формировании государственного бюджета, осуществлении регулятивной деятельности государства в сфере стоимостных отношений, при определении стоимости социальных программ и выделении бюджетных ассигнований на их реализацию, при планировании и реализации национальной и региональной социальной политики, которая осуществляется в условиях децентрализации и увеличения бюджетного потенциала местных органов власти, в частности громад.

Все сказанное выше позволяет сделать следующие выводы. Оценивание – это одновременно методология, метод научного исследования и практической деятельности.

В настоящее время в мировой практике отсутствует принятая, согласованная и утвержденная в международных институтах методология оценивания социальных и политических программ. Тем не менее в отношении экологических программ существуют действующие и принятые во многих странах стандарты оценки. Это свидетельствует о

значимости необходимости разработки и принятия документации, рекомендуемой объекту, процедуры и методы исследования на стадиях разработки и реализации социальных и политических программ, необходимые для оценивания их значимости, в частности в стоимостной форме, учитывающей их финансирование на всех стадиях, начиная с разработки и до этапа реализации.

Область разработки, внедрения, оценки эффективности внедрения социальных, политических программ, как предметная область, значительно отличается от предметной области, которую регулируют международные стандарты оценки (МСО), европейские стандарты оценки (ЕСО), и национальные стандарты оценки, тем не менее изучение возможностей их сближения, возможностей применения положений этих, имеющих позитивную историю использования в международной практике, документов, могут принести значительную пользу как для развития методологии, её конкретизации и совершенствования в области оценивания социальных и политических программ, так и оказать положительное влияние на методологию оценки в области применения МСО и ЕСО. В качестве конечного результата оценивания может служить необходимость получить вывод о целесообразности открытия, продолжения или закрытия программ. Примерами таких программ являются программы по борьбе с бедностью, программы занятости, программы обеспечения питанием и пристанищем людей без жилья, просветительские программы, борьбы со СПИДом, т.д. Можно увидеть, что в любой из этих программ требуется расчёт и соотнесение необходимых затрат на реализацию программы с её результатами, желательно выраженными количественно. Это положение не только приближает нас к возможности использования принципов, подходов, методов, способов, терминологии, наработанных за последние десятилетия МСО, ЕСО, другими международными стандартами, касающихся оценки и оценочной деятельности, которые здесь обсуждаются, но и их прямого применения в упомянутой области – оценивании социальных и политических программ. Реализация любой социальной или политической программы требует затрат различного вида ресурсов – квалификационных, организационных, временных, других, что, в конечном счёте, завершается финансовой и временной оценкой затрат на программу.

Здесь уместно использовать все положения МСО, ЕСО, касающиеся затратного подхода. Все процессы оцениваемых программ происходят в течение какого-то времени и величина затрачиваемых ресурсов – номинальных и реальных (особенно, если речь идёт о ресурсах финансовых), напрямую зависит от продолжительности этапов программ. При определении социального эффекта, его тоже можно привести к финансовым результатам, распределённым во времени.

Применимы в полной мере положения МСО и ЕСО к оценке доходности. И, хотя речь идёт не о бизнесе, а о социальных и политических программах, эффект от их реализации вполне может выражаться в измеряемых величинах, применяемых в стандартах оценки.

Положительное влияние на совершенствование методологии и стандартов оценки может оказать изучение и рассмотрение наработанных возможностей методологии, инструментария, теоретических положений и практических применений из области оценивания социальных и политических проектов в оценке и оценочной деятельности. Многие экономико-математические, математико-статистические методы с успехом используются, как в одной, так и в другой областях. В оценке собственности это к.т.н. Сивец С. А., Баширова – Запорожье, проф. Воронин В. А., к.т.н. Гохберг И. И. – Львов, акад. Галасюк В. В. – Днепр. Маркусом Я. И. удачно применяется, чаще используемый в практике оценивания социальных проектов, метод ранжирования, в случаях когда прямая количественная оценка невозможна или отсутствуют достоверные данные.

В заключение, можно считать целесообразным:

1. Рассмотреть и распространить на сферу оценивания социальных и политических

проектов положения МСО и ЕСО, как документов, получивших признание и практическую апробацию в большинстве стран с развитой экономикой. Разработать документ (положение, стандарт), согласующийся с основными положениями МСО, ЕСО, по оцениванию социальных программ и проектов.

2. На нормативном уровне включить необходимость соответствия социальных программ этим документам в практической деятельности по оцениванию социальных программ .

Оценивание в его социологической, политической и экономической интерпретациях представляет интерес для широкого круга дисциплин, а также требует специальной подготовки соответствующих кадров.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

- 1) К. Вайс «Оцінювання».- Київ, - Основи. 2000. с.25-26.
- 2) . Україна. Людський розвиток. Звіт .- К.- 2010
- 3) Ginsburg N. Divisions of Welfare. A Critical Introduction to Comparative Welfare Policy. London. SAGE Publication.- 1993- р.21.

Глазова Доната Александровна – аспірантка кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

УДК 168.2

ТОРА І ФІЛОСОФСЬКА РЕФЛЕКСІЯ. ГЕРМЕНЕВТИЧНІ ДЖЕРЕЛА ЄВРЕЙСЬКОГО РЕЛІГІЙНОГО ЗАКОНУ

У даній статті розглянуті герменевтичні принципи тлумачення Танаха, основи єврейської філософії. Розглянуто і описано різні школи тлумачення, а також система 4 основних верств тексту Писання. Детально розглянута основна прийнята система "13 принципів тлумачення Рабі Йшмаеля бен Еліша". Проаналізовано характерні особливості принципів тлумачення, використання в процесі такого тлумачення різних методів логічного аналізу (на прикладі текстів постанов єврейського релігійного закону "Алахи").

Ключові слова: Тора, Пардес, Талмуд, герменевтика.

ТОРА И ФИЛОСОФСКАЯ РЕФЛЕКСИЯ. ГЕРМЕНЕВТИЧЕСКИЕ ИСТОЧНИКИ ЕВРЕЙСКОГО РЕЛИГИОЗНОГО ЗАКОНА

В данной статье рассмотрены герменевтические принципы толкования Танаха, основы еврейской философии. Рассмотрены и описаны различные школы толкования, а также система 4 основных слоев текста Писания. Подробно описана основная принятая система "13 принципов толкования Раби Йшмаеля бен Элиша". Проанализированы характерные особенности принципов толкования, использование в процессе такого толкования различных методов логического анализа (на примере текстов постановлений еврейского религиозного закона "алахи").

Ключевые слова: Тора, Пардес, Талмуд, герменевтика.

TORA AND PHILOSOPHICAL REFLECTION. HERMENEUTIC SOURCES OF THE JEWISH RELIGIOUS LAW

*This article examines the hermeneutic principles of the interpretation of the Tanakh, the basis of Jewish philosophy. Considered and described various schools of interpretation, as well as a system of 4 basic layers of the text of Scripture. The main accepted system of "13 principles of the interpretation of Rabbi Ishmael ben Elish" is described in detail. The characteristic features of the principles of interpretation, the use in the process of such interpretation of various methods of logical analysis (on the example of texts of the Jewish religious law "alaha") were analyzed. **Keywords:** Torah, Pardes, Talmud, hermeneutics.*

Єврейське священне Писання (зване в іудаїзмі Танах) і принципи його коментування, вироблені в іудаїзмі, надавали визначальний вплив на єврейську філософію в усі епохи. Всю єврейську культуру можна розглядати як свого роду метакоментарій до Тори, а тому цілком виправдано і в філософських творах, створених євреями, бачити спробу створення специфічного коментаря до цього основного тексту. Не тільки П'ятикнижжя (Тора), але і весь текст єврейської Танаха вважається в іудаїзмі священним, богоданим, пророчим. Танах оповідає про взаєминиміж Богом і обраним народом і, по суті, може бути зведений до двохосновних тем: «Бог і людина» (людина, щоволодіє свободою волі, перед обличчям Творця) і «Бог і історія» (взаємини між Богом і обраним їм народом). При цьому Письмо побудовано насамперед на прецедентах (конкретних вчинках і ситуаціях), в ньому майже немає теоретичних міркувань і догматичних тверджень, а тому воно (на відміну від філософії) розраховане на сприйняття будь-якою людиною, що навіть не має ніякої підготовки. Як універсальний, всеосяжний текст, Писання відповідає на запит людини будь-якого інтелектуального рівня, і простолюдина, і мудреця, а тому будь-який іудей при рішенні будь-якого питання перш за все звертається до священного тексту Писання. Разом з тим і єврейські філософи, і містики-кабалісти Середніх століть вважали, що існують кілька «шарів», чи методів розуміння священного тексту, і більш складні з них доступні лише людям, розвиненим інтелектуально або містично [1].

Тлумачення тексту включає ряд екзегетичних методів, сукупність яких називається Пардес – акронім слів «пшат» (просте толкування, буквально значення), «ремез» (намеки, мається на увазі сенс), «драша» (гомілетическіх тлумачення) і «сод» (таємний, тобто алегоричний і містичний сенс). У кожному разі тлумачення використовується один, кілька або всі методи Пардес. Найбільш популярними методами були пшат і драш, оскільки вони були широко доступні, в той час як «ремез» і «сод» – езотеричним і доступні лише тим, хто має глибокі знання. У той час як «пшат» прагне встановити буквально значення тексту Писання на підставі аналізу мови, «драш» ставить собі за мету застосування тексту до теперішнього часу. Це тлумачення не стільки мало на меті виявити таємний зміст тексту, скільки служило виразом благочестивого прагнення знайти в Святому Писанні «все» (Авот 5:12), відкрити в кожному слові стільки смислів, скільки знадобиться [2].

Кожен рівень можна тлумачити використовуючи 13 загальноприйнятих в раввинистической традиції герменевтичних принципів. Тлумачення текстів Тори, головним чином П'ятикнижжя, направлено на розкриття сенсу або взаємозв'язку різних частин тексту Тори і дозволяє виявити не виражене в ній прямо або недостатньо уточнене укладання. Герменевтика служить для вирішення галахических питань, на які текст Тори не дає прямої відповіді, в меншій мірі – для вилучення етичних приписань, гомилетическіх побудов і агадических інтерпретацій Тори.

Необхідність тлумачення (головним чином галахічного) Тори була викликана багатьма причинами: можливістю різної інтерпретації деяких віршів або термінів; незрозумілістю древніх слів; казуальних викладів закону в Торі без вказівки загального принципу або,

навпаки, формулюванням закону в загальних, недостатньо певних виразах; невизначеністю кількісних даних; протиріччями між різними місцями в Писанні. Однак головним мотивом, що спонукав книжників займатися тлумаченням біблійних текстів, були зміни в укладі життя і в соціально-економічних умовах існування.

Всі ці спонукальні причини, з одного боку, а з іншого – концепція святості тексту Тори, в якому людина не має влади щось змінити, скасувати або додати, привели до вироблення певних правил – «міддот» (буквально `мери`), застосування яких є єдино допустимим способом виявлення і тлумачення єврейських релігійних законів. Були вироблені три системи таких правил, які розрізнялися як за призначенням, так і за кількістю способів тлумачення. В системі, яку розробив в кінці 1 ст. до н. е. – початку 1 ст. н. е. Хиллел, – сім міддот. Раббі Ішма'ельбен Еліша в першій половині 2 ст. н. е. розвинув їх і розширив до 13, а раббі Елі'езербен Йосефа-Глілі (2 ст. н. е.) встановив 32 правила. Перші дві системи служили переважно для галахічного, а третя – здебільшого для агадичного і гомілетического тлумачення Біблії. Всі три системи викладено в особливих барайтах і детально роз'яснені в творах Сифра і Тосефта, хоча деякі з включених в ці системи правил виявляються і в більш ранньому трактаті Талмуда – Авотде-раббі Натан. Нижче наводяться 13 правил герменевтики раббі Ішма'еля як дають досить чітко уявлення про методи і шляхи тлумачення Тори для обґрунтування Галахи [3].

1. «Кал ва-хомер» (`легке і складне`) – від від менш складного (кал, буквально `легкий`) до більш складного (хомер, буквально `отягощення`), що спирається здебільшого на логічні побудови, але іноді – і на посилення формально-текстуального порядку. Наприклад, відповіддю (якої немає в тексті Писання) на питання, чи можна левиту з тілесним пороком відправляти храмову службу, є логічний аргумент: оскільки кохени і в похилому віці можуть виконувати обов'язки священнослужителя, але тілесний порок позбавляє їх цього права (Лев. 21: 16-21), то Левити, які служать при Храмі тільки до 50 років (Чис. 8: 24-25), при наявності у них тілесних недоліків тим більше не допускаються до служби (Хул. 24а).

2. «Гзерашава» (`аналогія`) – висновок, заснований на тотожності виразів. Якщо в двох місцях Тори зустрічаються однакові слова і вирази, то сказане в одному уривку має відношення також до другого. Це означає, що, коли в Торі є однакове або подібне слово або вислів в двох окремих випадках, то це вказує на те, що тут є аналогія між цими обома випадками і що один випадок доповнює інший. Наприклад, наявність обороту «бе-мо'адо» (`в призначений час`) в біблійних розпорядженнях про жертвоприношення пасхального агня (Чис. 9: 2) і про жертву «тамід» (двох агнів, принесених в жертву щодня, в тому числі і в суботу, - вранці і ввечері; Чис. 28: 2;) дозволяє прийти до висновку, заснованому на текстуальній аналогії, що пасхальний агнець повинен бути принесений в жертву і в день суботнього відпочинку, незважаючи на те, що обряд пов'язаний з роботою, зазвичай забороненої в суботу (Псах. 66а). Подібними, але не тотожними з гзерашава є правила «хеккеш» (`порівняння`) і «смухим» (`суміжні`). «Хеккеш» використовується для тлумачення двох законів, що містяться в одному і тому ж вірші і тому дозволяють зробити висновок, що вказівки одного закону поширюються і на інший. Правило «смухим» аналогічно «хеккеш», але для зіставлення вибираються два закони, які приводяться в суміжних віршах.

3. «Біньяав» (`основнапобудова`) – побудова загальної посилки для двох і більше законів. Це правило застосовується для вилучення логічного чи формально-текстуального виведення з розпорядження, що міститься в одному вірші або в двох різних віршах. Прикладом першого типу «Біньяав» служить заборона (Шаб. 22а) нехтувати виконанням будь-яких заповідей, заснований на логічному виведенні з суворості обов'язковості навіть такого припису, як покриття землею крові зарізаної тварини (Лев. 17:13). Приклад другого типу – рішення талмудичних законодавців про форму страти, яку належить мати за хулу на батьків, за кровозмішення і статеві збочення, за звернення до духу померлих. Це рішення засноване на тому, що в кожному з віршів, в яких йдеться про ці злочини (Лев. 20: 9, 11, 12, 13, 16, 27), повторюються слова: «ту,

будуть конче забиті, кров їхня на них ». Про форму страти (побиття камінням) говориться лише в останньому вірші, але в силу тотожності, формулювання наведене в ньому, вказівка – стає «Біньяав» для всякого аналогічно сформульованого розпорядження (Сифра, розділ Кдошім).

4. «Клалу-Фрат» ('загальне і окреме') – обмежувальне тлумачення, запропоноване для випадків, коли закон сформульований в загальному вигляді, і тут же йдуть окремі випадки. У такій ситуації закон застосовується лише до останніх. Наприклад, написано: «Коли хто з вас принесе жертву Богові з тваринного, з великої рогатої худоби або з овець» (Лев. 1: 2). «Тварина» – це узагальнюючий термін, який може включати також дикі кошерні тварини. Але за загальним терміном «тварини» слідує специфічні окремі ухвали, а саме: «велика рогата худоба» і «вівці» а тому загальний термін обмежується тільки зазначеними нижче видами тварин; отже, дикі тварини виключені, – вони непридатні для жертвопринесення (Сифра, введення 7).

5. «Прату-хлал» ('окреме та загальне') – розширене тлумачення, що застосовується у випадках, коли за конкретними прикладами слід узагальнюючий закон. Сформульований в такому вигляді закон застосувати не тільки до згаданих конкретних випадків, але і до всіх аналогічних. Наприклад, в законі: «Коли хто дасть своєму ближньому своєму осла, або вола, або вівцю [Прат], або будь-який інший худобу [клал] на заощадження, а він помре, або буде пошкоджений, або поведений ...» (Вих. 22 : 9), – вираз загального характеру («будь-який інший худобу») після конкретних прикладів (осів, віл, вівця) вказує, що закон має на увазі не тільки перераховані в ньому види, але худобу взагалі (Сифра, введення 8)

6. «Клалу-Фрату-клал» ('загальне, окреме і знову загальне') – тлумачення розширювальне, але обмежене лише випадками, аналогічними тим, які перераховані в тексті. Приклад: «І купи на ці гроші [виручені від продажу другий десятини все, чого забажає душа твоя [клал], волів, овець, вина, брагу [прат] і всього, чого зажадає душа твоя [клал] » (Втор. 14:26). На підставі такого формулювання розпорядження книжники Талмуда приходять до логічного висновку, що на виручені гроші дозволяється купувати і інші, не перераховані в тексті продукти, але тільки тієї ж категорії, що зазначені в тексті: з тварин – лише інших чотириногих, а не птаха або рибу ; з напоїв – все, що виробляє людина, але, наприклад, не воду (Сифра, введення 8).

7. «Клалше-хуцаріхли-Фрату-Фратше-хуцаріхли-хлал» ('загальне, яке потребує окреме, і окреме, яке потребує загальне') – тлумачення закону, коли він без прикладу або приклад без загальної формули недостатньо зрозумілі. У цьому випадку не тільки окреме обмежує загальне, але і загальне обмежує окреме. Так, у віршах: «Присвяти Мені всякого первістка [клал], що розкриває утробу [прат] ... від людей і від худоби ...» (Вих. 13: 2) і «даси усе, що розкриває утробу [прат] і кожного перворідного [клал] з худоби ... чоловічої статі [прат] ...» (Вих. 13:12), – слова «чоловічої статі» виключають первородних жіночої статі і цим уточнюють зміст загального положення «утроби». Але і обмежувальні слова «розкриває череву», що виключають з поняття «утроби» те, що з'явилося при посередництві кесаревого розтину, були б недостатні без слова «первісток», оскільки можна було б припустити, що плід нормальних пологів, що послідували через деякий час після кесарева перетину, також повинен бути присвячений Богові, хоча він не може вважатися первістком. Таким чином, «первісток» (клал) уточнює сенс визначення «розкриває череву» (прат), а слова «чоловічої статі» (прат) уточнюють зміст визначення «утроби» (клал). В даному прикладі і прат і клал потребують один одного, і обидва є обмежувальними факторами.

8. «Яцалеламед» ('вичленований для пояснення') – тлумачення окремого випадку, що входить в загальне формулювання закону і яке розповсюджується на всі випадки застосування цього закону. Наприклад, в біблійному приписі про повернення знахідок сказано: «Так поступай ... з одягом його ... і з усякою втраченої річчю брата твого ... яку ти знайдеш; не

можна тобі ухилитися» (Втор. 22: 3). Загальна припис включає, звичайно, і одяг, але вона вичленована особливо для його пояснення. Висновок: не можна не піднімати і не повертати лише ті речі, які, подібно до одязі, мають відмінні ознаки їх власника (БМ. 27а).

9. Яцалит‘онто‘анакерше-хухе-‘иньяно (Вичленований для іншого розпорядження, але тієї ж категорії) – тлумачення явищ тієї ж категорії, що і включені в загальну формулювання закону, але що виділяються для особливого розпорядження. Таке тлумачення допускає застосування тільки об’єктивної постанови закону. Наприклад: закони про ритуальну чистоту, що відносяться до різного роду запалень і опіків (Лев. 13: 18-21, 24-28), розглядаються в Торі детально і окремо, хоча вони є окремими випадками загального закону про пухлини, лишаях і плямах на тілі (Лев. 13: 2-17). Тому не можна по аналогії переносити на запалення і опіки будь-якої строгості загального закону, наприклад, приписи про тимчасову повторної ізоляції, про видалення хворого з суспільства та інше (Лев. 13:5; Сифра 1:2).

10. Яцалит‘онто‘анакерше-лохе-‘иньяно (вичленований для приписів іншої категорії) – тлумачення випадку, що підлягає дії певного закону, але виділеного для приписи іншої категорії, ніж те, яке дано в загальній формулі цього закону. Це особливе розпорядження може бути як полегшує, так і обтяжливим. Наприклад, в законі про покарання власника битливого вола сказано: «... якщо віл був битливим ... і господар не пильнував його, а він убив чоловіка або жінку, то вола побити камінням, а також власник буде забитий. Якщо на нього буде накладений викуп, нехай дасть ... скільки належить буде на нього ... А коли віл ударить раба або рабиню, то тридцять шекелів срібла має заплатити власник дасть панові ...» (Вих. 21: 29-32). Раб і рабиня виділені для приписи іншої категорії: страта або розмір викупу за вільну людину визначаються суддею, а викуп раба – за фіксованою таксою. Зате ця такса може виявитися як полегшенням, так і обтяженням покарання: 30 шекелів, незалежно від того, чи коштував раб більше або менше зазначеної суми (Мехілта до зазначеній главі).

11. Яцалидонба-давархе-хадаш (вичленований для судження про новий випадок) – тлумачення, яке встановлює, що виокремлення випадку, що підлягає дії загального закону, для судження про виняткову ситуацію не дозволяє підвести його під загальний закон, якщо Тора не робить цього з достатньою впевненістю. Це правило протилежно восьмому правилу герменевтики і разом з тим пояснює, чому Тора іноді повторює само собою зрозуміле розпорядження. Наприклад: одруження на овдовілої або розведеною жінкою брата вважається кровозмісним шлюбом (Лев. 20.21). Закон, однак, наказує левіратний шлюб в разі, якщо брат помер без потомства (Втор. 25: 5). Але інститут левірату є рішенням для виняткової ситуації і не може бути підведений під закон, з якого вичленований, хоча згідно восьмому правилу герменевтики, це пояснення, виділене особливо, слід було б поширити і на інші випадки кровозмішення при одруженні на бездітній вдові. Так, якщо з двох братів один був одружений на дочці другого, то в разі його смерті без потомства залишився в живих повинен був вступити в шлюб з власною дочкою. Але це заборонено загальним законом про кровозмішення (Лев. 18:6; Иев. 7а).

12. Ламедме-‘иньянове-ламед ми-софо (повчає з прямого, а також з віддаленого контекста) – встановлення сенсу уривка з прямого контексту (ме-‘иньяно) або з більш віддаленого контексту (мі-Софо). Приклад висновків з прямого контексту: заповідь «Не кради» (Вих. 20:13) поміщена вслід за заповідями «Не вбивай» і «Не чини перелюбу». Той же заборона повторений і в Писанні в формі «Не кради» (Лев. 19:11), але за ним слід «не приховувати і не зводите брехні один на одного». Так як в Торі не передбачається нічого зайвого, робиться висновок, що по контексту перша заборона, який стоїть в ряду гріхів, які караються смертю, стосується викрадення людини (за яке також чекає смертна кара; Вих. 21:16; Втор. 24: 7; Мехілта, розділ Ба-ходеш 8: 6), другий же заборона має на увазі крадіжку майна, так як поміщений в ряду гріхів, які не спричиняють за собою смертної кари. Прикладом виведення з віддаленого контексту може служити тлумачення закону про «витівці» в житловому приміщенні. В основному приписі (Лев. 14: 34-42) матеріал будови не обговорений. Однак з 45

вірша тієї ж глави, в якому сказано: «І нехай розламають будинок, камені його, і дерево його, і всю глину дому...» – виводять, що тільки будинок, побудований з перерахованих тут матеріалів, може стати ритуально нечистим (Сифра, введення 1: 6).

13. Шнейхтувимха-маххишимзеэтзе висновок з двох суперечать одна одній текстів можливий тільки в тому випадку, коли третій текст «примирить» їх. Класичним прикладом можуть служити вказівки щодо числа днів, протягом яких пропонується їсти мацу. Припис їсти опрісноки все сім днів Пасхи багаторазово повторюється в Торі. Тим часом у Другозаконні в одній і тій же главі сказано: «Сім днів будеш їсти опрісноки» (16: 3) і «шість днів їж опрісноки» (16: 8). Протиріччя усувається третім текстом – про приношення в Храм першого снопа нового врожаю (після чого можна їсти хліб з нового зерна; см. Омер): «У другий день свята піднесе його священик» (Лев. 23:11). Звідси книжники Талмуда виводять, що сім днів можна їсти мацу з торішнього зерна, а шість днів – з нового (Ті., Псах. 6: 1, 33а).

Інші правила. З правил герменевтики, розроблених школою раббі Аківі, порівняно широко застосовувана в раввіністичній літературі «ріббуй» (множення, `додаток) і міут (`зменшення`). Перше наділяло розширювальним сенсом союзи і прийменники типу: так само, теж, і, з, разом, друге – обмежувальним сенсом союзи, прийменники, а також займенники типу: але, тільки, лише, з, від, його. Проти цих правил герменевтики заперечував раббі Ішма'ель бен Еліша, стверджуючи, що: «Тора говорить мовою людською», тобто не можна бачити в стилістичних прикрасах або граматичних частках натяк на закон.

З 32 правил рабі Елі'езера бен Йосефа-Глілі найбільш відомі «гематрія», «нотар ікон» (прийом розгляду певних слів як акронімів) і «эйнмукдаму-меухар ба-тора» (`в Торі немає попереднього і наступного`), тобто не можна виводити висновків на підставі порядку, в якому зафіксовані різні тексти в Біблії.

Уточнюючи приписи Тори або виводячи нові з тексту за допомогою правил герменевтики, книжники Талмуда дотримувалися домінуючого принципу «ейнмікра Йоцемі-іедейфшут» (`ніколи вірш не переступає свого прямого сенсу`), в силу якого ніякі тлумачення не скасовують авторитетності прямого сенсу слів Тори.[5]

[1] Интернет-версия издания: Новая философская энциклопедия: в 4 т. / Институт философии РАН; Национальный общественно-научный фонд; Председатель научно-редакционного совета В.С. Степин. — М.: Мысль, 2000—2001. 2-е изд., испр. и допол. — М.: Мысль, 2010.

[2] Краткая еврейская энциклопедия. - Иерусалим: Общество по исследованию еврейских общин. Еврейский Университет в Иерусалиме. - 1988, Т.2, 89-94.

[3] Моше бен Маймон, Путеводитель растерянных / Крит. изд. перевода Шмуэля ибн Тиббона с введениями и комментарием И. Эвен Шмуэля (Кауфмана), тт. 1--4. Иерусалим, 1935--1987

[4] Штейнзальц А. Введение в Талмуд: Израильский институт талмудических публикаций Институт изучения иудаизма в России. - 1993.

[5] Краткая еврейская энциклопедия. - Иерусалим: Общество по исследованию еврейских общин. Еврейский Университет в Иерусалиме. - 1988, Т.2, 89-94..

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Брокгауз Ф. А., Эфрон И. А. Еврейская энциклопедия. Т.8. - М.: Терра. - 1991, 209-212
2. Краткая еврейская энциклопедия. - Иерусалим: Общество по исследованию еврейских общин. Еврейский Университет в Иерусалиме. – 1988/
3. Штейнзальц А. Введение в Талмуд: Израильский институт талмудических публикаций Институт изучения иудаизма в России. - 1993.

4. Штейнзальц А. СОЦИОЛОГИЯ НЕВЕЖЕСТВА.: Израильский институт талмудических публикаций Институт изучения иудаизма в России. - 1997.
- 5.. Щерба С. П., Щедрін В. К., Заглада О. А.; Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.; За заг. ред. С. П. Щерби. — К.: МАУП, 2004. — 216 с.
6. Моше бен Маймон, Путеводитель растерянных / Крит.изд. перевода Шмуэля ибн Тиббона с введениями и комментарием И. Эвен Шмуэля (Кауфмана), тт. 1--4. Иерусалим, 1935--1987.
7. Моше бен Маймон, Трактат о логическом искусстве / Изд. араб. текста, перевод на ивр. Й. Капах, комментарии М. Мендельсона, И. Сатановера, М. Коматиано, Х. И. Рота, М. Вентуры. Кирьят-Оно, 1997.
8. Мошебен Маймон, Мишне Тора, Кодекс Маймонида Пер. с ивр.: Синичкин Я. / Общ.ред: Горин Б. - М: Книжники, 2014
9. Гадамер Х.-Г. Истина и метод: Основы филос. герменевтики: Пер. с нем./Общ.ред. и вступ. ст. Б. Н. Бессонова.— М.: Прогресс, 1988.
10. Тора с комментарием Раши.: Пер. с ивр.: Фейгин А.; Гиссер И./ Общ.ред: Горин Б. язык: Русский, Иврит; - М: Книжники, 2012.
11. Интернет-версия издания: Новая философская энциклопедия: в 4 т. / Институт философии РАН; Национальный общественно-научный фонд; Председатель научно-редакционного совета В. С. Степин. — М.: Мысль, 2000—2001. 2-е изд., испр. и допол. — М.: Мысль, 2010.

Ільїна Г. В. — кандидат філософських наук, доцент Київського національного університету імені Тараса Шевченка

УДК 1 (091):165. 18

МЕТАФОРА ЗОРУ У ФІЛОСОФІЇ В КОНТЕКСТІ ІДЕЇ БЛАГА ПЛАТОНА

Анотація. У статті досліджується проблема метафори зору і світла у філософії Платона у взаємозв'язку з ідеєю Блага. Показано, що «мислення поглядом», мислення через «бачення» є важливою складовою процесу пізнання і культури філософського мислення.

Ключові слова: візуальне мислення, метафора, метафора зору, відчуття, пізнання, ідея Блага, умоосягнення

МЕТАФОРА ЗРЕНИЯ В ФИЛОСОФИИ В КОНТЕКСТЕ ИДЕИ БЛАГА ПЛАТОНА

Аннотация. В статье исследуется проблема метафоры взгляда и света в философии Платона во взаимосвязи с идеей Блага. Показано, что «мышление взглядом», «мышление через видение» является важной составляющей процесса познания и культуры философского мышления.

Ключевые слова: визуальное мышление, метафора, метафора взгляда, ощущение, познание, идея Блага, умопостижение.

METAPHORE OF SIGHT IN PHILOSOPHY IN THE CONTEXT OF PLATO'S IDEA OF THE GOOD

Metaphors play a key role in philosophy. They are not just means of expressiveness, but a heuristic instrument that forms philosophical systems. Consequently, on the one hand, with the help of metaphors, philosophy is freed from excessive abstraction, directing thought into specific channel. On the other hand, metaphors form the means of figurative expressiveness, which does not offer an available, logically grounded theory. So there is a task to find out how the means of figurative expression are acting. We can find it in a well-known Plato's allegory of the cave. The "cave" represents the human nature with regard to its "enlightenment". People in the Cave use at least two senses, eyesight and hearing, as opposed to those in the sun watching the visible world.

Keywords: *visual thinking, metaphor, metaphor of sight, perception, cognition, the idea of the Good, intelligible.*

Постановка проблеми. У процесі пізнання в мисленні виникають «прогалини», які заповнюють аналогії, алегорії, приклади і метафори. Саме метафори стають способом, який допомагає висловлювати ідеї. Метафори у процесі пізнання і мислення виконують креативну, проєктивну і навіть трансформативну роль, оскільки вони розкривають зміст теорії засобами образного виразу. У тому числі зміст філософських концепцій. Метафори можна використовувати для розгляду будь-яких проблем. У цьому контексті особливе значення метафори набувають як інструменти візуалізації в творенні абстрактних понять: «Як правило, метафори використовуються для позначення виду бачення. Метафори відіграють ключову роль у філософії. Вони постають не просто засобами виразності, а, по суті, є евристичним інструментом, способом формування філософських систем. Отже, з одного боку, за допомогою метафор філософія звільняється від тягаря надмірного абстрагування, спрямовуючи думку в певне, сформоване уявою, русло. З іншого боку, метафори формують засоби образної виразності, які не забезпечує наявна, логічно обґрунтована теорія. Постає завдання виявити, як діють засоби образної виразності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначення ролі та функціонального призначення метафор міститься в працях Р. Рорті, Дж. Лакоффа, М. Джонсона, К. Тербейна, Д. Коена, Р. Маґрітта та ряду інших. В історії філософії метафора використовується всіма видатними філософами, починаючи з Платона і закінчуючи мислителями-постмодерністами. Застосування метафор як способу обґрунтування ідей або теорій виокремлюють їх різновиди, пов'язані з можливостями зору.

Методологія. В основу дослідження накладено історико-генетичний підхід, який дозволив виявити основні засади формування метафоричного мислення. Системний аналіз дозволив дослідити сутність метафори зору, її взаємозв'язок з пізнавальними можливостями інтелекту.

Мета статті полягає у з'ясуванні сутності метафори зору в процесі її історико-філософського формування, починаючи з культури мислення епохи античності, насамперед філософії Платона.

Результати. У панорамі філософських метафор можна виокремити «візуальні» («окулярні») та «відеологічні» метафори. «Відеологічні метафори» формують певні образи, які візуалізують (відображають) в уяві певні мовні поняття, тоді як «візуальні метафори» пов'язані з візуальною чуттєвістю, мають візуальну природу, важливість якої для розуміння філософського знання та мислення вимагає подальшого розгляду. Слід зробити ремарку: досить часто «візуальними» називають метафори, які можна виявити у певних зображеннях. Наприклад, на картині «Канікули Гегеля» Рене Маґрітт зображує діалектику за допомогою двох предметів – склянки, яка «хоче бути наповненою водою», і парасолі, яка існує для того, щоб захистити від води. Таким чином, візуальна аналогія може бути прочитана метафорично –

зокрема, як інтерпретація суперечностей, закладених в людській натурі.

Разом із тим, поряд з терміном «візуальні метафори» існує поняття «пикторіальні метафори», які визначаються як «накладені одне на одне або злиті зображення двох різних об'єктів або дій, спрямованих на заохочення глядачів зробити висновок про неявний концептуальний зв'язок» [5, р. 25]. У зв'язку з більшою поширеністю терміну «пикторіальний», що розшифровується як «той, що відноситься до зображень», таке формулювання буде більш коректним. Хоча існують випадки вживання поняття «візуальна метафора» у тому ж, що і «пикторіальна» метафора, значенні.

Оскільки «візуальний словник» філософії визначений досить широко, то й сам процес візуальної метафоризації історії філософії можна знайти в цілому ряді ключових філософських концепцій. З одного боку, до них відносяться метафори, які апелюють до візуального сприйняття, іноді – до смислів візуального досвіду. А з іншого боку, традиційним є сприйняття філософської діяльності крізь призму візуальних метафор.

До ключових філософських метафор, які мають візуальну природу, можна віднести наступні: метафора зору як філософської діяльності; метафора сліпоти; метафора світла; метафора дзеркала. Існує також ряд інших візуальних метафор, похідних від названих. Інтерес викликає насамперед метафора зору у контексті її впливу на формування візуального словника філософії та взаємозв'язку із філософською діяльністю. Коротко «метафору зору» можна визначити як філософську діяльність: філософ постає глядачем, який спостерігає, тобто дивиться виставу, спортивну гру або релігійну церемонію.

Прикладом такого споглядання як філософської діяльності є відомий образ «Печери» Платона. Зазначимо, що у Платона присутня тенденція використовувати візуальні образи (наприклад, Сонця і Печери в шостій та сьомій книгах «Держави»), щоб проілюструвати рух розуму в сфері знання, і особливо описати остаточно одержання знання в термінах ясного бачення (наприклад, у «Бенкеті»). По-друге, в нього є схильність говорити про людину, яка володіє знанням, як таку, що дивиться на ідеї [6, р. 122].

Алегорія «Печери» Платона є одним із найбільш відомих образів західної філософії. Суть алегорії полягає в наступному: у печері заточені з дитинства люди таким чином, що не можуть повернути голову, вони бачать на стіні тіні від предметів, які проносять люди перед вогнищем, що горить перед входом у печеру. В'язні печери вважають, що ці тіні і є справжніми предметами. Але один з в'язнів звільняється, озирається і бачить вогнище, яке засліплює його і заважає йому зрозуміти, які об'єкти викликають тіні. Перемагаючи біль в очах від споглядання світла, в'язень виходить з печери, і дивиться на сонячне світло. Повертаючи повільно свої очі до сонячного світла, він спочатку бачить тільки тіні від речей, які він бачив раніше, але далі одержує можливість бачити людей та решта об'єктів. Нарешті, він одержує можливість дивитися на зорі та місяць вночі, а потім, звикнувши, нарешті може дивитися на саме сонце. І тільки коли він стає здатним дивитися на сонце саме по собі, він здобуває можливість судити про нього і про те, чим воно є. Коли після цього в'язень повертається до печери і починає розповідати про побачене, йому ніхто не вірить.

Платонівська «печера» уособлює людську природу стосовно «просвіченості» та «непросвіченості». Люди, які сидять у Печері, використовують принаймні два органи відчуттів, зір і слух, на відміну від тих, хто перебуває на Сонці й спостерігає сферу видимого світу. Ті, хто це спостерігає, згідно Платону, володіють лише зором, і дивляться виключно на «видимий світ». Отже, в'язням Печери, скоріше за все, властиві всі відчуття, а не тільки зір. Завдяки органам відчуттів, люди бачать на стіні Печери тіні й чують відлуння вимовлених слів. Генеза тіней і звуків має наступну основу. Вогонь, від якого розповсюджується світло, люди не можуть бачити; вони прикуті так, що нездатні повернути голову, - сидять спиною до вогню і до світла. І там же, позаду них, проходить верхня дорога, огорожена невисокою стіною, яка відіграє роль ширми. За стіною «інші люди» проносять зображення предметів і

живих істот, зроблених з каменю і дерева. Ці речі відкидають на стіну печери тіні. Оскільки «інші люди» розмовляють, в'язні чують відлуння від їх розмов. Таким чином, в'язні не можуть бачити і чути нічого, крім тіней та відлуння. Самі ці імітації реальності вони і приймають за істину [1, 514 a-c].

Алегорія «Печери» постає в тісному зв'язку з ідеєю «Блага», яка складає основу метафізики Платона. Вона розкривається через аналогію Сонця, яке породжує світло. Адже якими б зіркими не були в людини очі, вона нічого не побачить і не відрізнити кольори, якщо її зору не буде сприяти і допомагати світло. Отже, світло є необхідною умовою зору, тобто медіумом, чимось «третім», спеціально призначеним для пов'язування людського ока і видимого світу. Такий зв'язок, - підкреслює Платон, - цінніший за будь-який інший, тому що світло дорогоцінне. У свою чергу, світло являє собою породження Сонця. Зір, звичайно ж, не є сам божество Геліос, хоча зі всіх наших відчуттів він є найбільш «сонцеподібним». Здатність бачити назначена зору світилом як певне вихідне, витікаюче, а Сонце являє собою причину і світла, і зору [1, 507c-508b].

Характеризуючи метафору світла і термінів Платона, Дж. Гослінг пише: «Грецька мова – не єдина, в якій дієслова сприйняття використовуються для того, щоб описати остаточне розуміння і повне пояснення. «Ясний» (clear), «освітлення» (illuminating), «бачити» (see), «схоплювати» (grasp), «дивитися» (look), «оволодіти» (getholdof), «тьмянний» (obscure), «виставляти» (expose) – усі вони є звичними термінами при описі інтелектуального успіху, невдачі або процедури, і філософи можуть користуватися ними, не пов'язуючи себе аналізом природи знання» [6, р. 122-123].

Взаємозв'язок між Сонцем і зором безпосередньо торкається ідеї Блага: як Сонце в сфері видимого виступає по відношенню до зору і речей, які сприймають зором, так і Благо в умоосяжній сфері відносяться до розуму і умоосяжного світу. Подібно до того, як людина при слабкому освітленні вночі погано бачить предмети, так і душа – коли вона ухиляється від істини і буття і вступає в область змішання і мороку, - тупіє і стає залежною від гадок, так що видається, начебто вона позбулася розуму [1, 508 b-d].

Таким чином, ідея Блага надає речам, які пізнаються, істинність, а людину наділяє здібністю пізнавати. Отже, Благо є причиною знання і досягнення істинного буття. Як правильно було б визнати світло і зір сонцеподібними, так неправильно було б вважати їх самим Сонцем. Так само справедливо вважати пізнання та істину такими, що мають образ Блага («благообразними»), але ототожнювати їх з ним самим не можна. Сонце дає всьому видимому не тільки можливість бути видимим, але і народження, зростання, і життя, хоча саме воно має іншу природу [3, с. 142]. Так само речі, які пізнаються, не тільки можуть пізнаватися лише завдяки Благу, «але воно дає їм і буття, й існування, хоча саме Благо не є існуванням, воно за межами існування, перевищуючи його достоїнством і силою» [1, 508e-509b].

У своїх міркуваннях про «світ ідей» і «світ тіней» Платон продемонстрував, що існують два світи: один – інтелегібельний, трансцендентний, де «володарем є Благо, домінуючи над всіма родами (ідеями) і областями умоосяжного; другий – видимий, зримий, трансцендентальний, де життя і пізнання дає Сонце [1, 517c].

У «Державі» Платон показує процес сходження до Блага. Звільнення від пут, нерозуміння і вихід з печери, в якій ми всі знаходимося як в'язні, повинен відбуватися поступово. Безпосередній погляд на Сонце може осліпити. Таке ж споглядання Блага, якби воно було можливим без підготовки, також здатне позбавити розумного бажання. Отже, в'язню, який вийшов з духовної Печери, необхідна підготовка: спочатку дивитися на тіні істинних речей, потім – на відображення у воді предметів і людей, потім – на самі речі, причому на небо краще дивитися вночі, щоб не завдати собі шкоди яскравим світлом. Тільки після цього людина може дивитися на Сонце, не боячись осліпнути, і вбачати його властивості, усвідомлюючи, нарешті, що воно володіє всім в цьому видимому світі і є причиною існування самого цього світу

[1,515с-516с].

Якщо видима область подібна до в'язниці, а світло від вогню в печері уподібнюється могутності Сонця, то «сходження і споглядання речей, які знаходяться на вишині – це підйом душі в область умоосязного» [1, 517b]. По відношенню до того, що пізнається, ідея Блага – це межа; вона ледве проглядається, але якщо ми все ж зуміємо її побачити, то відразу ж зробимо висновок, що саме ця ідея є причиною всього істинного і прекрасного. Адже в області видимого ідея Блага породжує світ і його володаря, Геліоса, а в області умоосязного вона сама є володаркою, від якої залежить істина і розуміння, і на неї повинен дивитися той, хто хоче свідомо діяти як в індивідуальному, так і в суспільному житті [1, 517с].

Пройшовши всі етапи бачення і споглядаючи прекрасне саме по собі, – прозоре, чисте, не обтяжене людською плоттю і всіляким іншим тлінним непотребом, людина вже не може жити звичайним життям. Завдяки зору, баченню, вона досягла Блага і зрозуміла істинну сутність буття.

У сьомій книзі «Держави» Платон детально розглядає етап сходження до Блага через вивчення наук і дає характеристику кожній з них: арифметиці, геометрії, стереометрії, астрономії та гармонії. Усі вони предметом свого розгляду мають не чуттєво сприйнятий світ, і не умоспоглядання, а математично точні абстракції, які формують понятійне знання. Усі розглянуті науки в сукупності лише готують мислення до сприйняття та осягнення філософії, яка тільки й здатна привести людину до остаточної мети – до Блага. Філософія відрізняється від чуттєвого формування хибних думок тим, що повністю умоосязна. Зорова здатність, наприклад, хотіла би досягнути цього рівня, але всі її спроби що-небудь роздивитися звернені лише на істот як таких, зірки як такі, Сонце як таке [3, с.150].

Коли ж розмірковує справжній філософ, він – говорить Платон, – минаючи відчуття, шляхом одного лише розуму спрямовується до сутності будь-якого предмета і не відступає, поки за допомогою самого мислення не сягне сутність Блага. Так він опиняється на самій вершині умоосязного, подібно до того, як інший зійшов на вершину видимого [1, 533a-b].

Філософія в такому випадку і буде звільненням від пут, поворотом від тіней до образів і світла, підйомом із підземелля (Печери) до Сонця. Якщо ж тоді неможливо дивитися на живі істоти, рослини і на Сонце, все ж краще дивитися на божественні відображення у воді й на тіні сущого, ніж на тіні образів, створених вогнищем як джерелом світла, яке саме не більше, ніж тінь, порівняно із Сонцем. Взятє в цілому, заняття тими науками, про які говорилося, дає цю можливість і веде найкраще начало нашої душі; вгору, до споглядання самого досконалого в існуючому, подібно до того, як в першому випадку найбільш чітко з відчуттів, властивих нашому тілу, спрямоване на найбільш яскраве в тілесній і видимій області» [1, 532 b-d].

Таким чином, діяльність душі шляхом залучення наукового знання постає в якості інтелектуального споглядання, умоосязним зором, або «мисленнєвим поглядом», що відкриває істину.

Іншими словами, вийшовши з Печери, тобто з обмеженого, темного середовища, філософ має звернути погляд до світла, побачити світло. Відступ від темряви незнання зосереджений в акті споглядання, при якому відбувається осягнення істинного світу і одночасно світла істини. Погляд філософа на світло, сонце є метафорою, яка виражає саму суть його діяльності – філософ виходить з Печери, обмеженості, щоб споглядати світло простору світу. Недаремно «Печера» Платона стала одним із найбільш важливих образів Просвітництва – світло і темрява перетворилися на символи знання і незнання, істини й хиби, а погляд на Світло – пізнавальним зусиллям філософа і, ширше, метою прогресу.

Висновки. Аналіз «метафори зору» бере свої витoki у філософії Платона. Своїм вченням про досягнення Блага через діяльність «зорового мислення» («мисленнєвим поглядом») Платон обґрунтував механізм роботи мислення і пізнання в процесі формування дійсності, що

чуттєво сприймається. А також встановив характер відносин між сферою ідей і світом речей. У його найвідоміших філософських секвенціях на цю тему виокремлюється проблема візуального мислення. Око може розрізнати світле і темне, відчуття – легке і важке, тепле і холодне. Але тільки через поєднання першого і другого відкривається світло знання, або світло істини, з якого починається споглядання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Платон. Держава / Платон. – К.: Основи, 2000. – 355 с.
2. Платон. Собрание сочинений: В 4 т. / Общ. Ред. А. Ф. Лосева, В. Ф. Асмуса, А. А. Тахо-Годи. – М.: Мысль, 1990-1994.
3. Семенов В. Е. Доминирующие парадигмы трансцендентализма в западноевропейской философии / В.Е.Семенов. – М.: РОССПЭН, 2012. – 687 с.
4. Bormann K. Platon / K. Bormann. – Freiburg; Munchen: Alber, 1987. – 192 p.
5. Danesi M. Dictionary of Media and Communications / M. Danesi. – N.Y., L., 2009. – 334 p.
6. Gosling J.C.B. Plato / J. C. B. Gosling. – L., Boston, 1973. – 319 p.
7. Raven J. E. Plato's Thought in the Making: A Study of the Development of his Metaphysics / J. E. Raven. – Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1965. – 256 p.

Кадиевская Ирина Аркадиевна – доктор философских наук, профессор, заведующая кафедрой философии, политологии, психологии и права ОГАСА

УДК 614+378

ЗНАЧЕНИЕ И РОЛЬ ГУМАНИТАРНЫХ ДИСЦИПЛИН В СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ УКРАИНСКОГО ВЫСШЕГО ООБРАЗОВАНИЯ

Статья посвящена философскому осмыслению значения и роли гуманитарных дисциплин в стратегии развития украинского высшего образования. Показано, что изучение дисциплин гуманитарного цикла играют принципиально важную роль в развитии мировоззрения студенческой молодежи.

Ключевые слова: гуманитарные дисциплины, стратегии, образование, мировоззрение, развитие.

ЗНАЧЕННЯ ТА РОЛЬ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН У СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена філософському осмисленню значення та ролі гуманітарних дисциплін в стратегії розвитку української вищої освіти. Показано, що вивчення дисциплін гуманітарного циклу відіграє принципово важливу роль в світоглядному розвитку студентської молоді.

Ключеві слова: гуманітарні дисципліни, стратегії, освіта, світогляд, розвиток.

THE IMPORTANCE AND ROLE OF HUMANITARIAN DISCIPLINES IN THE DEVELOPMENT STRATEGY OF UKRAINIAN HIGHER EDUCATION

The article is devoted to philosophical interpretation of a meaning and a role of humanitarian subjects in the strategy of the development of Ukrainian higher education. It's shown that humanitarian subjects' learning plays a principally important role in the development of world outlook of students' youth.

Keywords: humanitarian disciplines, strategies, education, worldview, development.

Размышляя о будущем украинского образования нельзя не вспомнить славные страницы летописи нашего прошлого. Еще совсем недавно дипломы отечественного образца признавались и ценились во всем мире. Но сегодня, к сожалению, ситуация в корне изменилась. В условиях современного социально-экономического и политического кризиса в Украине система государственного высшего образования столкнулась с новыми вызовами, угрозами и опасностями. С одной стороны, представители научной интеллигенции продолжают мечтать о мудром реформировании системы высшего образования. Но с другой стороны, мы вынуждены констатировать уже свершившийся факт усугубления целого ряда проблем образования и воспитания молодежи. Особенностью нашего времени является постепенное исчезновение воспитательного компонента из образовательного процесса. Однажды выбрав путь демократических преобразований, наше общество почему-то решило отказаться от модели морального воспитания. Отечественной интеллигенции показалось справедливым полностью освободиться от господствующей идеологии, которая была подвергнута массивной критике как вредное проявление тоталитарного режима. С начала 90-х годов прогремели многочисленные выступления о важности обретения нашим народом подлинной свободы. С тех пор наше общество ни разу не свернуло с избранного пути полного идейного плюрализма, признавая, что никто и никогда не имеет права навязывать человеку те или иные ценности. В таких условиях в рекордно короткие сроки население стало забывать о том, ради чего вообще следует быть добрыми, отзывчивыми, честными и порядочными. Почему необходимо воспитывать способности бескорыстной любви и дружбы, готовности помогать и прощать, сотрудничать и оказывать поддержку друг другу. Какую роль в жизни общества играют моральные качества и чем чревато распространение тотальной аморальности? В чем смысл доброжелательности, искренности, заботы, радушия и гостеприимства, желания радоваться не только за собственные успехи, но и за достижения других людей? Постепенно теряя ясное представление о том, как можно ответить на подобные вопросы мы неизбежно начали увлекаться либеральными ценностями. Особенно заманчивыми показались такие из них как карьерный рост, конкурентноспособность, успех, понимаемый как власть и богатство, лидерство, независимость, мобильность и т.д. Сами по себе все эти ценности традиционно имеют большое значение в жизни людей. Однако сегодня общественное сознание начало воспринимать их как единственно правильный выбор, критерий качества, цель и результат всей нашей жизни. Возможно, утратив веру в большинство духовных ценностей мы укрепились в убеждении о том, что все в мире людей покупается и продается. А поэтому ради коммерческого успеха, представленного как единственно объективный успех в жизни, возможно и даже необходимо обманывать, предавать и истреблять друг друга. Похвально быть жесткими и хладнокровными хищниками, никому не доверять, учиться отказывать и как можно плотнее закрывать двери, чтобы ни с кем не делиться своим материальным или даже эмоциональным благополучием. А почему нет? Ведь на книжных рынках и в интернете полным-полно психологических практикумов о том, как можно на вершине собственного отчуждения, эгоизма и цинизма обрести полное гарантированное психологическое удовлетворение, программировать реальность и т.д. Многие современные психологические техники не требуют от нас развития моральных качеств. Напротив будет даже лучше, если мы, освободившись от моральных императивов научимся манипулировать друг другом ради собственной выгоды, строить меркантильные жизненные планы и реализовывать их отбрасывая все лишнее, чем может оказаться искренность, спонтанность,

бескорыстие, отзывчивость и т.д. Огромное разнообразие западных психологических техник, использование которых предполагается без прояснения нравственных компонентов создает впечатление того, что любые индивидуальные духовные ресурсы так же легко покупаются как и другие товары. Но почему-то все это изобилие техник очевидно не привело наш любознательный, интеллектуальный и талантливый народ к преобладанию позитивного социального настроения. Наоборот это настроение лишь ухудшается. И наивно думать, что всему виной невежество или неумение правильно использовать все эти многообещающие психологические техники. Просто наше субъективное счастье во многом зависит от мировоззрения и мировосприятия, которые предполагают доброе или злое отношение друг к другу, к обществу и ко всему окружающему миру. Конечно гуманизм тоже не является панацеей от жизненных невзгод и неудовлетворенности. Однако антигуманизм, или гуманизм можно считать той ядовитой или плодородной почвой, на которой будут произрастать все наши жизненные провалы или достижения. И если почва отравлена тотальным цинизмом, равнодушием и недоверием нашему обществу от этого будет только хуже. Пожалуй, именно это сейчас и происходит в нашей стране. Правда в том, что большинство индивидуальных психологических ресурсов невозможно купить. Это просто очередной жестокий обман кукловодов общества массового потребления. Это глобальная мистификация нашего времени, которая безусловно нуждается в критической оценке и серьезном осмыслении. Ведь наиболее мощные, проверенные психологические ресурсы способные душевно наполнять и поддерживать людей в самых тяжелых условиях связаны с моральными качествами. И если говорить о рождении таких ресурсов, можно утверждать, что они появляются в процессе доброжелательного взаимодействия людей во всех сферах жизни. По сути все мы друг для друга можем быть источниками драгоценных психологических ресурсов. И всякий раз, когда мы проявляем дружелюбие, уважение и такт, когда мы слушаем, ободряем и вдохновляем друг друга рождаются самые мощные психологические ресурсы, которыми можно жить и которые не идут ни в какое сравнение с эгоистично произносимыми в закрытой комнате не искренними холодными позитивными аффирмациями. Поэтому так важно, чтобы глубокое осмысление и понимание данных аспектов происходило в системе отечественного образования. Но в современных условиях кризиса научное сообщество оказалось без необходимой финансовой поддержки со стороны государства. Отмена кредитно-модульной системы фактически подтвердила не готовность нашего образования к полноценной интеграции в европейское образовательное пространство. Безусловно при нынешнем скудном финансировании фактически невозможно обеспечить мобильность преподавателей и студентов, осуществление международных образовательных программ, модернизацию учебного процесса и т.д. Ни для кого не секрет, что материально-техническая база большинства отечественных вузов морально устарела и обветшала. Во многих высших учебных заведениях капитальный ремонт не проводился еще с советских времен. Местная администрация в лучшем случае выкраивает средства для косметических и неотложных ремонтных работ. Конечно весомую роль в решении данной проблемы играет спонсорская помощь, но и ее оказывается явно, не достаточно. Но любое общество, если оно думает о своем будущем, должно знать, что позитивные изменения в системе образования вызывают своего рода «цепную реакцию» прогрессивных сдвигов в самых разных сферах общественной жизни, и наоборот: негативные изменения в образовании имеют тенденцию репродуцирования и ведут к регрессу общества. Не случайно кризисные явления в обществе зачастую поддерживаются за счет кризиса в образовании. Население нашей страны не может не реагировать не только на снижение качества образования, которое на фоне экономического обнищания не может в полном объеме выполнять свои ключевые функции, но также и на дегуманизацию отечественного образования. Традиционно выступая в роли надежного духовного ориентира, образование сегодня отражает идейный плюрализм и неопределенность нашего общества.

Принимая участие в научных симпозиумах, конференциях, круглых столах мы не только обсуждаем то, что нас особенно сильно тревожит, но также, пытаемся привлечь к себе

внимание Министерства образования. Убеждена, что вектор развития системы образования должен быть избран разумным большинством деятелей науки и образования, а не отдельными высокопоставленными чиновниками. Государственные приоритеты должны определяться народом. И лишь в случае искренней поддержки со стороны разумного большинства реформы могут иметь положительную перспективу их будущей реализации. При построении правового государства в Украине чрезвычайно важным являются избрание правильной стратегии, учет национальной, культурной и исторической специфики нашей страны, ее правовой системы, духовности нашего народа. Современное правовое государство – это демократическое государство, в котором должны защищаться права и свободы, а также участие народа в осуществлении власти. Это предполагает высокий уровень правового, морального и политического сознания, а также развитое гражданское общество.

Как показывает исторический опыт, наш народ всегда обладал чувством свободы, справедливости и собственного достоинства. Ключевой реальностью в сознании наших людей всегда было стремление к справедливости и готовность ее защищать. К числу основных свойств нашего народа традиционно относилась доброта. Наш народ всегда отличался необыкновенной одаренностью. Ему присуща наблюдательность, теоретический и практический ум, изобретательность, тонкое моральное и эстетическое восприятие. У каждой эпохи, несомненно, существуют свои неповторимые особенности. И если говорить о нашем времени, то оно демонстрирует стремительное повышение уровня нигилизма, цинизма и равнодушия. В любую историческую эпоху люди потенциально способны достигать вершин веры, гуманизма и любви. Точно также каждый рискует сформироваться по совершенно другому навязанному сценарию. Народ, убежденный в собственном благородстве и величии, способен преодолевать голод, разруху, вражеские нашествия и стихийные бедствия. Людям жизненно необходима вера в ценность и значимость собственной жизни, удовлетворение от понимания правильности избранного пути, гордость за свою отчизну. Опорой человеческой личности, ее глубинной внутренней ценностью является достоинство. Духовная сила народа во многом зависит от чувства собственного достоинства. Достоинство – основа, стержень, высшая интегрирующая характеристика духовных качеств человека, нравственный «позвоночник», на котором формируется и удерживается вся его личность. Человеческое достоинство, таким образом, задается, программируется индивиду человечеством. Поэтому оно позволяет той или иной личности осознавать себя существом с особым статусом в земном бытии и требует признания подобного от других.

Формируя духовные ценности, образование во многом определяет будущее. От этого в свою очередь зависит успех или неудача любого социального проекта. Винер Н. в свое время удачно продемонстрировал различие между тем, что может быть «сказано», и тем, что может быть «показано» в образовании. По мнению ученого никакая проповедь нравственных ценностей не имеет силы, если преподаватель не демонстрирует действенность этих ценностей в процессе профессиональной деятельности. Особенно эта закономерность касается подготовки специалистов высшей квалификации, то есть работы с аспирантами. Способность и воля научного руководителя не допускать, не пропускать и не поощрять халтуру есть высшее проявление профессионального этоса [6]. Еще Д. Дьюи в свое время подчеркивал, что образование должно выполнять не только обучающую функцию, но быть источником совершенствования и гармонизации общества [2 С:25]. По мнению английского исследователя А. Тойнби, рост цивилизаций обеспечивается прежде всего за счет деятельности творческих личностей или небольших лидирующих групп. Именно меньшинство совершает прорыв в будущее, в то время как большинство продолжают оставаться настроенными консервативно. При рождении цивилизаций, особенно в переходный период, образование призвано стать наиболее динамичным средством, формирующим творческую личность, лидирующее меньшинство. А. Тойнби подчеркивал, что перед современным образованием стоит задача поднять консервативное большинство до уровня лидеров, без чего невозможно движение

общества вперед. Иными словами, образованию принадлежит приоритетная роль в разрешении противоречий между новой формирующейся цивилизацией и отстающей консервативной культурой [7, С:255].

На современном этапе развития украинского общества мы наблюдаем наложение глобальных и локальных процессов, влияющих на состояние образования. Происходит не только смена экономической и политической систем, подвергаются глубочайшей переоценке духовные ценности и идеалы. Ушла в прошлое единая идеология, и сегодня человек должен сам сделать свой выбор. В этом смысле роль системы образования проявляется в том, чтобы помочь человеку адаптироваться в новой ситуации и обрести устойчивость. В условиях кардинальных социальных преобразований перспективы выживания человечества во многом зависят от утверждения новой образовательной парадигмы, основной акцент в которой должен быть поставлен на подготовку интеллектуально и морально развитой личности. При этом общественный интеллект понимается в широком смысле как управление будущим через функции прогнозирования, планирования, формирования системы ценностей. В работе Субетто А. И. основным механизмом воспроизводства общественного интеллекта выступает образование, которое становится базисом существования и развития общества наряду с производством материальных благ [8 С:86]. Образование является единственной специализированной социальной подсистемой, целевая функция которой совпадает с целью устойчивого развития общества. В то время как различные отрасли производят определенные материальные и духовные ценности, система образования готовит квалифицированные кадры для всех сфер общественной жизни. Это определяет ведущую социальную функцию образования - гуманистическую.

Гуманизация выступает объективной потребностью общественного развития, основным вектор которого направляется на человека. Глобальный технократизм как метод мышления и принцип деятельности индустриального общества дегуманизировал социальные отношения, поменял местами цели и средства. В нашем обществе человек, провозглашавшийся как высшая цель, на деле был превращен в «трудовой ресурс». Ценность личности как неповторимой индивидуальности, самоцели общественного развития долгое время была отодвинута на задний план.

Человек является не только самоцелью, но и условием развития общества, выступая в качестве главной производительной силы. И чем более высокого уровня достигает общество, тем большие требования предъявляет оно к качеству образования. Через систему образования ведется подготовка квалифицированных специалистов. Универсальные знания и навыки формируют способность включаться в новый профессиональный мир. Очень важно, чтобы система образования готовила людей, способных к непрерывному совершенствованию.

Тем не менее, сегодня все мы столкнулись с парадоксальной ситуацией дегуманизации и дегуманитаризации образования в Украине. Профессорско-преподавательский состав украинских вузов испытывает серьезную обеспокоенность в связи с планомерным и целенаправленным сокращением дисциплин гуманитарного цикла. Среди предметов, которые по не понятным причинам подвергаются особенному сокращению можно назвать такие, как философия, социология, политология, культурология, психология и т.д. Неужели наше государство решило отказаться от всестороннего интеллектуального и духовного развития студентов в высшей школе. Впрочем, хочется надеяться на то, что наши сограждане понимают и осознают ту серьезную роль, которую философия и другие гуманитарные науки играют в жизни человека и общества. Думаю, что главной миссией философии является вечная устремленность в поиске смысла жизни. Безусловно, наука не должна превращаться в бесцельное накопление знаний, искусство – в формализм, образование – в процесс усвоения знаний, умений и навыков, политика – в борьбу за власть, а экономика – в торговлю. Все сферы общественной жизни должны развиваться осмысленно. И особенно важно, чтобы все эти смыслы культуры и цивилизации были гуманными и вели к социальному созиданию.

Точно также и в жизни людей всегда присутствует более или менее осознанная потребность в осмысленности. Так, осмысленная деятельность открывает перспективы для самореализации, мотивирует и доставляет глубокое моральное удовлетворение. В то время как деятельность, лишённая смысла, лишь утомляет, обременяет и тяготит любого человека. С этой точки зрения философия может и должна помогать каждому ориентироваться в сложных процессах самоопределения. И лишь в том случае, если между ценностными ориентациями, целями и принципами человека будет установлена объективная взаимосвязь, итогом будет интересная работа, любимая семья и счастливая, гармоничная жизнь.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века (В поисках практико – ориентированных образовательных концепций). – М.:Совершенство, 1998. – 608 с.
2. Михайлов Ф. Т. Философия образования: ее реальность и перспективы // Вопр. философии. - 1999. - N 8. - С.92-118.
3. Корзникова Г. Г. Менеджмент в образовании. М.: Академия, 2008.
4. Магомедов Б. М. Философский анализ развития образования. Автореф. дисс. д-ра филос. наук. - М., 1999. - 51 с.
5. Педагогический менеджмент и управление развитием образования. Коллективная монография / Т. М. Баймолдаев, В. И. Безруков, И. А. Носков, Н. А. Соловова – Алматы-Самара, 2007. – 466 с.
6. Винер Н. Человек управляющий — СПб., 2001, с. 133 – 134.
7. Дьюи Д. Школа и общество. Пер.с. англ. М., 1975, С.25.
8. Субетто А. И. Канун третьего тысячелетия как финал классической, стихийной истории // Тезисы Международного научного конгресса. Т.1. СПб., 1996. С.86

Кадиевская Ирина Аркадиевна – доктор философских наук, профессор, заведующая кафедрой философии, политологии, психологии и права Одесской государственной академии строительства и архитектуры

Быкова Светлана Владимировна – кандидат психологических наук, доцент кафедры философии, политологии, психологии и права Одесской государственной академии строительства и архитектуры

УДК: 179.9

РОЛЬ ДУХОВНОЙ АТМОСФЕРЫ В ЖИЗНИ СОВРЕМЕННОГО УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА

В статье исследуется проблема духовно-нравственного развития и воспитания молодого поколения в связи с нарастающим проявлением эмоциональной ограниченности, замкнутости на собственные интересы, жестокости, агрессивности. Обосновывается роль духовной атмосферы в жизни современного украинского общества. Утверждается, что потеря

духовных ориентиров может привести к окончательному разложению общества, которое будет проявляется во всех сферах общественной жизни.

Ключевые слова: нравственность, духовные ценности, нравственные ориентиры, квазидуховность, народный дух, нравственно-духовное воспитание.

РОЛЬ ДУХОВНОЇ АТМОСФЕРИ У ЖИТТІ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

В статті досліджується проблема духовно-морального розвитку та виховання молодого покоління у зв'язку з наростаючим проявом емоційної обмеженості, замкнутості на власних інтересах, жорстокості, агресивності. Обґрунтовується роль духовної атмосфери в сучасному українському суспільстві. Вважають, що втрата духовних орієнтирів може привести до остаточного розкладу суспільства, яке буде проявлятися в усіх сферах суспільної життя.

Ключові слова: моральність, духовні цінності, моральні орієнтири, квазидуховність, народний дух, морально-духовне виховання.

THE ROLE OF THE SPIRITUAL ATMOSPHERE IN THE LIFE OF CONTEMPORARY OF UKRAINIAN SOCIETY

The article examines the problem of spiritual and moral development and education of the younger generation in connection with the growing manifestation of emotion all limitations, secrecy on their own interests, cruelty, aggressiveness. The role of the spiritual atmosphere in the life of modern Ukrainian society is substantiated. It is claimed that the loss of spiritual reference points in society can lead to the final decomposition of society, which will manifest itself in all spheres of social life.

Keywords: morality, spiritual values, moral guidelines, quasi-spirituality, people's spirit, moral-spiritual upbringing.

Постановка проблеми. Уже долгое время многонациональному народу Украины приходится жить и работать на пределе человеческих возможностей. Столкнувшись с тяжелейшим социально-экономическим и политическим кризисом каждый из нас рискует ожесточиться и окончательно утратить веру в добро и справедливость. Конечно в благоприятных мирных условиях гораздо легче сохранять внутреннее благородство и высокие моральные качества. Но что делать всем тем гражданам Украины, которые внезапно потеряли практически все свое имущество и оказались без средств к существованию? Многие утратили веру, а с ней и нравственные ориентиры. Всякая власть и авторитет, диктующие нормы жизни, упали в глазах людей. Так понятия добра и зла для многих стали слишком относительными. В XXI веке перед обществом стоит дилемма. Во что можно верить сегодня? К чему стремиться? Ради чего жить? Какие ценности смогут заполнить духовную пустоту, придать уверенности и обозначить достойную цель? Сегодня особенно сложно найти ответы на подобные вопросы.

Современная высшая школа, активно влияет на формирование мировоззрения молодежи, способствует духовному, нравственному становлению, вносит существенный вклад в решение проблем связанных с преодолением духовного кризиса в обществе. Безусловно, воспитательные задачи высшей школы сформировать личность, для которой нормы, правила и требования общественной морали выступали бы как его собственные взгляды, убеждения, как глубоко осмысленные и привычные формы поведения, приобретённые в силу внутреннего влечения к добру. В современной ситуации развития общества, когда все чаще отмечаются различные проявления эмоциональной ограниченности, замкнутости на собственных

интересах, нарастание жестокости, агрессивности, проблема духовно-нравственного развития и воспитания молодого поколения становится все более актуальной.

Целью данного исследования является обоснование роли духовной атмосферы в жизни современного украинского общества.

Анализ исследований и публикаций. Проблемы духовно-нравственного воспитания рассматриваются в исследованиях таких педагогов, психологов, философов, как Н. А. Бердяев, П. П. Блонский, С. Н. Булгаков, В. П. Вахтеров, К. Н. Вентцель, В. В. Зеньковский, П. Ф. Каптерев, П. Ф. Лесгафт, А. Н. Острогорский, Н. И. Пирогов, М. М. Рубинштейн, К. Д. Ушинский и др.

Изложение основного материала. Человечество уже накопило колоссальный опыт крушения былых надежд. На зыбком фундаменте всеобщего нигилизма невозможно создавать одухотворенное гуманное общество. Поэтому мы не случайно превращаемся в потребителей, страдающих от духовной пустоты и мучительного недоверия. Сейчас основной ценностью в нашем обществе являются деньги, которые выполняют не просто чисто экономическую функцию посредника в обмене благ и ресурсов, но и социальную функцию. Деньги выступают в качестве социального знака, символа, определяющего социальный статус индивида и одновременно с этим главную цель его повседневной жизни. Можно говорить о том, что потеря обществом духовных ориентиров может привести к его окончательному разложению, которое будет проявляться в кризисных явлениях во всех сферах общественной жизни: экономической, политической, социальной и тем более культурной. Борьба с такими проблемами требует замены доминирующей либеральной идеологии на новую идеологию социального гуманизма, способную преобразовать социальную реальность.

К числу важнейших социальных факторов, определяющих состояние и характер развития общественного сознания, принадлежит духовность. Возможность жить полной жизнью во многом зависит от состояния духовной сферы, в развитии которой особенное значение имеет не только государственное финансирование. Важную роль здесь играет желание и способность государства создавать, оберегать и поддерживать благоприятную духовную атмосферу. Такая атмосфера включает множество составляющих элементов. Среди них следует особенно выделить культивирование гуманности, доброжелательности, взаимоуважения и доверия. Благоприятная духовная атмосфера не только стимулирует интеллектуальную творческую деятельность, но и повышает социальное настроение. Не случайно все истинные духовные ценности, способствует гармоничному развитию человеческого сознания. Духовность можно представить как способ существования личности, адекватно выражающий и сохраняющий здоровье сознания, а также оберегающий от деформирующего воздействия социальной среды. Духовность в жизни человека и общества способна открывать поистине безграничные перспективы развития. Духовное состояние характеризуется расширением сознания, активным включением в процесс постижения истины подсознания. Оно отличается гармонизацией личности, блокированием противоречий с окружающей средой. Духовное состояние характеризуется переходом к образному мышлению. Образность помогает осмыслить ситуацию целостно, раскрыть новые сущностные отношения. Духовное состояние характеризуется чувством внутренней активности, единением духовных способностей и свойств, чувств и эмоций, нравственных, духовных качеств, стремлением к духовному прогрессу. Некоторые современные исследователи пишут о трансформации высших духовных ценностей гуманизма, любви, добра, истины, красоты, свободы и справедливости. В результате происходит перерождение подлинной духовности в квазидуховность. В период обновления общества одной из важнейших воспитательных задач должно быть сохранение преемственности поколений на основе национальных традиций, представлений об идеале гражданина своей страны. Основой преемственности поколений является духовность человека. А духовность – это свойство души, состоящее в бережном отношении, хранении и передачи новым поколениям общечеловеческих ценностей [6].

Сегодняшнее общество на фоне общих кризисных явлений переживает духовный кризис. Наблюдается, заметное понижение уровня нормативной культуры: всё большее число различных явлений общественной жизни, ранее, безусловно, выходивших за рамки социально-нормативной системы, стали считаться нормальными, допустимыми. Акцентом современного времени является не востребованность высокой культуры, а наоборот господство в обществе материальных ценностей. Прежде всего, это проявляется в оценке студентами различных форм досуговой деятельности, в низком качестве их художественных предпочтений. Эмоциональная обыденность студентов в результате общих издержек эстетического и недостаточности нравственного воспитания зачастую выливается в асоциальные действия [3, с. 10].

Личные нравственные убеждения - это конечный результат морального воспитания, главный показатель, характеризующий духовный облик человека, единство мысли и поступка, слова и дела в его поведении. О нравственном убеждении можно говорить тогда, когда значение истины, понятия глубоко преломляются в личном духовном мире человека, становятся его личным взглядом, пробуждает глубокое чувство, сливается с его волей и проявляется в его деятельности, в линии поведения, в поступках, в отношении к другим людям и к самому себе. Нравственное убеждение - деятельные силы личности, горячее стремление отстоять правильность, доказать истинность своего взгляда, готовность пойти во имя этого на любые лишения. Убеждения - это не только то, что человек знает, но прежде всего то, как он это знание претворяет в своей деятельности [5].

В наше время использование категории «нравственное» сопровождается отождествлением его с понятиями «мораль» и «этика» [2]. Естественно, это несколько не так. Со времени Гегеля прошло достаточно много лет, чтобы представление о том, что понятия «нравственность», «этика» и «мораль» – разные понятия, успело широко распространиться [7].

Нравственность – это внутренняя установка индивида действовать согласно своей совести и свободной воле, в отличие от морали, которая, наряду с законом, является внешним требованием к поведению индивида. То есть, мораль буквально является сдерживающим и направляющим фактором для нравственности. Диалектика соотношения нравственности и морали со времени Гегеля практически не изменилась в научном дискурсе. «Нравственность в отличие от морали, укоренена не столько в правовых нормах, но, прежде всего, в культуре, религии, народе, семье – во всем том, чему личность вручает себя целиком и свободно» [4,с.12]. То есть нравственность – это не внутренняя установка индивида, а всего лишь следование национальным, семейным и религиозным традициям. Строго говоря, с позиции этики национальные, религиозные и семейные традиции – это тоже форма морали. Единственное отличие от права, это отсутствие инструмента принуждения.

Воспитание нравственной культуры студентов длительный и трудный процесс. Существует огромное число факторов, влияющих на него как положительно, так и отрицательно. Поэтому в нравственном воспитании очень важно создать целостное воспитательное пространство (школа, семья, учреждения дополнительного образования, СМИ и другие государственные и общественные социальные институты), которое объективно существует и развивается, меняется вместе с экономическими, социальными, духовными и культурными изменениями в обществе [1].

Нравственное воспитание способствует возрождению интеллектуального, духовного и творческого потенциала нации, воспитанию свободных граждан с развитыми интеллектуальными способностями, творческим отношением к миру, чувством ответственности, гуманным отношением к жизни, способных к продуктивной деятельности и творчеству. Убежденность и воля к действию составляют силу духа, обеспечивающую единство слова, мысли и действия, которые определяют надёжность человека. Целостность, устойчивость и моральная надёжность личности студента есть результат её социального развития, нравственного воспитания и самовоспитания.

Высшие духовные ценности в разных культурах и в разные эпохи воспринимались в качестве непреходящих общественно значимых абсолютов. В современном обществе их абсолютность либо ставится под вопрос, либо вообще отрицается. Не только в современном искусстве, но и в науке постоянно распространяются представления относительности и субъективности высших духовных ценностей. Субъективизация общечеловеческой морали неизбежно приводит к неопределенности, многозначности содержания моральных норм и ценностей, в результате чего духовные ценности уже не могут эффективно выполнять функцию личностных ориентиров, определяющих стратегию поведения человека. В современных условиях нам все сложнее становится использовать духовные ценности в качестве эталона, позволяющего отличить подлинное от мнимого. Ослабление, а тем более, разрыв человека с высшими духовными ценностями сегодня приводит к различным формам деформации сознания, подавляет веру и силу духа. Народ не развитый в духовном отношении оказывается не способным отстоять свой внутренний мир и развивать культуру.

Кризис духовности в современном обществе не является чем-то абстрактным, он проявляется во всех аспектах жизнедеятельности человека. При неисчерпаемом культурном потенциале, накопленном предшествующими поколениями, мы вынуждены констатировать признаки духовного обнищания народа. Благодаря выдающейся силе духа нашим предкам удавалось побеждать в кровопролитных войнах. Полуголодные, искалеченные войной, но сильные духом люди восстанавливали страну опираясь на собственные силы. Мы знаем, что жизнеспособность народа определяет его дух. Именно сила духа и сила воли позволяют людям побеждать и совершать невозможное. Сила духа у нравственной личности помогает раскрыться достоинствам характера. Силу духа можно считать фундаментом таких качеств, как мужество, решительность, воля, самообладание, великодушие, доброта, сострадание, щедрость и т.д. Силу духа можно смело сравнивать с внутренней энергией, которой в большей или меньшей степени обладает каждый человек. Сила духа предполагает наличие внутреннего стержня, мужества, упорства и решительности в достижении цели. Она пробуждает скрытые ресурсы организма, повышает эмоциональную устойчивость и адаптивность к стрессам. Сила духа помогает не сдаваться в самых сложных обстоятельствах, сохраняя волю к победе, надежду и веру в лучшее. И те духовные проблемы, с которыми народ столкнулся сегодня просто необходимо научиться преодолевать. Глубокое проникновение в сущность явлений обостряющих духовный кризис, поиск новых, нестандартных способов их разрешения могут помочь изменить ситуацию и вернуть народу силу духа и утраченные смыслы жизни. Сила народного духа во многом формируется на основе его культуры, литературы и искусства. Народ ни в коем случае не следует воспринимать как арифметическую совокупность человеческих единиц. Настоящее и будущее нашей страны нераздельны с судьбой народа. Он создает и совершенствует орудия труда, передает свои навыки, а также духовный опыт из поколения в поколение. Скромный и порой незаметный в своих отдельных проявлениях труд людей в совокупности может превращаться в великое дело, способное изменять историю и вершить судьбы человечества. Народ всегда выступает основным творцом и потребителем духовных ценностей. Не имеет смысла сожалеть о том, что современное искусство не может достичь уровня золотого и серебряного века. Новые произведения могут быть яркими, захватывающими, интересными, популярными, качественными, загадочными, но только не гениальными. С этим можно не соглашаться, но похожие мысли постоянно звучат и убедительно обосновываются в самых разных контекстах. Некоторые критики обращают внимание на преобладание пессимизма, упадничества и депрессивности в современных произведениях. Кто-то аргументировано осуждает пропаганду вульгарности, натурализма, неоправданной жестокости и саморазрушения в новых работах. Целый ряд критиков справедливо отмечают, что в подтексте современного искусства присутствует окончательная констатация безысходности и бессмысленности человеческой жизни. Эта доминанта может скрываться в яркой мишуре, громкой музыке, нарочитой таинственности, откровенной пошлости или в чем-то еще, но именно она создает впечатление искусственности и имитации

сильных человеческих переживаний. Это могут быть очень качественные, но не вдохновленные работы. Возможно, их создатели не верят в любовь, доброту и бескорыстие людей, однажды убедившись, что в мире окончательно победило зло и с этим ничего нельзя да и не нужно делать. Нелегко ответить на вопрос о том, что дает основание некоторым творцам для подобной мрачной констатации. Можно только предполагать, что реалии века информационных технологий действительно приводят к эмоциональному выгоранию и, как следствие, к подобным убеждениям. Если повнимательней присмотреться к содержательным компонентам современного искусства, можно обнаружить, что большинство авторов на глубинном уровне убеждены в том, что любой человек, прежде всего банальный потребитель, эгоист, охотник за примитивными удовольствиями, которые можно и нужно покупать в обществе массового потребления. Ради этих покупок, вполне оправданы жестокость и насилие. Такая убежденность творцов наполняет произведения особым содержанием, которое способно деструктивно влиять на духовное состояние народа. Невозможно точно установить, каковы масштабы и перспективы такого влияния. Однако нельзя не заметить, что народ как главный производитель и потребитель духовных ценностей проявляет все признаки подавленности и уныния. А это может означать, что те идеи, которые доминируют и постоянно транслируются в произведениях современного искусства и СМИ представляют реальную угрозу. Они способны дезориентировать, разобщать и угнетать население, подавляя волю и силу духа. Вместе с тем многие люди, все таки, откроют для себя правду о том, что подлинное духовное удовлетворение, обещанное обществом массового потребления легко потерять, сложно обрести и невозможно купить. Именно об этом говорят величайшие произведения искусства, философские, изотерические и религиозные трактаты. Истинное духовное удовлетворение, так необходимое людям в наших руках. Его можно обрести в бескорыстном, милосердном, заботливом отношении друг к другу, в страсти и близости, в готовности доверять, любить, жалеть, помогать и прощать. Духовное удовлетворение любого человека неразрывно связано с поиском смысла жизни. И не смотря на то, что персональный смысл может быть найден в противостоянии, вражде и ненависти, для народа, все таки, важно чтобы большинство членов общества были ориентированы находить смыслы в стремлении к общему благу. Пускай достижение общего блага для человечества навсегда останется недостижимой мечтой. Ценным всегда будет оставаться само желание людей не причинять друг другу физической и моральной боли, и обретать духовное удовлетворение в доброжелательном, творческом отношении к миру.

Выводы. Не смотря на то, что качество жизни во многом зависит от экономических факторов, для людей по прежнему очень важно духовное благополучие. Духовная сфера общественной жизни требует постоянного ухода со стороны государства. За ней нужно тщательно следить и ухаживать как за огромным садом, поливать, бороться с вредителями и сорняками. Конечно, духовное состояние народа несоизмеримо более сложное, многогранное и многоуровневое явление. И как бы ни хотелось создать универсальную классификацию вредных факторов, подрывающих духовное здоровье народа, это невозможно. Однако очень важно всесторонне изучать и анализировать такие факторы. На подобные вопросы, к сожалению, не существует простых и однозначных ответов. Но в то же время сегодня особенно важно осознать, чего мы действительно хотим и какой цели желаем достичь в будущем? Как известно, из маленькой искры может разгореться пламя, так же и самый крошечный огонек души человеческой способен творить чудеса. Поэтому, если мы действительно мечтаем о возрождении и процветании нашего государства необходимо найти в себе духовные силы и не потерять веры в любовь, добро и справедливость. Мы обязательно должны оставить в прошлом слабость и уныние и перейти наконец к социальному созиданию. Наша прекрасная страна как огромный дом, в котором должна жить и процветать единая дружная семья – народ Украины. И очень важно понимать, что все будущие успехи и победы Украины во многом будут зависеть от качества взаимоотношений между людьми. Нам нужно стремиться к консолидации и примирению нашего общества. И в этом, сложном, но

необходимом процесі стабілізації духовної атмосфери і пониження рівня конфліктності в суспільстві особу роль повинна сыграти творческа інтелігенція. Представителі самих різних творчих професій способні і повинні воодушевляти і надихати український народ, робити його сильніше.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Акопян К. З. Духовность: сущность, природа, своеобразие / К. З. Акопян // Полигнозис. – М., 2000. – №1. – С. 108-128.
2. Апресян Р. Г. Нравственность / Р. Г. Апресян // Новая философская энциклопедия. – М.: Мысль, 2000 : Т. 3.
3. Воспитание в современных условиях /Под ред. О. П. Котиковой. Мн., 1999. – 199 с.
4. Концепция духовно нравственного развития и воспитания личности гражданина России. М.: Просвещение, 2011.
5. Лукаевич Я. О науке (Пер. с польск.: JanŁukasiewicz. O nauce // Gradient. 1994. № 3-4 (20). S. 75-99) // Логос. – М., 1999. – № 7(17). – С. 107-124.
6. Решетниченко А. В. Картина мира в системе познания / А. В. Решетниченко, И. В. Распопов. – Днепропетровск: Изд-во ДГУ, 1992. – 136 с.
7. Levine Robert V. Milgram's Progress // American Scientist. 2004. July-August.

Каранфилова Елена Владимировна – кандидат философских наук, доцент кафедры философии, политологии, психологии и права Одесской государственной академии строительства и архитектуры, Украина, Одесса

УДК 130.2

ФИЛОСОФИЯ ДИАЛОГА В ОБРАЗОВАНИИ КАК ИННОВАЦИОННАЯ ПРАКТИКА

В статье рассматриваются актуальные проблемы реформирования современной системы образования, связанные с использованием модели и принципов философии диалога. Философия диалога представлена автором как возможность формирования диалогического сознания и мышления и действенный способ преодоления рационализма и монофилии культуры.

Ключевые слова: диалог, поликультурность, герменевтика.

ФІЛОСОФІЯ ДІАЛОГУ В ОСВІТІ ЯК ІННОВАЦІЙНА ПРАКТИКА

У статті розглядаються актуальні проблеми реформування сучасної системи освіти, пов'язані з використанням моделі і принципів філософії діалогу. Філософія діалогу представлена автором як можливість формування діалогічного свідомості і мислення і дієвий спосіб подолання раціоналізму і монофільії культури.

Ключові слова: діалог, полікультурність, герменевтика.

THE PHILOSOPHY OF DIALOG IN THE EDUCATIONAL DISCOURSE AS AN INNOVATIVE PRACTICE

This article deals with the topical issues of reformation of the modern educational system, which are connected to using of model and principles of the philosophy of dialog. The philosophy of dialog was presented by an author as an opportunity to form a dialogical consciousness and thinking and an actual way to overcome the rationalism and the monophyly of the culture.

Key words: *dialog, polyculturalism, hermeneutics.*

Ситуация современного глобального социокультурного кризиса явилась стимулом в социально- философском дискурсе для научных поисков и разработки стратегий, концепций и практических инноваций для решения проблем, связанных с необходимостью реформирования всей образовательной системы. Актуальность и новизна подходов, предлагаемых философией диалога в решении многих образовательных проблем, заставляют по новому взглянуть на сам процесс обучения, рассмотреть его как процесс формирования самопознающей и саморазвивающейся личности. В этом проявляется гуманитарная функция образования с ее акцентом на методы понимания и герменевтическую интерпретацию целей и ценностей культуры. Для философии рубежа XX-XXI столетий характерно изучение не столько абстрактных познавательных схем и структур, сколько конкретного эмпирического субъекта-интерпретатора, имеющего дело с разнообразными «текстами» культуры. Свести их воедино без использования принципа диалогизма и поликультурности – невозможно. Отсюда повышенный интерес исследователей к диалогизму как важному средству современной коммуникации.

Сама идея диалога культур не нова для философии, но основные положения, разработанные М. М. Бахтиным и продолженные в работах В. С. Библера, углубили, расширили, уточнили её. Кризис образовательной системы в нашей стране, обусловленный распадом нормативной и унитарно-идеологизированной педагогики, нацеленной на утверждение коммунистических идеалов и ценностей, обострил интерес и философов, и педагогов к философской традиции диалога. Ведь традиционно сложилось так, что именно феномен культуры “пронизывает...все решающие события жизни и сознание людей нашего века” [4. С.261]. Один из создателей концепции «диалогизма культур», М. М. Бахтин понимает культуру как форму общения людей разных культур, форму диалога; для него “культура есть там, где есть две (как минимум) культуры, и что самосознание культуры есть форма её бытия на грани с иной культурой” [2. С.85];

Создатель «диалогической философии» В. С. Библер применил принципы своей концепции к процессу образования. Его «диалогика» явилась важным импульсом для разработки новых стратегий современной образовательной системы, массовых общественных движений за гуманизацию образования, за альтернативные школы и т.п. В противовес прежним концепциям образования, делавшим акцент на изолированном существовании «Я», Библер трактует образование, как взаимное отношение между людьми, основанное на диалоге[4]. В. С. Библер приходит к созданию оригинальной концепции философской теории диалога культур, в основу которой легла идея о диалогической природе человеческого разума. Именно образование рассматривается им как особый тип общения учителя и ученика, которые должны обладать умением совмещать теорию и практику в наиболее обобщенном виде. Смысл образования ученый видел как процесс участия в жизни «человека культуры». В соответствии с этим субъект познания истолковывается как задающий, расшифровывающий, интерпретирующий и понимающий глубинные смыслы культуры.

Философский смысл феномена поликультурного образования раскрывается посредством его отнесения к таким, основополагающим категориям философии культуры как «культурный монизм» и «культурный плюрализм», ведь именно в их единстве и многообразии отражается

бытие культуры. Процесс осмысления мира культуры как единого и, в то же время, многообразного, ставит сложную задачу, так как для ее решения необходим особый диалогический способ мышления. Однако, такой способ мышления не задан человеку изначально, его необходимо формировать и развивать. Процесс осмысления мира культуры как единого и, в то же время, многообразного ставит сложную задачу, так как для ее решения необходим особый диалогический способ мышления. Диалог – универсальный, всеохватывающий способ существования культуры и человека в культуре, всеобщее определение неделимых начал мышления [3].

В контексте указанных выше тенденций особенно актуальным представляется философское осмысление традиций диалога, поскольку человек ищет и реализует себя в универсуме смыслов. Позиционируя диалогизм в качестве предмета социально-философского рассмотрения, необходимо увязать анализ данного понятия с процедурой личностного самосознания, поскольку именно здесь находится «болевая точка» целой совокупности вопросов, связанных с раскрытием творческого потенциала личности, и, соответственно, интеллектуальными, этическими и эстетическими аспектами духовного производства.

Диалогичность как способность к целостному, конструктивному, вопросно-ответному взаимодействию с природой, культурой, человеком выступает в качестве показателя и результата гуманитарного образования. Именно диалог как педагогический метод позволяет взаимодействовать с уникальным внутренним миром личности, учитывать все единичное и случайное.

В этом контексте диалог реализует свою социально-адаптивную функцию: будучи глубинной сущностной силой социальной самореализации, он выступает формой защиты культурного многообразия мира.

Нельзя не учитывать тот факт, что практическое обоснование необходимости поликультурного образования в начале третьего тысячелетия объясняется объективными процессами, происходящими в мировом сообществе. Реально весь мир идет к единству. Все люди в результате усложняющихся взаимосвязей и взаимозависимостей объединяются в целостное, единое сообщество.

Однако оптимальная образовательная поликультурная стратегия возможна при условии диалога. Диалог – это не простое наложение двух противоположных идеалов: единства и отдельности, монокультурализма и мультикультурализма, это поиск «золотой середины культуры». При этом формирование «золотой середины культуры» – это процесс, а не разовая кампания. Только диалог делает осуществимым соединение идеалов безусловной ценности личности и общечеловеческого солидаризма.

Традиции философского диалога заложены еще в античности, в философской практике столпов европейской философии – Сократа, Платона и Аристотеля. Именно диалог они считали основной формой передачи знаний – от учителя к ученику и наоборот. И именно диалогом называли оптимальную форму коммуникации между людьми. Можно сказать, что основные принципы философии диалога формировались на протяжении веков и нашли окончательное воплощение в герменевтической традиции постмодернистского дискурса.

Сегодня основной целью современного образования можно определить как воспитание диалогического человека, способного воспринимать и создавать мир в гармонии его многообразия. Несомненно, что пространство поликультурного диалога становится возможным и в том смысле, что диалог этот воссоединяет между собой черты различных национальных культур. В этой связи большее значение приобретает диалоговый подход в образовании, основанный на идеях открытости, диалога культур, культурного плюрализма. Суть этого подхода заключается в рассмотрении поликультурного образования как способа приобщения обучающихся к различным культурам с целью формирования сознания, позволяющего тесно взаимодействовать с представителями различных стран и народов и

интегрироваться в мировое и общее европейское культурно-образовательное пространство. Философско-методологической основой данного подхода является такое понимание диалога, когда все философские системы не отвергаются, а сосуществуют и взаимодействуют [4]. Отметим, что диалогичность – это особое качество культуры, стремящейся к цельности. Это качество обеспечивает механизм самосохранения и саморазвития культуры. Диалогичность позволяет принять чужие аргументы, чужой опыт, всегда ищет компромисс.

Важным философско-культурологическим основанием поликультурного образования является тезис о культурном плюрализме, призванном отразить в специфически аккультурированном виде многоплановость и противоречивость социальной действительности. Надо признать, что мир – это различие, а поэтому необходимо единение культурного многообразия. Диалог, осознаваемый как фундаментальный принцип жизнедеятельности культур, указывает на существенную потребность одной культуры в другой. М. Бахтин писал: «Мы ставим чужой культуре новые вопросы, каких она сама себе не ставила, мы ищем в ней ответа на эти вопросы, и чужая культура отвечает нам, открывая перед нами новые свои стороны, новые смысловые глубины.... При такой диалогической встрече двух культур они не сливаются и не смешиваются, каждая сохраняет свое единство и открытую целостность, но они взаимно обогащаются» [2]. Неизбежен вопрос – когда при поликультурном образовании обучаемые приобщаются к элементам «чужой» культуры, когда происходит диалогическая встреча культуры родной и «иной», то всегда возникает вопрос: какие культуры имеются в виду: прошлого, настоящего, будущего; только зарождающиеся или полностью раскрывшиеся в процессе исторического развития? В этом плане принципиально важным является трактовка культуры Л. М. Бахтиным, которую он представлял как смысловые слои. Первый слой (исторически снятое содержание): он связан с прошлыми неразрывно соединен с предшествующими культурными эпохами. Второй слой отражает своеобразие текущего момента и воплощает в себе смысловую актуальность культуры в узком, специальном значении этого слова. Третий слой культуры (потенциальное содержание) – открыт в будущее. В процессе поликультурного образования мы сталкиваемся с дифференцированными единствами культуры прошлого, настоящего и будущего, которые могут быть поняты лишь в их исторической преемственности и взаимосвязи.

Для осмысления философии современного поликультурного образования определенно интересен подход В. С. Библера к трактовке культуры как целостной человеческой деятельности. В понимании диалогической школы В. С. Библера, «культура приобретает в межчеловеческих отношениях и включает в себя ценностные, знаковые, институциональные составляющие» [3]. Фактически такой подход обусловлен попыткой осмысления культуры в рамках парадигмы постмодерна и дает понимание объективного базиса диалогичности, присущей глубинным смыслам культуры. Согласно В. С. Библеру: Современное мышление строится по схематизму культуры, когда «высшее» достижение человеческого сознания, бытия вступают в диалогическое общение с предыдущими формами культуры (античности, средних веков, Нового времени). Аналогичное положение извечно угадывалось в сфере культуры, той формы культуры, что всегда строится не в процедуре снятия, но в ситуации встречи (и трагического сопряжения) уникальных и неповторимых личностных феноменов.

В XX веке даже ценностные и духовные спектры разных форм культуры (Запад, Восток, Европа, Азия, Африка, или в пределах самой западной культуры, – Античное, Средневековое, Нововременное мышление) стягиваются в одном культурном пространстве, в одном сознании и мышлении, требуют от человека не однозначного выбора, но постоянного духовного сопряжения, взаимоперехода, глубинного спора в средоточии неких непреходящих точек удивления и «вечных вопросов бытия». И – в этом – в диалоге разных культурных смыслов бытия – суть современного понятия, современной логики мышления» [3].

Стремясь всесторонне подойти к изучению данного вопроса, нам представляется весьма важным представить точку зрения ученых, занимающихся герменевтикой. Сторонники

герменевтики рассматривают диалог культур, прежде всего, как общение сознаний. Под сознанием в данном случае понимается совокупность образов и их структур, формирующихся в деятельности.[1] Поскольку одной из глобальных целей поликультурного образования является достижение понимания в широком смысле. Для нас представляется важным, что при общении сознаний как диалоге культур понимание выступает в виде перевода представлений одной культуры в представления другой. При анализе этого феномена обучаемый в процессе поликультурного образования сталкивается с такими фактами: во-первых, близости культур, если существует общность сознаний, пересечение их; во-вторых, амбивалентности, диалогичности: одно и то же явление обучаемые интерпретируют в представлениях своей и чужой культуры, принимая их как равные ценности, не отторгая иное представление. Принять культуру другого и относиться к ней толерантно может лишь тот, кому доступно диалогичное мышление. Целью участников диалога является достижение взаимного понимания при всей возможной разнице занимаемых в этом диалоге позиций. Особенность диалога разноразличных культур состоит в том, что многофункциональность слов одного языка гипертрофируется многообразием вариантов придания значения этому слову в другом языке. Каждый участник диалога в процессе поиска смысла и его вербализации приходит к своей истине. Она может и не совпадать с истиной, открытой другим участником. Важно решить вопрос о принципиальной возможности их единения. Для этого есть предпосылки, они – в наличии общего объекта и общей цели, в общей технологии, в общих способах мышления, средствах познания объекта, общей логике становления и изложения мыслей об объекте диалога. Формирование таких предпосылок способствует поликультурному образованию обучаемых, в том числе развитию у них способности к взаимопониманию. «Взаимопонимание можно определить как признание взаимной ценности в сходстве и различии, как межличностное и межкультурное взаимодоверие и комплиментарность, взаимодополнимость идеалов и смыслов» [9].

Данную точку зрения разделяет ряд исследователей поликультурного образования (Хоманн, Зандфукс, Циммер). В частности М. Хоманн выделяет два основных направления поликультурного образования: во-первых, совместное решение межкультурных конфликтов, существование которых должно быть признано и осознано, во-вторых, обогащение за счет диалога с чужими культурами [11]. Ценным, на наш взгляд, является определение поликультурного образования, которое дал Томас: «Поликультурное образование имеет место, когда определенная личность стремится в общении с людьми другой культуры понять их специфическую систему восприятия, познания, мышления, их систему ценностей и поступков, интегрировать новый опыт в собственную культурную систему и изменить в соответствии с чужой культурой. Поликультурное образование побуждает наряду с познанием чужой культуры и к анализу системы собственной культуры»[14]. Такое понимание позволяет выделить различные уровни поликультурного образования или степени приобщения к чужой культуре: от понимания до заимствования некоторых образцов деятельности и селективного их применения. Данные уровни могут соответствовать отдельным этапам в процессе поликультурного образования или представлять собой его конечный результат. К диалоговому подходу можно отнести также европейскую концепцию мультиперспективного образования. Ее авторы Х. Гёпферт [9] и У. Шмидт [12] требуют пересмотра образовательных программ школ и вузов с целью преодоления монокультурной ориентации. На примере баварских школьных образовательных программ по истории, обществоведению и религии Х. Гёпферт показал, насколько они влияют на развитие открытости, формирование интереса к чужим культурам, а также способствует развитию этно- и евроцентризма, нетерпимости и враждебности по отношению к другим культурам. Важным является то, как эти культуры представлены обучаемым, а также насколько интенсивно в содержании образования в высшей и средней школе реализуется идея диалога культур. У. Шмидт также как и Х. Гёпферт рассматривает поликультурное образование в общем контексте теории образования, добавляя к этому подходу культурно-политический и социальный анализ ситуации. Результатом его

исследований стала образовательная программа «Межкультурное обучение». Шмидт указывает на необходимость восстановления миролюбивого общества, что возможно только на уровне личных контактов с представителями других культур, на уровне интеграции трансформации знаний, полученных из других культур [13]. В целом Х. Гёпферт [10] и У. Шмидт [13] видят цель поликультурного образования в том, чтобы дать обучаемым представление о происходящих в мире разносторонних культурных обменных процессах и многоуровневой структуре каждой культуры.

Завершить рассмотрение принципа диалогизма в поликультурной системе образования хотелось бы тезисом философа Н. О. Лосского о мировой культуре как синтезе лучших достижений национальных культур различных народов: «Национальная культура приобретает известность во всем мире только тогда, когда ценности, развитые в ней, становятся достижением всего человечества. Культура мира, культура межнационального общения – результаты многовекового развития общечеловеческой истории» [8]. Проведенный анализ, конечно, не претендует на законченность и не исчерпывает всей сложной темы поликультурности в традициях диалогового подхода.

По нашему глубокому убеждению, основной задачей системы образования сегодня «становится создание условий для активной коммуникации, диалога, в котором значимым будет голос обучаемого. В таком случае очень важно, чтобы учащиеся осознавали, что у них есть право голоса и их мнение может повлиять на ситуацию. Для этого в учебной программе необходимо, по возможности, избегать априорных категорий. Она должна быть гибкой, способной изменяться вслед за изменяющимися условиями, ведь предмет изучения изменяется уже посредством нашего наблюдения за ним, в результате нашей работы над ним. Приобретая такой опыт получения знания, выпускник сможет конструировать знания и в профессиональной деятельности. Полученный коммуникативный опыт позволит ему выработать представление об особенностях своего конструирования, умение соотносить свое знание со знанием других, умение находить оптимальный вариант в неординарной ситуации» [7, 48].

Важным заданием современного общества является создание необходимой теоретической основы и условий для реализации инновационных проектов и принципов, которые с одной стороны будут приближать нашу систему образования к европейским стандартам, а с другой – будут учитывать полезный национальный опыт и сохраняют ту особую специфику, которая присуща украинскому образованию в разных измерениях – от дидактики до организации.

Поэтому применение стратегий и принципов философии диалогизма в решении образовательных проблем на сегодняшний день наиболее продуктивно. А философия диалога в данном случае выступает методологической базой выстраивания оптимальной модели образовательного процесса.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Андрушкевич Ф. Глобализационный концепт современных образовательных инноваций (философско-компаративный анализ модернизационных процессов в образовательных системах Украины и Польши) / Ф. Андрушкевич. — К. : Изд-во НПУ имени М. П. Драгоманова, 2011. — 343 с.
2. Бахтин М. М. Два способа изучать культуру // Вопросы философии. — 1986. — № 12.
3. Библер В. С. Культура. Диалог культур // Вопросы философии. — 1989. — № 6. — С. 33.
4. Библер В. С. Философско-психологические предположения Школы диалога культур. — М., 1998.

5. Бубер М. Два образа веры. – М. : Республика, 1995.
6. Каган М. С. Введение в историю мировой культуры. – М., 2003. Кн. 1.
7. Каранфилова Е.В. Диалогизм в контексте изучения современной системы образования // Перспективы. – 2013. -3(57). – С. 45-49.
8. Лосский. Н. О. История русской философии. – М. : Советский писатель, 1991. – 480 с.
9. Матюхина Е. Н. Культура как основа коммуникации // Language and Literature. – Вып. 20. – 2004.
10. Göpfert H. Ausländerfeindlichkeit durch Unterricht. Konzeptionen und Alternativen für Geschichte, Sozialkunde und Religion. – Düsseldorf, 1985.
11. Hohmann M., Reich, H.-H. Ein Europa für Mehrheiten und Minderheiten. Diskussionen um interkulturelle Erziehung. Münster u. – New York, 1989.
12. Krüger-Potratz M. Interkulturelle Pädagogik. Studienbrief der Fernuniversität Hagen, 1994.
13. Schmidt U. Interkulturelle Kommunikation und interkulturelles Lernen. In: Jahrbuch «Pädagogik: Dritte Welt». Kulturelle Identität und Universalität. – Frankfurt a.M., 1987.
14. Thomas H. Interkulturelles Lernen im Schüleraustausch. – Saarbrücken u. Fort Lauderdale. – Berlin, 1988.

Надибська Оксана Ярославівна – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії та соціально-гуманітарних дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ

Афанасьєва Катерина Миколаївна – аспірантка заочної форми навчання Одеського державного університету внутрішніх справ, головний економіст департаменту фінансів Одеської державної адміністрації

УДК 1.000.165.6/.8(081)

ФЕНОМЕН СТАЛОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ПРІОРИТЕТ

***Анотація.** В статті йдеться про так звану концепцію сталого розвитку, що стає популярною й обговорюваною на рівні сучасного українського політичного дискурсу. Тут цивілізаційні розбіжності постають тлом, на якому потрібно знаходити спільну мову для вирішення життєво важливих питань.*

Доведено, що саме концепція сталого розвитку відкриває нові межі визначення цивілізації. Концепція сталого розвитку ґрунтується на задоволенні інтересів нині живучих людей, але це задоволення має бути відповідальним у перспективному плані. Обґрунтовано, що людство повинно відмовитись від наддивидних темпів розвитку в тому разі, коли вони можуть становити загрозу для безпеки планети в цілому.

Ключові слова: сталий розвиток, економічне зростання, лібералізація, національні стратегії, економіка знань, інновації.

ФЕНОМЕН УСТОЙЧИВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ КАК СОЦИАЛЬНЫЙ ПРИОРИТЕТ

Анотация. В статье говорится об концепции устойчивого развития, которая становится популярной и обсуждаемой на уровне современного украинского политического дискурса. Здесь цивилизационные различия возникают на фоне того, что необходимо находить общий язык для решения жизненно важных вопросов.

Доказано, что именно концепция устойчивого развития открывает новые границы определения цивилизации. Концепция устойчивого развития основывается на удовлетворении интересов ныне живущих людей, но это удовольствие должно быть ответственным в перспективном плане. Обосновано, что человечество должно отказаться от сверхбыстрых темпов развития в том случае, когда они могут представлять угрозу для безопасности планеты в целом.

Ключевые слова: устойчивое развитие, экономический рост, либерализация, национальные стратегии, экономика знаний, инновации.

PHENOMENON OF SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT AS A SOCIAL PRIORITY

Summary: The article deals with the so-called concept of sustainable development, which is becoming popular and being discussed at the level of contemporary ukrainian political discourse. Civilization differences arise here against the background, which is critical to find a common language for solving vital issues. It is proved that the very concept of sustainable development opens new boundaries for the definition of civilization. The concept of sustainable development is based on gratification the interests of recent people, but this satisfaction should be responsible in the long-range term. It is substantiated that humanity must abandon super-fast pace of development in the case where they can constitute a menace to the security of the planet as a whole.

Key words: sustainable development, economic growth, liberalization, national strategies, economy of knowledge, innovations.

Постановка проблеми. На рівні як масової свідомості, так і політичного дискурсу в останні роки формується новий напрямок думки, що вписується у світові тенденції трансформації державної політики, але при цьому набуває власного українського забарвлення.

Йдеться про так звану концепцію сталого розвитку, що стає популярною й обговорюваною на рівні сучасного українського політичного дискурсу. Тут цивілізаційні розбіжності постають тлом, на якому потрібно знаходити спільну мову для вирішення життєво важливих питань. Нагальність проблеми виживання загострює розуміння розбіжностей і неможливості сподіватись на природний шлях пошуку спільної мови. Пошук такої мови постає необхідним, зокрема, у контексті нещодавно зазначеної проблеми сталого розвитку.

Саме концепція сталого розвитку відкриває нові межі визначення цивілізації. Не тільки спільність етнічного чи релігійного визначення постає сьогодні ознакою цивілізації, а й готовність втілювати в життя певний паттерн поведінки людської спільноти у світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та прикладні аспекти розробки і реалізації стратегії сталого соціально-економічного розвитку досліджено у наукових працях учених економістів, юристів, соціологів, зокрема Германа Дейлі, О. М. Алімова, Г. О. Бардиша, Б. В. Буркинського, Б. М. Данилишина, І. О. Драгана, А. С. Гальчинського, В. М. Геєця, З. В. Герасимчук, С. І. Дорогунцова, М. І. Долішнього, В. І. Захарченка, Т. М. Качали, В. І. Куценко, А. С. Лисецького, А. Г. Мазура, І. Р. Михасюка, Р. А. Фатхутдінова, М. І. Фащевського, Л. Г. Чернюк, Ю. П. Шарова та ін.

Метою даної статті є дослідження стратегічних пріоритетів нарощення соціально-економічного потенціалу сталого розвитку в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо основні концепти стратегії сталого розвитку. Поняття «сталий розвиток» виникло у 80-х рр. минулого століття в діяльності комісії Організації Об'єднаних Націй, покликаної поєднати в єдину систему розвиток і екологію. У заключному документі комісії під назвою «Наше спільне майбутнє» сталий розвиток було визначено «як тривалий неперервний розвиток, що забезпечує потреби людей, які проживають нині, без шкоди забезпеченню потреб майбутніх поколінь» [7].

Поняття сталого розвитку (англ. Sustainable development) було введено Германом Дейлі, колишнім економістом Світового банку, у його монографії «Поza зростанням: економічна теорія сталого розвитку» («Beyond Growth. The Economics of Sustainable Development») [12, 115] Згідно із визначенням Комісії ООН зі сталого розвитку, його мета – задовольняти потреби сучасного суспільства, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби. Теорія сталого розвитку є альтернативою парадигмі економічного зростання, яка ігнорує екологічну небезпеку від розвитку за екстенсивною моделлю. Розширене тлумачення поняття сталого розвитку – всебічно збалансований розвиток.

Спираючись на визначення Комісії ООН та науковий аналіз, Герман Дейлі логічно тлумачить термін «сталий розвиток» як визначення гармонійного, збалансованого, безконфліктного прогресу всієї земної цивілізації, груп країн (регіонів, субрегіонів), а також окремо взятих країн нашої планети за науково обґрунтованими планами (методами системного підходу), коли у процесі неухильного інноваційного інтенсивного (а не екстенсивного) економічного розвитку країн одночасно позитивно вирішується комплекс питань щодо збереження довкілля, ліквідації експлуатації, бідності й дискримінації як кожної окремо взятої людини, так і цілих народів чи груп населення, також за етнічними, расовими чи статевими ознаками.

Поняття «сталий розвиток» містить дві ключові концепції: концепцію потреб, зокрема, невід'ємних потреб найбіднішої частини світу, котрим слід надати пріоритетного характеру, та ідею накладання державних обмежень на технологічні й соціальні організації, що забезпечують потенціал довкілля для нинішнього та майбутніх поколінь [4, 363]. Сталий розвиток розглядається як тривалі позитивні економічні зміни (основа задоволення людських потреб), які ґрунтуються на певних умовах і нормативах (індикаторах). У вузькому (економічному) значенні сталий розвиток означає створення суспільних благ для багатьох поколінь. Потребують конкретизації також часові та просторові параметри сталого економічного розвитку.

У підходах до визначення суті сталого розвитку спочатку домінував екологічний аспект. Початково цей термін застосовувався в лісовому господарстві, де протягом останніх 200 років розвитку цієї галузі домагаються того, щоб вирубування лісів не перевищувало темпів їхнього приросту, що й відображає зміст сталого розвитку лісових масивів [3, 12-13].

Нині ж сталий розвиток позначає, поряд з екологічними, широке коло економічних і соціальних питань у їх взаємозв'язку та взаємодії. Складним є питання про наявність реальних можливостей для здійснення сталого розвитку, що не в останню чергу пов'язано з історичними та майбутніми ризиками. Суто економічні передумови такого розвитку визначаються трьома основними показниками: наявністю реального капіталу в широкому значенні, кількістю працівників, зайнятих у виробництві, та характером їхньої продуктивності, інституціональними можливостями.

Провідну роль в економічному розвитку відіграють штучний реальний та людський капітал. Створений людський реальний капітал втілюється в товарах тривалого використання (машинне обладнання, інфраструктура). Зрештою, штучний капітал є складовою загальноекономічного обігу.

Людський капітал прямо залежить від поповнення знань і наявності освітніх інвестицій. Третій компонент реального капіталу – природний реальний капітал – проявляється в економіці навколишнього середовища, що зумовлює залежність суспільних благ не лише від штучного реального капіталу та людської продуктивності, а й від стану природи [1, 124]. Отже, природа посідає місце спонтанної виробничої системи, котра або підвищує продуктивність штучних виробничих систем, або ж здатна прямо постачати споживчі товари.

Зазначена концепція була створена на Заході як відповідь на: процес глобалізації, коли державами правлять великі корпорації, а не законно обраний уряд; постійне зростання безробіття у високорозвинених країнах; зниження коефіцієнта народжуваності в економічно розвинених країнах Заходу та його підвищення в країнах Азії та Африки; загрозу глобальних катастроф, які ведуть до знищення зовнішнього середовища; загальну зміну ціннісних орієнтирів населення Землі.

Отож ця теорія має загальний характер, її мета не просто вирішити певні економічні проблеми, а змінити світосприйняття населення всієї планети, особливо владних осіб, запобігти руйнуванню світу.

Зазначимо основні поняття, які характеризують парадигму сталого розвитку. По-перше, це корпоративне громадянство, що передбачає розвиток у кожного робітника організації почуття глибокої причетності до бізнесу, гартування командного духу та сприйняття компанії як сім'ї. По-друге, соціальна відповідальність передбачає створення позитивного іміджу компанії не тільки на ринку, завдяки якісній продукції, а й у суспільстві загалом. Тож для того, щоби бізнесова діяльність була успішною й надалі, необхідно стати частиною громадянського суспільства, створюючи міцні зв'язки між керівництвом компанії та її акціонерами, споживачами, партнерами, засобами масової інформації, державними структурами і громадянськими організаціями. По-третє, екологічна ефективність говорить сама за себе: особливу увагу у процесі діяльності потрібно приділяти охороні довкілля [2, 20-21].

Досить тривалий час поняття «сталий розвиток» мало лише концептуальний характер, жодного практичного застосування.

Формування та реалізація стратегії економічного зростання будь-якого суспільства здійснюється в умовах ринку, де основну роль відіграють відносини в секторі купівлі–продажу товарів. При розробці стратегій в умовах ринку необхідно дотримуватися його законів, використовувати притаманні йому механізми, інструменти та методи.

Варто зауважити, що нині, в науковій літературі, точиться дискусія про моделі економічного зростання. Донедавна основними альтернативами були неокейнсіанські (приміром, широко відомі одно–факторні моделі Харрода та Домара, що спиралися на величину інвестицій і моделі стимулювання агрегатного попиту) та неокласичні моделі, в яких зростання економіки визначається використанням чинників виробництва, насамперед, капіталу та праці. Відома монетаристська позиція М. Фідмана полягає у наданні важливого значення пропозиції грошей і величині грошового мультиплікатора в економіці. Згідно з нею, економічні кризи часто спричиняються різким скороченням обсягу грошової маси, тому зростання економіки має супроводжуватися відповідним зростанням пропозиції грошей.

Глобалізація, як засвідчує аналіз, не до кінця виправдала надії на економічне зростання, збільшення зайнятості, підвищення заробітної платні та добробуту, про що заявляли прихильники вільної торгівлі й вільних фінансових потоків. В умовах повільного зростання світової економіки перевагами глобалізації змогли скористатися далеко не всі держави та не всі регіони в межах певної країни світу. Нерівність між багатими та бідними зросла; збільшились і масштаби злиднів у країнах третього світу. Середні показники ВВП на душу населення в розвинених країнах у 17 разів перевищили показники країн, які розвиваються на початку 1990 р., а в 2000 р. це співвідношення становило 20:1 [11, 319-320].

Звідси випливає необхідність переглянути стратегію сталого економічного розвитку як на міжнародному, так і на національному рівнях.

На міжнародному рівні несприятливі зовнішні чинники, що є результатом діяльності міжнародних фінансових і торговельних систем (нестабільність надходжень приватного капіталу та ціни на товари), зумовлюють економічні кризи в країнах, які розвиваються. Ці кризи провокують економічну нестабільність, перешкоджають економічному зростанню та поглиблюють злидні.

На національному рівні результати ліберальних економічних реформ мали неоднозначний характер: економічне зростання було сповільненим, а приватизація, лібералізація та залучення прямих іноземних інвестицій зумовили концентрацію у сфері промисловості.

Ідею універсальної політики у сфері розвитку було відкинуто, а розробка відповідних національних стратегій базувалася на політиці різноманіття. Це означає, що держава відіграє роль лідера в процесі створення умов і політики, що сприяє залученню приватних інвестицій та економічному зростанню.

Зростання темпів розвитку торгівлі на тлі сповільнення економічного зростання, зумовлює необхідність перегляду національних стратегій розвитку.

Сталий розвиток вимагає формування сприятливого підприємницького клімату та ресурсів для вирішення соціально-економічних проблем країн світу. З огляду на це, необхідно підвищити відповідність національних і міжнародних інституцій щодо питань торгівлі та розвитку, а також забезпечити фінансову, грошово-кредитну й політичну координацію на світовому рівні, щоб створити умови ефективної реалізації національних стратегій [10, 10-11].

Досвід розвинених країн ефективно використовується при розробці власних національних стратегій. Зокрема, збільшення інвестицій може зумовити ефективні зміни в економічній структурі – від сировинного сектора до виробництва й послуг, пов'язаних з постійним підвищенням продуктивності. Збільшення інвестицій не може забезпечуватися лише дією ринкових механізмів і прямих іноземних інвестицій. У цьому процесі активну роль відведено державі. Водночас регіональні стратегії в галузі торгівлі та фінансів і удосконалення регіональної інфраструктури можуть сприяти зростанню та формуванню містких ринків, ліквідуючи залежність від традиційних.

Стратегія сталого економічного зростання базується на розвиненій ринковій економіці, активній ролі держави та залученні значних іноземних інвестицій. В її основу покладено наступні принципи: обмежено втручання держави в економіку при її активній ролі; влада в центрі та на місцях повинна припинити всі види втручання в економіку, при цьому активно працювати в напрямі завершення розбудови конкурентних ринків і надійних механізмів антимонопольного регулювання, підтримки фіскальної та монетарної політики, розвитку мережі соціального захисту, забезпечення розвитку ринкової інфраструктури та ін.; у сферах, де ринкові механізми не розвинені й не працюють, необхідне втручання держави для розвитку ринку та створення ринкового простору; необхідно підвищити ефективність і якість державного управління, допомагати, стимулювати й доповнювати активність приватного сектора та національного капіталу, щоб відповідати вимогам нової міжнародної економічної парадигми; держава має стати гарантом економічної свободи й вільної економіки, встановити ринкові правила та забезпечити їх дотримання в країні [10, 15].

Постіндустріальне суспільство вимагає нових підходів до розробки стратегій сталого економічного зростання та стратегій майбутнього економічного розвитку.

Наприкінці 90-х рр. минулого століття з'явилися нові розробки, в яких розглянуто нові можливості прискореного зростання. Основні положення нової стратегії зростання були викладені в офіційному виданні ОЕСР «Майбутнє глобальної економіки: назустріч довготривалому буму». Під «довготривалим бумом» слід розуміти прискорене зростання

світової економіки (глобального ВВП) загальним темпом у 4 % (нині темпи приросту глобального ВВП становлять 2 %), що перевищує середні темпи попередніх двох десятиліть. Найбільше уваги приділяється промислово розвиненим країнам Північної Америки, Західної Європи, Японії, а також Австралії та Новій Зеландії [6, 53].

Так, науковець Н. Кондратьєв зазначав, що між науково-технічними інноваціями, з одного боку, та соціальними структурами, організаційними моделями, з другого, часто виникають суперечності, що здатні загальмувати зростання економіки. Викликає сумніви той факт, що соціально-організаційні форми, які сформувались у ХХ ст., будуть достатніми для ХХІ ст. Тож для реалізації значного потенціалу інновацій в інформаційних технологіях, генній інженерії, нових матеріалах потрібні подальше вдосконалення структури приватних фірм, ефективні механізми подолання середньострокових циклічних коливань, більша відкритість міжнародної торгівлі та міжнародних потоків капіталу, глобалізація зовнішньоекономічних зв'язків, збільшення ресурсів, які інвестуються в «економіку знань». Усе це має покласти початок швидкому зростанню в перші два десятиліття ХХІ ст.

Можливі три варіанти реалізації стратегії «довготривалого буму» збереження економічного лідерства США; конвергенція темпів розвинених країн і країн, які розвиваються; концентрація інновацій в конкретних, пов'язаних між собою, географічних центрах («кластерах»), що розпорошені по всьому світу [6, 218].

Характерно, що в усіх варіантах зроблено акцент на збереженні нинішньої неоліберальної політики й інтенсивної глобалізації там, де вона тепер проводиться, і на інтенсивний перехід до неї в регіонах, де вона лише зароджується. При цьому роль держави буде послідовно обмежуватись, а роль приватного сектора та ринкових механізмів, навпаки, – зростати. Так на практиці розглядається «золота середина» між державою та ринком, що вважається оптимальною політикою, котра буде стимулювати економічне зростання.

Отже, сталий розвиток – це керований розвиток. Основою його керованості є системний підхід і сучасні інформаційні технології, які дозволяють дуже швидко моделювати різні варіанти напрямків розвитку, з високою точністю прогнозувати їх результати й вибрати найбільш оптимальний [12, 39].

Парадигма сталого розвитку включає в себе вимоги до захисту довкілля, соціальної справедливості й відсутності расової й національної дискримінації. У країнах, де на державному рівні зазначені вимоги ігноруються, у поняття сталого розвитку намагаються вкласти «зручний» зміст, вихолощуючи справжній.

Так, зокрема, в Україні термін «сталий розвиток» здебільшого вживається вченими для позначення лише неухильного зростання економічних показників країни, її регіонів, міст, сіл і окремих галузей економіки. Інколи до цього додають здійснення безсистемних заходів щодо збереження довкілля й поліпшення санітарних умов проживання й праці людей. Таке тлумачення терміна піддане критичному осмисленню Германом Дейлі.

Концепція сталого розвитку демонструє зміщення ціннісних пріоритетів у бік визнання відповідальності народів та країн за майбутнє всього людства. Ми покликані ствердити як першорядний пріоритет інтересів майбутніх поколінь перед ситуативним задоволенням потреб сьогодення. Це твердження ніяким чином не означає повернення до абсолютизованої впевненості епохи Просвітництва в тому, що ми живемо винятково заради щастя майбутніх поколінь і просто створюємо умови для успішного просування прогресу.

Концепція сталого розвитку ґрунтується на задоволенні інтересів нині живучих людей, але це задоволення має бути відповідальним у перспективному плані. Ми повинні відмовитись від надшвидких темпів розвитку в тому разі, коли вони можуть становити загрозу для безпеки планети в цілому.

Висновки. Підсумовуючи зазначимо, що концепція сталого розвитку передбачає як

першорядну світоглядно–буттєву домінанту захист природного середовища. Відтак, необхідно погодити соціально–буттєвий стан життя тих, хто користується надмірними засобами (грошовими й матеріальними), з екологічними можливостями планети. Зокрема, це стосується використання всіх видів використовування енергії. Необхідно задовольнити елементарні потреби всіх людей і всім надати можливість реалізувати свої надії на благополучне життя [5, 110].

Одна з головних причин виникнення екологічних і інших катастроф –зубожіння, злиденність багатьох верств населення Землі. На жаль, ці катастрофи стали у світі звичайним явищем. Розміри й темпи росту населення повинні бути погоджені з виробничим потенціалом глобальної екосистеми Землі, що змінюється. Але – найголовніше – світовій спільноті слід пригадати й актуалізувати в практичному багатовимірному сенсі євангельську істину, яка свідчить про те, що любов до Бога починається з любові до ближнього. Без актуалізації цієї істини годі й сподіватися на гармонійний розвиток особистості, громади, світового соціуму загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бардиш Г.О. Трансформація економіки України в напрямку соціальної спрямованості: Монографія. – К.: «Хай–Тек Прес», 2009. – 584 с.
2. Буркинський Б. В. Глобалізація економіки та національна екологічна доктрина / Б. В. Буркинський, Т. Г. Галушкіна // Економіст. – 2002. – № 9. – С. 20–23.
3. Демешок О. О. Формування системи управління розвитком стратегічного потенціалу промисловості у чотиřивимірному просторі: реалізація дії її функціоналів / О. О. Демешок, В. В. Микитенко // Інвестиції: практика та досвід: наукове фахове видання. – К. : Чорноморський держаний університет ім. Петра Могили МОН України, 2013. – № 1. – С. 12–19.
4. Економічний енциклопедичний словник: у 2–х т. / [С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, О. А. Устенко, С. І. Юрій]; за ред. С. В. Мочерного. – Л. : Світ, 2006. – Т. 2. – 574 с.
5. Лицур І. М. Детермінанти соціально–економічного розвитку підприємств : [монографія] / І. М. Лицур; за наук. ред. д–ра. екон. наук., проф. Є. В. Мішеніна. – Х. : Діса Плюс, 2013. – 444 с.
6. Мировая экономика : Учебник/ Под. ред. А. С. Булатова. – М. : Юрист, 2000. – 734 с.
7. ООН і проблеми сталого розвитку [Електронний ресурс] Режим доступу до ресурсу: pid.atwebpages.com/oon-problemyi-ustoychivogo.html – Назва з екрану.
8. Про розроблення прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку та складання проекту державного бюджету [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2003 р. № 621 – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу : http://www.oda.te.gov.ua/data/upload/publication/main/ua/39678/postanova_621.pdf
9. Про стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» [Електронний ресурс]: указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015 – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу : zakonO.rada.gov.ua – Назва з екрана.
10. Стратегия экономического роста на пороге XXI века [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://svoboda.ru/library/glas3/> – Назва з екрана.
11. Стратегія економічного розвитку і умовах глобалізації / За ред. Д. Г. Лук'яненко. – К. : КНЕЦ, 2001. – 538 с.
12. Daly H. E. Beyond Growth : the Economics of Sustainable Development [Text] / H. E. Daly. – Boston : Beacon Press, 1996. – 253 p.

Окорокова Віра Вікторівна – кандидат філософських наук, доцент кафедри всесвітньої історії та методології науки Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського.

УДК: 321.07 + 121.3 +100

СПЕЦИФИКА ПУЛЬСАЦІЇ УТОПІЧНОЇ ДУМКИ В ІСТОРІЇ СУСПІЛЬСТВА

Стаття присвячена дослідженню однієї з відомих концепцій вивчення утопічної думки – її «пульсації», розробленої сучасним російським філософом Є. Я. Баталовим. Автор звертає увагу на певні закономірності генези утопічної думки в історії суспільства, що продиктовані рівнем вираження утопії в переламно-кризові часи, трансформацією утопічного ідеалу, еволюцією типів утопії, що в своїй купі визначає пульсацію як характерну рису утопічної думки. Головний акцент ставиться на одну з рис «пульсації» - «живучість» утопії в суспільній свідомості, не залежно від трансформаційних процесів в суспільному середовищі.

Ключові слова: утопія, утопічний ідеал, утопічна свідомість, «пульсація».

СПЕЦИФИКА ПУЛЬСАЦИИ УТОПИЧЕСКОЙ МЫСЛИ В ИСТОРИИ ОБЩЕСТВА

Статья посвящена исследованию одной из известных концепций изучения утопической мысли - ее «пульсации», разработанной современным российским философом Э. Я. Баталовым. Автор обращает внимание на определенные закономерности генезиса утопической мысли в истории общества, продиктованные уровнем выражения утопии в переломно-кризисные времена, трансформацией утопического идеала, эволюцией типов утопии, в своей совокупности определяет пульсацию как характерную черту утопической мысли. Главный акцент ставится на одну из черт «пульсации» - «живучесть» утопии в общественном сознании, независимо от трансформационных процессов в общественной среде.

Ключевые слова: утопия, утопический идеал, утопическое сознание, «пульсация».

SPECIFICITY OF PULSATION OF UTOPIAN THOUGHT IN THE HISTORY OF SOCIETY

The article is devoted to the study of one of the well-known concepts of studying utopian thought - its "pulsation", developed by the modern philosopher E. Ya. Batalov. The author draws attention to certain regularities of the genesis of utopian thought in the history of society, dictated by the level of expression of utopia in times of crisis, the transformation of the utopian ideal, the evolution of types of utopia, which in its heap determines the ripple as a characteristic feature of utopian thought. The main emphasis is placed on one of the features of "rippling" - the "survivability" of utopia in the public consciousness, not depending on the transformational processes in the social environment.

Key words: utopia, utopian ideal, utopian consciousness, "ripple".

Історія людської цивілізації окрім різнобічної низки ідей, подій, представляє собою і певну історію такого невід'ємного від соціального буття людини явища як утопія. Й це не дивно, адже вивчаючи утопічну думку якогось історичного відрізка, ми тим самим підіймаємо на поверхню дослідження весь пласт суспільної свідомості, що в свою чергу, розкриває перед нами особливості світогляду тогочасної людини, характер відносин в соціумі. До якої б сфери людського буття (соціальної, політичної, духовної культури) ми не звернулися, завжди можна виокремити той чи інший вид утопії, характер спрямованості утопічного ідеалу.

Мова йде про те, що утопія як явище має певний соціальний відтінок свого часу, який

формує утопічний ідеал саме того характеру, який би відповідав тієї чи іншої ідеології, суспільним ідеалам соціального буття. Це в свою чергу розкриває як одну з її ознак тісний взаємозв'язок між динамікою розвитку суспільства та рівнем утопічної свідомості в соціальному середовищі. Грунтуючись на цій позиції російський дослідник Е. Я. Баталов сформулював відому концепцію «пульсації утопічної свідомості», в основі якої лежить феномен постійної «живучості» утопії в суспільстві не в залежності від умов її функціонування [2, с. 157]. Розглядаючи запропонований концептуальний підхід, сучасні дослідники Т. В. Розова, О. Л. Черткова, М. І. Шадурський неодноразово звертають увагу на її важливість саме у свій час (початок 90-х рр. XX ст.), коли відбувався перехід від дослідження утопічного соціалізму в межах радянської філософії до розгляду утопії з позиції глибокого гносеологічного аналізу не заангажованого якимись зовнішніми та внутрішніми факторами [5, 9, 11]. Відтак, постійні звернення дослідників до ідей Е. Я. Баталова сприяють актуалізації його концепції і в наш час, що і визначає мету нашого дослідження – визначення специфіки пульсації утопічної думки в історії суспільства.

На протязі світової історії можна прослідкувати періоди підйому утопічної думки та часи, коли вона ніби завмирає або навіть згасає. В часи, коли утопія перебуває на низькому рівні свого розвитку, в суспільстві чітко проявляються та поширюються антиутопічні настрої, звужується сфера її впливу. Поступово на протязі деякого періоду, в результаті зміни соціокультурної та історичної обстановки, утопічна думка починає подавати ознаки життя з більшою силою, породжуючи нові ідеї, плани, проекти та опановуючи свідомість не тільки однієї людини, а широким мас. Так, наприклад, якщо ми звернемо увагу на кількість виходу в світ утопічних проектів в різні часи, то можемо помітити таку специфіку: у відносно спокійні для соціуму часи утопія перебуває ніби в тіні, проте згодом із збільшенням кризових настроїв відбувається й значний зріст рівня утопічної думки. Дуже добре ця риса проявляється саме у переламні перехідні часи суспільства, серед яких особливе місце посідають наступні: кризовий рубіж V – IV ст. до н.е. в Стародавній Греції, перехід до Нового часу (XVI – XVII ст.ст.) та перехід до Новітнього часу (XIX – XX ст.ст.). Вивчення рівня утопічної думки у відмічені періоди показує наступні риси «пульсації».

Перший період характеризується не просто спалахом утопічних ідей, а і певною її трансформацією. Тобто, саме в цей час відбувається генеза утопії від народної до раціоналістичної. Ця перша ґрунтовна ідеологічна видозміна утопії дозволила їй вийти з рівня мрій до стану певного утопічного проекту, в якому замальовується детально будова нового суспільства за всіма сферами життя людини. Прикладом цього є «Ідеальна держава» Платона, до виходу якої суспільна думка давньогрецьких полісів не дала подібного утопічного твору.

Дійсно, в часи відносно спокійного соціально-політичного та міжнародного життя грецьких полісів утопія в основному проявлялася у вигляді поширеного на той час не лише на території Аттики, а й Близького Сходу міфу про золотий вік. Проте, поступово з наростанням соціальних протиріч грецьких полісів утопія переходить на вищу сходинку своєї дії в суспільстві. А саме, як відомо на рубежі V – IV ст. до н.е. світ аттичних полісів опинився у вихорі всеохоплюючої кризи, яка охопила всі сфери соціального життя. Як відмічає радянський історик Е. Д. Фролов, таке становище полісів було викликано передусім внутрішніми причинами (міжусобна війна), до того ж Пелопоннеська війна (431 – 404 рр. до н.е.) лише прискорила те, що було підготовлено природнім ходом розвитку [8, с. 47]. Й хоча криза IV ст. до н.е. не була рівнозначна занепаду античної цивілізації, проте сучасниками вона була сприйнята як тяжке випробування, що випало на долю еллінів. Таке сприйняття самим суспільством сучасного їм життя вже наводить на думку про те, що кризовий рубіж V – IV ст. до н.е. одностайно можна віднести до перехідного часу. В ході поширення незадоволення мас простого люду існуючим положенням саме почуття кризи поступово підходило до свого вибуху. Це знайшло своє вираження у зростаючій тязі до іншого, більш справедливого ладу, у захопленні смутними згадками про щасливе життя людей в далекому минулому. Подібні

настрої ніби підживлювали утопічні ідеї в соціумі, висуваючи їх на передній план. Стає зрозумілим той факт, чому саме з цього часу можна виокремити два рівні утопічної думки – народну та соціально-теоретичну. Причому особливої активізації отримала народна утопія, як наслідок кризового відчуття народних низів. Найяскравішим джерелом для вивчення цієї утопії виступає давня аттична комедія представлена в першу чергу п'єсами відомого давньогрецького сатирика Аристофана, серед яких особливе місце посідає твір «Жінки на народних зборах» («Законодавиці») (392 р. до н.е.).

На протязі дослідження другого перехідного часу, який охоплює межу XVI – XVII століть, що знаменував собою перехід від епохи середніх віків до Нового часу, виявляється значний підйом утопічних ідей, причому цей підйом проявляється як певна трансформація утопічного ідеалу. Той вибух творчої енергії, який найбільше виразився у мистецтві та літературі пізнього Відродження, був підготовлений зародженою ще в середині феодального суспільства опозиційною йому силою – гуманізм. Основні ідейні принципи цієї нової течії розколювали суспільну думку, вміщуючи в собі немало «вибухових» ідей, які оберталися проти будь-якого соціального пригноблення або несправедливості. Такі питання як призначення людини, її місце в суспільстві та всесвіті, що підіймалися гуманістами ще у XIV – XV ст. в цей час обговорювалися у відповідності з новими завданнями, обумовленими ходом історичного процесу. Причому, з часом зміст гуманізму епохи Відродження все більше обновлювався елементами соціальної критики не лише феодалізму, а й паростків капіталістичних відносин. Критичне відношення багатьох передових мислителів до суспільного порядку свого часу, визнання їх недосконалості надавали певну актуальність питанням про роль держави, найкращий лад суспільства, справедливе розподілення духовних та матеріальних благ. Споры та дискусії на ці теми займали головне місце в тогочасній публіцистиці, що дало змогу історикам назвати XVI століття «віком політики» [10, с. 125]. Звісно, такі зміни в суспільній свідомості не могли не зачепити сферу утопічної думки в соціумі. Радянський дослідник ренесансної культури Л. М. Баткін стверджував, що якщо поглянути на ранню утопію XVI–початку XVII ст. зі сторони попереднього їй ренесансного стилю мислення, вона може бути зрозуміла як одне з показних виражень епохального зрушення у світосприйнятті. «Тогда утопия предстанет в движении от Возрождения к утопии, а Возрождение – как своего рода критическая масса, сделавшая это движение неизбежным» [3, с. 222]. Звідси вчений робить висновок – ренесансність та утопічність проявляють один одного.

Головним значенням такого невідомого до цих часів спалаху утопічної думки став подальший її підйом та, головне, подальша трансформація, яка виразилася у переході утопій класичного типу до справжніх реформаторських проєктів у XVIII ст. Мова йде про просвітницьку утопію, яка стала справжнім прикладом суспільно-політичної думки у часи Французької революції, яка базувалася на пануючій в той час просвітницькій ідеології. Досліджуючи це питання Морщикіна Л. О. взагалі називала XVIII століття віком, який сформував в своєму завершеному вигляді такий різновид утопічної думки як утопію політики [4]. Достатньо лише зазирнути у вихор подій відміченої вище Французької революції як основного джерела тогочасного утопізму, щоб побачити явні приклади. Революційна ситуація перетворила ідею "суспільного договору" на утопію політики. На зміну теоретичному зіставленню двох моделей суспільства традиційно - ієрархічного і розумного суспільства як об'єднання вільних і рівних людей – прийшов політичний конфлікт політичних програм, які протистоять одна одній. Утопія виявилася залучена в реальну політичну боротьбу, але утопією бути не перестала, бо як і раніше, виходила з протилежності між дійсністю та ідеалом; не стільки з рішучості перетворити пануючі стосунки, скільки з прагнення перетворити – цього разу за допомогою революції – погані стосунки в хороші.

Дійсно, ті реформаторські проєкти які пропонували мислителі, революціонери в більшості своїй носять утопічний характер. Деякі з них взагалі пропонували радикальні заходи перетворення існуючого державного ладу на основі руйнування монархічних устоїв, верстових

нерівностей, приватної власності як головного джерела всіх бід в суспільстві (Ж. Мельє, Л. А. Сен-Жюст). Й тут ми вже говоримо про утопію як реформаторський проєкт, що ще раз підтверджує думку Морсхінної Л. О. Насправді це на рідкість цікаве явище, коли утопія переходить з стану мрії про краще майбутнє до стану політичного проєкту по становленню нового суспільного устрою. Саме в такі переламні для соціуму часи утопістів дається інколи можливість перетворити свою альтернативу ідеалу і дійсності на політичну альтернативу. Утопіст стає далекоглядним політиком, утопія залучається до практики, а політика – до ідеалу. Утопія політики поміщає бажаний ідеал в межах досяжності людини, робить його метою боротьби. Якщо навіть ця боротьба не може закінчитися здійсненням ідеалу, вона, в усякому разі, сприяє руйнуванню існуючого порядку, із заперечення якого виростає будь-яка утопія. Ця боротьба починає щось воістину нове, хоча її остаточний результат ніколи не збігається з наміченим. Здійснений ідеал перестає бути таким, бо носить на собі пляму компромісу і поразок, які він потерпів в зіткненні з дійсністю. Але в результаті і дійсність стає іншою. Утопія політики не висуває яких-небудь суспільних ідеалів, властивих лише їй. Вона характеризується швидше особливою локалізацією цих ідеалів, чим їх безумовною оригінальністю. Можна сказати, що утопія політики є практичне вживання утопічного мислення в житті суспільства, критикованій дійсності протиставляється тут як ідея суспільство, яке виникає відразу ж в результаті вживання пропонованих партією політичних засобів.

Вони дають людині цінності, за які варто боротися, але не можуть гарантувати йому всемогутності і всезнання. Результат діяльності вислизає з-під контролю. Але значення утопії не в цьому. Воно залежить від того, якою мірою вона здатна упровадити в суспільну свідомість переконання в проблематичності існуючого порядку, а також в необхідності вибору між ним і яким-небудь альтернативним порядком.

Зміна парадигми філософського мислення на межі XIX – XX ст.ст. привела до появи нової філософії, згідно з якою людина приймається такою, якою вона є в реальності, з усіма атрибутами її життя. Актуальним стає вивчення її внутрішньої суті, психології відносин в суспільстві. Звідси беруть свій початок в XIX столітті ідеї про соціальну рівність, братерство, свободу людини як особистості, які стануть в центрі уваги багатьох зароджених в цей час суспільно-політичних течій. Неоправдані надії населення щодо справедливого реформування суспільних відносин лише прискорили підйом утопічних настроїв в суспільстві. В таких умовах утопія виступила тим інструментом, за допомогою якого можна найкращим чином змалювати образ ідеального суспільного устрою, в якому б вступили в дію означені вище гасла. Тому й не дивно, чому серед дослідників утопії панує думка стосовно того, що на початку XX століття лише в Англії з'явилося біля трьохсот утопій, десятки – в Німеччині, в США тільки за період з 1877 по 1900 роки було створено біля п'ятидесяти утопій [12, с. 10].

Особливий інтерес викликає відношення самих сучасників тодішнього життя до утопії, адже їх очима можна зрозуміти той спектр соціальних проблем, що зміцнювали її дію. Найвідоміший письменник – фантаст кінця XIX початку XX ст. Герберт Уеллс називає утопію «царством майбутнього», яке людина створює собі в мріях [7, с. 66]. Це те найкраще майбутнє, заради якого людина бореться, живе. Письменник звертає увагу на те, що кожна епоха, суспільство, особистість мають свою утопію. Утопія нерозривно зв'язана з суспільним буттям. В різні історичні часи ми можемо помітити прояви утопічної думки, з характерними для свого часу рисами. Не можна відкинути утопію від соціального життя, оскільки не в залежності від якихось обставин утопія буде існувати якщо не в формі літературного жанру, то в іншому сенсі. На його думку сучасна йому утопія бачить щастя людини в повній особистісній свободі. Людина майбутнього може робити все, тільки в розумових рамках, в яких її вчинки не спричиняють шкоди та не заважають іншим людям. В утопічному майбутньому людина повернеться до ідеалу, створеному ще в перші історичні епохи: до повної особистої свободи, на правах повної рівності [7, с.78].

Як ми побачили, починаючи з появи «ідеальної держави» Платона з кожним кроком історичного часу відбувалася постійна «пульсація» утопії, яка призвела до того, що XVII століття в наш час вчені одногласно називають «золотим віком» утопії, а XX століття взагалі панутопічним. Показані періоди найвищого підйому утопічної думки в історії суспільства вказують на особливу практичність даної концепції, оскільки вона дозволяє виділити еволюцію утопічної думки в залежності від соціально-історичних умов буття людини та тих процесів, які впливають на стан суспільної свідомості. Враховуючи ту обставину, що утопія є виразником суспільного ідеалу, пульсація розкриває взагалі механізм дії утопії, що підтверджується виникнення саме утопічних реформаторських проектів в часи Французької революції.

Проте говорячи про «пульсацію» утопії, необхідно також додати, що вона містить в собі ще одну важливу обставину. А саме, говорячи про несприятливі для утопії часи, не слід розуміти їх лише як ті періоди, коли утопія припиняє свою дію в суспільстві. В даному випадку не можна не звернути увагу на таку властивість утопії – навіть коли вона перебуває на нижчому рівні свого розвитку, сама утопічна сутність зберігає своє існування в людській свідомості, виступаючи у формі утопічної свідомості. Доказом її існування можуть виступати мрії людей про краще життя, критика існуючого становища, або навіть створення проектів його покращення. Кажучи словами польського вченого першої чверті XX століття О. Свентоховського «её порванные и спутанные нитки, её неразмотанные клубки иногда очень долго лежат в легендах, песнях, литературе, произведениях искусства, общественном мнении ... – лежат, пока их не соберет искусная рука, и не соткет из них узор желанной дороги» [6, с. 5-6]. Саме здібність людини до сприйняття навколишнього середовища, його критики сприяє постійній «живучості» утопічної думки в суспільній свідомості. В несприятливі для утопії часи, коли утопія перебуває на нижчому рівні свого впливу на суспільне світосприйняття, утопічна свідомість переживає певні перетворення: зміну утопічного ідеалу, сфер впливу та об'єктів конструювання. Знаходячись, з однієї сторони, ніби в тіні соціального буття людини у вигляді ідей та мрій, з іншої сторони утопічна свідомість накопичує в собі сили для майбутнього спалаху, можливо із значно більшою силою впливу на суспільство. Й лише тоді, коли головною метою або завданням утопічної думки являється не лише критика існуючої дійсності, а й прагнення її змінити, перетворити «реальність» згідно зі своїм баченням світу, ми можемо з впевненістю говорити про високий рівень не лише утопічної думки, а й утопічної свідомості в суспільстві. Яскравим прикладом високого рівня утопічної свідомості в соціумі виступають багаточисельні в історії спроби втілити «свою» утопію в життя, побудувати общину на утопічних засадах, в якій би не було всіх тих соціальних негараздів, що охопили суспільство.

Таким чином, дослідження ідеї пульсації утопічної думки неминує вказує на те, що Е. Я. Баталов зробив суттєвий крок взагалі в самому розумінні утопії та утопічної свідомості, їх визначенні. На думку вченого, утопія – це втілення певного типу свідомості, тобто типу бачення людиною навколишнього світу, який може проявлятися в науці, в мистецтві, в філософії та інших формах суспільної свідомості [1, с. 14]. Утопію також можна визначити як довільно сконструйований образ ідеального соціуму, що отримує різні форми (міста, держави ті інші) та поширюється на все життєве середовище людини – від внутрішнього світу до космосу. Сутність утопічної свідомості, наголошує вчений, визначається загальними принципами відношення людини до соціальної дійсності, що проявляються через її відношення до соціального (історичного) часу, тобто через усвідомлення та спробу змінити напрямок часу, що проходить в різних суспільних сферах, в рамках яких діє людина. Звідси Е. Я. Баталов приходить до висновку, що сутність утопії – в спробі "піднятися над часом", розірвати жорсткий соціально-часовий континуум (й тим самим або "підштовхнути" час, або повернути назад його течію), інакше кажучи віднести до часу як до пластичного матеріалу, на що і вказує «пульсація». Дослідження утопії в межах цієї концепції дозволяє не лише

підняти пласт еволюції утопічної думки, а й виявити механізм дії утопії в суспільстві, формування утопічного ідеалу, її функції, що покликані задовольнити ті соціальні потреби, мрії людини, які вона не в змозі реалізувати в реальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Баталов Э.Я. В мире утопии: Пять диалогов об утопии, утопическом сознании и утопических экспериментах / Эдуард Яковлевич Баталов. – М.: Политиздат, 1989. – 319 с.
2. Баталов Э. Я. Социальная утопия и утопическое сознание в США / Эдуард Яковлевич Баталов. – М.: Наука, – 1982. – 335 с.
3. Баткин Л. М. Ренессанс и утопия / Л. М. Баткин. // Из истории культуры средних веков и Возрождения: сборник статей / отв. ред. В. А. Карпушин. – М.: Наука, 1976. – С. 222 – 244.
4. Морщихина Л. А. Утопия и Великая французская революция "Фрагменты республиканских установлений" ("Les Institutions republicaines. Fragments") А. Сен-Жюста как характерный пример утопического творчества XVIII века / Лариса Александровна Морщихина. // <http://liberte.newmail.ru/Utopia.html>
5. Розова Т. В. Утопия как социокультурный феномен / Тамара Викторовна Розова. – О.: Астропринт, 1996. – 128 с.
6. Свентоховский А. История утопий / Алескандр Свентоховский. – М.: Типография В. М. Щаблина, 1910. – 426 с.
7. Уэллс Г. Современная утопия / Герберт Уэллс. // Грядущее (Техника и наука в будущем человечества). Современная утопия. – М.: Типография Т-ва Ч. Д. Сытина, 1909. – С. 66 – 109.
8. Фролов Э. Д. Огни Диоскуров: Античные теории переустройства общества и государства (О Сократе, Ксенофонте, Исократе) / Эдуард Давидович Фролов. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1984. – 192 с.
9. Черткова Е. Л. Специфика утопического сознания / Е. Л. Черткова. // Вопросы философии. – 2001. – № 7. – С.47-56.
10. Чиколіні Л. С. Социальная утопия в Италии XVI – начало XVII в./ Людмила Сергеевна Чиколіні. – М.: Наука, 1980. – 392 с.
11. Шадурский М. И. Литературная утопия от Мора до Хаксли: проблемы жанровой поэтики и семиосферы. Обретение острова / Максим Иванович Шадурский. – М.: Издательство ЛКИ, 2007. – 160 с.
12. Шестаков В. П. Эсхатология и утопия: (Очерки русской философии и культуры): Учебное пособие / Вячеслав Павлович Шестаков. – М.: Владос, 1995. – 208 с.

Олейніков Юрій Васильович – аспірант кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського.

УДК

ПОСТМОДЕРНІЗМ ЯК ЕТАП РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАКОНІВ КУЛЬТУРНОЇ ДИНАМИКИ

Дослідження постмодернізму є найбільш актуальним сьогодні.

Постмодернізм – це тип мислення. Це – картина світу. Це також символ західної

культури. Він уявляє собою процес культурної трансформації. Для нього характерним є порушення порядку культурного життя. Інтелектуальна діяльність перетворюється на гру. Постмодернізм – це штучна картина світу. В практиці мистецтва – це спроба реалізувати емоційний комплекс вражень. Є спеціальні вирази та категорії такі як «світ як хаос», «світ як текст», «чутливість».

Він не визнає традиції Європейської культури, сучасні моделі світу. Як результат, ми маємо релятивність. Замість науки постмодернізм пропонує поетичне мислення. Свідомість людей – це сума текстів. Він проти порядку взагалі. Культура постмодернізму звернена до еліти. Але зараз постмодернізм перетворюється у поп-культуру. Він відбиває нестабільність сучасного суспільства та специфіку процесу глобалізації. Цей процес веде до суттєвих змін у всіх сферах життя.

Ключові слова: постмодернізм, культура, суспільство, закони культурної динаміки.

ПОСТМОДЕРНИЗМ КАК ЭТАП РЕАЛИЗАЦИИ ЗАКОНОВ КУЛЬТУРНОЙ ДИНАМИКИ

Исследование постмодернизма является наиболее актуальным сегодня. Постмодернизм - это тип мышления. Это - картина мира. Это также символ западной культуры. Он представляет собой процесс культурной трансформации. Для него характерно нарушение порядка культурной жизни. Интеллектуальная деятельность превращается в игру. Постмодернизм - это искусственная картина мира. В практике искусства это попытка реализовать эмоциональный комплекс впечатлений. Есть специальные выражения и категории такие как «мир как хаос», «мир как текст», «чувствительность». Он не признает традиции Европейской культуры, современные модели мира. Как результат, мы имеем релятивность. Вместо науки постмодернизм предлагает поэтическое мышление. Сознание людей - это сумма текстов. Он против порядка вообще. Культура постмодернизма обращено к элите. Но сейчас постмодернизм превращается в поп-культуру. Он отражает нестабильность современного общества и специфику процесса глобализации. Этот процесс ведет к существенным изменениям во всех сферах жизни.

Ключевые слова: постмодернизм, культура, общество, законы культурной динамики.

Postmodernizmas a Period of Realization of cultural Dynamics Laws

Research of Postmodernizm is the most actual nowadays.

Postmodernizm is the type of mind. It is the picture of the world. It is a symbol of Western culture. There is the process of culture transformation. It is characterized by disorder of the culture life. Intellectual activity is transformed into a game. Postmodernizm is the artificial view of the world. In the art practice it is a trial to realize the emotional complex of impression. There are special expressions and categories as “the world like chaos”, “the world like a texts”, “sensitivity”.

It doesn't acknowledge tradition of European culture, contemporary world models. As a result we have irrelativeness. Instead of science postmodernizm proposes poetical mind. People conscientious is the sum of texts. It rejects any order.

The culture of postmodernizm addresses to alit reader. It transforms into the pop culture. It reflects instability of modern society and specific of the process of globalization. This process leads to significant changes in all spheres of life.

Key words: postmodernism, culture, society, laws of cultural dynamics.

Пост-модерн, як стверджують більшість постмодерністів, не мистецтво а тип мислення. Не коло певних культурних явищ, а образ світорозуміння. Перед нами не встановлення конкретних правил, а розпливчата метафора, яка виражає деякий невизначений «стиль світовідчуття».

Пост-модерн як ціннісна мозаїчна протоплазма, всередині якої виникають неоднорідні струми, стає чи не абсолютною західною сучасною західною культури. Серед характерних універсальних трансформацій сучасної культури, які відбуваються під впливом постмодернізму частіше відокремлюють такі. Перше, наростання тенденцій, невизначеності, що виражаються у відкритості, плюралізмі, еклектизмі, неортодоксальності, неупорядкованості культурного життя. Друге, провідною рисою постмодерністської свідомості є її іманентність, яка перетворює культурну діяльність на інтелектуальну гру, своєрідне мета мистецтво. Третє, це перенесення інтересу з епістемології на антологічну проблематику. Постмодернізм як особлива світоглядна концепція має свою форму художнього бачення світу.

У мистецькій практиці він спирається на засади пост структуралізму та деконструктивізму і характеризується як «спроба виявити на рівні організації художнього тексту певного світоглядного комплексу специфічним способом емоційно забарвлених уявлень» [13с.20]. Літературна критика цього напрямку оперує філософськими поняттями та категоріями: «світ як хаос», «світ як текст», «свідомості як текст», «пастіш», «постмодерністська чуттєвість», «криза авторитетів», «авторська маска», «пародійний модус оповідання», «провал комунікації», «подвійний код», «принцип нон-селекції», «метамова», «епістемологічна невпевненість». Розглянемо ключові поняття і категорії постмодерну:

«Осанн сумніву» Д. Затонський. Сумнів є елементом культури постмодерну. Не визнаючи авторитет розуму, постмодернізм піддає сумніву всю антропоцентричну традицію європейської культури, не визнає беззаперечності сучасної моделі світу та буття, що веде до «епістемологічної невпевненості», до релятивізму істини, до переконання, що найадекватніше опанування дійсності доступне не природознавчим і точним наукам та традиційній філософії, а інтуїтивному поетичному мисленню, з його асоціативністю, образністю, метафоричністю та миттєвими одкровеннями інсайта».[4, с.213].

«Світ як текст» Ж. Дерріда. Людська свідомість розглядається як сума текстів, що її утворюють. Безліч існуючих текстів, зрештою, складають світ культури, вважають деконструктивісти.

Саме текст визначає реальність запропонованої ним моделі світу. Пост-модерністи не вимагають, аби створені ними сприймали за «дійсність», а «істину», тим більше за настанову, зумовленим певним світоглядним, ідеологічним девізом. Бо, на їхній погляд, створене і твірне найбільш не менш як «текст», тобто де що у своєму роді самодостатнє, покликане на імітування життя, а з ним зрівнятися [3 с.67].

Принцип «нон-селекції» Д. Фоккема. Пост-модерністи вважають неможливим і марним намагатися влаштувати будь-який ієрархічний порядок або систему пріоритетів у житті та творчості. Вони передають своє світовідчуття через свідомо організований хаос художнього твору. Звідси притаманний постмодерністському письму стильовий еклектизм, «схрещення епох», діалог культур. Проте, відкидаючи попередню літературну традицію, тим не менше він постає своєрідним синтезом, художні методи реалістичне і модерністське письмо різними модифікаціями до свого коду. Таким чином, утверджується рівнозначність усіх стилістичних одиниць у межах одного тексту.

«Подвійне кодування» Ч. Джеймс. Цим терміном позначається властиве постмодернізму постійне пародійне поєднання двох або більше «текстуальних світів», тобто різних способів семіотичного кодування, естетичних систем, що, власне, для нього і є різні стилі [4 с. 217]. Постмодернізм водночас і продовжує практику свого попередника модернізму і зрікається її, оскільки він «іронічно долає», у свій спосіб заперечує стилістику «свого вчителя».

Інтертекстуальність Ю. Крістева – ключова категорія постмодернізму, яка позначає різноманітні між текстові стосунки як в середині твору так і за його межами. Цитати такого письма передбачають багатоголосне відлуння попередніх текстів, що проглядають крізь текст твору, і перебувають із ним у діалозі. Цитати можуть бути прямими і непрямыми, наявними і неаявними, точними і трансформованими. Своєрідною «цитатою» може виявлятися не тільки вислів, образ чи мотив, а й стиль, напрям, дискурс, певна культура. Це за висловом «відлуння текстуальності» «... В усіх книгах говорять про інші книги... усяка історія переказує історію, вже розказану. Це знав Гомер, Арістотель, не кажучи вже про Рабле або Сервантеса [12с. 608].

«Увесь новітній постмодернізм, – підтримує цю думку Д. Затонський, – це нібито суцільне «ретро», уперте і водночас іронічно-бешкетне повернення на «на круги своя» [4с. 167].

«Смерть автора» Р. Барт. Цей принцип є похідним від інтертекстуальної природи тексту. Якщо текст – це багатомірний простір, що складається з цитат з посиланнями до безлічі культурних джерел, то «немає такого тексту, який був би породжений «особисто» і без посередньо автором: скриптор лише черпає з безмірного словника Культури» [10с. 20]. Р. Барт вважав, що джерело тексту розташовується не в письмі, а у читанні.

Принцип розважальності. Культура модернізму була орієнтована на елітного читача, масового «обслуговувала» поп-культура. Постмодернізм долає таке протиставлення, поєднуючи розважальні елементи твору з вишуканими естетськими та семіотичними ідеями. Зрощення поп-культурою постає ключовою ознакою культури постмодерну. Не дивно, сучасні постмодерністські романи У. Еко, Д. Ж. Фаулза, В. Пелевіна і є творами високого мистецтва, і – бестселерами.

Ентропія Т. Пінчон – науковий термін термодинаміки та інформації, що означає зникнення, смерть якоїсь системи, маси, якщо в усіх її частинах встановиться однакова температура, а від так – зникнуть джерела руху [3 с. 50]. В культурі постмодерну не можливим є ієрархічний порядок або система пріоритетів. «Як що вони й допускають систему існування моделі світу, то такої, що заснована на «максимальній ентропії», на рівноймовірності й рівноцінності усіх конститутивних елементів» [4с. 216].

«Авторитет письма». Не визнаючи авторитет пізнання та дійсності, пост-модерністи з особливою повагою ставляться до «авторитету письма», «оскільки у вигляді тексту будь якої історичної епохи він є чи не єдиною конкретно даністю, з якою вони готові мати справу» [4с. 216]. Авторитет текст не зумовлюється дійсністю, а тільки авторитетом «інтертекстуальністю», тим набором художніх засобів, за допомогою яких формується влада письма над свідомістю читача. Пародійний модус оповіді Е. Сейд. Влада письма не є не заперечною. Вона певною мірою відносна, хитка і тому викликає у автора почуття невдоволеності, і розчарування. Усвідомлення «власної двозначності, власної обмеженості цариною вимислу і письма» веде до пародійного модусу оповіді» [4с. 217]. І це чи не єдина можлива позиція творчого буття письменника – постмодерніста. Все зображене у творі – це насамперед прошарки попередніх культур та стилів – постає через певний пародійний ракурс, проте ця пародія є особливою, нейтральною, нульовою. Її визначають терміном «пастіш». «Пародіювання тут – дещо більше ніж прийом, – зауважує Д. Затонський у певному сенсі це філософія життя, і філософія ставлення до життя, ім'я якої – постмодернізм [3с. 23].

«Політика мовних ігор». Основою організуючого принципу культури людства є гра, афористично виголошена ще великим Шекспіром. У постмодернізмі ця ідея знайшла свій багатомірний розвиток. «Підкреслено іронічний ігровий модус самовизначення, характерний для постмодерністського світовідчуття, відобразився не тільки в художній практиці цієї течії, а й у самій стилістиці філософствування на цю тему», зокрема у працях Ж. Дерріди. Гра зі стилями, напрямками, мовою, цитатами – основа політики мовних ігор [4с. 94]. Існує декілька найхарактерніших тлумачень загадкової «постмодерністської чуттєвості»:

А) Пост-модерн – культура мовчання, анонімності, виснаження. Занурення в беззвучну і

безбарвну стихію «Об'єкта» і зникнення особистості «Автора».

Б) Анархія, або масова культура, або постмодернізм.

В) Постмодерністський – означає демократичний.

Основою «постмодерністської свідомості – «свободи вибору».

Г) Постмодернізм починається там де закінчується спільне.

Д) Ми можемо поставити знак рівності між постмодернізмом і плюралізмом.

Постмодернізм – це передовсім множинність, колаж, культурна мішанина... спроба провадити усвідомлений «діалог з хаосом».

Е) Постмодерніст – це той, хто працює не з текстом, а зі словником, і широко застосовує цитати.

Ж) Пост-модерністська свідомість повертається в Історію: діалог, а точніше, «полілог» з Історією під прикриттям іронії. Пост-модерністи – «іроністи історії», офіціанти не визначеності [15с. 21].

Пост-модерн виявляється на кількох рівнях: онтологічному, гносеологічному та естетичному [16с. 3]. У єдності ці рівні виробляють специфічні світосприймання постмодерніста. Його визначають:

А) Культ незалежної особистості, ренесансно-романтичний образ людини, що не відчуває потреби мати дозвіл користуватися буттям. Звідси – потяг до архаїки, міфу, колективного позасвідомого.

Б) Прагнення увібрати у себе, поєднати, доповнити істини, часом полярно протилежні багатьох людей, націй, культур, релігій, філософій. Це – єдиний спосіб пробитися до справжнього масштабу буття, здолати екзистенційну безпросвітність існування. Тому пост-модерністи зазвичай вражають своєю ерудованістю, іноді її надмірністю.

В) Бачення повсякденного реального життя, як театр абсурду, апокаліптичного карнавалу «протиприродний технократизм, сірість, одно-образність тоталітарних суспільств, невлаштованість, розбалансованість дає усі підстави для таких оцінок». Карнавал завжди передбачає перевертання ієрархії цінностей, гру. Але якщо колись він чітко обмежувався відповідними святковими днями і межами соборного майдану, то тепер залив увесь часовий простір нашого існування. Життя окремої людини і усього суспільства перетворюється на страшну безперервну гру, що не має жодного стосунку до достеменного буття. Ця гра не помітно примушує людину втрачати саму себе, і перетворює її на актора, маріонетку, маску в театрі трагіфарсу.

Г) Ігровий стиль постмодерну. Вдаючись до зумисне «несерйозної», безглуздої гри, постмодерніст підкреслює ненормальність, не справжність, протиприродність панівного в реальності штабу буття. Крім того, усвідомлюючи неможливість пізнати справжній світ, вплинути на нього, митець шукає заміни у світі своєму, штучно створеному, який живе і тлумачиться за законами, ними самими, митцем установленими. А також лише ігрова атмосфера дає змогу стерти межі по між різними гранями, рівнями життя.

Д) Зумисне химерне переплетіння різних стилів у постмодерністській оповіді «там часто грайливо спів існують високий класицистичний стиль і сентиментальний чи грубо натуралістичний, детективний, казковий, гумористично-анекдотичний ...». У стиль художній нерідко вплітається стиль науковий, публіцистичний або діловий; фрагментами роману стають наукові трактати чи публіцистичні статті, донесенні, звіти.

Є) Суміш багатьох традиційних «високих і низьких» жанрових різновидів, щоправда «перелицьованих», модифікованих автором: побутовий психологічний роман, притча, готичний роман, фантастична оповідь, байка, анекдот, елегія, трагедія, казка.

Ж) Сюжет цих творів – це легко замасковані ілюзії на відомі сюжети літератури попередніх епох, від античної до модерністської. Запозичені, перегуки, інтертекстуальність спостерігається не лише на сюжетно-композиційному, а й на образному мовному, версифікаційному рівнях.

З) Як правило, у такому творі присутній образ оповідача (видозмінене відживлення літературної традиції). Переповідаючи історії, постмодерніст підкреслює суб'єктивність показу, відносність своїх оцінок, відчужує від читача побутову реальність, увиразнює її ілюзорність, розглядає її на тлі досвіду попередніх епох. Постмодерніст вдається до цитат і ілюзій з метою не переконувати ними когось, а переоцінити їх та пародіювати їх.

І) Іронічність та пародійність є, власне, найхарактернішими прикметами цього стилю.

Корені такого підходу у «романтичній іронії», тобто не прийняття реального стану речей, життєвого ладу, а також оголити примітивність, не справжність, а то й безглуздя ідей, кумирів, істин, смаків, які обожнювалися вчора й нині у масовій свідомості. Поєднуючи інтелектуальне і масове, елітарне і кітчеве, переплітаючи різноманітні мотиви та оповідні техніки, пост-модерн стирає соціальні і психологічні кордони у створенні та сприйнятті мистецтва. Тому він з'являється там, де існує основоположний плюралізм ідей, моделей поведінки, приймається багатоголосся стилів, світоглядний та мистецький синкретизм [16с. 4]. Хаотична й не врегульована постмодернізму, що йде поверхнею, виникла і стала такою, напевно, не випадково. «Постмодерністський поворот», або, як полюбують говорити на Заході, «постмодерністська ситуація», має своїх духовних батьків і наставників. Це, представники філософської школи французького постструктуралізму – Ф. Барт, Ж. Батай, Ж. Бадріяр, Ж. Делез, Ж. Дерріда, Ж. Лакан, Ж.-Д. Ліотар, М. Фуко [3 с. 50-51]. Розквіт цієї філософії, викликала криза цінностей і банкрутством ідеологій, в основу світорозуміння кладе набір досить не міцних, розкиданих каменів нігілізму, само деструкції та само пародіювання. Серед відомих теоретиків постмодернізму Ж. Делез і Ф. Гуатарі, яким людство забор'язане появою вельми семіотичного неологізму «Хаосмос», поєднання Космосу і Хаосу. Мабуть, для постмодерністського хаосу передбачається космічний масштаб, а постмодерністський космос стає дедалі хаотичним. Можливо, тому пост-модерністи уявляють культуру далеко не впорядкованим цілим. Образи й метафори постсучасній культурі інші. Це архів М. Фуко, «вавилонська бібліотека» Х. Л. Борхеса або дивний «нескінченний лабіринт», лабіринт у якому не має не входу, ні виходу, ні центру, ні меж, а тільки простір «нескінченних можливостей», що складаються з безлічі перетинів, тупиків і пунктів.

Відчуття хиткості світового порядку, невизначеності, непостійності, ідеалів та орієнтирів забарвлює в меланхолічні відтінки суперечку про постмодернізм у західній культурі. Його учасники: П. Вірілію, Ю. Хабермас, Р. Гаше, Ф. Джеймсон, Н. Вейкфілд, П. Фейєрабенд, Р. Роті, О. Марквард, Поль-де Мен, М. Фінок'яро та багато інших. У їхніх концепціях більше відмінності ніж схожості. Споріднює їх мабуть одне: духовний незатишок, відчуття руйнування цілісності, девальвації усіх цінностей, розірваності розкладу світу на скалки і безладні фрагменти.

Останнім часом явище глобалізації та глобалізаційні процеси привертають пильну увагу політиків, журналістів вчених-суспільствознавців. Спочатку глобалізацію розглядав Дж. Рітцер, як позитивний процес проникнення західної моделі розвитку, західного способу життя, західних цінностей як найпрогресивніших у всі сфери життя різних країн світу, під час якої відбувається зміцнення зв'язків і взаємозалежності між ними. Німецький соціолог У. Бек стверджує, що глобалізація – це, насамперед, утворення і поширення змішаних форм соціальності – створення множини і різно-порядкових локальностей, які взаємодіють між собою, що спричиняє одночасні процеси гомогенізації та гетерогенізації. Е. Гіденс трактує глобалізацію як процес зміцнення міжнародних соціальних відносин і відзначає, що головною її ознакою є здатність просторово віддалених подій впливати, не рідко миттєво, одна на одну.

Вітчизняні соціологи, А. Арсенко, Є. Головаха, А. Ручка, В. Танчер, Н. Бойко, А. Малюк, Н. Толстих, О. Резнік, М. Паращевін, також приділяють певну увагу вивченню глобалізаційних процесів та дослідження їх впливу на деякі сфери життєдіяльності українського суспільства. В наслідок глобалізаційних процесів, суспільства модерну індустриальні суспільства, які підпорядковувались національним державам, зазнають суттєвих змін, руйнуються, що призводять до виникнення нового суспільства – суспільства постмодерну.

У 80-90-х роках ХХ ст. для найпроникливіших соціальних аналітиків, стали очевидними якісні перетворення суспільного життя в індустриально-розвинених країнах Заходу, спричинені процесами глобалізації та інформатизації, які призвели до революційних змін в економічному, політичному та культурному житті західної людини й суспільства, які ознаменували початок нової культурної епохи та зумовили появу нових, кардинально відмінних соціокультурних реалій, що дає підстави говорити про фундаментальні зрушення у відносинах між людьми, ставлення людини до самої себе та навколишнього довкілля.

Унаслідок прискорення інтеграційних процесів, насамперед у економічній сфері, як у середині національних держав, так і у межах усієї Західної Європи та Заходу загалом, образ модерного суспільства починає швидко змінюватись. Інтеграційні процеси в економіці були спричинені посиленням конкуренції та розширенням міжнародного розділу праці, які відбувалися за умов зростання обсягів торгівлі між західними країнами. Збільшення залежності країн і регіонів одних від інших у питаннях вивезення товарів і послуг зумовило регламентацію торгівлі в масштабах Західної Європи, коли у 1957 році п'ять європейських країн – Франція, ФРН, Італія, Бельгія, Люксембург, Нідерланди – підписали так звану Римську угоду, до якої приєднається ще декілька країн, зокрема Велика Британія, Данія, Ірландія, про створення «ЄЕС», головною метою якого, як проголошувалось, було запровадження вільної торгівлі між членами ЄЕС і поступове усунення всіх обмежень у торгівлі. Відповідно до цієї мети передбачалися: введення єдиного митного тарифу в торгівлі з «третіми» країнами; усунення перешкод на шляху вільного переміщення «осіб, капіталів і послуг»; єдина політика у сфері транспорту і сільського господарства; створення валютного союзу й уніфікація податкових систем; узгодження законодавств країн учасниць; і на решті, розроблення принципів узгодженої економічної політики. Так, власне, в результаті зростання торгових операцій і намагаючись регламентувати та впорядкувати розпочалося створення спільної європейської економіки, процесей призвів до посилення потоків у виробництві, інвестицій, індивідів та інформації, інакше кажучи – підвищення мобільного капіталу, робочої сили та ідей, а загалом – до інтеграції та взаємопов'язані у все європейському і загалом, у всесвітньому масштабі. Глобалізація – це сукупність усіх сучасних соціальних, економічних, політичних, інформаційних, торговельних, фінансових, транспортних, трудових, культурних, комунікаційних змін та процесів, які відбуваються під впливом економіко-технологічних та інформаційно-технологічних чинників, насамперед у країнах Західної Європи, США та Японії.

Особливістю сучасного етапу інтеграційних економічних процесів є перехід від монокапіталізму до мультинаціоналізму, пов'язаний з інтенсифікацією планетарної діяльності транснаціональних корпорацій (ТНК), які з'явилися у Європі у великій кількості після другої світової війни. З метою отримати максимальні прибутки за умов жорстокої конкурентної боротьби ТНК впроваджувало і впроваджує на своїх підприємствах передові наукомісткі виробничі технології, поряд із застосуванням нових технологій управління та організації праці. На виробничих підприємствах ТНК завдяки комп'ютеризації, роботизації та застосування мікропроцесорних технологій з'являються постфордистські методи виробництва, на яких ґрунтується індустриально розвинена діяльність суспільств, що характеризується в соціології як постіндустріальна. Вважають, що модерні суспільства перебувають у фортдистських методах виробництва та маркетингу, що виникла на основі великомасштабних підприємств які продукували товари масового споживання, стандартизовану продукцію, для масових ринків, за ціною, яку породжує масове споживання. Виробництво товарів масового

споживання ґрунтується на негнучких виробничих процесах та жорстких бюрократичних та управлінських структурах. При цьому допускається використання не кваліфікованої або напівкваліфікованої праці для виконання рутинних повторювальних операцій. На підприємствах фордистського типу широко впроваджується прийоми наукового менеджменту, а при розробленні угод стосовно зарплатні значну роль відіграють профспілки. На відміну від фордизму, що об'єктивно сприяв розвитку національних ринків матеріальних, фінансових та інших ресурсів. За результатом технологічних змін значно збільшуються висококваліфіковані робітники, які займаються процедурами вимірювання, контролю, й управління, що зближує їх за характером праці та роллю в процесі виробництва з інженерно-технічним персоналом; при цьому висококваліфіковані робітники, як правило мають середню технічну освіту, їх заробітна платня в кілька разів перевищує офіційний мінімум. В одночас зростає кількість «білих комірців», як називають робітників не ручної праці – професійних, технічних, управлінських та інших службовців що працюють у сфері послуг, які зазвичай працюють на чистій роботі у офісі чи магазині, вони мають середню освіту, більшість з них становлять жінки, тому і говорять про фемінізацію багатьох процесів праці. Не слід забувати, що глобалізація економіки вможливилася завдяки швидкому розвитку транспортних систем і засобів зв'язку. Його цінністю проголошується не орієнтація на успіх, а досягнення ідентичності, самореалізація, можлива лише за умов свободи. Модернізм трактував свободу як можливість вибору: чим ширша можливість, тим людина вільніша. Постмодернізм розглядає свободу як вибір не стільки з великої кількості можливостей, скільки вибір найсуттєвішого для цієї особистості. Це саме зазначає англійський філософ К. Поппер у праці «Відкрите суспільство та його вороги». На його думку, відкрите суспільство, це суспільство, яке забезпечує кожному змогу виявити індивідуальність, свідомо приймати рішення і за нього відповідати. Сучасна людина розкутий Прометей, що має застосовувати могутність та розум, у поєднанні з світом і духом, увійти в нову епоху історії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гасан І. Чим є постмодернізм і чим він стане ? Літературні і культурні аспекти// Американська література після середини ХХ ст. Матеріали міжнародної конференції. К., 2000. – 22 с.
2. Денисова Т. «Будьмо сучасниками епохальних зрушень! (Пропостмодернізм і мультикультуралізм як творчі пропозиції людству)»//Зарубіжна література – 1999. – № 12. (124), березень. – 34 с.
3. Затонский Д. Билли «Дон Киход» рыцарским романом ?//Вопросы литературы. – М., 1986. № 8. – С. 125-130.
4. Ильина Т. История искусств: Западно – Европейское искусство: Учебник для вузов. – М: Высшая школа, 2000. – 366 с.
5. Киченко О. Європейський постмодернізм витоки і сучасна літературна традиція // Всесвіт. – 2004. № 5 – 6. С. 162 – 165.
6. Киченко О. Постмодернізм і роман метаморфози традиційного жанру // Всесвіт. – 2004. - № 11 – 12. С. 176 – 179.
7. Ковбасенко Ю. Література постмодернізму: по той бік різних боків. // Всесвітня література та культура в навчальних закладах України. – 2003. - № 12. – С. 2 -13.
8. Кононенко Б. Культурология в терминах, понятиях, именах: Справочное учебное пособие. – М.: Издательство «Щит – М», 2001. – 404 с.
9. Краткий словарь основных понятий постмодернизма.// Лицейское и гимназическое образование. – 2004. - № 7. – С. 52 – 54.

10. Левчук Б. Історія світової культури. Навчальний посібник. –К.: Спалах, 2000. – 520 с
11. Люсый А. Немедленный рай литературных машин: картография постмодернистских превращений от Надежды Маньковской. [Эстетика постмодернизма]//Книжное обозрение. – 2001. – № 16 (15 февраля). С. 5 – 10.
12. Михида С. Запізнiлий вiдгук на «Дискурс постмодернiзму», «або ж» У пошуках нових цiнностей». [Український постмодернізм у літературі] //Український філолог: Школи. Постаті. Проблеми. Зб. наук. праць. – Львів.: 1999. – ч.1. – С. 660 – 665.
13. Млечина И. Нова ли «новая литература?» // Иностранная литература. – 1971. № 5. – С. 250 – 260.
14. Наука не вина. Розмова зі Станіславом Лемом // Нова Польща. – 2000. - № 1. – С. 137 – 143.
15. Нев'ярович Н. Культура постмодернізму: (3 літературних напрацювань) // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2004. № 7. – С. 19 – 21.
16. Постмодернизм. Энциклопедия. – М.: Интерпрес – сервис, Книжный дом. 2001. – 1040 с. (Мир энциклопедий).
17. Рулев Е. «Чунизм» как образ жизни. Сделай куклу, стань постмодернистом // Лицейское и гимназическое образование. – 2004. –№ 7. – С. 45 – 50.
18. Руссова С. Постмодернізм у сучасній поезії, або Набоков – автор –«Трікстер» // Слово і час. – 2000. – № 7. – С. 45-50.

Орленко Ирина Николаевна – аспірантка кафедри філософії, соціології і менеджмента соціокультурної діяльності Государственного учреждения «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К.Д. Ушинского»

УДК 112 + 316

КОММУНИКАТИВНИЙ І ЦЕННОСТНИЙ КОМПОНЕНТИ СТРУКТУРИ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ ЛІЧНОСТІ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ

В статье анализируются такие компоненты структуры личности как коммуникативный и ценностный. Показаны механизмы социальной дезадаптации личности, их характеристики и виды дезадаптированности личности. Установлено, что нарушение процесса возникновения и развития контактов между людьми, возникающий в связи с потребностью совместной деятельности, включающий в себя обмен информацией, обладающий взаимным восприятием и попытками влияния друг на друга приводит личность в состояние коммуникативной дезадаптации. С позиций социально-философского анализа рассматривается концепция цельной личности в контексте компонента структуры социальной дезадаптации.

Ключевые слова: социальная дезадаптация, коммуникации, ценности.

КОМУНІКАТИВНИЙ ТА ЦІННІСНИЙ КОМПОНЕНТИ СТРУКТУРИ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті аналізується такі компоненти структури особистості як комунікативний та

ціннісний. Показані механізми соціальної дезадаптації особистості, їх характеристики та види дезадаптивності особистості. Встановлено, що порушення процесу виникнення та розвитку контактів між людьми, який виникає в зв'язку з потребою спільної діяльності, що включає в себе обмін інформацією, володіє взаємним сприйняттям і спробами впливу друг на друга призводить особистість до стану комунікативної дезадаптації. З позицій соціально-філософського аналізу розглядається концепція цілісної особистості в контексті компонента структури соціальної дезадаптації.

Ключові слова: соціальна дезадаптація, комунікації, цінності.

COMMUNICATIVE AND VALUE COMPONENTS OF THE STRUCTURE OF SOCIAL DISADAPTATION OF THE INDIVIDUAL IN MODERN SOCIETY

The article analyzes such components of the personality structure as communicative and value. The mechanisms of social disadaptation of the individual are shown, their characteristics and the types of disadaptation of the individual. It is established that the violation of the process of establishing and developing contacts between people, arising in connection with the need for joint activity, including information exchange, which has mutual perception and attempts to influence one another, leads the person into a state of communicative disadaptation. From the perspective of socio-philosophical analysis, the concept of an integral personality is considered in the context of the component of the structure of social disadaptation.

Key words: social disadaptation, communication, values.

Постановка проблеми. Перемены, происходящие быстро и хаотично в современном украинском обществе, предъявляют повышенные требования к личности, ее внутренним ресурсам, прежде всего, к адаптивности как способности человека приспосабливаться к неопределенным условиям среды и осуществлять эффективное функционирование в новых обстоятельствах. Именно это определяет актуальность изучения социальной дезадаптации в философском аспекте, который проявляется при взаимодействии личности с социальной средой, и ее факторов.

Одной из самых трудных проблем, которые приходится решать человечеству, является соединение внешней социальности и присущей людям индивидуальности. Решая эту проблему повседневно, люди не могут воспользоваться плодами своей деятельности. Общество создает новые стимулы для решения этой проблемы, но трудностей на пути от этого становится не меньше. Возможно, полное осознание трудности этой проблемы и делает ее предметом социальной философии.

Анализ исследований и публикаций. Теории, акцентирующие свое внимание на положении индивида в обществе, так или иначе в своем анализе рассматривают процессы его социализации. Большой интерес вызывают работы, направленные на изучение механизмов адаптации, копинг-ресурсов адаптации личности, механизмов психологических защит и гендерных особенностей защитно-копингового стиля овладения. (Т. А. Стрекалова, Н. Е. Карпова, 2004; О. Б. Подобина, 2005; Т. В. Гушин, 2006; Л. Колпакова, 2006; Н. Н. Василенко, 2007; Л. И. Вассерман и др., 2009; Н. Е. Водопьянова, 2009; А. Р. Исаева, 2009, 2010; П. А. Иванов, Н. Гаранян, 2010; Т. А. Гордеева и др., 2010; В. Compas et al., 2001; G. Bouchard et al., 2004). Исследования посвященные необходимости личности найти собственную самооценку (А. Лэнгле), преодоление собственной ограниченности (Э. Фромм) и экзистенциального вакуума (В. Франкл), обретение смысла (Д. А. Леонтьев), которые и побуждают личность к поиску и решению особого рода задач – экзистенциальных задач, связанных с утверждением своей «экзистенции» в условиях конфронтации с конечными

данностями существования, угрозы ценности как внешнему подкреплению внутренней позиции человека. В своих исследованиях В. А. Петровский связывает социальную дезадаптацию с развитием личности, в которых он активно разрабатывался в 1992–1996 гг. и воплотился в его теории развивающейся личности. Исследования эмоционально сложных ситуаций и стресса, способов адаптации к ним изучали Ф. Б. Березин, Ф. С. Василюк, Р. Лазарус, Г. Селье, С. К. Нартова-Бочавер, И. Н. Никольская, Л. Ф. Шестопалова. Вопросы отношений личности изучал В. М. Мясищев, ограничения возможности коммуницировать Альберто Мелуччи.

Цель статьи – представить результаты анализа коммуникативной дезадаптации, как компонента структуры социальной дезадаптации личности в контексте концепции цельной личности в современном украинском обществе.

Достижение данной цели предполагает решение следующих **задач**:

- рассмотреть структурные компоненты социальной дезадаптации: коммуникативный и ценностный;
- выделить виды социальной дезадаптированности личности;
- уточнить и обосновать понятие коммуникативной дезадаптации;

Изложение основного материала. Социальная жизнь предстает как совокупность взаимосвязанных и взаимообусловленных социальных отношений, а социальная структура, выступая как единство совокупности элементов, управляется своими законами и закономерностями. С течением времени появляются новые свойства у окружающей среды, следовательно, изменяются и сами общества. В процессе приспособления общества к природной и иной социальной реальности возникают противоречия внешнего и внутреннего характера. В период социально-экономической нестабильности многие люди испытывают значительный дефицит адаптационных ресурсов, что проявляется в напряжении межличностных отношений, дезориентации дезорганизации и на групповом, и на индивидуальном уровнях.

На наш взгляд, совершенно справедливо А. И. Ковалева в своей работе «Социализация личности: норма и отклонение» определяет социализационную норму как «установленный и отрегулированный социальный механизм вхождения индивида в общество, развития индивида в полноправную человеческую личность, обладающую как индивидуальными, так и социально-типическими и социально-значимыми чертами... также принятый в данном обществе ориентир личностного развития индивида с учетом его возрастных и индивидуально- психологических характеристик»[5, С. 104-105].

Но социализационная норма остается не до конца проясненной без понимания роли социального характера в формировании личности. Э. Фромм даже определяет «продуктивный социальный характер», подчеркивая, что таковой формируется через веру, ориентацию на бытие и любовь [10, С.230]. Понятие социального характера, во взглядах Э. Фромма понимается как «ядро структуры характера, свойственное большинству представителей данной культуры» и у большинства членов данной социальной группы возникает в результате общего образа жизни и общих переживаний [9, С. 330] .

Безусловно, все изменения, происходящие в характере социальных связей тождественны индивидуности человека, его обособленности, погруженности в социальный процесс. Э. Дюркгейм рассматривал общество как реальность, доминирующую над индивидом и, в конечном итоге, создающую его фокусировал научный анализ на понимании законов функционирования социума [1, С. 122].

Устойчивость социального процесса обеспечивает самоизменение людей. Рассматривая социальный процесс как совокупность различных видов деятельности, сменяющих друг друга

во временном и пространственном континууме и сопряженных друг с другом, можно проследить их взаимообусловленность и прямую связь. В такой перспективе каждый вид деятельности обнаруживает свою многомерность, раскрывает свою зависимость от различных временных и пространственных факторов человеческих действий.

Человеческая самореализация постоянно переходит рамки функциональной структурности социального процесса и так создает предпосылки для новых форм сочетания сил социальных индивидов. В этом плане самореализация человека оказывается главным импульсом и мотивом, преодолевающим сложившуюся или заданную мерность социального процесса. Самореализация личности оказывается не приложением к предметным и внешнесоциальным преобразованиям, а внутренним условием, движущей силой и мотивом их осуществления. Человек по природе своей деятельный и такая форма реализации его сил образует различные сочетания способностей, условий и средств осуществления.

Что же происходит с личностью, не имеющей возможности реализовывать это природную потребность? Нарушается процесс установления соответствия между совокупным уровнем актуальных на данный момент потребностей личности и наличным уровнем удовлетворения данных потребностей,

У каждого из нас, сталкиваясь с ситуацией неопределенности, закономерно нарушается состояние внутреннего равновесия. И только за счет эффективной работы адаптационных механизмов мы способны быстро восстанавливать его. Понятие адаптации многогранно и изучается многими науками, тем самым подчеркивая значимость его для нашей жизни. Обладая высоким уровнем адаптации, каждый из нас, принимает легко перемены в жизни, и они не способны серьезно повлиять на результативность деятельности и наше эмоциональное самочувствие. В неожиданных, новых ситуациях адаптивная личность способна противостоять жизненным трудностям, достаточно легко восстанавливается, перестает эмоционально выделять проблему. В целом, адаптивную личность можно назвать социально успешной и это позволяет предполагать позитивный прогноз преодоления жизненных неурядиц и проблем. Однако, при недостатке адаптивных способностей, человек с трудом переживает любые, даже незначительные перемены в жизни.

Влияние адаптации на качество нашей жизни трудно переоценить. Люди с низкой социальной адаптивностью часто не готовы к действенным самостоятельным решениям жизненных проблем. Поддержку, которую они ищут у других, они не находят из-за определенных трудностей в общении. Новизну в своей жизни дезадаптивные люди воспринимают как угрозу. Они подолгу привыкают к новой обстановке, новой работе (группе ДНЗ, классу ЗОШ), новым людям. При переходе на новый вид деятельности переживают длительный адаптационный период, который окрашен, в основном, негативными эмоциональными переживаниями. Очень часто, люди с низкой социальной адаптивностью не способны справляться с жизненными трудностями, сопротивляться стрессу, склонны испытывать проблемы во всех сферах социальной жизни.

В целом, можно сказать, что дезадаптированная личность характеризуется уязвимостью, незрелостью, несамостоятельностью, часто зависимостью.

Так что дезадаптация в той или иной мере, но всегда свидетельствует о некотором социальном неблагополучии личности. Под социальной дезадаптацией обычно понимают полную или частичную неприспособленность личности к условиям окружающей действительности. Социальная дезадаптация характеризуется повышенной раздражительностью, неумением понять другого и принять чужую точку зрения. Этот термин прочно вошел в жизнь современного человека. Удивительно, но с развитием информационных технологий множество людей чувствуют себя одинокими и неприспособленными к внешним условиям действительности. В специальной литературе выделяют следующие виды дезадаптированности личности (Л. Л. Налчаджян):

- временная дезадаптированность: нарушение баланса между личностью и средой, порождающее адаптивную активность личности;
- устойчивая ситуативная дезадаптированность личности: отсутствие у личности механизмов адаптации, наличие желания, но неумение адаптироваться. Это чаще всего происходит с людьми, находящимися в группе, но не принимаемыми ею. Следствием данного явления может быть "защитный комплекс, приводящий к иллюзорному восприятию своего места в группе";
- общая устойчивая дезадаптированность: состояние перманентной фрустрированности, активизирующее патологические защитные механизмы. Следствием многократного применения наторгизированных защитных механизмов являются синдромы неврозов и психозов.

Человек, страдающий дезадаптацией, не может эффективно взаимодействовать с другими людьми. Он либо постоянно избегает всяческих контактов, либо демонстрирует агрессивное поведение [12].

Способность принять решение в состоянии дезадаптации настолько нарушена, что человек не в состоянии нормально работать. Обуреваемый сомнениями, его изводят мысли о том как прошла встреча, сумел ли он достойно ответить на вопросы о ребенке, тревожат различные мысли. Особенно усиливается его тревожность, когда он гуляет в знакомом районе, идет в супермаркет у дома, где можно встретить знакомых. Боится вопросов, осуждающих реплик и взглядов. Возвращаясь домой беспокойство не покидает, становится тяжелым испытанием-многократно подвергает скрупулезному анализу любое общение.

Чувство замкнутости и опустошенности является другой особенностью социальной дезадаптации. Человек, у которого наблюдается полная или частичная дезадаптация, всегда крайне сконцентрирован на собственных переживаниях. Эти субъективные страхи формируют чувство ненужности и некоторой отстраненности от общества. Человек начинает бояться бывать среди людей, строить определенные планы на будущее. Социальная дезадаптация предполагает, что личность постепенно разрушается и утрачивает все связи со своим ближайшим окружением [6].

Социально - дезадаптированный человек не может быстро войти в коллектив даже при сильном желании. Ему необходимо время для выстраивания собственных перспектив, накопления положительных впечатлений, формирования позитивной картины мира. Чувство ненужности и субъективное ощущение разорванности с обществом – главные особенности дезадаптации. Они долго преследуют человека, не отпуская от себя. Дезадаптация на самом деле причиняет много боли личности, поскольку не дает ей расти, продвигаться вперед, верить в имеющиеся возможности

Сегодня подростки предпочитают виртуальное общение, реализовывать в интернете свои потребности в общении. Компьютерные игры и социальные сети отчасти заменяют нормальное человеческое взаимодействие.

Социально - дезадаптированными оказываются не только норматипичные взрослые и подростки, а и дети с особыми образовательными потребностями. Проблема приспособленности каждого ребенка с особенностями развития к полноценной жизни в обществе здоровых людей приобретает на данном этапе развития нашего общества особую значимость. Это связано с тем, что в новом тысячелетии стали существенно меняться подходы к людям, которые по воле судьбы родились с особыми образовательными потребностями. Сейчас, на смену социальной помощи детям с особыми образовательными потребностями, которая в основном заключалась в организации обучения детей в специальных учреждениях интернатного типа и с разной степенью успешности претворялась в жизнь, приходят прогрессивные идеи и технологии социальной адаптации детей с особыми образовательными

потребностями, их интеграции (включения) в современное общество, как полноценных его членов, что положительно сказывается на качестве жизни детей и их семей в целом.

Определенные особенности поведения и такой ход внутриспсихических процессов человека, который приводит не к разрешению проблемной ситуации, а к ее усугублению, к усилению трудностей и тех неприятных переживаний, которые она вызывает, можно называть дезадаптирующим.

Среди признаков дезадаптации человека выделяют объективные и субъективные. К объективным относят: изменение поведения человека в социальной сфере, несоответствие его своим социальным функциям, патологическую трансформацию поведения. К субъективным относят: психоэмоциональные сдвиги в личности – от негативно окрашенных переживаний до клинически выраженных психопатологических синдромов. К субъективным признакам можно отнести и состояние психологического "тупика". Это состояние, возникающее в результате долгого нахождения личности в конфликте (внешнем или внутреннем) и отсутствия необходимых адаптационных механизмов для выхода из этого состояния[13].

И одним из основных видов их социальной дезадаптации является коммуникативная. Рассмотрим базовое понятие термина «коммуникация». Производной термина «коммуникация» является латинское слово *communication*, что в переводе означает объединять, делать общим. Традиции философского диалога заложены еще в античности, в философской практике столпов европейской философии – Сократа, Платона и Аристотеля. Именно диалог они считали основной формой передачи информации. И именно диалогом называли оптимальную форму коммуникации между людьми. Ограничение же возможности коммуницировать по определению Альберто Мелуччи, «это заключение в рамки, предел, разделение; поэтому оно означает и признание существования другого, чуждого, неустранимого. Столкновение с «другим» — это опыт, подвергающий нас испытанию: оно порождает искушение устранить различия силой, но может вызвать к жизни и стремление к контакту как непрерывно возобновляемому действию» [11, С.129].

Следовательно, коммуникация – это процесс установления и развития контактов между людьми, возникающий в связи с потребностью совместной деятельности, включающий в себя обмен информацией, обладающий взаимным восприятием и попытками влияния друг на друга. Нарушение же этих составляющих коммуникации приводит личность в состояние коммуникативной дезадаптации. Это состояние характеризуется избегающим поведением: человек избегает всевозможных контактов с другими людьми, построения серьезных отношений с ними. Порой, человек настолько боится каких-либо, даже незначительных, взаимодействий с социумом, что придумывает для себя различные оправдания, дабы не покидать безопасного места. Одной из основных причин происходящего является отношение общества и его требования, которые оно диктует данной личности.

Коммуникативно - дезадаптированная личность старается избегать подобных ситуаций. Человеку становится важно только защитить свой внутренний мир от возможных посягательств со стороны других людей. В противном случае он начинает чувствовать себя крайне некомфортно и неуютно. П. А. Гольбах писал о том, что человеческая жизнь это линия, которую мы должны описать на поверхности земного шара, подчеркивая тот факт, что мы непременно испытываем воздействия видимых или скрытых причин, которые направляют наш образ жизни, мыслей, действий.

С целью уточнения понятия коммуникативной дезадаптации нами было проведено исследование методом контент-анализа сочинения «Значение общения в моей жизни», написанном родителями детей с синдромом Дауна ОБО «Солнечные дети». Контент-анализ показал, что коммуникация в виде общения не только в близком окружении данных родителей, но и в отдаленном имеет очень большое значение. Однако такой возможности родители были лишены после рождения ребенка с особыми образовательными потребностями. Острое

ощущение коммуникативного дискомфорта испытывали родители чаще всего во время прогулок со своими малышами, на детских площадках. И многие из них оказались в замкнутом кругу одиночества в связи с потерей друзей, с игнорированием родственниками, соседями. Этот факт позволяет говорить о том, что круг общения таких семей сузился до размеров одной семьи. И часто, уже не полной. Родители отмечают, что в большинстве случаев, особенности их ребенка повлияли на общение с родителями нормотипичных детей из-за различного мировоззрения.

К сожалению, это типичная ситуация для родителей, воспитывающих детей с особыми потребностями – сужение круга общения, замкнутость вплоть до вторичной аутизации. Деформированное отношение матери к ребенку с особыми потребностями проявляется в поведенческом и коммуникативном компонентах, что свидетельствует о чрезмерном авторитаризме, недооценке матерями социальной активности ребенка, недооценке своего личностного потенциала и стремлении к приписыванию себе социальной несостоятельности и обусловлено как внешними (социальными) факторами, так и внутренними (психологическими). Одним из показателей социальной дезадаптации является уровень стресса. Как было отмечено во многих исследованиях, в семьях, воспитывающих детей с особыми потребностями уровень стресса значительно выше, чем в семьях, воспитывающих нормотипичных детей. Сам процесс переживания стресса может быть разным и детерминирован конкретными семейными и личностными ресурсами, реакция родителей на ситуацию определяется как их опытом переживания и преодоления предыдущих жизненно-смысловых кризисов, так и личностной конституцией (О. Романчук, 2008; Т. В. Говорун, 2010).

По данным контент-анализа, расширение круга общения, помимо образовательной функции, несет и коммуникативный потенциал.

Как это не прискорбно звучит, однако ценности нашего современного общества и ценности родителей детей с особыми образовательными потребностями, семей оказавшихся в сложных жизненных обстоятельствах (СЖО), временно переселенных лиц (ВПЛ) находятся в диаметрально противоположных полюсах. Терпение или толерантность на сегодняшний день становится движущей силой взаимодействия социально дезадаптированной личности и общества? Необходимо четко разграничивать эти два понятия, и понимать, что терпение не есть константой коммуникации с семьями, находящимися в состоянии социальной дезадаптации. Практически все родители обладают высоким коммуникативным контролем, постоянно следят за собой, бояться выражать свои эмоции, испытывают значительные трудности в спонтанности самовыражения и очень не любят непрогнозируемых ситуаций. Они находятся в измененном состоянии, в состоянии постоянного стресса, и какие - либо жизненные перспективы у них отсутствуют. Чем в среднем выше уровень отсутствия жизненных перспектив, неуверенности касательно будущего, тем выше негативная оценка ситуации в стране, тем расширенное понятие социальной дезадаптации.

И, тем не менее, хочется отметить, что каждая личность абсолютна и значима, ценна сама по себе, невзирая на ее статус в обществе. Все дети в большой или меньшей степени испытывают на себе влияние семейной атмосферы, сформированной родительскими отношениями. Посредством их они приобщаются к усвоению культурного наследия своего народа. Такая значимость личности предусматривает привлечение отдельной личности к абсолютным ценностям, и только благодаря работе души о присоединении к абсолютным ценностям добра, истины, справедливости, красоты, она и становится личностью. С помощью этих ценностей люди объединяются друг с другом, образуя духовное, ценностное единство.

Е. Романова выделяет следующие основные черты идеала цельной личности:

- 1) цельная личность имеет устойчивый мировоззрение и систему ценностей;
- 2) цельная личность представляет собой гармоничное единство всех своих внутренних

аспектов и внешней деятельности;

3) для развития цельной личности необходимо приобщение к какому надличностное начала (например, к Богу или Абсолюта)

4) цельная личность не может быть замкнутой в самой себе, для ее развития необходимо общение с другими личностями, в котором она могла бы проявлять и раскрывать себя;

5) настоящая целостность личности реально никогда не достигается, она существует как цель и идеал, к которому следует стремиться [6].

Таким образом, в концепции цельной личности находит воплощение и подтверждение и единство психологического, социального и культурного аспекта личности [6]. Оценивание непосредственно связано с аксиологией, а именно с наукой о ценностях. Такие ученые как А. В. Захарова, В. П. Зинченко, Е. Т. Соколова, В. В. Столин [3,4,7,8] внесли значительный вклад в исследование проблемы самооценки как фактора социальной адаптации-дезадаптации личности, являющуюся регулятором поведения и деятельности. Именно в процессе деятельности и межличностного взаимодействия, основанного на коммуникации и происходит формирование самооценки. В системе социальных отношений ценностный элемент является неотъемлемым компонентом общественного, группового и индивидуального сознания.

Анализ социальной дезадаптации в глобальном масштабе обусловлен не только современной социокультурной реальностью, характеризующейся высокой степенью сложности и неизвестности, он актуален во все времена. Считается, что в силу инертности моделей социализации, складывающихся в каких-либо исторических обстоятельствах, внезапные или постоянные изменения являются причиной массовой социальной дезадаптации людей. Здесь одним из основных факторов являются различные изменения стабильного существования субъектов, и чаще всего социальная дезадаптация – это отрицательный результат определенных субъективно или объективно меняющихся обстоятельств, которые индивид «внутренне» не принимает, не хочет или не может принять, хотя до этих изменений он мог быть относительно адаптивен. В результате наблюдаются внутренняя дезорганизация, психоэмоциональное напряжение. Чем в среднем выше уровень отсутствия жизненных перспектив, неуверенности касательно будущего, тем выше негативная оценка ситуации в стране, тем расширенное понятие социальной дезадаптации.

Перспективы дальнейшего исследования могут заключаться в интегративных исследованиях структуры социальной дезадаптации личности в современном украинском обществе, расширении научного статуса данной структуры и понятия коммуникативная дезадаптация.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда: метод социологии. – М., 1991.
2. Ерохин В. С. Риски личностной идентификации: социально-философский анализ: дисс. к.филос. н. Саратов, 2012 / Режим доступа: <http://www.dslib.net/soc-filosofia/riski-lichnostnoj...>
3. Захарова А. В. Структурно-динамическая модель самооценки / А.В. Захарова // Вопросы психологии : издается с января 1955 года / Ред. А. М. Матюшкин, О.А. Конопкин. – 1989. – №1 январь-февраль 1989. – с. 5-15.
4. Зинченко В. П. Ценности в структуре сознания. – Режим доступа: <http://gtmarket.ru/...>
5. Ковалева А. И. Социализация личности: норма и отклонение. – М., 1996.
6. Романова Е. А. Целостность личности в современном обществе: социально-философский

анализ: дисс. к. филос. н. Уфа, 2011 / Режим доступа: <http://www.dslib.net/soc-filosofia/>

7. Соколова Е. Т. Самосознание и самооценка при аномалиях личности. – Режим доступа: <http://www.twirpx.com/file/55119/>

8. Столин В. В. Самосознание личности. – М.: Издательство Московского Университета, 1983. – 284 с.

9. Эрих Фромм. Душа человека. – М.: Республика серия "Мыслители XX века", 1992. – 430 с.

10. Эрих Фромм. Искусство любить. – Режим доступа: <https://www.e-reading.club/book.php>

11. Alberto Melucci. The Playing Self: Person and Meaning in the Planetary Society. Cambridge University Press, 1966. – P. 129

12. Электронный ресурс: <http://center-yf.ru/data/stat/dezadaptaciya.php> (Налджаян)

13. Электронный ресурс: (https://studme.org/134707115548/psihologiya/dezadaptatsiya_lichnosti)

Пальчинская Марьяна Викторовна – доктор философских наук, доцент кафедры философии Одесского национального морского университета

УДК 1:316.3+316.28+114

КОМУНІКАТИВНА ВЗАЄМОДІЯ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ СИТУАЦІЇ

У статті розглядається комунікативна взаємодія в умовах сучасної соціокультурної ситуації. Особливу увагу приділено інтерактивним аспектам віртуальної комунікації і трансформації комунікативних патернів внаслідок відсутності жорстких імперативів віртуального спілкування, що сприяє високій варіабельності особистісної самопрезентації. У віртуальному просторі, яке продукується глобальною комп'ютерною мережею, розвивається специфічна мова, знаково-символьна система, засвоєння яких забезпечує ефективність комунікаційної взаємодії в сучасному світі.

Ключові слова: комунікативна взаємодія, комунікація, віртуальний простір, сучасне суспільство, особистість.

КОММУНИКАТИВНОЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОЙ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ СИТУАЦИИ

В статье рассматривается коммуникативное взаимодействие в условиях современной социокультурной ситуации. Особое внимание уделено интерактивным аспектам виртуальной коммуникации и трансформации коммуникативных паттернов за отсутствия жестких императивов виртуального общения, способствует высокой вариабельности личностной самопрезентации. В виртуальном пространстве, которое продуцируется глобальной компьютерной сетью, развивается специфический язык, знаково-символьная система, усвоение которых обеспечивает эффективность коммуникационного взаимодействия в современном мире.

Ключевые слова: коммуникация, виртуальное пространство, современное общество, личность.

COMMUNICATIVE INTERACTION UNDER CONDITIONS OF THE CONTEMPORARY SOCIOCULTURAL SITUATION

The article deals with communicative interaction in the conditions of the modern socio-cultural situation. Particular attention is paid to interactive aspects of virtual communication and the transformation of communicative patterns for the lack of rigid imperatives of virtual communication, contributes to the high variability of personal self-presentation. In the virtual space, which is produced by the global computer network, a specific language is developed, a symbolic symbol system, the assimilation of which ensures the effectiveness of communication interaction in the modern world.

Keywords: communication, communicative interaction, virtual space, modern society, personality.

Актуальність обраної теми обумовлена тим, що однією з підстав соціокультурних трансформацій сучасного суспільства є віртуалізація, яка сприяє формуванню специфічного простору соціокультурної взаємодії - віртуального простору. Його функціонування призвело до зміни вже сформованих в соціумі комунікаційних механізмів. Віртуальна комунікація стала одним з чинників подальших соціокультурних перетворень сучасного суспільства, тому важливим інструментом концептуального осмислення процесів, що відбуваються в світі, є аналіз специфіки цієї комунікативної взаємодії.

Ступінь наукової розробки проблеми. Дана тема частково розглядалася вченими, які досліджували проблеми інформаційного суспільства, невід'ємним елементом якого є комунікації між користувачами комп'ютерних мереж. Слід виокремити роботи Д. Белла, М. Кастельса, Е. Тоффлера, І. Алексєєвої, В. Іноземцева, Л. Іоніна, А. Ракитова, Д. Іванова та ін.

Проблеми комунікації, зокрема віртуальної, аналізували Ю. Хабермас, І. Валлерстайн, Ж. Бодрийяр, С. Корольов, В. Малимон, І. Мальковська, А. Войскунський, А. Белинська, А. Жичкина та ін.

Однак, інтенсивна інтеграція віртуального простору в існуючу систему соціальних відносин вказує на необхідність подальшого наукового аналізу його комунікаційної складової в рамках соціально-філософського дискурсу.

Мета даної статті – аналіз комунікативної взаємодії в умовах становлення інформаційного суспільства та віртуалізації.

Проблема комунікації є однією з центральних в сучасній соціальній філософії. Це пояснюється, перш за все, тим, що соціальні процеси органічно вміщують в себе комунікаційну складову: «Соціальний простір життя впорядковано і організовано через систему інтеракцій, соціальних зв'язків і соціальних інститутів. Соціальна дія М. Вебера, пов'язана з поведінкою інших, бере до уваги факт взаємодії (інтеракції), яка є першою передумовою будь-якого комунікативного акту» [12, с.77].

Комунікативна взаємодія включає в себе циркуляцію інформації в рамках локальних і глобальних соціальних утворень, міжособистісне спілкування, способи поширення та прийому інформації: «Виникнення філософської теорії комунікації стало одним із значущих подій в філософському житті ХХ століття. Протягом першої, і, особливо, другої половини минулого століття відбувалося інтенсивне прояснення сенсу тих процесів, функцій і завдань, які пов'язані із становленням інформаційного суспільства та розвитком комунікаційних технологій» [13, с.157].

Культура як програма комунікативних взаємодій реалізується, по-перше, комунікативною

організацією і може бути спрямована на відтворення комунікативних взаємодій і взаємозв'язків в їх незмінному вигляді, на збереження їх стабільності. Такий спосіб існує не тільки у традиційному, але і в сучасному, швидко мінливому суспільстві, оскільки без простого відтворення своїх основних характеристик соціокультурна комунікація піддається руйнуванню. По-друге, комунікативна організація може бути спрямована на зміни соціокультурних взаємодій, що обумовлюється необхідністю адаптації до змін зовнішнього середовища. Даний інноваційний спосіб, який наразі триває на ґрунті традиційної організації, призводить до комунікативної взаємодії і взаємозв'язку відповідно до соціальних, культурних та особистісних змін. По-третє, комунікативна організація може бути спрямована не тільки на модифікацію норм і цінностей спілкування під впливом змін у навколишньому середовищі, а й на творення принципово нових смислів, вперше здійснюваних форм комунікативної взаємодії. В даному випадку йдеться про креативний спосіб організації соціокультурної комунікації. Креативна комунікативна взаємодія стає необхідною, коли модифікація компонентів соціокультурної системи виявляється недостатньою для того, щоб забезпечити подальший соціокультурний розвиток.

Актуалізація аналізу комунікації та механізмів комунікативної взаємодії в умовах сучасної соціокультурної ситуації пов'язана з розвитком новітніх інфокомунікаційних технологій, що якісно змінюють характер комунікації, роблячи її масовою і доступною. З розширенням сфери інфокомунікаційної взаємодії підвищується динаміка перебігу соціальних процесів: «Сьогодні ж в умовах «інформаційного суспільства» або «суспільства знання» суб'єкт, що пізнає, настільки полонений повідомленнями, які надходять звідусіль, що практично втратив будь-яку когнітивну автономію і шанси на критичну рефлексію. Трьома чинниками «інформаційного суспільства» є тотальна влада ЗМІ («четверта влада»), існування науки виключно у формі соціального інституту, колективні форми виробництва знання («смерть автора»)[7, с.48].

У царині соціальної філософії проблема комунікації дістала всебічного висвітлення. Одну з найбільш фундаментальних концепцій комунікації запропонував Ю. Хабермас. Комунікативна дія, згідно із Хабермасом, спрямована на взаєморозуміння суб'єктів і узгодження проєктів їх діяльності, здатна протистояти інтервенції в життєвий світ з боку ринкової економіки і державної бюрократії. Хабермас вважає, що всі використовувані в соціальних теоріях поняття дії можна звести до чотирьох основних. Поняття «телеологічна дія» означає дії людини, яка досягає своєї мети, обираючи відповідні засоби і належним чином застосовуючи їх. Якщо при цьому береться до уваги рішення іншої людини, то така цілеспрямована дія набуває характеру «стратегічної дії» [14]. Поняття «регульованої нормами дії» співвідноситься не з окремо взятою дійовою особою, а з певною соціальною групою, орієнтованою на будь-які спільні цінності. Особистість виходить у своїх діях не з намічених цілей, а із загальноприйнятих цінностей, очікувань інших людей. Поняття «драматургічної дії» співвідноситься з учасниками соціальних інтеракцій, що утворюють один для одного публіку, перед якою вони і виступають. Дійова особа створює уявлення про себе у інших осіб, які взаємодіють з ним, цілеспрямовано розкриваючи свій внутрішній світ. Іншими словами, драматургічну дію, само презентацію, спрямовану на створення іміджу.

Поняття «комунікативної дії» співвідноситься із взаємодією щонайменше двох здатних до дії суб'єктів, володіючих мовою. Дійові особи прагнуть при цьому досягти розуміння ситуації дії з тим, щоб погоджувати плани дій і самі дії: «Питанню про те, як можливий соціальний порядок, заданому у межах теорії суспільства, в теорії дії відповідає питання про те, як учасники інтеракції (щонайменше двоє) можуть координувати плани своїх дій таким чином, щоб інший, не викликаючи конфлікту і у всякому разі уникаючи ризику перервати інтеракцію, міг «поєднати» свої дії з діями «Я». Координація дій суб'єктів, які поводяться один з одним стратегічно, залежить від того, наскільки егоцентричний підрахунок власної вигоди врівноважується підрахунком вигоди з іншої сторони ... На противагу цьому я говорю про комунікативні дії, коли актори погоджуються на те, щоб внутрішньо погоджувати між собою

плани своїх дій і переслідувати свої цілі тільки за умови згоди щодо даної ситуації і очікуваних наслідків» [14, с. 199].

Комунікативна дія в концепції Ю. Хабермаса виступає як творча, діяльнісна форма спілкування, спрямована на вироблення нових цілей, а також на пошук найбільш ефективних засобів їх досягнення. У цьому Хабермасу бачиться головний сенс такого роду комунікації, яку умовно можна назвати комунікацією цілеформованою і доцільною колективної творчості. Саме з такою формою комунікації, заснованою на принципі творчої взаємодії, він і пов'язує поняття комунікативної раціональності. З точки зору Хабермаса, стан і форма соціальної комунікації розглядається як один із показників рівня технологічного розвитку суспільства і його соціокультурних особливостей: «Поняття комунікативної дії відноситься врешті-решт до інтеракції як мінімум двох здатних до мови і дії суб'єктів, які – вербальними або екстравербальними засобами – вступають в інтерсуб'єктивні стосунки» [14, с. 128].

Комунікація є смисловим відтворенням суспільства. Сенс дозволяє виявити горизонти, всередині яких можлива організація соціальних систем. Комунікація в даному випадку розуміється не як «перенесення» інформації, а як постійно виникаюча смислова надмірність, яка може спрямуватися на будь-якого учасника на індивідуальному і колективному рівні. Н. Луман також наділяє комунікації творчим потенціалом, але на зовсім іншому методологічному рівні. Якщо для різних концепцій характерно прагнення ототожнити суспільство і свідомість (суспільство як усвідомлені і свідомі взаємодії), то Луман, навпаки, виходить із положення про те, що система комунікацій (тобто суспільство) і психічна система (свідомість) є замкнутими і автономно функціонуючими утвореннями. В результаті носії свідомості – індивіди «входять» у суспільство, тобто в систему комунікації: «Суспільство як аутопойетична (самотворююча, самовідтворювана) система і є комунікацією, тому не індивіди, а комунікації творять суспільство... комунікації, які породжують нові комунікації» [11, с. 63-64].

У соціальній комунікації не тільки індивіди є суб'єктами комунікації, а сама по собі інформація. В системі комунікацій, якою її представляє Луман, немає місця не тільки індивідам, а й культурі, яка заміщується іншим комунікаційним компонентом – мовою [11, с. 68]. Соціальна система в теорії Лумана постає як комунікуюча комунікація, як позаіндивідуальна та позакультурна сутність, як щось, схоже на комп'ютер. При аналізі суспільства для позначення межі системи використовується, як зазначалося нами вище, поняття форми, що позначає примежеву лінію, маркування для розрізнення системи і її зовнішнього середовища [11, с. 64]. Дане поняття використовується Луманом для переходу від розгляду систем як об'єктів до судження про розрізнення, що розуміються не як реальні (об'єктні) відмінності, а як розрізнення, що здійснюються спостерігачем і становлять основу комунікації. Зміни в соціальних системах Н. Луман пояснює тим, що комунікації постійно здійснюють розрізнення між повідомленням і інформацією, між інформацією і інтерпретацією. У той же час операції свідомості і операції комунікацій здійснюються незалежно одна від одної. Іншими словами, конкретні люди не беруть в якості суб'єктів, джерел, носіїв ніякої участі в комунікації, тому вони належать не до системи, а до її навколишнього середовища. Луман закликає відмовитися від поняття соціальної дії (в тому числі і комунікативної), вважаючи, що комунікація має справу не з діями, а подіями в системі.

Соціальні процеси органічно вміщують в себе комунікаційну складову, тому комунікативна взаємодія є базисом ефективного функціонування соціальних систем: «Соціальний простір життя впорядковано і організовано через систему інтеракцій, соціальних зв'язків і соціальних інститутів. Соціальна дія, пов'язана з поведінкою інших, бере до уваги факт взаємодії (інтеракції), яка є першою передумовою будь-якого комунікативного акту» [12, с. 77]. Виходячи з уявлення про соціокультурну систему як єдність соціального, культурного й особистісного компонентів, що співвідносяться як система і середовище та існують завдяки взаємодії, сутність соціокультурної комунікації слід визначити, послідовно виявляючи призначення і

роль у цьому процесі особистості, соціальної системи і культури. Особистість є суб'єктом соціокультурної комунікації з таких підстав: суб'єкт комунікації може бути таким, якщо він здатний виробляти ідеї, смисли, значення, які ретранслюються в подальшому у процесі соціальних інтеракцій. Саме у внутрішньоособистісній комунікації відбувається формування смислів, які в подальшому, у процесі міжсуб'єктної комунікації, набувають соціально значимої форми.

Призначення соціальних систем у соціокультурній комунікації виявляється таким чином: соціальна система є мережею комунікативних взаємодій індивідів, сукупністю цінностей і норм, яка задає параметри в комунікативному процесі. Якщо соціальні системи являють собою мережу комунікативних взаємодій і утворюються на цій основі асоціації, то культура організовує ці взаємодії за допомогою загальноприйнятих норм, правил, цінностей тощо. Для здійснення комунікативних дій і функціонування комунікативних мереж необхідні смисли, значення, знаки, символи тощо. Повідомлення, інформація, інтерпретації в комунікативному процесі повинні знайти конкретне втілення для того, щоб бути оперованими і трансльованими, оскільки, по-перше, як у внутрішньоособистісній, так і в міжособистісній, соціальній комунікації інформація набуває знакову, символічну форму; по-друге, ці знаки, символи наповнюються певними значеннями і смислами; по-третє, комунікація здійснюється за сформованими або узгодженими правилами. Таким чином, комунікація існує в певних знаково-символічних, нормативних, смислових межах.

Поряд з традиційними формами комунікації суспільство використовує нові форми для самовідтворення суспільства як соціальної системи: «Комунікація між людьми є щось більш сутнісним, а інтерактивні діалоги (широко поширилися в електронних ЗМІ та Інтернеті) лише «переддень» істинно комунікативного процесу. Комунікація спрямована на взаєморозуміння. Діалог виступає сполучною ланкою інтерсуб'єктивності в людському суспільстві, навіть у віртуальному середовищі. Звідси друга складова частина «інформаційного суспільства», – «комунікативна». Комунікативне народжується з інтеракції; через неї «суспільне» і «людське» доповнюють один одного» [12, с.76].

Становлення у глобальних масштабах інформаційного типу соціального устрою, в основі якого лежить обмін інформацією за допомогою новітніх технологій, створює специфічну соціокультурну реальність – віртуальний простір. Цей простір є особливим середовищем, поява якого призвела до зміни вже сформованих у соціумі механізмів комунікаційної взаємодії. Таким чином, інформаційне суспільство сприяє формуванню як нового виду суспільних відносин, так і нового виду інфокомунікаційної взаємодії, що здатні забезпечити ефективну взаємодію суб'єктів комунікації: «У всіх суспільствах людство існувало в символічному середовищі і діяло через нього. Тому історично специфічним у новій комунікаційній системі, організованій навколо електронної інтеграції всіх видів комунікації, від типографської до мультисенсорної, є не формування віртуальної реальності, а створення реальної віртуальності» [8, с. 351].

Значну роль в сучасних комунікаційних процесах віртуальний простір відіграє внаслідок підвищеної інтерактивності, що обумовлює його унікальність як засобу комунікаційної взаємодії: «Інформаційна та комунікативна активність людей масово переноситься на взаємодію в онлайн завдяки інформатизації» [10, с.74]. Віртуальна комунікація стає складовою частиною соціокультурного простору сучасного суспільства, що вбудована в реальні соціальні процеси: «Медіареальність знайшла завдяки електронним засобам комунікації і екранної культури щільність і яскравість, порівнянну зі справжньою реальністю» [13, с.164].

Віртуальна комунікація виступає не окремим, а паралельним видом соціальної комунікації, в той час як реальна комунікація все більше віртуалізується. М. Кастельс закріплює значення знакової комунікації в образі реальної віртуальності. Згідно Кастельсу, сучасні засоби масової інформації із застосуванням мультимедійних та інтерактивних технологій утворюють

комунікативну систему, в якій «реальність, тобто матеріальне і символічне існування людей, повністю занурене у віртуальні образи, в вигаданий світ, в якому образи стають вже не засобом передачі досвіду, а власне досвідом, який здатний підсилювати свій вплив на соціальну реальність» [8, с.320]. Він вказує на властиву телебаченню і радіо односпрямованість комунікації як ключову проблему мас-медіа: «реального процесу комунікації як взаємодії передавальної і отримує боку при інтерпретації повідомлень немає» [8, с. 321].

Розглядаючи культуру реальної віртуальності, він посиляється на ідеї представників постмодернізму і структуралізму, які в даному аспекті зводяться до положення, що культури створюються з комунікаційних процесів, а всі форми комунікацій базуються на виробництві та споживанні знаків і смислів. Аналізуючи сутність комунікаційної системи, яка продукує реальну віртуальність, він визначає її наступним чином: «Це система, в якій сама реальність, тобто матеріально-символічне існування людей, повністю схоплена, занурена у віртуальні образи, а вигаданий світ, в якому зовнішні відображення знаходяться не просто на екрані, через який передається досвід, але самі стають досвідом» [8, с.351-352].

На думку Жана Бодріяра, в основі всіх форм комунікаційної взаємодії лежить споживання знаків. Відповідно, комунікація будується виключно на оперуванні ідеальними об'єктами, тому однією з провідних характеристик засобів масової комунікації є їх «нетранзитивність» [2, с.186]. Внаслідок цього порушується комунікативний процес: «Людина перетворюється на пасивного споживача, тим самим встановлюється узагальнений порядок споживання, в якому не можна давати, повертати або обмінювати, а дозволено лише брати і використовувати» [2, с. 187]. Ж. Бодрійяр, в свою чергу, вважає, що в умовах суспільства постмодерну комунікація перестала бути розмовою, оскільки вона перетворилася в процес обміну знаками, в процес гри зі знаками. А виробництво знання або інформації перетворилося у виробництво симулякрів - знаків без змісту, тобто віртуальне виробництво.

Одним з факторів, що впливають на соціалізацію особистості в сучасному суспільстві, є встановлення комунікативних зв'язків між користувачами глобальної комп'ютерної мережі, у віртуальному просторі якої формується якісно нова за своїм концептуальним змістом комунікативна взаємодія: «Про втрату змісту спілкування з настанням фази його шаблонності, однорідності і гіпертекстові говорить гіперактивність спілкування: підвищена частота застосування засобів телекомунікації, блогова форма ведення щоденників, гіпертекстової інформації. Гіперактивність спілкування, а по суті спроби заповнити дефіцит діалогічності спілкування, пов'язані з наростаючим пріоритетом інформаційно-комунікативної та регулятивної функції спілкування над афективно-комунікативної функцією, пов'язаної з емоційною сферою людини» [9, с.173].

Віртуальна комунікація в значно менше в порівнянні з комунікацією соціальною піддається ритуалізації, дозволяючи особистості конструювати власний образ, презентація якого відбувається в процесі спілкування. Причому цей образ має досить високою динамічністю: «Мережева комунікація, завдяки анонімності, невидимості, безпеки, дає можливість створити мережеву ідентичність, досягаючи віртуального управління враженнями про себе» [12, с.84]. В даному аспекті віртуальна комунікативна взаємодія виступає в якості інструменту перетворення індивідуальних особистісних характеристик: «Технічний прогрес призводить до нав'язування людині нової мобілістичної ідентичності ... У Мережі ідентичність людини буде проявлятися тільки в поточному контексті з тим, щоб в наступний момент зазнати ... зміни. Індивідуум, людина цілісний, йде геть, прикутий до свого одноманітності, як до важкого рюкзака, на його місце приходить індивідуум, людина багатолікий» [1, с.127].

Віртуальна комунікативна взаємодія приваблива знеособленістю, можливістю конструювати і трансформувати віртуальну особистість, а також анонімністю, яка дозволяє уникнути відповідальності за порушення рольових очікувань, зумовлених статусом індивіда. Вона надає свободу ідентифікації, тим самим дозволяючи конструювати віртуальну особистість з

віртуальним статусом: «дуже часто зустрічається обман або множення ідентичності – коли мережева ідентичність користувача не відповідає його реальній ідентичності» [4, с.72].

Завершуючи розгляд обраної теми можна зробити наступні **висновки**.

В умовах глобальних змін, притаманних сучасному етапу цивілізаційного розвитку, посилення динамічності протікання соціальних процесів, актуалізується питання щодо пошуку найбільш ефективних форм комунікаційної взаємодії.

Аналіз особливостей комунікаційної складової віртуального простору дозволяє прийти до висновку, що віртуальний простір являє собою особливу комунікативну середу, функціонування якої призвело до зміни вже сформованих в соціумі комунікативних патернів. Ці зміни базуються, перш за все, на анонімності, поліідентичності віртуального суб'єкта, опосередкованості віртуального спілкування технічними засобами, відсутності часових і просторових бар'єрів тощо, що дозволяє самостійно моделювати форми комунікативної взаємодії як окремим індивідам, так і соціальним групам.

Комунікативна взаємодія у віртуальному просторі має амбівалентний характер. До позитивних наслідків слід віднести можливість компенсації нестачі спілкування у соціальному просторі. До негативних наслідків відноситься адитивна поведінка, яка приводить до мінімізації соціальних комунікативних інтеракцій, необхідних для ефективної соціальної взаємодії в межах певної соціальної системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бард А. Нетократия. Новая правящая элита и жизнь после капитализма // А. Бард, Я. Зодерквист. — Спб., 2004. — 252 с. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://politzone.in.ua/index.php?id=425>
2. Бодрийяр Ж. К критике политический экономии знака / Ж. Бодрийяр. — М.: Библион: Русская книга, 2003. — 272 с.
3. Бодров В. Информационный стресс / В. Бодров. — М.: 2000. — 352 с.
4. Войскунский А. Метафоры Интернета / А. Войскунский // Вопросы философии. — 2001. — №11. — С. 64 – 79.
5. Гидденс Э. Устроение общества: Очерк теории структуризации / Э. Гидденс. — 2-е изд. — М.: Академический Проект, 2005. — 528 с.
6. Каледин Д. Хаос, сеть и научные исследования / Д. Каледин // НГ – Наука. — 2000. — 20 декабря. — С. 3.
7. Касавин И. Знание и коммуникация: к современным дискуссиям в аналитической философии / И. Касавин // Вопросы философии. — №6. — 2011. — С. 173-186.
8. Кастельс М. Информационное общество и государство благосостояния: Финская модель / М. Кастельс, П. Химанен. — М.: Логос, 2002. — 224 с.
9. Король А. Общение и проблемы дистанционного образования / А. Король // Вопросы философии. — №6. — 2011. — С. 173-186.
10. Коротникова Н. Социальные последствия развития Интернет как средства производства сетевых коммуникаций / Н. Коротникова // Социс. — 2007. — №2. — С. 73 - 82.
11. Луман Н. Общество как социальная система Пер. с нем./ А. Антоновский. М: «Логос», 2004. — 232 с.
12. Мальковская И. Профиль информационно – коммуникативного общества /

И. Мальковская // СОЦИС.– 2007.– № 2.– С. 76-85.

13. Назарчук А. Идея коммуникации и новые философские понятия XX века / А. Назарчук // Вопросы философии. – №5. – 2011. – С.157-166.

14. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие / Ю. Хабермас. – СПб.: Наука, 2001. – 380 с.

Плавич Владимир Петрович – доктор философских наук, кандидат юридических наук, профессор, академик, заслуженный деятель науки и техники Украины, заведующий кафедры общеправовых дисциплин и международного права Одесского национального университета имени И.И. Мечникова

УДК 340.34.01.

ПРОБЛЕМЫ АРХЕТИПИЧЕСКИХ ПРАФЕНОМЕНОВ ПРАВА ИНДИВИДУАЛЬНОГО И КОЛЛЕКТИВНОГО СУБЪЕКТОВ

Статья посвящена осмыслению прафеномена и архетипа, что дает возможность взглянуть на проблему причин права под новым углом зрения, где метафизика сближается и взаимодействует с психологией. Автор приходит к выводу, что на базе способа представления оформляется не только непосредственно информация, содержащаяся в праве, но и основание права. Рассматривается дуальная природа права, а также правовая направленность. Анализируются невербальные и нефиксированно-вербальные истины. Механизм генерирования информации представляется в виде системы двух уровней. Исследуются основные нормы и ценности современного образа жизни.

Ключевые слова: прафеномен, архетип, категориальная парадигма, сознательное и бессознательное, содержание права, конформистская мораль, способ представления.

ПРОБЛЕМИ АРХЕТИПОВИХ ПРАФЕНОМЕНІВ ПРАВА ІНДИВІДУАЛЬНОГО І КОЛЕКТИВНОГО СУБ'ЄКТІВ

Стаття присвячена осмисленню прафеномена і архетипу, що дає можливість поглянути на проблему причин права під новим кутом зору, де метафізика зближується і взаємодіє з психологією. Автор доходить висновку, що на базі способу подання оформляється не тільки безпосередньо інформація, яка міститься в праві, але і підстава права. Розглядається дуальна природа права, а також правова спрямованість. Аналізуються невербальні і нефіксовано-вербальні істини. Механізм генерування інформації представляється у вигляді системи двох рівнів. Досліджуються основні норми і цінності сучасного способу життя.

Ключові слова: прафеномен, архетип, категориальна парадигма, свідоме і несвідоме, зміст права, конформістська мораль, спосіб представлення.

PROBLEMS OF ARCHETYPICAL PRAFFENOMENES OF THE RIGHT OF INDIVIDUAL AND COLLECTIVE SUBJECTS

The article is referred to the concept of the phenomenon and archetype, that provides an opportunity to regard the problem of law reasons from the different angle, where metaphysics

approaches and interacts with psychology. The author makes a conclusion that basing on the presentation medium, not only information containing in the law, but also the base of the law is formed. We consider the dual nature of law as well as legal orientation. Analyzed non-verbal and non-fixed-verbal truth. The mechanism of generating information is represented as a two-level system. We study the basic norms and values of a modern lifestyle.

Keywords: praphenomenon, archetype, categorical paradigm, the conscious and the unconscious, the contents of law, conformist morals, presentation medium.

Дуальная природа права присутствует – явно или неявно во всех фундаментальных вопросах права. По этой причине это единственная наиболее существенная особенность права, которая показывает, почему юридический позитивизм является неадекватной теорией природы права [1, С.28]. Развивая феноменолого-герменевтическую онтологию права Артур Кауфман пишет, что реальное право происходит из связи и полярной напряженности естественности и позитивности права. Естественность и позитивность права являются образующими бытийными принципами права [2, С.157]. Однако, в отличие от последнего, теория юридической аргументации Р. Алекси сближает его с юридическим интерпретивизмом (от слова «интерпретация»), который иногда трактуется как концепция «третьего пути» в правопонимании, проходящем между юридическим позитивизмом и теорией естественного права. В англоамериканской традиции наиболее известным представителем этого направления является Рональд Дворкин, введение идей которого в контекст современных дискуссий в немецкой философии права ставится в заслугу Р. Алекси [3, С.31]. Основопологающим положением концепции Р. Алекси является тезис о том, что право имеет дуальную природу, т.е. с необходимостью включает два измерения: реальное, или фактическое, которое в определении права представлено элементами официального источника и социальной эффективности, и идеальное, или критическое, которое находит свое выражение в элементе моральной правильности [4, С. 257]. И, конечно же, нельзя не упомянуть представителя коммуникативно-дискурсивной философии Юргена Хабермаса, в философии которого дается коммуникативное рефлексивное обоснование права через «аргументацию в дискурсе». Нормы права обосновываются практически в реальной коммуникации, которая имеет процедурный характер. Однако этот дискурс должен соотноситься с идеальной коммуникацией (аналог «естественного права»), которая как регулятивная идея показывает направленность рационального обоснования норм.

В зависимости от предпочтений субъекта, право имеет позитивную или негативную направленность либо индифферентно, а по своей форме – субъективно и принадлежит конкретному индивидуальному или коллективному субъекту. В качестве же синтетического свойства характеризуется такими параметрами, как направленность, интенсивность, глубина, широта и т.д. Следует заметить, что еще В. Д. Небылицин отмечал, что у человека никакой из основных анализаторов не играет специфически ведущей роли, поскольку главное регулирующее значение в процессе его эволюции приобретают факторы небиологического характера; но именно по этой причине у человека открываются большие, чем у животных, возможности интраиндивидуальных вариаций свойств отдельных анализаторов – вариаций, обусловленных, вероятно, в основном врожденными или унаследованными особенностями морфологической организации соответствующих кортикальных областей, но в какой-то мере, возможно, и условиями онтогенетического развития [5, С. 3].

В книге «Закат Европы» прафеномен изображен немецким мыслителем О. Шпенглером как нечто достаточно определенное, обладающее некоторой первоначальной оформленностью, возникшей из безличной, неупорядоченной стихии докультурного хаоса. Автор исходит из того, что прафеномен предстает как что-то общее для всех будущих формообразований данного типа, как универсальная первосущность, доисторическое первоначало, наделенное

силой, энергией, волей к будущим самосуществованиям.

Понятие архетипа (от греч. «arhetipos» - древний образ) явилось одним из ведущих в теории швейцарского ученого К. Г. Юнга, который использовал его для обозначения находящихся в глубинах бессознательного первоначальных формообразований – представлений с характерной ценностно-смысловой направленностью.

С моей точки зрения, подсознание, сознание и сверхсознание человека, воздействуя друг на друга, взаимопроникая, образуют единое целое. Бессознательные начала пронизывают все формы жизнедеятельности и социального поведения индивидуального и коллективного субъекта.

Поскольку люди часто не осознают те способы репрезентации реальности, которыми они пользуются, постоянно онтологизируясь, входят в их картину мира. И уже субъект полностью не осознает те способы представления, которыми пользуется в своей жизнедеятельности. В этом случае он не видит альтернативы своим способам представления, попадая в своеобразную интеллектуальную ловушку. Инверсионные по отношению друг к другу способы представления и ценностные шкалы приводят к различному восприятию одних и тех же событий [5, с.26].

Сквозь сдвоенную призму обоих понятий, прафеномена и архетипа, открывается возможность взглянуть на проблему причин права под новым углом зрения, где метафизика смыкается с психологией. Объединение познавательных усилий этих двух способов постижения тайн присутствия человека в мире важно по целому ряду обстоятельств.

Бессознательное предстает в качестве основания, на почве которого формируются исходные ментальные, ценностные и нормативные структуры, именуемые прафеноменами и архетипами. Как отмечает В. А. Бачинин: «На уровне коллективного бессознательного сложились первоначальные регулятивные предпосылки норм человеческого поведения. На их основе позднее и стали складываться нравственные и естественно-правовые представления» [6, С.82].

Архетипам не свойственно пребывать автономно внутри индивидуальной психики, они различными способами стремятся интегрироваться в коллективное сознание. Архетипы заявляют о себе в сновидениях, в религиозных и художественных образах, в нравственных и метафизических интуициях. Они, хотя и исподволь, но вместе с тем достаточно властно навязывают практически-духовным усилиям человека определенную нормативно-ценностную направленность. Если говорить только о праве, то бессознательные и примыкающие к ним неосознаваемые процессы, детерминированные глубинными потребностями и интересами людей, более фундаментальны, нежели закономерности рационального познания. Кроме того, способность бессознательной и неосознаваемой психики к особо ценному творчеству – продуцированию истин – объясняется и их необычайно высокой активностью.

Во множестве скрытых истин различаются невербальные и нефиксированно-вербальные. Первые – это такие истины живого сознания, которые в принципе не могут быть выражены в языке. Под нефиксированно-вербальной истиной понимается объективная информация социализированного знания, примечательная тем, что она, будучи выраженной в формулах, знаках, таблицах и т.п., еще не привлекала внимание субъекта, не зафиксирована им в качестве познавательной формы.

Соответствующими более развитым и осознанным усилиям субъекта, истинными познавательными формами предстают имплицитная и открытая истина. Но осознанные истины по своему составу неоднородны. Осознанную истину, имеющую довербальный характер (следуя психологической традиции), назовем имплицитной. Имплицитное стыкует явное, вербализованное сознание с неосознаваемым, а последнее – все сознание с бессознательным. Таким образом, скрытые истины – результат экстраполяции истинностной

оценки за пределы имплицитного в направлении бессознательного по координатной оси.

Наше понимание бессознательного связано с функциональным взаимодействием различных уровней той целостной системы психологической саморегуляции, какой является содержание работы коры больших полушарий.

С этой точки зрения сознательная деятельность в ходе решения творческих задач есть функция взаимодействия высшего коркового регулятора поведения с гностической корой. В том случае, когда построение, моделирование объектов находит свое отражение в лобной коре, этот познавательный процесс осуществляется осознанно. Но могут быть и такие случаи, когда модели, будучи сформированными для решения той или иной проблемы, работают автономно, вне непосредственной связи с целостно-поведенческим регулятором. Такой процесс познания и творчества будет осуществляться вне сознания.

Строение мозга отражает строение интеллектуальных процессов. Для двух половин мозга обнаружены два типа мышления, два способа связывать информацию, два времени деятельности ума. Третье состояние – настоящее осознаваемое «перетекание» информации возникает на стыке двух «сознаний», двух стратегий интеллектуальной активности мозга.

Обобщение данных о врожденных нейроструктурах доказывает современное значение картезианского нативизма – допущение врожденного интеллектуального потенциала. Каждая личность имеет свои стартовые интеллектуальные возможности, пороги восприятия и эмоций, потенции мышления. Эмотивные нейронные комплексы есть тот врожденный «идейный» потенциал (неявное знание), который создает предпосылочное мышление в развитом сознании. Без обнаружения генетически запрограммированных и отраженных в строении мозга психических структур было бы трудно защищать интроспекцию. Органом интроспекции на физиологическом уровне является архитектура мозга, его пространственно-временные особенности строения. Именно они стоят между душой и телом, определяя связь психики-физики.

Интроспекция – это всегда искаженная субъективная интерпретация (само-интерпретация) мира. Метод интроспекции по старинке причисляется к мистико-идеалистическим средствам познания, а его статус в науке остро дискутируется. Однако материалы детской психологии показывают, что интроспекция представляет собой высший социальный этап в развитии интеллекта, мета-интеллекта, имеющий определенные генетические основания. Современные нейро-когнитивные исследования позволяют эмпирически обосновать гипотезу Юнга о врожденных психических структурах коллективного бессознательного, а также идею Декарта о врожденных потенциях интеллекта.

Таким образом, механизм генерирования информации можно представить в виде системы двух уровней: подсознательного и сознательного. Оптимальное функционирование этой системы предполагает определенные отношения между механизмом двух уровней сознания: использование некоторых средств для перевода или трансляции информации из сознания в подсознание и обратно. Поэтому, важны не только потоки информации, непосредственно направленные в центр сознания, но и на его периферию, откуда они проникают в подсознание.

Эта периферийная информация и образует информационный фон, в котором и заключена тайна внушаемости, секреты механизмов суггестии. Обычно вы не можете сознавать все, что происходит, потому что, сознавая все, что происходит, вы расфокусируетесь. Поэтому концентрация – это необходимость. Концентрация ума необходима, чтобы жить – чтобы выжить, существовать. Вот почему каждая культура по-своему старается сузить ум ребенка. Как только субъект сужает свой ум, он начинает особенно отчетливо сознавать что-то одно и одновременно перестает сознавать так много остального.

Подсознательное, неосознанное всегда присутствует, как неиспользованные возможности, неизрасходованный потенциал. Этот бессознательный ум (этот потенциал – неиспользованный

ум) всегда борется с сознательным умом. Вот почему внутри всегда конфликт, конфликт в каждом субъекте, из-за этой трещины между сознанием и бессознательным. Но только тогда, когда потенциальному бессознательному будет позволено расцвести, мы сможем почувствовать блаженство бытия.

Хаотические и причудливые, почти непредсказуемые внешние эффекты ныне уступают место неожиданной концептуальной унификации на основе таких понятий, как бифуркации, странные аттракторы, показатели Ляпунова и т.д. До сих пор удалось приподнять лишь краешек завесы, и многие явления все еще остаются непонятными и необъяснимыми, хотя мы, по-видимому, уже вступили на путь, предсказанный в «Фейнмановских лекциях по физике»: следующая эра пробуждения человеческого интеллекта вполне может породить метод понимания качественного содержания уравнений. Сегодня мы не в состоянии увидеть, что уравнения гидродинамики содержат такие вещи, как вихревая структура турбулентности, наблюдаемая между вращающимися цилиндрами. Сегодня мы не знаем, содержит ли уравнение Шредингера лягушек, сочинителей музыки и морали – или не содержит. Мы не можем сказать, есть ли необходимость в чем-нибудь помимо уравнения Шредингера, вроде Бога или такой необходимости нет. Пока каждый из нас может придерживаться как одной, так и другой точки зрения [7, С.191-194]. Влияние архетипов отчетливо просматривается в содержании отдельных форм обычного права и естественного права. Из глубин бессознательного опыта как бы изменились и актуализировались исходные нормативные представления. Прошедшие через процесс адаптирования к конкретным обстоятельствам антропосоциального характера, они превращались в исходные «первоформы», на основе которых и складывались разнообразные и вместе с тем сходные по механизму целевой детерминации системы обычного права [8, С.83].

Такие фундаментальные способы представления, как категориальная парадигма, осваиваются субъектом также в результате взаимодействия механизмов подсознательного и сознательного уровней. Несравненный Козьма Прутков утверждал: «Многие вещи непонятны не потому, что наши понятия слабы, но потому, что сии вещи не входят в круг наших понятий» [9, С.40]. То, что не укладывается в сетку наших способов представления, нами просто не воспринимается. Догматик, например, абсолютизирует лишь один полюс категориальной оппозиции. Поэтому он не способен видеть альтернативы. Персонажи фантастического романа Е. Замятина «Мы», живущие в сверхупорядоченном, абсолютно жестком обществе, не могли представить себе, что возможен непронумерованный человек. Они не понимали, как может существовать и работать учреждение, не подчиненное никакому ведомству [10, С.84].

Как свойство субъекта, право вырабатывается именно в результате взаимодействия двух противоположных механизмов: сознательного и бессознательного. Разрыв делает его ущербным или даже невозможным. Результативное воздействие на право субъекта предполагает определенное использование некоторых средств для перевода или трансляции информации из сознания в подсознание и обратно.

Как мы видим, оба уровня права образуют единое целое. Они не могут существовать сами по себе, взаимообуславливают и дополняют друг друга. Взаимодействием механизмов двух уровней сознания, двух противоположных основ права и обусловлена диалектика двух противоположных свойств права: его устойчивость и гибкость. Игнорирование этой фундаментальной зависимости сводит на нет все стратегии и тактики становления и развития права.

Право – сложное образование, которое содержит следующие компоненты: знание, ценностную ориентацию и положительное или отрицательное значение веры. В процессе жизнедеятельности субъекта происходит их проверка, оценка и корректировка. В содержание права входят знания, которые осознаются субъектом как «свои», «личностные», имеющие для него определенную ценность. Знания, входящие в право субъекта, отражают главное и

основное в процессе развития объективного мира. Эти знания неразрывно связываются с верой в их истинность и значимость при достижении поставленных целей.

При становлении и формировании права очень важно учитывать комплексное воздействие всех его компонентов. Абсолютизация каких-либо из этих компонентов значительно снижает положительный эффект воздействия, а порой даже приводит к отрицательным результатам. Так, при выработке мировоззрения (парадигмы права) у нас долгое время абсолютизировался когнитивный аспект права, что значительно снижало эффективность соответствующих стратегий и тактик идеологического воздействия.

Как показывают результаты конкретно-социологических исследований, проводимых различными авторами, основные нормы и ценности современного образа жизни, доминируя на когнитивном уровне сознания людей, значительно меньше влияют на мотивационно-эмоциональный уровень (а, следовательно, на поведение) и еще реже выступают в качестве доминирующих мотиваций трудовой и социальной активности [11, С.139].

Эклектическая мораль отрицательно сказывается и на творческом потенциале личности, ибо она не стимулирует наблюдательность, направленную на видение организационных, технических и иных неполадок, мешает вовремя осознать соответствующие диссонансы и искать средства их устранения. Поэтому борьба с конформистской моралью – это одновременно и борьба за новый стиль мышления. Истинность, правдивость, справедливость и верность – различные уровни и формы проявления единой сущности. Разрыв этого единства неминуемо ведет к отступлению от творческого мышления.

Концепция становления и развития права, основанная на распространенной сугубо рационалистической модели права, страдает оторванностью от социальной практики, что неминуемо приводит к различного рода погрешностям.

Как совершенно правильно указывает Г. Гуссерль, «обычный человек» совершает подавляющее большинство своих действий, сознательно либо бессознательно основываясь не на законе (представления о котором у большинства людей размыты и в общем совпадают с моралью Декалога), а на усвоенных из социальной практики обычаях. Можно ли в этом случае говорить об «исполнении» либо «применении» ими закона, «задним числом» приписывая к их поступкам соответствующие нормы права? Правила обычаев это не правила права. Право есть то, что уделает (dispense) судья. Для того, чтобы творить право, судья должен освободиться как от диктатуры публичности, так и от слепой веры в некую «сверхъестественную инстанцию». Путем к правовому решению, заключает Г. Гуссерль, является индукция от особенностей частного случая к общим принципам права [12, С. 313].

Существует ли право исходно «в жизни» либо «в законе»? Осмыслиется ли правовая ситуация на основании трансцендентных либо имманентных ей критериев? Ответы на данные вопросы лежат на пути дальнейшего вопрошания [13, С. 95].

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Роберт Алекси. Дуальная природа права. Перевод с английского С. И. Максимова// Проблемы філософії права. Том VIII-IX. – Київ-Чернівці: Чернів. нац. ун-т, 2012. – С. 19-29.
2. Кауфман А. Онтологическая структура права (пер. с нем. А. В. Стовбы// Российский ежегодник теории права. - № 1. – 2008 / Под ред. А. В. Полякова. – СПб. Юридическая книга, 2009. – С. 151-174.
3. Максимов С. И. Концепция дуальной природы права Роберта Алекси// Проблемы філософії

права. Том VIII-IX. – Київ. – Чернівці: Чернов. нац. ун-т, 2012. – С. 30-35.

4. Alexy R. The Dual Nature of Law // JVR 24th World Congress «Global Harmony and Rule of Law» (September 15-20, 2009, Beijing, China) Papers.Plenary Session.Beijing, 2009. – P. 257-274.

5. Плавич В.П. Проблеми сучасного праворозуміння теоретико-методологічний та філософсько-правовий аналіз: [Монографія]/ Володимир Плавич. – Одеса: Астропринт, 2011. – 232 с.

6. Плавич В. П. Убежденность: философско-социологический анализ. – К.: Лыбидь, 1991. – С. 17.

7. Плавич В. П. Скрытая истина как продукт бессознательного творчества // Проблемы научного и технического творчества. Отв. ред. проф. Плавич В. П. – Одесса, ОНПУ, 1992. – С.191-194.

8. Бачинин В. А. Морально-правовая философия. – Харьков: «Консул», 2000. – С. 83.

9. Плавич В. П. Убежденность: философско-социологический анализ. – К: Лыбидь, 1991. – 208 с.

10. Кочубей Б. Перестройка сознания // Наука и жизнь. – 1988. - № 10. – С.84.

11. Enhancement of interpretation of legal norms and law enforcement, Geneva, Switzerland, December 2015 # 5. – P. 137-150.

12. Husserl G. Everyday life and the law // Husserl G. Recht and Welt. – Frankfurt am Main: Vittorio Klosterman, 1964. – P. 297-313.

13. Стовба А. В. Живет ли право в жизненном мире? К феноменологии права Герхарта Гуссерта// Проблемы философии права. Том VIII-IX. Київ, Чернівці: Чернів. нац. ун-т, 2012. – 496 с.

Рибка Наталія Миколаївна – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та методології науки Одеського національного політехнічного університету.

УДК: 111.6 + 316.42

СУЧАСНІ ТЕОРІЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПРОБЛЕМИ ТИПОЛОГІЗАЦІЇ

У статті розглядаються труднощі та проблеми типологізації сучасних теорій діяльності. Автор пропонує особисте бачення до визначення типів теорій діяльності, визначаються їх суттєві ознаки та сутність. Особлива увага приділяється ідеологічному аспекту теорії діяльності, надається оцінка та визначаються загальні напрямки за критерієм належності до тієї чи іншої ідеології. Підкреслюються тенденції та суттєві складності у класифікуванні та типологізації сучасних теорій діяльності. Визначено, що превалювання синтетичності, міждисциплінарності, метатеоретичності теорій діяльності призводить до проблем їх ідентифікації, а також створює ризики еkleктичності.

Ключові слова: діяльність, теорія діяльності, дія, соціальна дія, діяльнісний підхід.

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕОРИИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ: ПРОБЛЕМЫ ТИПОЛОГИЗАЦИИ

В статье рассматриваются трудности и проблемы типологизации современных теорий

деятельности. Автор предлагает личное видение к определению типов теорий деятельности, определяются их существенные признаки и сущность. Особое внимание уделяется идеологическому аспекту теории деятельности, дается оценка и определяются общие направления по критерию принадлежности к той или иной идеологии. Подчеркиваются тенденции и существенные сложности в классифицировании и типологизации современных теорий деятельности. Определено, что превалирование синтетичности, междисциплинарности, метатеоретичности теорий деятельности приводит к сложностям их идентификации, а также создает риски эклектичности.

Ключевые слова: деятельность, теория деятельности, действие, социальное действие, деятельностный подход.

MODERN THEORY OF ACTIVITY: PROBLEMS OF TYPOGENIZATION

The article deals with the difficulties and problems of typology of modern theories of activity. The author offers a personal vision for determining the types of theories of activity, their essential features and essence are determined. The author pays attention to the ideological aspect of the theory of activity, an assessment is given and general directions are determined based on the criteria for belonging to one or another ideology. The trends and significant difficulties in classifying and typology of activity's modern theories are emphasized. It has determined the predominance of synthetic, interdisciplinary, aim-theoretical theories of activity that leads to difficulty in their identification, and also creates eclectic risks.

Key words: activity, the activity's theory, action, social action, activity approach.

Постановка проблеми. Слід зазначити, що діяльнісне розуміння людини і культури все ж виявилось дуже впливовим у філософії та науці й у XX столітті. Формування теорії діяльності, за умови стрімких змін дійсності, під впливом цієї самої діяльності, набуло виключного значення останніми десятиріччями, тому дослідники визначають надзвичайний потенціал теорії діяльності.

Так як теорії діяльності можна ефективно використовувати для вдосконалення і розвитку різних сфер соціальної практики (політики, економіки та виробництва, профілактичної медицини, військової справи і освіти), теорія діяльності, з точки зору її використання в соціальній практиці, виступає як інструментальна система проектування, конструювання, програмування (проектування виокремити як основний засіб розвитку соціальної практики), 3) діяльнісний підхід до соціальної практики формує систему практико-орієнтованих наук проектно-програмного типу; то вивчення особливостей діяльнісного розуміння суспільних процесів має велике значення.

Отже, діяльнісний підхід й досі визнається є одним із найактуальніших та ефективніших методологій. Французький соціолог А. Турен вважає, що сучасний розвиток діяльнісного підходу може дати нові методологічні основи подальшого розвитку соціологічної теорії й підвищенню її евристичних можливостей, називаючи соціальну дію – центральною категорією сучасної соціології [13:42].

Аналіз досліджень і публікацій. Наприкінці 80-х років минулого століття розгорнулася гостра дискусія про статус поняття діяльності, соціальної дії, діяльнісного підходу та їх полідисциплінарний характер, місце серед інших гуманітарних понять (суспільні відносини тощо).

За часів Радянського Союзу, проблематика діяльності та діяльнісного підходу до різного роду філософських сюжетів, починаючи від питань теорії пізнання і методології науки і закінчуючи філософською антропологією, була дуже популярна. Різні варіанти цього підходу

розроблялися Е. В. Ільєнковим, Г. С. Батищевим, М. К. Мамардашвілі, Г. П. Щедровицьким, Е. Г. Юдіним. Успішно розвивалася психологічна теорія діяльності, яка теж існувала в різних варіантах (один з них був представлений роботами А. Н. Леонтьєва, П. Я. Гальперіна, В. В. Давидовим (які продовжували і розвивали ряд принципових ідей Л. С. Виготського), інший – роботами С. Л. Рубінштейна і його школи).

В. О. Лекторский [8] висловлюється на захист даної проблематики, він підкреслює, що за радянських років діяльнісний підхід був своєрідним засобом протистояння марксизму-ленінізму, В. О. Лекторский згадує різку реакцію офіційних партійних інстанцій на тексти Г. С. Батищева, присвячені діяльнісній природі людини, драматичну долю Г. П. Щедровицького, в основі методологічної концепції якого лежав своєрідний варіант теорії діяльності.

Представники західної філософської та наукової думки також брали участь у дискусії з цього приводу, що призвело до появи активістського, або ж діялісно-активістського, або ж діялісного підходу. Лідерами цього напрямку є Дж. Александер, М. Арчер, П. Бурдє, Е. Гідденс, П. Штомпка та інші. Які запропонували концепції, що у своїй основі синтезують ідеї структуралізму, марксизму, феноменології, конструктивізму та характеризуються особливою пізнавальною та аналітичною цінністю у вивченні суспільств, що радикально змінюються.

Як ми вже визначили, теорія діяльності, що зародилася у надрах філософії XIX-першій половині XX сторіччя, отримала психологічну інтерпретацію і протягом 50-80-х рр. стала використовуватися в багатьох гуманітарних науках, набуваючи полідисциплінарний характер. До середини 80-х рр. в ній накопичилося багато спільних проблем, які потребують всебічного обговорення. З ініціативи групи західних фахівців у 1986 р. у Західному Берліні було проведено I Міжнародний конгрес з теорії діяльності, у якому брали участь вчені багатьох країн Європи, Азії та Америки, що працюють в області філософії, соціології, психології, культурології, педагогіки, фізіології і так далі.

Відтоді й досі систематично проводяться конгреси та різноманітні наукові заходи присвячені проблемам теорії діяльності, яка об'єднує вчених різних країн і різних дисциплін і тих, хто вивчає проблеми людської діяльності.

З'явилась ціла низка міжнародних наукових установ, що концентрують увагу саме на цій проблемі. Ця організація була названа Міжнародною постійною конференцією з досліджень теорії діяльності (ISCRAT – International Standing Conference for the Research on Activity Theory) [офіційний сайт – <https://www.iscar.org/about/legal-information/>], яка почала видавати англійською мовою спеціальний журнал з теорії діяльності.

Ті тематичні відділення, що функціонують в ISCAR, дають можливість визначити найбільш значущі напрямки розвитку теорії діяльності та найактуальніші проблеми:

- соціокультурні підходи до науки, технології, інженерних наук та математичної освіти (Sociocultural approachesto Science, Technology, Engineering and Mathematics Education);
- теорія діяльності та інформаційні технології (Activity-Theoretical Information Technology Design);
- культурна функціональна нейропсихологія (Cultural Functional Neuropsychology);
- культурно-історичні підходи до розвитку дітей та вивчення дітей (Cultural-historical approaches to children's development and childhood);
- діалектична психологія (Dialectical Psychology) [<https://www.iscar.org/about/legal-information/>].

Багато дослідників звертаються до обговорення окремих аспектів та проблем людської діяльності (психологічним, лінгвістичним, соціологічним тощо), зосереджуючись на аналізі окремих питань теорії діяльності: галузевих теоріях діяльності (соціологічні, психологічні,

економічні), або ж розглядають національні теорії соціальної дії (наприклад, у сучасній німецькій соціології: теорія комунікативної дії Ю. Хабермаса і теорія креативності дії Х. Йоаса) [10], креативність соціальної дії у сучасних соціологічних теоріях [15], діяльнісному підходу у соціології освіти [14], тенденціям розвитку психологічної теорії діяльності як світоглядної позиції діяльнісної психолінгвістики [6] та інші.

Але й спробам побудови класифікації та типологізації теорій діяльності присвячено багато робіт сучасних науковців (наприклад роботи І. Ф. Дев'ятко, В. О. Лекторського, Н. М. Мельнікової, В. Я Ядова).

Мета дослідження. Отже, теорії, що будуються на таких поняттях як «діяльність», «соціальна дія», «діяльнісний підхід» мають високий гносеологічний потенціал та дозволяють пояснювати явища індивідуального та соціального життя, а головне, передбачати майбутні зміни та розробляти проекти раціонального управління суспільними процесами. Таким чином, типологізація головних концептуальних напрямків розвитку теорії діяльності, що на сьогоднішній день склалися у науковому пізнанні, виявляється важливим та актуальним завданням. У нашому дослідженні ми зосередимося на найбільш впливових (з нашої точки зору) та відомих тенденціях у розвитку теорії діяльності, а також зупинимося на визначенні основних труднощів типологізації філософських та наукових теорій діяльності.

Виклад основного матеріалу. Необхідність типологізації філософських та наукових теорій діяльності цілком обґрунтована: як один з методів здобування достовірної інформації про об'єкт, завдяки типологізації можливо усунути невизначеність (ентропію) уявлень суб'єкта. Таким чином, стане можливим оцінити десятки робіт, поєднати їх у великі групи та з'ясувати загальну властивість об'єкта (у нашому випадку це сучасні уявлення про природу та особливості людської діяльності), систематизувати їх у різних вимірах та вимірах та аспектах [11].

Також, актуальність типологізації філософських та наукових теорій діяльності продиктована ідеологічним підґрунтям. «Ідеологічні пастки», які описують А. В. Горшков, В. В. Заделенов [3], та які містяться у марксистській політекономії і неокласичної економічної теорії, ще раз підтверджують тезу про те, що немає «чистої» економічної теорії. Будь-яка економічна теорія містить ідеологічну складову, яка може проявлятися на всіх етапах наукового дослідження: висунування гіпотези, методології, теоретичному обґрунтуванні гіпотези, емпіричної перевірки гіпотези.

Так, у дев'яності роки ХХІ століття під впливом нових парадигм, вслід за подінням радянської ідеології, теорія діяльності втратила колишню популярність. Діяльнісний підхід стали звинувачувати, по-перше, у зв'язку з ідеями марксизму; по-друге, з тим, що з його позицій, на думку критиків такого підходу, можуть бути пояснені не всі явища соціальної дійсності (наприклад, спілкування); по-третє, передбачається, що діяльнісний підхід був можливий лише в колишніх умовах, коли вітчизняні дослідники мали дуже обмежене уявлення про сучасних закордонних філософських концепціях [8]. На даний момент, коли захоплення ідеологічними мотивами в науці про суспільство виявило свою проблемність, увага до теорії діяльності як пояснювального принципу знову зростає, однак ґрунтується не на ідеології – будь то радянська (марксистсько-ленінська) або пострадянська (антимарксистсько-ленінська) ідеологія. Російський академік філософ В. А. Лекторський доводить неспроможність всіх трьох звинувачень на адресу теорії діяльності і вважає, що «діяльнісний підхід в сучасних умовах не тільки має сенс, але і володіє цікавими перспективами» [8].

Отже, перша велика група теорій може бути об'єднана за ознакою походження від теоретичних засад та праць А. Н. Леонтьєва, С. Л. Рубінштейна, Л. С. Виготського. Сучасні дослідники [4,5,6,8,12,15] вважають, що радянська (та українська, як її частина) психолінгвістика з самого початку свого становлення розвивалася як діялісна, тобто в межах теорії діяльності, спиралася на традицію трактування мови як надбання людини, котра користується нею, на

діяльнісні погляди таких учених, як: І. М. Сеченов, О. О. Потебня, Ф. Ф. Фортунатов, О. О. Шахматов, І. О. Бодуен де Куртене, Н. В. Крушевський, Є. Д. Поліванов, Л. С. Виготський, Л. В. Щерба, О. Р. Лурія, О. М. Леонтьєв, М. І. Жинкін, О. О. Леонтьєв. Саме це дозволило вітчизняній психолінгвістиці не перейти на розповсюджені деякий час у світовій науці позиції генеративної теорії і своєчасно подолати постулати структурної лінгвістики, яка помітно віддалялася від живого користувача мовою. Останні дослідження у галузі психологічної теорії діяльності відкривають нові можливості для розвитку діяльнісної психолінгвістики і досліджень проблем професійно-мовленнєвої діяльності її суб'єктів активних користувачів мовою, мовленнєвих особливостей.

Подовжуючи радянську традицію «теорії діяльності» та діяльнісного підходу, сучасний дослідник О. В. Брушлинський формулює суб'єктно-діяльнісний підхід [2]. Інтерпретувавши сутність діяльності, О. В. Брушлинський, по суті, продовжив розробку й концептуалізацію ідей С. Л. Рубінштейна щодо суб'єкта й діяльності [2:49]. Дослідник представив ідею суб'єктно-діяльнісного підходу і можливостей об'єднання його із системним підходом, розглянувши питання про критерії становлення людини як суб'єкта власної діяльності. О. В. Брушлинський своїми працями запропонував подальший розвиток діяльнісного підходу в психологічній науці, довів, що діяльність людини є способом зв'язку людини зі світом.

Новий етап розробки психологічної теорії діяльності був намічений в останніх роботах В. В. Давидова та його колективу [4]. В. В. Давидов почав будувати психологічну теорію колективної діяльності. Також, за ідеями В. В. Давидова, була створена теорія навчальної діяльності, у рамках якої вивчається психологічний вплив навчання на дитину і зміни, що відбуваються під її впливом. Вводиться у науковий лексикон поняття системно-діяльнісного підходу (1985 р.) як таке, що означає синтез двох потужних та продуктивних підходів – системного (системний підхід розроблявся в дослідженнях як (І. В. Блауберг, В. М. Садовський, Е. Г. Юдін), Л. фон Бергаланфі, А. Д. Хол, Р. І. Фейджин, Б. Г. Ананьєв, Б. Ф. Ломов) та діяльнісного.

Проблемою у цьому разі є ідеологічна ситуація в Росії, як формулює Межуєв [9:33]: «принцип ідеологічного монізму, згідно з яким тільки одна ідеологія є правильною і може претендувати на панівне становище в суспільстві, зберігається у розумі більшості міркують на цю тему людей. Відмова від ідейного плюралізму породжує тенденцію до узурпації влади людьми з єдиною системою ідеологічних переваг». А, якщо мати на увазі той контроль та фінансову підтримку, яку Росія завжди надає тим, хто розділяє її ідеологію, наприклад такий впливовій міжнародній установі, як Міжнародна постійна конференція з досліджень теорії діяльності (ISCRAT – International Standing Conference for the Research on Activity Theory), то ігнорувати цей вплив не можливо.

Останнім часом соціологічні теорії діяльності стають найбільш відомими не тільки у наукових колах, але й набувають неабиякої популярності та впливовості. І цей факт має під собою раціональне пояснення – проблема соціальної дії є центральною для соціології, тому типові соціологічні визначення людської дії так чи інакше містять вказівку на спрямованість дії на деяку мету, тобто на те, що характеризує дію в якості інтенції, а також на те, що встановлюється за допомогою розуму співвідношення між інтенцією і обраними засобами, що визначає раціональність дії з точки зору наявних у чинного суб'єкта знань, об'єктивних можливостей і засобів [5].

Разом із впливовістю та популярністю соціологічних знань наука соціологія зазнає ідеологічних впливів: Берков В. Ф. [1:100] підкреслює, що у соціології спостерігається зрушення дослідницької уваги з вивчення об'єктивних соціальних процесів, соціальних спільнот, соціальних структур на аналіз їх відображення в свідомості окремих груп осіб, лунають заклики реконструювати соціальний процес з позиції крайнього суб'єктивізму. Далі дослідник [1] зазначає, що теоретичне осмислення, внаслідок непродуктивного механічного

запозичення теорій, відображає та пояснює із великим запізненням ті корінні зміни, що відбуваються в суспільних відносинах, які складаються на етапі переходу до постіндустріального суспільства.

У спробах типологізувати та упорядкувати соціологічне знання, що виробляється на тему «діяльності», «соціальної дії», «теорії діяльності», «діяльнісного підходу» ми зіштовхуємось із значними складнощами. Так, у спробах класифікувати соціологічні теорії діяльності, І. Ф. Дев'ятко [5] відмічає логічні і змістовні труднощі раціонального пояснення дії та застосовує складну систему класифікування, виокремлюючи, спершу, інтерпретативні теорії діяльності та теорії практичної раціональності; далі авторка впорядковує течії та напрями у хронологічному порядку, потім поділяє їх на змістовні одиниці. Окрім того, Дев'ятко називає десятки імен, намагаючись створити відповідну класифікацію, так до сучасних інтерпретативних теорій діяльності вона відносить: драматургічну соціологію І. Гофмана, етнометодологію Х. Гарфінкеля, теорію структурації Е. Гідденс, реляційну соціологію М. Емірбайера, неопрагматистській синтез в теорії дії, а до теорій практичної раціональності авторка відносить біхевіоризм та необіхевіористські теорії обміну (Б. Скіннер, Дж. Хоманс, П. Блау, Р. Емерсон), «постмодерністські» теорії практичної раціональності, теоретико-ігрові моделі раціонального дії та еволюція співпраці, теорії суспільного вибору як соціальний обмін (Дж. С. Коулмен, Дж. Елстер).

Не складно помітити, що серед соціологічних теорій присутні і такі, що можна називати психологічними або ж економічними. Це свідчить про значну тенденцію до синтетичності у сучасних уявленнях про природу людської діяльності, яка говорить про особливості сучасної людської діяльності та про активні пошуки подолання парадигмальної кризи соціології [5].

Дійсно, на засадах глибокого та ґрунтовного аналізу соціологічних теорій діяльності І. Ф. Дев'ятко [5] зазначає, що еволюція теорій діяльності – від класичної концепції соціальної дії, запропонованої М. Вебером, до сучасних «постмодерністських» концепцій – у цілому характеризується зростанням ролі нормативистського і холістського припущень в трактуванні природи діяльності (Т. Парсонс, Ю. Хабермас) в «модерністської» фазі, а також наростаючими в поточній фазі розвитку соціологічної теорії тенденціями до синтезу з прагматистськими (Дж. Дьюї, Дж.Г. Мід) і феноменологічними (Шюц) уявленнями про процесуальну, рефлексивну і ситуативну природу дії.

На тлі парадигмальної кризи гуманітарних наук взагалі, та соціології зокрема, спроби вирішити кризу роблять теоретики активістсько-діяльнісного напрямку (наприклад, М. Арчер, Е. Гідденс, П. Штомпка та ін.), у галузі економічної науки – неоінституціоналісти. Один з виходів з кризи, що склалася або, принаймні, переконливу спробу, пропонують дослідники прагматистської і неопрагматистської орієнтації. Детальну характеристику прагматистської теорії діяльності надає М. Р. Пенькова [12], як показових представників цього напрямку вона виділяє теорію креативної дії Х. Йоаса та погляди М. Емірбайер і Е. Міші.

Аналіз креативної дії, як самостійної теорії та особливого підходу у соціології, був розвинений Х. Йоасом. На основі неопрагматистського переосмислення ідей Т. Парсонса, Е. Дюркгейма, Дж.Г. Міда, Дж. Дьюї та ін. він здійснив реконструкцію сучасної теорії дії і запропонував ввести новий вимір – творчий аспект діяльності. Він обґрунтував необхідність включення креативності в аналіз будь-якого людського дії, що дозволяє вивчати його як безперервний, динамічний, спонтанний процес становлення самим собою. При такому розгляді концепція соціальності набуває більш гнучкий, творчий зміст та позбавляється жорстко структурного підходу.

Теорія креативної дії Х. Йоаса дозволяє переглянути основні соціологічні поняття, використовувані при аналізі людської дії: інтенціональність, сприйняття, ситуація, мета, план та мотив. Це сприяє розвитку більш точного розуміння сучасних структур індивідуального і колективного дії [12].

М. Емірбайер і Е. Міші підходять до аналізу діяльності за допомогою введення реляційного й часового аспектів. В їх концепції діяльність вивчається не тільки з точки зору інтенцій індивіда, але містить у собі три складові: звичку, уяву і судження. Характерними рисами діяльності, на їхню думку, є: емерджентність, спонтанність, рефлексивність, активність, реляційність, темпоральність і перформативність., М. Р. Пенькова [12] підкреслює, що теорія М. Емірбайера і Е. Міші являє собою новий варіант побудови синтетичної моделі, в центрі якої розташовані соціальні відносини. Вони досить переконливо доводять, що діяльність – це завжди діяльність стосовно чогось. Важко не погодитися з тим, що діячі, складаючи проекти або приймаючи рішення, співвідносять свою точку зору з точкою зору інших або зі своїм попереднім досвідом.

Остання тенденція веде до зсуву від телеологічної моделі «відокремленої» соціальної дії до конструкціоністської, постструктуралістської та неопрагматистської концепції, що підкреслює перформативний характер діяльності суб'єкта і розглядає її як спонтанну, проектну, довільну, рефлексивну, реляційну і креативну (І. Гофман, Х. Гарфинкель, Е. Гідденс, Х. Йоас, М. Емірбаер і А. Міші) [5].

Унаслідок, сучасний пошук синтетичної моделі, аби уникнути обмежень раціонально-інструментального та нормативно-орієнтованого підходів, концепцій волюнтаристської та детерміністської спрямованості, стає досить актуальною. Значний внесок в цьому напрямку був зроблений Т. Парсонсом, Е. Гідденсом, Ю. Габермасом, Дж. Александером і іншими. Але прагнення до багатовимірності, об'єднання в єдиний підхід не вилилося у створення універсальної концепції, що дозволяє вивчати активний, динамічний і емерджентний характер процесу діяльності. Як єдине джерело дії розглядалася, в кінцевому підсумку, рефлексивна складова людської свідомості.

Отже, ми повинні підкреслити той факт, що царюють не просто мультипарадигмальні та міждисциплінарні підходи, а, в наслідок економічного імперіалізму, стали активно застосовуватись економічні методи в інших суспільних науках і появилася ціла низка таких міждисциплінарних напрямків, як економіка права, економічна соціологія, теорія суспільного вибору та інші. Сучасні філософські та гуманітарні дослідження часто стоять на стику психології, нейробіології і економіки, це призводить до трансформації неокласичної моделі раціональної економічної поведінки «*homo economicus*» [7].

А. В. Горшков, В. В. Заделенов [3] підкреслюють, що «внутрішня» ідеологічність економічної теорії проявляється в мети, яку ставить перед собою дослідник і в особливостях його методології. Також автори наголошують, що метою дослідження може бути розкриття внутрішніх суперечностей економічної системи і перспектив її розвитку, а може бути «замазування» цих протиріч і захист існуючої економічної системи.

У ситуації з новітніми тенденціями у теоріях діяльності таке «замазування» цих протиріч і захист існуючої економічної системи може проявлятися у мультипарадигмальності та міждисциплінарності, коли відбувається поєднання несумісного. М. Р. Пенькова [12] відмічає еклектичність сучасних теорій діяльності: при створенні теорій діяльності відбувається з'єднання досить різних за концептуальним змістом теоретичних традицій: феноменологічної, біхевіористської і прагматистської.

Висновки. Не зважаючи на ідеологічні контексти, діяльнісний підхід, категорії діяльності та дія є найбільш продуктивними філософськими, соціально-філософськими, соціологічними, психологічними та економічними категоріями, оскільки діяльнісний підхід у гуманітарних науках дозволяє пояснювати явища індивідуальної та соціального життя, передбачати майбутні зміни, розробляти проекти раціонального управління суспільними процесами.

Аналіз сучасного стану розвитку філософських та наукових теорій діяльності та соціальних дій та методології діяльнісного підходу дає змогу стверджувати те, що на розвиток теорій діяльності сильно впливають різні ідеологічні установки. Тому можна виокремити такі типи

головні типи ідеологічних впливів на формування теорій діяльності:

- це несоціалістичні впливи, які формують теорії діяльності, що мають походження зі школи радянської психології та філософії (від макротеорії, в яких головним фактором суспільного розвитку розглядалася політична боротьба, а підтримки порядку – влада чи нав'язані нею санкції (К. Маркс)), та наслідують ідеологічні зв'язки із представниками цих традицій можна вважати більшість пострадянських дослідників, які звертаються до вивчення та розробки теоріях діяльності, категорії «діяльність» та таке інше;
- Неоліберальні та неконсервативні ідеологічні впливи, які формують інший тип теорій діяльності: теорії представників західної наукової, перед усім соціологічної думки (інтерпретативні теорії, які розглядали поведінку індивіда на мікрорівні та, з цієї точки зору, абсолютизувати індивідуальну і суспільну раціональність (М. Вебер), яку можна зв'язати із ліберальною ідеологією, а також, в основу яких покладені ідеї конс'юмеризму та економізму;
- синтетичні теорії діяльності та соціальної дії останніх десятиріч, у яких робиться спроба подолання недоліків, обмеженості обох застарілих ідеологій, але відрізняються неоднорідністю та еkleктичністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Берков В. Ф. Воздействие идеологии на науку [Текст] / В. Ф. Берков// Социология. – 2015. – №2. – С. – 97-102.
2. Брушлинский А. В. Психология субъекта/ А. В. Брушлинский. – М.: Ин-т психол. РАН; СПб.: Алетейя, 2003. – 272 с.
3. Горшков А. В. Экономическая теория наука или идеология?/ А. В. Горшков, В. В. Заделенов// Вестник Челябинского государственного университета. Экономика. Вып. 31. – 2011. – С. 5-10.
4. Давыдов В. В. «Теория деятельности и социальная практика»/ В. В. Давыдов, Ю. В. Громыко// Теория деятельности и социальная практика [Электронный ресурс]: докл. на III Междунар. конгрессе по теории деятельности. URL: http://www.situation.ru/app/j_art_973.htm (дата обращения: 24.04.2015).
5. Девятко И. Ф. Социологические теории деятельности и практической рациональности / И. Ф. Девятко. – М.: „Аванти плюс”, 2003. – 336 с.
6. Калмиков Г. В. Тенденції розвитку психологічної теорії діяльності як світоглядної позиції діяльнісної психолінгвістики/ Г. В. Калмиков// Психолінгвістика. –2012. – Вип. 10. – С. 41-49.
7. Комаровская Н. В. Эволюция «Homo economicus»/ Н. В. Комаровская// Вестник МГИМО. – 2016. – №1 (46). – С.129-142
8. Лекторский В. А. Наследие деятельностного подхода и современность / В. А. Лекторский // Восток: альманах. – 2006. – № 3 (39) [электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.situation.ru/app/j_art_1126.htm.
9. Межуев В. М. Гуманитарная наука и идеология. Доклад // Российская гуманитарная наука: генезис и состояние. Материалы научного семинара. Вып. 2. М.: Научный эксперт, 2007. // <http://www.intelros.ru/pdf/Cm/8-39.pdf>.
10. Мельник Н. Н. Современные теории социального действия в немецкой социологии/ Н.Н. Мельник // Социологический альманах. – 2012. – №3. – С.408-414.
11. Надольний М. І. Типологічне моделювання у соціальному пізнанні / М. Надольний //

Філософські діалоги'2010. Вип. 4, Ч. 1: Філософсько-антропологічні читання: творча спадщина В.І. Шинкарука та сьогодення. — К., 2010. — С. 213-218.

12. Пенькова М. Р. Креативность социального действия в современной социологической теории: анализ прагматистских и неопрагматистских концепций [Текст]/ М. Р. Пенькова. — Москва: Изд-во МАИ, 2012. — 156 с.

13. Турен А. Возвращение человека действующего. Очерк социологии/ Ален Турен. — М.: Научный мир, 1998. — 204 с. с. 42

14. Тюрина Ю. А. Деятельностный подход в социологии в исследовании отечественного образования / Ю.А. Тюрина// Вестник Санкт-Петербургского университета. Сер. 12. — 2008. — Вып. 3 — С.295-306.

15. Ядов В. Я. Современное состояние мировой социологии /В. Я Ядов. // <http://www.polit.ru/lectures/2007/10/26/sociology/html-131k>.

Рудан Наталья — аспірантка кафедри філософії, соціології і менеджмента соціокультурної діяльності державного уряду «Южноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

УДК 130.2+332.158+17.023.32

СТАНОВЛЕНИЕ СОВРЕМЕННОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В ПРОЦЕССАХ ТРАНСФОРМАЦИИ ПОСТСОВЕТСКОГО ПРОСТРАНСТВА

В статье обосновывается становление и развитие современной экономической культуры в контексте глобальных изменений. Обосновывается влияние экономической культуры современного общества на систему ценностей. Изучаются основные тенденции развития постсоветского пространства. Автор настаивает на решающей роли гуманизации экономических отношений.

Ключевые слова: культура, экономическая культура, трансформация, эволюционная трансформация, социокультурная трансформация, постсоветское пространство, гуманизация экономических отношений.

СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ У ПРОЦЕСАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ

У статті обґрунтовується становлення і розвиток сучасної економічної культури в контексті глобальних змін. Обґрунтовується вплив економічної культури сучасного суспільства на систему цінностей. Вивчаються основні тенденції розвитку пострадянського простору. Автор наполягає на вирішальній ролі гуманізації економічних відносин.

Ключові слова: культура, економічна культура, трансформація, еволюційна трансформація, соціокультурна трансформація, пострадянський простір, гуманізація економічних відносин.

FORMATION OF MODERN ECONOMIC CULTURE IN THE PROCESSES OF TRANSFORMATION OF THE POST-SOVIET SPACE

The article explains the formation and development of modern economic culture in the context of global change. Explains the impact of the economic culture of modern society to the system of values. Learn the basic trends of development of post-Soviet space. The author insists on the decisive role of the humanization of economic relations.

Key words: culture, economic culture, transformation, evolutionary transformation, socio-cultural transformation, postsoviet space, humanization of economic relations.

Актуальность проблемы. Становление современной экономической культуры в условиях трансформации всего постсоветского пространства и Украины как отдельного государства, в котором сохранились некоторые основы советской ментальности происходит крайне сложно. Безусловной является установка, что развитие экономической сферы общества напрямую зависит от различного рода факторов, в том числе от менталитета населения, духовные и социальных ценностей конкретных групп, условий жизни, системы жизненных приоритетов и многих других. Данные факторы формируют границы, в рамках которых осуществляется собственно экономическая деятельность, формируется экономическая культура личности, социальной группы, общества и государства. Происходящие трансформации общественной жизни тесно связаны с уровнем развития культуры вообще и экономической культуры в частности. Очевидно, что успехи в сфере экономической деятельности невозможны без активного участия всех субъектов экономических отношений. Одной из важнейших характеристик этих субъектов является экономическая культура, имеющая свою специфику и влияющая на развитие всего постсоветского пространства. В настоящее время различные государства постсоветского пространства характеризуются различной степенью успешности происходящих в них трансформационных процессов. Разнообразны они и в сфере экономики, причем часть государств явно стагнирует, можем даже сказать, что в некоторых, например России, наблюдается регресс как состояния экономики, так и духовной сферы, которые, по нашему мнению, взаимосвязаны. Следовательно, особое внимание необходимо уделить развитию экономической культуры как одной из основных движущих сил общества.

Социально-философское осмысление взаимосвязи культуры, общества, экономики позволяет обосновать требование последовательной гуманизации экономических отношений, чему и будет посвящена данная статья.

Объект исследования – экономическая культура.

Предмет исследования – становление современной экономической культуры в процессах трансформации постсоветского пространства, гуманизация экономических отношений как основа развития современной экономической культуры.

Цель исследования – социально-философский анализ трансформаций в экономической культуре современного постсоветского пространства, изучение гуманистических оснований функционирования современной экономической культуры в постсоветском пространстве.

Задачи исследования:

- раскрыть категорию «культура» с точки зрения современной социально-философской мысли применительно к современному постсоветскому пространству;
- обосновать сущностные характеристики современной экономической культуры;
- изучить общие тенденции трансформационных процессов, характерные для государств постсоветского пространства;
- рассмотреть значение гуманизации экономических отношений в современном

трансформуються в суспільстві.

Основное изложение материала. Любые трансформации в общественной системе соотносятся с трансформациями общественного сознания, трансформацией мира культуры. Сегодня, как нам представляется, потребность общества в развитии культуры особенно высока. Что же касается украинского социума, то здесь добавляется потребность в онтогенезе и филогенезе культуры, ориентированной на демократию и активное участие людей в экономической жизни. От успешности данных трансформаций, в первую очередь непосредственно зависят материальное благополучие, социальное процветание и культурное совершенствование украинского общества. Но, как нам представляется, начинать преобразования в обществе необходимо с мира культуры и экономики.

Вообще категория «культура» используется многими науками. Различные стороны культуры являются предметом изучения археологии, этнографии, истории, философии, социологии, искусствоведения, этики, религиоведения и других гуманитарных дисциплин. В каждой из конкретных наук культура истолковывается по-разному. Отсюда – огромный разброс определений культуры. Разброс определений понятия культуры вызван многими причинами, главнейшие из которых таковы. Во-первых, это вызвано специфическими интересами каждой конкретной науки. Во-вторых, разброс определений обусловлен разнообразием мировоззренческих позиций различных ученых и групп исследователей внутри каждой отдельной науки. И, наконец, в-третьих, множество определений объясняется сложностью, динамизмом, многоуровневым характером самого феномена культуры.

Рассмотрим существующие множества значений понятия культуры в каждом из пластов его (то есть понятия) дивергенции, соответствующих вышеназванным причинам многозначности данного понятия. Начнем экспликацию диапазона понятия культуры с рассмотрения его самого распространенного обиходного значения. Так, в самом общем, собирательном смысле под культурой чаще всего понимают духовную жизнь общества в целом, достижения науки и искусства, усвоенный в процессе обучения и воспитания способ поведения, а так же, духовный мир личности или уровень развития чего-либо. В широком смысле культура представляет собой «совокупность проявлений жизни, достижений и творчества народов или группы народов» [1, с. 229]. Кроме того, термин «культура» имеет ряд специальных значений. Так, в этнографии этот термин обозначает определенную групповую общность людей, в археологии – совокупность сходных ископаемых памятников одного времени и так далее. С другой стороны, для этнографов каменный топор или глиняные изделия являются элементами культуры, тогда как, скажем, психологи, вряд ли отнесут эти объекты к культуре.

Вернемся к рассмотрению смысла понятия «культура». Как видим, принципиально важное значение имеет понимание культуры в качестве совокупности процессов, радикально отличающихся от природных или, говоря иными словами, естественных. Имеет место весьма существенное противопоставление природного и культурного, естественного и искусственного. В этом смысле культура «неестественна» – она искусственна, поскольку процессы в сфере культуры не происходят стихийно, «сами по себе». Они требуют постоянно воспроизводящегося человеческого усилия, и культура не может быть рассмотрена изолированно от человеческой деятельности. Поэтому культура – это, прежде всего, процесс возвышения над биологическими формами жизнедеятельности. Или, иначе говоря, культура может быть охарактеризована как специфический способ организации и развития человеческой жизнедеятельности, принципиально отличающейся от биологических форм жизни. Следовательно, культура неразрывно связана с тем, что называется «человеческим в человеке» и что отличает человека от всех прочих живых существ. Возвышение над биологическими формами жизнедеятельности означает переход от менее сложной к более сложной форме организации, преодоление «природного хаоса». Следовательно, культура – это процесс усложнения, возвышения. Именно в этом смысле она «неестественна».

При описании данной ситуации в гуманитарных науках, особенно в социальной философии, социологии и культурологии иногда используется заимствованное из физики понятие энтропии. В физике это понятие служит для характеристики направления протекания самопроизвольных процессов в термодинамической системе и меры их необратимости. Чем меньше энтропия, тем более сложно организована система, и наоборот. Поэтому, характеризуя культуру через понятие «энтропия», можно сказать, что культура – это целостный космический феномен, неэнтропийная живая система, способная постоянно повышать уровень своей организации. Нам такое понимание важно для того, чтобы считать повышение уровня культуры показателем повышения качества общества. При этом, разделяя точку зрения рационализма в плане практической применимости теоретических сентенций, выделим такую важнейшую часть культуры как экономическую культуру в плане ее определяющего влияния на качество жизни общества.

Если предпринять попытку рассмотрения феномена экономики через призму рационального начала, то экономика предстает как то, что вырастает из стремления антропологического сознания к рациональной максимизации полезности, которая выражается в предельной расчетливости и оптимизации разницы между выгодой и издержками. Следовательно, если на данном уровне исследования, будет предпринята попытка проведения параллели с феноменом культуры, то последует вывод, что по сравнению с культурой сфера экономики отличается в плоскости волюнтаристского аспекта более низким уровнем свободы, а в плоскости аксиологии «провозглашением» в качестве приоритетной ценности выгоды. Эти положения очерчивают контур и горизонт экономической культуры, для того чтобы начать ее экспликацию.

Поскольку, с нашей точки зрения, экономическая культура представляет собой достаточно сложный феномен интегративного характера, который, во-первых, выражается в сочленении, столкновении и спаянности феноменов культуры и экономики, во-вторых, выражается в том, что функциональные проявления экономической культуры коренятся в различных социально-антропологических плоскостях. Следовательно, экономическая культура, с одной стороны, задает парадигму и способ действия индивида в условиях рыночного или как-либо еще экономически ориентированного общества, с другой стороны, она помогает внешнему по отношению к данному индивиду социальному контексту, то есть обществу, понимать и оценивать действия этого индивида и соотносить его экономическую активность с заложенными в ее структуре аксиологическими установками в этой же социальной плоскости и заложенными в данной плоскости эталонами поведения. А значит, феномен экономической культуры является тем местом в координатах социальной сферы, где происходит интеграция взаимных экономических претензий и интересов индивида и внешнего ему социального контекста. Уместно предположить и ожидать, что если будут осмыслены механизмы конституирования и функционирования феномена экономической культуры, будут получены дополнительные рычаги управления экономическими и социальными процессами, что даст определенные преимущества в достижении экономической стабилизации. Это еще раз подчеркивает актуальность изучения феномена экономической культуры применительно к современным реалиям развития украинского общества и обосновывает необходимость данного изучения.

Если культура представлена во многих сферах – в сфере искусства, науки, политики, права, религии, морали и экономики, то, говоря об экономической культуре, имеются в виду те традиции, привычки, сложившиеся нормы поведения, которые реализуются в сфере экономики и связаны с экономической деятельностью людей.

Однако экономическая культура связана не только со сферой экономики, но одновременно и со сферой социальных отношений. С одной стороны, привычное экономическое поведение люди реализуют на множестве разных рынков – на рынке товаров и услуг, на рынке труда, на рынке финансов. Рынки и отношения на них – это та среда, внутри которой функционируют

люди, являющиеся субъектами экономики и одновременно носителями экономической культуры. В экономической культуре две среды – экономическая и социальная – соединены в единое целое, так как социальные отношения всегда пронизаны экономическими [2; с. 314].

В каждой сфере, на каждом участке экономического пространства существуют свои стереотипы: в сфере занятости – устойчивые интересы людей в сохранении рабочих мест, повышении оплаты труда; в сфере отношений собственности – устойчивые ориентации на приобретение земли, прибыльных предприятий; в сфере внешнеэкономических отношений – ориентация на приобретение выгодных рынков сбыта продукции. Наличие этих стереотипов говорит в пользу символической природы экономической культуры, а следовательно, о том, что экономическая культура является прежде всего культурой, а не экономикой, в ней больше культурного начала, чем начала экономического. Однако главные различия в системе экономической культуры проявляются не между разными сферами ее реализации, а между разными социальными субъектами – между группами населения, общностями, культура которых, так или иначе, различается. Культуре необходима хронологическая преемственность, которая обеспечивается замещающими традицию правом, идеологией, искусством и экономикой. Причем, право, идеология и искусство задают культуре партикулярность, а экономика, напротив, целостность.

При всех особенностях экономических культур разных стран везде сохраняются одни и те же структурные закономерности. Так, экономическая культура – это своего рода посредник между комплексом политико-правовых, экономических и других условий той или иной страны и экономическим поведением субъектов ее экономики. Экономическая культура воплощает духовные ценности и интересы в материю действий: в производство товаров и услуг, в финансовые операции, в торговые сделки, получение кредита, выплату налогов, внедрение новых технологий и так далее. Именно роль экономической культуры в развитии экономики значительна. Более того: это суммарный результат действий миллионов людей, регулируемых как внешними институциональными условиями их деятельности, так и чертами экономической культуры самих людей.

В нашем понимании, экономическая культура представляет собой как бы «проекцию» культуры (в ее широком понимании) на сферу социально-экономических отношений. В первую очередь «проекцию», а не часть общей культуры, поскольку в сфере экономики и связанных с нею социально-экономических отношений работает вся культура: все ее элементы так или иначе, проявляются, функционируют здесь [3; с. 172]. Так, справедливость – это общекультурная норма, проявляющаяся во всех сферах общественной жизни: от любви и дружбы до политической борьбы. И она же – один из культурных феноменов экономической жизни. Аналогично, равенство, уважение, престиж, солидарность, соревновательность, согласие, порядок и другие феномены общей культуры функционируют также в экономике.

Исходя из этого, можно дать еще определение экономической культуры, более раскрывающее, ее социально-философский характер исследования. Под экономической культурой в таком ракурсе следует понимать совокупность социальных ценностей и норм, являющихся регулятором экономического поведения и выполняющих роль социальной памяти экономического развития: способствующих (или мешающих) трансляции, отбору и обновлению ценностей, норм и потребностей, функционирующих в сфере экономики и ориентирующих ее субъектов на те или иные формы экономической активности [Там же; с. 174]. В этом определении отражены все те элементы, которые были рассмотрены, говоря о культуре в широком смысле. Но экономическая культура, естественно, отличается от культуры в широком смысле, как любое частное проявление от общего. Понимание экономической культуры кроется в выделении ее особенностей.

Во-первых, экономическая культура охватывает те, и только те ценности, нормы, потребности, предпочтения, которые возникают из нужд экономики и оказывают на нее

значимое (положительное или отрицательное) влияние. Это и те социальные нормы, которые, возникая за пределами экономики, приобретают внутри нее специфическое значение (например, общая норма социальной справедливости в сфере экономики воплотилась в принцип оплаты труда), и те, которые зарождаются внутри экономики, возникают из ее внутренних потребностей (например, такие нормы, как планирование от достигнутого) [Там же; с. 111].

Вторая особенность экономической культуры касается каналов, через которые она воздействует на экономику. Наличие механизма воздействия экономической культуры на экономическое развитие общества не уникально: все виды ценностей, норм, потребностей (художественные, религиозные, правовые, политические или другие), воплощаются в действия и поступки людей, а далее в те или иные продукты их деятельности: в машины, книги, здания, выращенные растения, воспитанных детей. Специфика экономической культуры состоит в том, что основным каналом влияния на экономику здесь является не любое поведение, а, прежде всего – экономическое. Кроме того, в трансляции экономической культуры, в «выбраковывании» одних ее элементов и внедрении других чрезвычайно большую роль играют политические группы власти. Их огромная роль как проводника влияния культуры на экономику – особенность именно экономической культуры [Там же; с.112].

В-третьих, экономическая культура в более значительной степени, чем, например, эстетическая или научная, ориентирована на управление поведением людей. Действительно, ценности и нормы как элементы экономической культуры в большей мере имеют организационную направленность – активизировать массы на те или иные действия. Все серьезные повороты в политике сопровождаются выдвижением соответствующих лозунгов. Лозунг – это феномен культуры, направленный на то, чтобы выработать у людей социальные качества, необходимые для решения новых задач.

В-четвертых, экономическая культура меняется под воздействиями глобальных трансформаций современной общественной системы. Она приобретает частью виртуальный характер (Интернет, биткойны и т.д., и т.п.), видоизменяясь по своей сути. Без изменений остается только суть экономической культуры, а именно: только экономически культурный и грамотный человек не только может полностью самореализоваться и социализироваться, но и принести максимальную пользу себе, окружающим и обществу.

Отсюда необходимо многоаспектное понимание сути трансформаций.

Сам по себе термин «трансформация» понимается как «преобразование социальных институтов, социальных структур, нередко сопровождающееся их коренной ломкой» [4, с. 374]. Сегодня теория трансформации достаточно обширна. Однако в сфере заявленных интересов важным видится обозначение эволюционной трансформации, под которой Е. Р. Боринштейн рассматривает «коренные необратимые изменения социальных институтов и социальных структур путем превращения одних социальных форм в качественно другие в результате их адаптации к непрерывно меняющимся социальным условиям существования» [5, с. 164].

Если же говорить о трансформационных процессах в экономической жизни общества, то необходимо отметить, что они являются отображением потребностей общества в изменении экономической жизни и ценности существования, имеющей большую направленность на ценности потребления. В русле глобальных тенденций происходят трансформации национальных экономических систем в глобальную единую экономическую систему (ЕС, СНГ и тому подобное), отличающиеся собственными экономическими приоритетами развития.

При определении вектора трансформации экономической системы Украины можем с сожалением констатировать его неопределенность. С одной стороны, публичная сфера изобилует заявлениями направленности преобразований на экономически максимально успешные страны (Швейцарию, Сингапур, Великобританию и другие). С другой стороны, нет

никаких целенаправленных шагов по проведению экономической политики подобной политике данных государств. А декларациями, как давно известно, сыт не будешь!

Для украинских трансформационных процессов характерны увеличение роли нестабильности, практически полная дезорганизация, неэффективный менеджмент, непредсказуемость конечных результатов и, как следствие, возникновение кризисных потрясений, утрата внушительной части научно-технического и производственного потенциала, доминирование импортных товаров на рынке, что отражается на серьезной зависимости от экономики и политики других государств и дискомфорта влияет на общество в целом.

На наш взгляд, сегодня важной составляющей успешности экономической политики является высокий уровень экономической культуры. Достижение данного уровня невозможно без понимания социальной и культурной составляющих современных трансформационных процессов. Общие представления, конечно, выходят за пределы данной статьи. Мы лишь отметим, что благодаря ряду ученых сегодня сама категория «социокультурное» изучается как единое целое. А социокультурная трансформация подробно исследуется Е. Р. Боринштейном, под которой он подразумевает процесс «внутрішніх змін в суспільстві, унаслідок якого долається втрачена рівновага і межа крайньої соціальної напруги, досягається новий, вищий рівень упорядкованості і організованості в усіх сферах діяльності...» [6, с. 118].

Исследование становления современной экономической культуры будет намного менее эффективным без учета трансформационных процессов, происходящих в современном динамически развивающемся обществе. Это подтверждается рассмотрением трансформации как преобразования «социально-экономической системы из одного состояния в другое, качественно новое, посредством последовательной реализации множества позитивных и негативных структурных сдвигов, изменяющих экономические взаимоотношения между элементами экономической системы...» [7, с. 3].

Выявляя специфику становления новой экономической культуры следует учитывать не только глобальные трансформации, но и историческую, социальную, культурные обусловленности данного процесса, показывающие какие именно отношения приняты на данной территории и как они влияют на развитие новой экономической культуры, ее прогрессивные и регрессивные составляющие.

Поэтому мы говорим о процессах трансформации именно постсоветского пространства.

Термин «постсоветское пространство» ввел в 1992 году доктор исторических наук из Института Востоковедения РАН А. Прусаускас. Обычно под постсоветским пространством подразумевается определенная совокупность государств, ранее входивших в состав СССР. Конечно, сегодня все постсоветские государства имеют свою судьбу. Но есть и общие тенденции, которые могут подсказать украинскому обществу возможности прогресса. Ограниченные рамками данной работы, можем выделить следующие:

- деинституализация экономической и политической жизни. Два упомянутых социальных института стали абсолютно иными. Но не до конца ярковыраженной в ученом кругу осталась их взаимосвязанность. Прогресс или регресс в одном из данных институтов ведет к прогрессу или регрессу в другом практически автоматически;
- революция ценностей. Система ценностей личности, социальной группы и общества на постсоветском пространстве имеет тенденции рационализма, гедонизма, фрустрации в зависимости от успешности-неуспешности. Прагматизм в постсоветских государствах восторжествовал в абсолютной мере;
- демократизация. Можно говорить о разных степенях демократизации в различных странах, но в той или иной мере она коснулась всех. Тоталитаризм благодаря СССР показал свою полную неэффективность;

- либерализация. В отличие от демократизации, либерализация не была столь обширна. Она продолжает в ряде государств подвергаться той или иной степени обструкции, но на уровне идеала она продолжает развиваться. Важным моментом является тот факт, что, хотя бы декларативно мало кто решается оспаривать приоритеты свободы личности.

Нам представляется, что успешность становления современной экономической культуры зависит от системы ценностных ориентаций, направленных на гуманизацию экономических отношений, под которой подразумевается сложная экономическая система критериев, направленная на повышение качества жизни, массовое высшее образование, максимальное обеспечение прав и свобод человека, способствование государства физическому и психическому здоровью человека, моральному и экономическому здоровью общества.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Философский энциклопедический словарь / [ред.-составители Е. Ф. Губский, Г. В. Кораблева, В. А. Лутченко]. – М.: ИНФРА-М, 1997. – 576 с.
2. Миронов В. Коммуникационное пространство как фактор трансформации современной культуры и философии / В. Миронов // Вопросы философии. – 2006. – № 2 – С. 27-44.
3. Заславская Т. И. Экономическое поведение и экономическое развитие / Т. И. Заславская // ЭКО. – 1989.-№3. Економічна соціологія: Навч. посібник /За ред. В. М. Ворони, В. Є. Пилипенка. – К., 1997.
4. Социологический энциклопедический словарь / [ред.-координатор Г. В. Осипов]. – М.: ИНФРА-М-НОРМА, 1998. – 488 с.
5. Боринштейн Е. Р. Эволюционная трансформация украинского социума / Е. Р. Боринштейн // ГРАНІ. Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. – 2001. - №5-6 (19-20). – С. 164-167.
6. Боринштейн Є. Р. Особливості соціокультурних трансформаційних процесів в Україні / Є. Р. Боринштейн // ВІСНИК Одеського національного університету. – 2006. – Т. 11. – Вип. 10. – Соціологія. Політологія. – С. 118-126.
7. Кухарская Н. А. Сущность трансформации экономического развития Украины в условиях рыночных реформ / Н. А. Кухарская // Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://dspace.opcu.edu.ua>...трансформации экономического...

Самчук Лариса Сергіївна – аспірантка кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

УДК 13+81+316.3

ОСОБЛИВОСТІ МОВНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті розглянуто проблему розвитку мовної освіти в умовах глобалізації. Зазначено, що провідною тенденцією мовної освіти є вивчення мов у взаємозв'язку з культурою. Визначено, що мовна освіта на сучасному етапі розглядає особистість як суб'єкта діалогу культур. Важливого значення набувають здібності до міжкультурної комунікації. Проаналізовано значення мовної освіти як цінності в умовах глобалізації.

Ключові слова: мовна освіта, міжкультурна комунікація, глобалізація, соціокультурна компетенція, діалог культур.

ОСОБЕННОСТИ ЯЗЫКОВОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

В статье рассмотрена проблема развития языкового образования в условиях глобализации. Отмечено, что ведущей тенденцией языкового образования является изучение языков во взаимосвязи с культурой. Определено, что языковое образование на современном этапе рассматривает личность как субъекта диалога культур. Важное значение приобретают способности к межкультурной коммуникации. Проанализировано значение языкового образования как ценности в условиях глобализации.

Ключевые слова: языковое образование, межкультурная коммуникация, глобализация, социокультурная компетенция, диалог культур.

FEATURES OF LANGUAGE EDUCATION IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

In the article the problem of language education in the context of globalization. It is noted that the leading trend of language education is the study of languages in conjunction with the culture. Determined that language education at present considering the person as a subject of dialogue between cultures. Important to the ability to cross-cultural communication. Analyzed the importance of language education as a value in the context of globalization.

Keywords: language education, intercultural communication, globalization, socio-cultural competence, dialogue of cultures.

Актуальність проблеми. Сьогодні перед українським суспільством постає першочергове завдання з організації і здійснення ефективного освітнього процесу, результатом якого стало би формування у населення, особливо у молоді, мовних знань і міжкультурних компетенцій. Очевидно, що проблеми культури і міжкультурної комунікації повинні бути представлені у навчальному процесі у якості глобальної задачі системи освіти. Мовна освіта стає лінгвокультурною і обумовлює тенденцію вивчення рідної та іноземних мов у тісному взаємозв'язку з культурою. У світлі нових концептуальних основ сучасна мовна освіта визначається особливими особистісними характеристиками, що допомагають людині постійно поновлювати інформаційний діалог із навколишнім середовищем.

Аналіз літературних даних та постановка проблеми. Останні дослідження науковців пропонують інтеграцію компонентів культури у процес освіти (Л. П. Загорулько), розвиток білінгвізму та полілінгвізму (Л. В. Вахрушева), дослідження онтологічних основ мовної освіти (О. В. Новоженіна).

Актуальний підхід до розв'язання проблеми. Щонайперше, на наш погляд, пріоритетним напрямом мовної освіти на сучасному етапі, для якого характерні глобалізаційні процеси, є міжкультурна комунікація. Вивчення однієї чи кількох нерідних мов відкриває для людини доступ до культури, що знаходиться за межами її безпосереднього досвіду, сприяє здійсненню міжкультурної комунікації як сукупності специфічних процесів взаємодії партнерів спілкування, що належать до різних культур. Активізація процесів глобалізації загострює проблеми діалогу культур. Знання мов, і, передусім, мов міжнародного значення, на сучасному етапі суспільного розвитку дає можливість особистості отримати шанс зайняти у суспільстві більш престижне становище.

Мета статті. Перебіг суспільних процесів в Україні засвідчує, що мовна освіта є саме тим інструментом життєдіяльності людини у полікультурному середовищі, що дає можливість

особистості адаптуватися у нових культурно-мовних і соціально-економічних умовах. Тому аналіз тенденцій мовної освіти із соціально-філософської точки зору є вкрай важливим завданням.

Виклад основного матеріалу. Мовна освіта у сучасному суспільстві повинна створювати умови для формування комунікативно орієнтованої особистості, здатної до міжкультурної комунікації у різних сферах людської діяльності: науковій, виробничо-економічній, соціально-політичній, культурній і науково-освітній.

Відзначимо, що основною ознакою сучасного суспільства є існування вільного комунікаційного простору. Він надає великі можливості для встановлення зв'язків між суб'єктами діяльності різного рівня організації суспільства, які створюють національні та міжнародні об'єднання, виконують спільні виробничі проекти, реалізують програми наукових досліджень та підготовку фахівців за міжнародними стандартами. У цих умовах спілкування між партнерами доповнюються комунікаційними зв'язками, що є цілеспрямованішими, ціленасиченішими, конкретнішими, ніж у відносинах спілкування. Це відповідає тенденціям глобалізації в політиці, економіці, мистецтві, освіті та інших сферах життя, але потребує збереження гуманістичного сенсу спілкування як основи здійснення комунікаційних відносин.

Філософія освіти є методологічною основою дослідження проблем сучасного мовного контексту освіти. Мовна освіта, а також і онтологічні проблеми, економічні, політичні й культурні відображаються в змісті й способі суспільного життя. Процеси, які відбуваються в суспільстві, дають можливість зрозуміти вимоги, що висуває суспільство до мовної освіти в певний період свого розвитку. По-перше, це аксіологічні вимоги, тобто яким чином мова як явище культури відображає систему цінностей, що є актуальними для певної культури, і як у мові існує співвідношення понять, що мають місце в різних культурах. По-друге, мова підє про епістемологічні вимоги: які способи фіксації усього перерахованого в тих або тих базових уявленнях, на яких здійснюється освоєння рідної та іноземних мов в процесі освіти. Важливим є також характер взаємодії мови, світогляду, мовної картини світу у зв'язку з вирішенням освітніх завдань, що стосуються оволодіння людиною нерідною(іноземною) мовою.

На думку У. Мартіна, система освіти перебуває під значним впливом досягнень у сфері інформації і знання. На наш погляд, інформаційне суспільство вимагає принципово нових ідей у системі освіти, а саме:

- об'єктивну потребу у підвищенні якості викладання української (рідної) мови і необхідність підвищення якості викладання нерідної мови (мови міжнародного спілкування);
- засвоєння навичок роботи з інформацією, її джерелами, формування на цій основі автономного типу мислення.

Для таких змін у системі освіти необхідно вирішити проблему спеціальної підготовки людини до життя в інформаційному суспільстві. Як зазначає Е. Тоффлер, людям, які повинні жити у суперіндустріальному суспільстві, знадобляться нові уміння та навички у трьох ключових сферах: вчитися, спілкуватися і обирати [9, с. 450].

Ми вважаємо, що прикладами глобальних соціальних факторів, які істотно впливають на зміну ставлення до мови і мовної освіти, можуть бути:

- розгляд мови як економічної сутності, а не тільки як символу національної ідентичності;
- революційні перетворення угалузі розвитку комунікаційних технологій (книгодрукування, радіо, телебачення стали тими соціальними факторами, які вплинули на сфери використання мови; комп'ютеризація і розвиток Інтернету
- як нової комунікативної системи відображаються у мовній поведінці носіїв мови);

–зміна політичних умов;

–міграційні процеси і пов'язані з ними зміни носіїв мови, які, в свою чергу, призводять до змін у внутрішній структурі мови.

На думку В. М. Розіна, стрімкий розвиток Інтернету обумовлений не лише технологічними можливостями, але і рядом соціокультурних факторів [8, с. 20]. Як реальність, він поєднав у собі глобальні і персональні властивості, техніку і віртуальний зміст, тобто це те середовище, у якому людина може реалізувати своє особистісне, індивідуальне і глобальне буття.

Важливого значення набуває віртуальний соціальний простір, що є новим аспектом життєвого середовища сучасного суспільства, потребує наукового осмислення. Особливої актуальності набуває проблема існування мови у «всесвітній павутині». Ми погоджуємось із думкою О. В. Новоженіної, яка зазначає, що Інтернет дає культурі один великий плюс – можливість легкого доступу до необмежених об'ємів інформації [7, с. 201]. Процеси, пов'язані з Інтернетом, потребують філософського осмислення, оскільки нові інформаційні технології розглядаються у якості одного із факторів, що визначає формування особливого стану не лише суспільства, а й особливої онтологічної реальності – інфосфери[3, с. 106].

Аналізуючи сучасний стан парадигми мовної освіти та її перспектив, варто розглянути концепцію Т. С. Куна: «Парадигма – это то, что объединяет членов научного сообщества, и, наоборот, научное сообщество состоит из людей, признающих парадигму» [5, с. 226]. Особливе місце у сучасному суспільстві займає антропоцентрична парадигма, що призвело до повернення мовної освіти у бік людини та її місця у культурі. Основоположними у мовній освіті повинні стати здібності до участі у міжкультурній комунікації, що передбачають взаємний обмін ціннісними установками і орієнтаціями, знаннями і світоглядними позиціями, що проходить у процесі міжкультурної взаємодії між суб'єктами, у якості яких виступають індивіди, соціальні спільноти.

Соціально-політичні та економічні реалії суспільного розвитку впливають не лише на статус мов, але й на реалізацію ними таких функцій, як здатність долучатися до світової культури; взаєморозуміння між носіями різних мов і культур; забезпечення доступу до інформації; забезпечення соціальної мобільності.

Міграція населення є однією зі складових процесу глобалізації. Характер сучасних міграційних процесів визначається посиленням взаємозалежності соціально-економічних, політичних, культурних процесів, за яких географічні кордони втрачають своє значення. Можливість вільного переміщення особистості завдяки розвитку економічних взаємозв'язків, сучасного транспорту і комунікаційних технологій зажадала осмислення взаємозв'язку глобалізації, міграції та мови в контексті соціально-філософського аналізу[3, с. 78].

Мігранти та переселенці стикаються з серйозними проблемами культурної та соціальної адаптації, у тому числі з проблемою отримання освіти для своїх дітей на нових територіях проживання. Завдання врегулювання міграційних процесів у сучасних умовах вимагають як від місцевого населення, так і від мігрантів, здатності приймати іншу культуру. Ми вважаємо, що мовна освіта є тим інструментом, який допоможе у процесі адаптації особистості нових для неї соціально-економічних, культурно-мовних умовах.

Вихідною при визначенні сутності мовної освіти як цінності є теза про те, що вивчення нерідної мови повинне супроводжуватися вивченням культури народу – його носія, причому цей процес, повинен протікати спільно, а не в різних площинах. Мовна освіта як цінність порушує проблему гармонізації національних, суспільних та особистісних потреб по відношенню до лінгвокультурної підготовки суб'єктів освітнього процесу. Взаємозв'язок мови і культури є базовою основою мовної освіти. Увага акцентується на тому, що оволодіння мовою передбачає у першу чергу звернення до культури, а суб'єкти освітнього процесу розглядаються як представники певного соціуму, як носії національної культури.

Оскільки мовне середовище, уякому виникали передові технології, загалом англomовне, тому оволодіння такими технологіями передбачає знання англійської мови. Сучасні інформаційні технології ґрунтуються на матеріалі англійської мови, на міжнародних наукових конференціях доповіді зазвичай читаються і публікуються англійською, а міжнародні переговори ведуться без допомоги перекладача, англійською мовою. Не тільки користувачі комп'ютерів часто стикаються з тим, що необхідну для роботи і навчання інформацію можна знайти тільки на англomовних сайтах; дипломати, бізнесмени, вчені, туристи, пілоти авіаліній і авіадиспетчери потребують ефективного спілкування один з одним, і зараз таким засобом спілкування є англійська мова.

В останні роки в Україні спостерігається тенденція до опанування іноземними мовами, які активно набувають статусу соціально-економічного і політичного засобу порозуміння між різними представниками світової спільноти у різноманітних сферах життєдіяльності. Ці реалії об'єктивно зумовлюють розширення функцій іноземних мов і оновлення завдань володіння ними у сучасному суспільстві [2, с. 113].

Особливої актуальності набуває двомовна освіта за принципом українська – іноземна у світлі загальноєвропейських полімовних тенденцій, інтеграції нашої держави до європейського освітнього простору, поширенням практики обміну студентами та відкритістю освітньої системи нашої країни для іноземних студентів.

Серед позитивних наслідків глобалізації слід, насамперед, зазначити розширення світового інформаційного простору, посилення процесів мовної і культурної взаємодії, забезпечення звичайній людині доступу до інформації та світових інтелектуальних надбань. Водночас глобалізація сприяє утвердженню потужних цивілізаційних систем, які поступово відтісняють на задній план слабші системи, нав'язуючи їм власні цінності і закони розвитку. Важливою передумовою транскордонної комунікації є вибір мови, якою вона здійснюється. На роль засобів цієї комунікації, як правило, претендують кілька так званих світових мов, передусім англійська. Зарізними оцінками, нею тепер користуються від 400 до 800 мільйонів людей: ті, для кого англійська є першою (рідною) мовою, і ті, хто постійно вживає англійську у сферах інформації, освіти та міжнародного спілкування.

Ключовим для мовної освіти стає поняття «соціокультурної компетенції» – уміння використовувати національно-специфічні знання, знання мовленнєвого етикету, комунікативні техніки для досягнення взаєморозуміння з носіями іншої культури. Мовна різноманітність та різноманітність культур розглядаються на даний час як один із найбільш цінних елементів світового, європейського та всеукраїнського культурного спадку, як філософія міжкультурної соціальної взаємодії у полікультурному просторі.

Багатомовність особи – це, на нашу думку, не тільки високий рівень володіння кількома мовами, а, в першу чергу, відкритість і зацікавленість, позитивне ставлення до проявів чужої культури і готовність опановувати мови, їх варіації усіх видів та послуговуватися ними у своєму житті. Багатомовна освіта – дієвий засіб формування у школярів здатності послуговуватися кількома мовами, бути мобільними для роботи і відпочинку, зацікавити і вмотивувати до опанування нових мов протягом усього життя.

Як зазначає А. О. Кургузов, із практичної точки зору для України існують два підходи – мономовний підхід і мультимовний підхід. Інтеграція в світове співтовариство при збереженні мономовної ситуації сьогодні неможлива, бо сучасний світ вже є мультимовним. Швидше за все, життєдіяльність буде розділен на сфер – буде спільна мова бізнесу, побутова мова повсякденного спілкування і мова літератури та мистецтва. Тому нормальною ситуацією в Україні має бути вільне володіння, вільний перехід громадян з одної мови на іншу (маються на увазі українська, англійська, російська мови)[6, с. 135].

В умовах глобалізації перевага надається міжособистісним компетенціям, які включають у себе здатність продуктивно взаємодіяти з людьми різних національностей, мов, релігій,

культур і т. д. як всередині своєї власної спільноти, так і з представниками світового співтовариства. Удосконалення вищезгаданих компетенцій має стати наріжним каменем освітніх систем найбільш успішних спільнот.

Глобалізаційні та інтеграційні процеси в Україні і світі, збільшення кількості населення, здатного спілкуватися кількома мовами – нерозривно пов'язані між собою явища. Сьогодні знання більш ніж однієї мови є нормою, а не виключенням, адже приблизно дві третини населення світу є двомовними і постійно користуються у навчанні і спілкуванні двома чи й більше мовами. Існуванню явища багатомовності населення у сучасному світі є багато пояснень, одне із них – бажання багатьох людей зберегти рідну мову для майбутніх поколінь.

Висновки і перспективи подальших наукових розробок. Мовна освіта на сучасному етапі розглядає особистість не лише як представника національної культури, але і як суб'єкта діалогу культур, що усвідомлює свою роль та відповідальність у глобальних загальнолюдських процесах, у міжкультурній комунікації. Глобалізація та швидкий розвиток інформаційних технологій, необхідність доступу до джерел інформації, обумовлюють необхідність вивчення мов з метою розвитку практичного спілкування між представниками різних культур.

Виявлено тенденції розвитку мовної освіти в умовах глобалізації, які сприймаються як одна із основних закономірностей розвитку інформаційного суспільства. Домінування інтеграційних мовних взаємодій проявляється у тому, що панівною є одна мова міжнародного спілкування, яка займає чільне місце як наслідок політичних, економічних, науково-технічних, модернізаційних та інших умов на певному просторі. Глобалізація і швидкий розвиток інформаційних технологій, необхідність і можливість доступу до інформаційних джерел, можливість розширення соціальної та економічної свободи особистості, орієнтація не стільки на процес оволодіння мовою, скільки на здобуття освіти за допомогою мови обумовлюють необхідність вивчення нерідних мов з метою розвитку практичного спілкування між представниками різних культур і оволодіння новими інформаційними технологіями.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у дослідженні впливу соціокультурної парадигми на сучасний освітній простір.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вахрушева Л. В. Билингвизм в аспекте спецификисовременногообразования [Текст] / Л. В. Вахрушева // Вордскемкыл. – 2009. – №2. – С. 42-44
2. Глуценко О. А. К вопросу о концепции социокультурного обучения // Вестник Псковского государственного университета. Серия: Социально-гуманитарные и психолого-педагогические науки / О. А. Глуценко. – 2012. – №1. – С. 112-117
3. Загорюлько Л. П. Языковое образование в современных условиях (социально-философский анализ): монография / Л. П. Загорюлько. – Новосибирск: Со-Ран, 2012. – 118 с.
4. Караулов Ю. Н. Языковое сознание как процесс (теоретическиепредпосылки одного эксперимента) // Слово: сб. – София, 2001. – С. 126–135.
5. Кун Т. Структура научныхреволюций / пер. с англ., сост. В. Ю. Кузнецов. – М. : АСТ, 2001. – 608 с.
6. Кургузов А. О. Глобалізація: мовний аспект / А.О. Кургузов // Культура народів Причерномор'я. – 2006. – № 86. – С. 132-136.
7. Новоженіна О. В. Інтернет як нова реальність і феномен сучасної цивілізації // Влияние Интернета на сознание и структуру знания / отв. ред. В. М. Розин. – М.: ИФ РАН, 2004. – С. 195–216

8. Розин В. М. Интернет – новая информационная технология, семиозис, виртуальная среда // Влияние Интернета на сознание и структуру знания / отв. ред. В. М. Розин. – М.: ИФ РАН, 2004. – С. 3–24.
9. Тоффлер Э. Шок будущего / Э. Тоффлер. — М.: АСТ, 2002. — 557 с.

Супрунчук Олександра Павлівна – завідувач сектору науково-освітньої роботи Національного музею «Чорнобиль» МВС України

УДК 1+13+130.2

СУЧАСНИЙ МУЗЕЙ ЯК КРЕАТИВНИЙ КОМПОНЕНТ ТУРИСТИЧНОЇ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ

В статті проаналізовано економічну цінність сучасного музею як пріоритетної складової внутрішнього і міжнародного культурного туризму, як важливої компоненти регіонального бізнесу та сфери послуг. Ґрунтуючись на музейній практиці проілюстровано, що креативний динамічний рефлексивний простір музею може грати роль синергетичного центру поліпшення життя регіону, креативного розвитку соціуму та осередку зміцнення культурної ідентичності. В статті показано, як кооперація музею, місцевої громади, структур регіональної економіки – спроможна покращити економічну ситуацію, створювати робочі місця та поєднувати туристичну атрактивність місцевості.

Ключові слова: сучасний музей, культурна індустрія, рентабельність, реконструкція, культурний туризм, колаборація, культурна спадщина.

СОВРЕМЕННЫЙ МУЗЕЙ КАК КРЕАТИВНЫЙ КОМПОНЕНТ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ЭКОНОМИКИ РЕГИОНА

В статье проанализировано экономическую ценность современного музея как приоритетной составляющей внутреннего и международного туризма, также как важной компоненты регионального бизнеса и сферы услуг. Основываясь на музейном опыте в статье показано, что креативное динамическое рефлексивное пространство современного музея может играть роль синергетического центра улучшения жизни региона, креативного развития социума и укрепления культурной идентичности. В статье наглядно представлено приоритетность кооперации музея с местным сообществом, структурами региональной экономики для действенного улучшения экономической ситуации, для развития туристической атрактивности местности, для обеспечения местных жителей новыми рабочими местами.

Ключевые слова: современный музей, культурная индустрия, рентабельность, реконструкция, культурный туризм, колаборація, культурное наследие.

THE CONTEMPORARY MUSEUM AS A CREATIVE STRUCTURE'S COMPONENT OF THE TOURISTIC REGIONAL ECONOMY

The economical value of contemporary museum as a priority component of internal and external tourism, as an important part of regional business and service industry – is analyzed in the content of this article. The creative dynamic and reflexive space of contemporary museum can be a synergetics

centre of the improvement of region's life, can be a centre of development the creativity for locals and consolidation of cultural identity. Museum's project experience is a fundament for analysis of economic value of museum's space. The priority of museum's collaboration with locals, with the structures of regional economy – can be an effective method for improvement of the economic situation, for development of the touristic attraction of this place, for provision the workplaces for locals. This article include good examples from the museum's world experience, how it works, on the different scale of the organization level.

Keywords: contemporary museum, cultural industry, profitability, reconstruction, cultural tourism, collaboration, cultural heritage.

Актуальність проблеми. Культурний туризм, як спосіб активного проведення дозвілля, з року в рік, набирає все більшу популярність та варіативність. Відвідуючи пам'ятки історії, культури, релігії, у внутрішньодержавному просторі та за кордоном туристи збагачують кругозір, усвідомлюють власну культурну ідентичність, активізується обізнаність та поживається у розвитку естетична культура особистості. Музей – одна з ключових фігур сучасного культурного туризму. У статті розглянута діяльність сучасного музею як фактора позитивних змін у туристичній економіці регіону. Важливим для культурології є також питання: «Яким чином розвиток культурного туризму впливає на зміни у свідомості суспільства?» – ґрунтуючись на музейному досвіді у статті ведеться пошук відповіді на питання.

Мета статті: проілюструвати, спираючись на український та міжнародний досвід, як робота музею стає фактором прибутковості в місцевій економіці та проаналізувати цінність музею у ролі «візитівки» міста, що помітно впливає на його туристичну атрактивність та активізує жваву кооперацію місцевих секторів господарства та бізнесу.

Аналіз останніх наукових досліджень. Сьогодні культурний туризм одна з найбільш стрімко зростаючих ланок економіки. NEMO («Network of European Museum Organisations», 1992) – мережа європейських музейних спілок – визначають креативність та інновації – фундаментальними вимірами людської діяльності та важливими компонентами економічного розвитку регіону. Музей – рефлексійний простір, місце натхнення для формування творчих та інноваційних концепцій для змін у житті міста [1]. NEMO один з осередків дослідження економічної рентабельності роботи сучасного музею в культурному житті Європи.

У 2015р. NEMO розпочали культурне дослідження «Values 4 Museums». На прикладі європейських музеїв було розглянуто важливі компоненти діяльності сучасного музею та як вони змінюють культурне життя місцевої спільноти, через освітню, соціально-виховну, меморіально-ціннісну, економічну функції музею. В контексті розгляду економічної рентабельності сучасного музею варто згадати проект по реконструкції міста Тренто, Італія та його сьогодишньої візитівки – оновленого Природознавчого музею (Музей природничих наук, липень 2013р.). Новозбудований музей розміщено у передмісті на території колишньої фабрики по виробництву автомобільних шин Мішлен. Автором архітектурного задуму для музею був італійський зодчий Ренцо Піано. Цікавим чином музейна споруда інтегрується у навколишнє оточення міста – архітектурна форма будівлі повторює рельєфність гірських систем, ландшафтів, що оточують м.Тренто. Новою прогресивною тенденцією у музейному будівництві є енергоефективність будівлі – музей забезпечується електроенергією не з енергобалансу міста, а за рахунок відновлювальних джерел енергії (на даху музею встановлені фотоелементи) і водозабезпечення – за рахунок дощової води (50% води потрібної для утримання музею) [2]. Енергоефективність будівлі було одним з вищих пріоритетів у дизайнерському задумі. План по спорудженню Природознавчого музею був включений у проект по реконструкції м.Тренто (включаючи побудову офісів, житлових комплексів, реконструкцію індустріальних об'єктів у нові соціокультурні платформи, площадки і т.п.),

тому музей позиціонується як центр суспільних змін. Природознавчий музей м.Тренто пропонує відвідувачам пізнавати навколишнє середовище через методи, інструменти, питання наукових досліджень, заохочуючи наукову пізнавальність, допитливість і, таким чином, піднімати у свідомості суспільства цінність науки, інновацій. Функціональність цього музею відповідає потребам сучасного суспільства, він поєднує в собі: експозиційний простір, центр сучасної науки, платформу для проведення активного дозвілля, включаючи проведення різноманітних урочистостей. З доходу музею 40% він заробляє лише на вхідних квитках. Пропоновані музеєм послуги, окрім екскурсій експозицією, потребують залучення секторів місцевого господарства, сфери послуг (туристичні екскурсії по місту, натуралістичні експедиції, екскурсії в прилеглих до музею ландшафтах, проведення днів народжень, робота експериментальних музейних лабораторій та ін.). Тож можна сказати, що робота сучасного музею поєднує кооперацію галузей місцевої економіки, що провокує наступні зміни як у туристичній атрактивності місцевих ресурсів (історико-ландшафтних, соціокультурних тощо.), так і потенційного залучення капіталовкладень установ, фондів, що зацікавлені в удосконаленні існуючих послуг музею, популяризації міста. Також діяльність музею провокує перегляд ціннісних установок місцевими жителями, щодо пріоритетності збереження і популяризації автентичних унікальних компонентів культурної спадщини народу, як у просторі музею, так і у ландшафтах міста. Робота сучасного музею – важлива складова в успішних ініціативах, щодо реконструкції міста, вагомий компонент у відновленні місцевої, регіональної економіки.

Аналіз економічної рентабельності музею набирає усе більшої популярності серед музеологів та культурних інституцій держав світу, задля включення важливого компоненту роботи сучасного музею у стратегічні плани його удосконалення і розвитку. Зокрема, проведений аналіз науковцями з фінського університету Йювяскюля (м. Йювяскюля, Фінляндія) «TheeconomicvalueofthemuseumofCentralFinland» (Економічна цінність музею Центральної Фінляндії) – дозволив відкоригувати план витрат (на які складові ланки роботи музею варто витратити більше ресурсів, щоб покращити їх ефективність тощо.), побачити у відсотковому співвідношенні популярність музейних послуг та економічну рентабельність прайс-листу на послуги закладу [11]. Приклад фінського дослідження – одна з популярних ініціатив у сучасних культурологічних, музеєзнавчих дослідженнях, що, зокрема властива, європейському досвіду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасне життя іспанського міста Більбао є наочним прикладом того, як працює регенерація місцевості з синергетичним центром у ролі музею. Місто Більбао – окрім точки на географічній мапі світу, це умовна «точка відліку» включення музею в осередки потужного розвитку сучасного міста, зростання його економічної стабільності та туристичної атрактивності.

Проект по регенерації м.Більбао (1989р.) після нищівної повені 1983р. об'єднав роботу кращих архітекторів і менеджерів культури. Одна із перших новозбудованих споруд – музей сучасного мистецтва Гуггенхайму, який побудовано за незвичайним, досить сміливим на той час, проектом архітектора Ф.Гері. Всесвітньо відомий музей сучасного мистецтва Гуггенхайм, 1997р. щороку відвідує понад мільйон осіб. Часто-густо візит до музею є самоціллю відвідати місто, що передбачає окрім витрат на екскурсію музеєм, ще й дорогу, харчування, відпочинок, помешкання, розваги поза музеєм та ін. Гуггенхайм помітно впливає на розвиток місцевої економіки, сфери послуг, водночас даючи робочі місця та активно привертаючи увагу туристичних маршрутів по Іспанії, що завжди залишає позитивний відгук на туристичних веб-сторінках. Приклад з Гуггенхаймом наочно представляє, що сучасний музей є містоутворююча установа, яка може вирішальним чином змінити його життя та, більше того, зміцнювати культурну ідентичність місцевої спільноти, потужно розвивати потенціал культурного туризму, поліпшувати життя людей.

Сучасним тенденціям, щодо удосконалення способів популяризації музею, також

властивий економічний потенціал. Сьогодні активно набирає обертів популяризація музею на презентаціях сучасної культури, культурних проектах, музейних фестивалях, через пересувні музейні виставки в межах держави та за кордоном тощо. Одна з таких резонансних ініціатив була включена у проект по реконструкції Королівської художньої галереї Мауріцхейс, м. Гаага, Нідерланди (2013-2014рр.). Колекція галереї налічує до 1000 експонатів – взірців Золотого віку голландської та фламандської живописних шкіл XVII ст. У 2013р. стартував проект (2013-2015рр.) по реконструкції та оновленню приміщень музею, розширенню експозиційного простору. Для впровадження проекту колекцію музею замість зберігання в спеціально облаштованих сховищах, відправили у світове турне по трьом країнам (містами США Японії, Італії). Цілі подібних проектів виявляються неважкими у досягненні та, більше того, – вони дають поштовх до перевиконання плану. Основними цілями проекту було визначено: популяризація музею та проекту по його реконструкції, популяризація міста Гааги, потенційне збільшення відвідуваності музею, а також заробити грошей для успішного впровадження проекту по реконструкції музею. Усі пункти плану з успіхом були виконані: понад 2,2 млн. відвідувачів у шістьох міст трьох держав побувало на виставці, що презентувала колекцію Королівської галереї [1, с.54]. Досвід нідерландського музею є унікальним, адже зазвичай пересувні виставки стосуються окремого тематичного блоку з колекції музею, а не усієї повністю. Зроблений хід яскраво демонструє, що музей може грати вагомий роль у економічній ситуації міста, бути важливим чинником у фінансовій стабільності організацій та установ сфери послуг, що з кожним роком все більш розростається та збільшує вплив на соціум.

Подібний спосіб популяризації музею, з вдало продуманою PR-компанією, був включений у британський досвід. Лондонський природознавчий Музей «Музей і сади Хорнімана» у 2013р. віддавав один експонат з колекції на тимчасове користування художній галереї «Turner Contemporary», м. Маргіт, графство Кент. Це був експонат, який вважається символом музею – «опудало моржа». Працівники Природознавчого музею вирішили перетворити відсутність моржа з сумної події для його «шанувальників» у захоплюючий факт. Вони акцентували «прожектором» уваги мандрівку експонату. Моржа ніби «оживили» – PR-компанія подорожі експонату розпочалась за декілька місяців до початку, у віртуальній простір було викладено спеціально підготовлене відео про те, як готували моржа у дорогу, для популяризації цієї події також було задіяно телебачення, ЗМІ. Перебуваючи у мандрівці морж «писав» листи, вислав фотографії, якими ділився зі своїми шанувальниками на веб-сторінках музею. Кожен бажаючий міг написати, намалювати листівку і малюнок для моржа, зробити фотографію з іграшковим прототипом моржа (придбаним у музейній лавці чи деінде) та викласти у твіттері з відповідними хештегами або іншій соц. мережі. Також було створено конкурс для обрання найкращого фото з моржом [4]. У результаті, помітно зросла відвідуваність і галереї «Turner Contemporary» м. Маргіт, і музею Хорнімана (відвідуваність музею за 5 місяців зросла на 12%), популярність веб-сторінок музею у соціальних мережах (twitter – на 58%, веб-сторінка музею – на 35%), збільшився обсяг продажу іграшкового моржа у сувенірній лавці (на 25%), також потужно зросла відвідуваність музею з поверненням моржа до експозиції [5].

В контексті розгляду музею як чинника економічної стабільності та потужного розвитку регіону, варто означити роль крупних музейних комплексів та садибних музеїв. Вони вписані у міський простір або передмістя як «місто в місті», що має свої автентичні устої життя, особисту історію та культурну спадщину. Такі музеї мають вагомий потенціал до розвитку туристичної економіки, популяризації міста та його автентичних особливостей, вони стають візитівками міста, привертаючи увагу потенційних інвесторів, збільшуючи відвідуваність та приток іноземних капіталів, пожвавлюючи стабільність розвитку туристичної інфраструктури та даючи нові робочі місця. Влучним прикладом такого закладу може слугувати британський Музей під відкритим небом Біміш, м. Стенлі, графство Дарем, 1970р. Атмосфера музею, в достовірній реконструкції життя регіону Північно-Східної Англії 1820-тих, 1910-тих та 1940-

вих рр., занурює відвідувачів у справжню оживлену історію. Музейний простір достеменно відтворює минуле: будівлі зведено на манер інженерних можливостей і технік тих часів, включаючи архітектурну стилістику, одяг працівників музею, атрибутику, типи міських закладів та ін. Для відвідувачів пропонуються чимало цікавих музейних занять (квестів, майстер-класів, уроків-екскурсій, уроків-подорожей), щорічні фестивалі, ярмарки та ін. Відмінна риса цього музею полягає у тому, що за одним вхідним квитком, можна приходити до музею протягом року, з дня придбання квитка, що заохочує відвідувачів слідкувати за життям музею, відвідувати цікаві музейні активності та приводити з собою друзів. Наразі у музеї Біміш впроваджується чотирьохрічний проект по оновленню, розширенню території закладу. Зокрема, планується створення тематичного блоку «Життя міста у 1950-ті рр.», готелю для туристів, відновлення кінотеатру, будинку правоохоронних органів, побудова міського центру по роботі з людьми похилого віку та хворими на деменцію, прокладання транспортних шляхів для тролейбусу, автобусний парк, гірська ферма, млин, двоквартирний будинок тощо [6]. Важливо зазначити, що місцеві жителі беруть участь у проекті по оновленню музею Біміш, допомагаючи проектувальникам власними спогадами про життя колишнього міста, про життєві устої жителів, стилістичні особливості міської забудови тощо. Із завершенням проекту по оновленню Біміша у музейному комплексі з'явиться понад 100 вакантних робочих місць. Таким чином, культурний туризм у Біміші з року в рік збільшує своє значення, все вагомніше впливає на економічну ситуацію в регіоні. Потужна реактуалізація колективної пам'яті місцевих жителів поживляє їх згуртованість, провокує перегляд особистих переконань та роздуми, щодо культурної ідентичності людини та її ролі у особистому житті.

Культурна індустрія, у розгляді сучасного музею, позитивно впливає на суспільство, пропонуючи йому і духовний, і фізичний комфорт (інтерація з експозицією, відпочинок у музейному парку, слухання музичного концерту, відпочинок у готелі, участь у майстер-шоу, дегустація автентичних кулінарних виробів або їх створення власноруч тощо.), що зацікавляє у розширенні спектру послуг та в удосконаленні рівнів їх реалізації. Найповніше відповісти на потреби суспільства, на запити комфортного і цікавого відпочинку в музеї, можна тільки підготувавши продукт (музейні послуги), що неодмінно включає автентичну соціокультурну цінність (культурні «родзинки» місцевості), що притаманна тільки даному регіону. Якісна підготовка такого продукту неможлива без використання місцевого ресурсу (сфера послуг, легка промисловість, транспортні перевезення тощо.).

Український досвід, щодо створення подібних Бімішу музейних комплексів, характеризується меншою масштабністю, як у складових проектів, так і у їх спонсорській, інвесторській підтримці, але варто включити у розгляд діяльність українських музеїв, що активно популяризують історико-культурну спадщину регіону та жваво залучають у кооперацію місцеве населення. Історико-етнографічний заповідник міста Переяслав-Хмельницький «Переяслав». Чимала кількість відвідувачів міста Переяслав-Хмельницький, обумовлена цілеспрямованим візитом заповідника. Музеї, включені у заповідник, знайомлять відвідувачів з традиційною українською житловою архітектурою, ремеслами, культурою, побутовими традиціями та звичаями, релігійними віруваннями регіону Середньої Наддніпряни. Ярмарки та проведення різноманітних народних гулянь на території заповідника зацікавляють туристів, презентуючи українське життя, через матеріально-духовну культурну спадщину різних поколінь регіону [7]. На відміну від британського Бімішу вхідний квиток у заповідник «Переяслав» не включає вартість за відвідування включених у нього музеїв та користування іншими послугами, що є не дуже зручно і забирає екскурсійний час. Вартість вхідних квитків до заповідника та у його музеї – незначна, у порівнянні з більшими витратами на проїзд, харчування, фото- та відеозйомку, сувенірну продукцію та розважальні заходи. Музей зацікавлений у проведенні щорічних ярмарків, фестивалів народної культури, з продажем виробів ручної роботи, майстер-класами, народними гуляннями та справляннями цікавих автентичних обрядів. Проведення подібних заходів на базі музею – набирає усе

більшої популярності. З точки зору економічної рентабельності, це взаємовигідна кооперація бізнесу та соціокультурних установ, адже обидві сторони отримують і прибуток, і популяризацію своїх послуг, а також можливість знайти потенційного спонсора для просування власного продукту (послуги, вироби).

Ставлячи в роботі акцент на економічній рентабельності сучасного музею, варто включити у розгляд музейне кафе, адже воно помітно впливає на заробіток музею, на квитках та послугах відео- та фотозйомки – музей багато не заробить. Питання доцільності створення музейного кафе має дискусійний характер і, в першу чергу, залежить від позиціонування музейниками такої послуги – «кафе це додатковий рівень комфорту до основних послуг музею чи воно має автономне значення?», а також від рівня інтегрованості кафе у концепцію закладу. За влучним висловом російського кінокритика В. Корецького: «...музейне кафе це частина експозиції, складова культурного шлюзу» [10]. Практика показує, що не всі музейники мають подібну позицію. Чимало музейних кафе, які працюють для задоволення фізичної потреби людини, без зазіхань на інтегрованість кафе у концепцію музею, у естетичну музейність, хоча є приклади і відмінних – музейне кафе з авторською кухнею у російському Музеї сучасного мистецтва «Гараж», Москва, 2013р. Постає питання: «Як правильним чином зробити? Створити музейне кафе і з якою ідеєю чи обмежитись існуючими послугами?». На пошук відповідей впливають як зазначені вище фактори, так і фінансова можливість музею створити та утримувати кафе, адже воно потребує відповідних юридичних оформлень, приміщень, персоналу, фінансових витрат, санітарного контролю тощо.

Окремою складовою питання «доцільності створення музейного кафе» є кафе садибних музеїв, а також музеїв, розміщених у будівлях колишніх промислових споруд, в першу чергу, колишніх фабрик. Саме такі музеї володіють характерною історико-культурною «родзинкою» («культурні коди»), про яку вище згадувалось – включення у роботу музею елементів культурного архіву місцевих жителів, давно забутих із зникненням осередку їх поширення та використання (закриття фабрики, реконструкція садиби після смерті власника, створення на місці садибного музею нового житлового комплексу, історичне зникнення/ знищення міста тощо.). Підняття з архіву колективної пам'яті забутих історико-культурних «родзинок», вдала креативна інтеграція їх у ідейне поле музею, цікава подача, продумана PR-компанія та розумна вартість – основні складові створення унікального економічно рентабельного музейного продукту, що володітиме великою атрактивністю для відвідувачів місцевості.

«Культурним шлюзом», про який сказав В. Корецький, у музейному кафе може виступати унікальність атмосфери та креативність у подачі «культурного коду» регіону. Влучним прикладом потужної популяризації міста через музей та його «родзинки» є музейний кластер «Коломенський посад» та славнозвісні: «коломенська пастила», «коломенські калачі». «Коломенський посад» став номінантом премії «Найкращий європейський музей 2017 року». Проект по регенерації Коломенського посаду (2009р.) включав створення у «місті-музеї» культурного кластеру, що об'єднає низку музеїв, Коломенський Кремль, музейну фабрику пастили, калачів і картонажну мануфактуру, крамниці, майстерні, невеликі готелі, сади, театр, кінотеатр та ін. [10]. Сьогодні Коломенський посад є дуже популярним туристичним місцем, працівники кластеру у своїй діяльності відновлюють, регенерують давні традиції, давні ремесла, забуті культурні коди, представляючи відвідувачам автентичну цінність місцевості, унікальну та пріоритетну для збереження. Потрапляючи на екскурсію у Посад відвідувач отримує багатостороннє враження, через побачене, почуте, спробоване, зроблене власними руками на майстер-класі, пройдено тощо. Без кооперації соціокультурних осередків, галузей легкої промисловості, співпраці зі ЗМІ – неможливо створити для сучасного суспільства затребуваний продукт, який принесе вагомий дохід місцевості та широку популярність.

Висновки та перспективи подальших наукових розробок у цьому напрямку. Як показав проведений аналіз практик сучасного музею, його роль у економічній ситуації міста, регіону – пріоритетна та має великий потенціал до розвитку. Робота музею здатна і популяризувати

місцевість, її автентичну історико-культурну цінність і креативність, але й приносити значний дохід, що зацікавлює місцевий бізнес знаходити «точки дотику» з соціокультурними установами та співпрацювати. Важливим фактором у зростанні атрактивності культурного туризму є робота музеїв, наслідком чого є вливання грошей у сектори місцевої економіки. Кількість таких ініціатив зростає, на Заході – більш жваво, в українському досвіді це приклад роботи окремих закладів. Позитивним є те, що музейники, попри фізичні бар'єри у реалізації, розуміють кооперацію з місцевими секторами господарства та бізнесу – як одну з успішних стратегій розвитку музею і вона варта уваги та впровадження можливих у реалізації ініціатив.

Беручи безпосередню участь у музейних проектах, реактуалізуючи у свідомості культурну пам'ять, включаючи креативність та натхнення до змін – місцеве населення спроможне зміцнити свою культурну ідентичність (знаходячись у полікультурному середовищі або комунікуючи глибше розкрити особливості власної), краще пізнати себе, змінити/ переглянути окремі установки, через пізнання власної історії, культурного архіву народу.

Сучасний музей є синергетичним центром поліпшення життя регіону та креативного розвитку суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Network of European Museum Organisations. Our aims. Economic value. [Електронне джерело]// Офіційна веб-сторінка організації NEMO [сайт]. 2017. URL: <http://www.nemo.org/our-aims/economic-value.html>
2. Renzo Piano Unveils Italian Museum of Science for Former Factory Site [Електронне джерело]// Інформаційний веб-ресурс новин «Inhabitat» [сайт] 2017. URL: <http://inhabitat.com/renzo-piano-redevelops-former-michelin-factory-site-into-new-museum/>
3. Florian Maier. MUSE – a Science Museum is the core of a regional development project in Italy [Електронне джерело]// Веб-сторінка блогу про дизайн та архітектуру «Detail» [сайт] 07.09.2013. URL: <http://www.detail-online.com/article/muse-a-science-museum-is-the-core-of-a-regional-development-project-in-italy-16569/>
4. Офіційна веб-сторінка лондонського природознавчого музею «Музей і сади Хорнімана» у соц.мережі «Twitter» [Електронне джерело] 2013. URL: <https://twitter.com/HornimanWalrus/media?lang=bg>
5. Murphy A. Walrus on the Move. Case study [Електронне джерело]// AMACultureHive – культурологічна віртуальна бібліотека [сайт] 2013. URL: <http://www.culturehive.co.uk/wp-content/uploads/2014/07/Case-Study-Walrus-on-the-Move.pdf>
6. Офіційна веб-сторінка британського музею під відкритим небом Біміш [Електронне джерело] 2017. URL: <http://www.beamish.org.uk/>
7. Офіційна веб-сторінка Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» [Електронне джерело] 2017. URL: <http://www.niez.com.ua/museums/about-museum>
8. От такое Пирогово. [Електронне джерело]// Веб-сторінка київського турагенства «Интересный Киев» [сайт] 08/12/2006. URL: <https://www.interesniy.kiev.ua/vot-takoe-pirogovo/>
9. Матеріали круглого столу «Музей при кафе чи кафе при музеї?» [Електронне джерело]// «АртГід» - веб-ресурс про художнє життя Москви, Санкт-Петербурга та світових столиць [сайт]. 23.16.2016. URL: <http://artguide.com/about>
10. Коломенський Посад. Концептуальні засади розвитку. зб. ст. /уклад. О.М. Дмитрієва, Н.Г. Нікітіна. – Коломна: Ліга, 2010. – 232 с.

11. Tohmo Timo. The economic value of the museum of Central Finland//Afhandlinger.Nordisk Museologi, 2009. – p.123-131.

Терземан Олександра Вікторівна – аспірантка кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

УДК 1:3

ПРО СОЦІАЛЬНО - КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ ДИСКУРСУ

Статтю присвячено проблемі тлумачення поняття «дискурс» у різні історичні періоди, моделюванню дискурсивних практик у вигляді фреймів або скриптів, типових ситуацій або сценаріїв. Розглянуто поняття репрезентації як засобу мовленнєвої діяльності особистості, як головної складової соціально-комунікативного дискурсу.

Ключові слова: репрезентація, дискурс, моделювання дискурсу, соціально-комунікативний дискурс.

О СОЦИАЛЬНО - КОММУНИКАТИВНОМ АСПЕКТЕ ДИСКУРСА

Статья посвящена проблеме толкования понятия «дискурс» в разные исторические периоды, моделированию дискурсивных практик в виде фреймов или скриптов, типичных ситуаций или сценариев. Рассмотрено понятие репрезентации как средства речевой деятельности личности, как главной составляющей социально-коммуникативного дискурса.

Ключевые слова: репрезентация, дискурс, моделирование дискурса, социально-коммуникативный дискурс.

ABOUT THE SOCIAL - COMMUNICATIVE ASPECT OF DISCOURSE

The article is devoted to the interpretation of the term "discourse" in different historical periods, modeling of discourse practices in the form of frames or scripts, typical situations or scenarios. The notion of representation is considered as a means of speech activity of the person, as a main component of social-communicative discourse.

Key words: representation, discourse, discourse modeling, social-communicative discourse.

Репрезентація – це широке філософське поняття, найбільш загальне визначення якого звучить так: «представлення одного в іншому і за допомогою іншого» [8].

Репрезентація є основним засобом комунікативної діяльності та специфічно людською формою об'єктивізації реальності.

Сучасне інформаційне суспільство, де панують постнекласичні закони, має свій особливий дискурс, обумовлений процесами репрезентації, оскільки всі теорії, гіпотези, ідеї, тексти, культура, все, що можна узагальнити поняттям «дискурс», є нічим іншим як репрезентації. Саме таке розуміння дискурсу актуальне в дослідженні процесів збереження, трансформації і використання соціального досвіду і перш за все знання, як умова і можливість збереження і

функціонування соціальності як такої[4,161].

Активне дослідження репрезентації у гуманітарному знанні пов'язано із зацікавленістю до проблем мови і комунікації в широкому сенсі. Значна кількість наукових робіт, присвячених вивченню даних понять має лінгвістичну спрямованість (Дем'янков В. З., Кубрякова Е. С., Позднякова Е. М., Лукьянченко Е. А. та ін). Філософський аспект функціонування дискурсивних практик цікавив таких дослідників, як Фуко М., Микешина Л. А., Бучило Н. Ф., та ін.

Предмет дослідження – соціально-комунікативний аспект дискурсу

Мета дослідження – визначити поняття «дискурс» у різні історичні періоди, вказати способи моделювання дискурсу, дати дефініцію терміну «соціально-комунікативний дискурс».

У широкому значенні дискурс – це комунікативна дія, явище, що являє собою мовлення, діалог, стиль, мову, що пройшли через призму екстралінгвістичних факторів – знань про світ, установок, думок, культурних традицій, історичних фактів та ідеологічних установок, знання про які необхідні для повного розуміння мовлення, стилю, діалогу.

У вузькому значенні дискурс – це письмовий чи мовленнєвий продукт комунікативної дії, але не просто текст, а актуально виголошений текст, вербальний продукт. Дискурс включає в себе й паралінгвістичний супровід вербального продукту – жести і міміку, в структурі дискурсу виконують ритмічну, семантичну, емоційно-оцінну функції впливу на співрозмовника [7].

З епохи Відродження термін «дискурс» став вводиться в обіг мови, що внесло зміни в канонах риторики, де дискурс відповідав меті вдало побудованого мовлення.

На початку Нового часу з дискурсом стали пов'язувати обговорення наукових проблем з використанням національної мови. Причому наукові проблеми обговорювалися в есеїстичному стилі. Ця зміна стилю міркування йшла паралельно із руйнуванням середньовічної картини світу і жорсткої дисциплінарної структури середньовічної вченості, з відмовою від анонімності і набуттям значущості індивідуального авторства тексту. Експериментальне мислення вченого вимагало іншого стилю, неформального, відповідного до пошукової дослідницької орієнтації. Одночасно з цим відбувалася деяка догматизація самого дискурсу, яка привела до його нового розуміння. «Дискурсивним» стало називатися таке систематичне, методичне і головне понятійне мислення, яке послідовно, по частинах, представляло собою деяке ціле, тим самим роблячи його пізнаним (Р. Декарт) [4, 158].

Таким чином, дискурс протиставлявся здатності людини приходити до істини шляхом безпосереднього споглядання. Як монологічно побудоване мовлення, як писемність, як систематичний трактат надалі дискурс протиставлявся діалогу, усній розмові.

У XVIII столітті дискурс і трактат співіснують один з одним дискурсивно - есеїстично.

У XIX столітті з форми презентації точних наук повністю зникає літературність. Навіть їх емпіричний компонент відтепер не допускає свободи викладу і повинен підкорятися формально-логічним критеріям. З цієї причини дискурс переходить в область естетичного, в сферу реалістичного і натуралістичного французького роману, створюючи стилістичну базу гуманітарних наук [2, 12].

У XX столітті виникають численні теорії дискурсу, які в основному відносяться до двох напрямків:

- німецька школа, яка, спираючись на Канта і англо-американські теорії мовних актів, формулювала етичні принципи дискурсу в рамках теорії комунікативної дії (Юрген Хабермас);
- французька школа дискурс-аналізу, яка ототожнює дискурс з феноменом влади. Нарешті, поняття дискурсу проникає в історію, етнографію, соціологію та інші соціально-гуманітарні

науки, фактично претендуючи на статус міждисциплінарної методологічної програми [4, 159] .

Відповідно до нової постнекласичної картини світу складаються два основних значення терміна «дискурс». По-перше, він використовується, як позначення методично дисциплінованого мовлення або висловлювання за темою. По-друге, в лінгвістиці дискурсом позначаються мовні дії в рамках розмови або бесіди.

«Сьогодні поняття дискурсу індексує собою двоєдине зрушення в центральній проблемі філософії – проблемі обґрунтування знання. Дискурс протиставляється трактату, неспеціалізована повсякденна думка – професійному експертному судженню, особливо під час обговорення проблем суспільної значимості. Це поняття дискурсу відповідає новій картині світу. Відтепер завдання не вичерпується тим, щоб поставити в центр одну з наукових моделей світу; важливо оцінити їх по взаємним перевагам і недолікам»[3].

Контекст дискурсу моделюється у вигляді фреймів або скриптів (типових ситуацій або сценаріїв), розробка яких – одна з найважливіших частин теорії дискурсу. Дискурс звертається до таких ментальних процесів, суб'єктів комунікації, як етнографічні, психологічні та соціокультурні правила породження і розуміння мови, що визначають її необхідний темп, ступінь зв'язності, фіксацію точки зору мовця, а також співвідношення загального і конкретного, відомого і нового, суб'єктивного і об'єктивного в змісті дискурсу.

Відомо, що існують різноманітні типи структур подання знань – схема, фрейм, сценарій (скрипт), гештальт, але їх поєднує те, що всі вони є сукупністю інформації, що зберігається в пам'яті, забезпечуючи когнітивну обробку стандартних ситуацій.

Схема – це мисленнєвий зразок предмета або явища, що має просторово-контурний характер (загальні контури, схематичне уявлення предмета взагалі).

Фрейм – статичний образ. За теорією М. Мінського – це мисленнєвий образ стереотипної ситуації, ніби кадр кінострічки (молодіжна вечірка, день народження). Важливою категорійною ознакою фрейму є його структурованість, що поєднує в єдиний когнітивний образ і мовні, і немовні знання, обов'язкові та факультативні ознаки, так звані вузли і термінали [1, 187].

Різновидом фреймової структури є сценарій або скрипт – це стереотипні епізоди, які відбуваються у часі і просторі, тому сценарій здебільшого динамічний образ.

Скрипт – стереотипний епізод з ознаками руху або набір очікувань того, що у сприйнятій ситуації має відбутися далі, дозволяючи розуміти не лише реальну або описувану ситуацію, але й дальший план поведінки.

Гештальт – образно цілісна структура, що фокусує всю різноманітність чуттєвих і раціональних елементів, відображуваної денотативної ситуації або явища. [1, 193-195]

В даний час існує велика кількість типологій дискурсу і цілий ряд його визначень. У зв'язку з тим, що через дискурс визначається суть поняття соціальної спадщини, а в його репрезентації – соціальне успадкування, необхідно розглянути поняття «дискурсу» в лінгвістиці і сучасній філософії.

Вирішальним критерієм дискурсу виявляється особливе мовне середовище, в якому створюються мовні конструкції. Відповідно до цього розумінням дискурс – це «мова в мові» (тобто певна лексика, семантика, прагматика і синтаксис), що являє себе в актуальних комунікативних актах, мови і текстах, що реалізується в соціальному успадкуванні.

Поширене в сучасній філософії поняття дискурсу Ю. Хабермас тісно пов'язує з комунікативною дією. Він намагається виявити принципи згоди людей один з одним і з самими собою в «теорії комунікативної дії». В результаті дискурс кваліфікується їм як певна логіка побудови міркування. Відповідно до теорії Хабермаса поняття комунікативної дії вимагає, щоб дійові особи були розглянуті, як суб'єкти, що говорять і слухають, які пов'язані

будь-якими відносинами з «об'єктивним, соціальним або суб'єктивним світом», і які одночасно висувають певні претензії на значимість того, про що вони говорять, думають, у чому вони переконані [6, 45].

Тому ставлення окремих суб'єктів до світу завжди опосередковані можливостями комунікації з іншими людьми, а також їх суперечками і здатністю дійти згоди.

Мета дискурсу – взаєморозуміння в формі консенсусу або диссенсусу, тим самим, просування у вирішенні конфлікту. Таким чином, дискурс – це діалог, що ведеться за допомогою аргументів, які дозволяють виявити загальнозначуще, нормативне у висловлюваннях. Дискурс забезпечує комунікативну компетентність.

Однак, оскільки дискурс сам по собі не є гарантією успіху, він повинен бути розумно інституціоналізований, тобто упорядкований соціальними інститутами, які координують безліч індивідуальних дій людей, додають їм організований і передбачуваний характер, забезпечують стандартну поведінку людей в соціально типових ситуаціях [9]. Таким чином, інституціоналізація — це перетворення спонтанної поведінки людей, а також продукти їхніх комунікативних дій, в організовані.

Соціально-комунікативний дискурс - це не тільки правила, відповідно до яких реальність репрезентується, він безпосередньо складається з самих репрезентацій: в традиційному сенсі знакових моделей, уявлень, образів ідеальних і матеріальних об'єктів, їх властивостей, відносин і процесів. Концепції, що пояснюють процес репрезентації, взаємопов'язані і включені в системи смислів і значень об'єктів, що репрезентуються, де сам індивід з його культурними нормами і канонами виявляється дискурсом.

Існує поняття про вторинність репрезентації щодо присутності, оскільки репрезентація - це щось на зразок заміщення сутності, наше уявлення про неї [5, 167]. У якості репрезентанта може виступати будь-який знак, річ, модель, схема, символ, що заміщає об'єкт. Репрезентанти відображають навколишній світ у вигляді знаків, символів, моделей. Таким чином механізм репрезентації відтворює значну частину соціальної спадщини, створює можливість функціонування соціального успадкування [4, 161].

Якщо узагальнити розглянуті інтерпретації дискурсу слід зазначити, що дискурс - це універсум міркувань, що включає в себе і репрезентації, і правила побудови висловлювань, і деякі соціокультурні коди, що впливають на розум людини. Дискурс вводить суб'єкт у світ символічних відносин, формує значення мови, дії, тій чи іншій ситуації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алефиров Н. Ф. Современные проблемы науки о языке: учебное пособие. – М.: Флинта, 2005. – 416 с.
2. Касавин И. Т. Дискурс: специальные теории и философские проблемы // Человек. – 2006. – № 6. – С. 5–21
3. Касавин И. Т. Энциклопедия эпистемологии и философии науки / И. Т. Касавин. – М.: Канон+, РООИ Реабилитация, 2009
4. Лабунская Л. Н. Дискурс и репрезентация в социальном наследии // Вестник ТГПИ имени А. П. Чехова. – 2013. – № 2. С. 158- 162
5. Лукьянченко Е. А. К вопросу понимания ментальной репрезентации / Е. А. Лукьянченко // Вестник МГИМО Университета. - 2013. - № 2. - С. 167-169.
6. Хабермас Ю. Теория коммуникативного действия // Вестник Московского университета. – 1993. – № 4. – С. 43-63.
7. Дискурс [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.press-service.ru/terms/144/>

8. Репрезентация, Философский словарь он-лайн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dic.academic.ru/dic.nsf/history_of_philosophy/430/РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ.
9. Соціологія: 100 питань 100 відповідей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/15970122/sotsiologiya/scho_take_sotsialniy_institut_yaki_funktsiyi_vikonuyut_sotsialni_instituti

Чернега Тетяна Миколаївна – кандидат філософських наук, викладач кафедри філософії, історії і політології Одеського державного аграрного університету.

УДК: 378.14~ 371. 32:1

ДО ПИТАННЯ ПРО ДЕЯКІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ ФІЛОСОФІЇ В НЕГУМАНІТАРНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Розглядаються проблеми викладання філософії та можливі шляхи їх вирішення. Висвітлюються новітні педагогічні тенденції у філософії та доцільність їх застосування в вітчизняній вищій школі.

Ключові слова: філософія, вища школа, філософські дисципліни, методичні принципи.

К ВОПРОСУ О НЕКОТОРЫХ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКИХ АСПЕКТАХ ПРЕПОДАВАНИЯ ФИЛОСОФИИ В НЕГУМАНИТАРНЫХ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Рассматриваются проблемы преподавания философии и возможные пути их решения. Освещаются новейшие педагогические тенденции в философии и целесообразность их применения в отечественной высшей школе.

Ключевые слова: философия, высшая школа, философские дисциплины, методические принципы.

THE ISSUE OF THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF PHILOSOPHY TEACHING AT SCIENCE FACULTIES

The article discusses the contemporary issues of philosophy teaching at higher educational establishments and their possible solutions. Some methodological aspects of philosophy teaching of the past are critically analyzed, as well as new pedagogical tendencies of the matter highlighted.

Key words: philosophy, high school, disciplines of philosophy, methodological principals.

Актуальність. Відомо, що існуюча зараз концепція вищої освіти в Україні вимагає великої уваги не тільки до підготовки майбутніх фахівців – бакалаврів і магістрів усіх спеціальностей та напрямів, але й до їхнього рівня філософствування, їхньої здатності раціонально осмислити сенс власної освіти та смисл життя, економічних перетворень та політичних подій, які відбуваються зараз в Україні та світі. Однак деякі питання вдосконалення філософської освіти, зокрема, у негуманітарних вишах нашої країни, поки що недостатньо висвітлюються у відповідних публікаціях. В представленій науковій статті пропонується авторський погляд на деякі теоретичні та методологічні аспекти викладання студентам філософії, зокрема I-ї теми : «Філософія – теоретичне світорозуміння».

Аналіз сучасних наукових досліджень. Стан, перспективи і тенденції розвитку філософської освіти в сучасному світі, зокрема у вищих навчальних закладах України, висвітлюються у працях таких авторів, як: Андрущенко В. П., Болюбаш Я. Я., Буруковська Н. В., Гумбрехт Х. У., Губерський Л. В., Дольська О. О., Кремень В. Г., Немцев М. Ю., Токарева С. Б., Шолуха Н. Є., Бондаревич І. М., Карпенко К. І., Бех І. Д., Панченко Л. М., Поліщук І. Є. та ін.

Мета роботи. Проаналізувавши різні точки зору на сенс та призначення філософії, представлені в різноманітних публікаціях, зокрема, навчальних посібниках, дати критичну оцінку сучасному стану викладання філософії у негуманітарних вищих навчальних закладах та запропонувати можливі шляхи вдосконалення останнього.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомо, що в колишньому СРСР саме марксистська філософія використовувалася державною владою в якості ідеології, за радянських часів філософія навіть втратила більш ніж на сімдесят років свій справжній сенс і своє глибинне призначення. А в незалежній Україні філософія іноді використовується задля рекламних маніпуляцій. Тому у вступі до першої лекції з філософії увагу студентів слід звернути на те, що дуже важливим для правильного розуміння справжнього сенсу філософії є вміння відрізнити останню від різних форм ідеології, причому як минулого, так і сучасності: діалектичного та історичного матеріалізму, навіть в оновленому вигляді, так званих "філософій" різних політичних і громадських рухів, комерційних підприємств та приватних осіб. Слід звернути увагу і на те, що під час викладання філософії у вишах іноді і зараз використовують застарілі постулати марксистської філософії. І хоча Україна нарешті обрала європейський вектор розвитку, але для того, щоб це суто формальне рішення стало фактичним, студентам слід зрозуміти, що Європа передусім є духовною єдністю народів, а європейські філософські концепції формувались на протязі багатьох століть. Тому дуже важливо правильно застосувати сучасну методологію та методику викладання філософських дисциплін, для того, щоб навчити студентів в найбільш повному обсязі сприймати цінності європейської філософії. Задля цього студентам слід ретельно розібратися в історії філософської думки, зокрема, західноєвропейської, а також вітчизняної, зрозуміти історіософський сенс останньої. Починаючи розмову про теоретичні та методологічні проблеми викладання філософії у сучасних вишах, слід звернути увагу на те, що проблеми реформування вищої освіти сучасної України, забезпечення її входження до Європейського освітнього простору досить активно обговорюються у засобах масової інформації та науковій літературі. «На жаль, при складанні навчальних планів у вишах не переймаються питанням філософії, не ставлять за мету не тільки засвоєння конкретного матеріалу в його незмінній формі, а насамперед формування самостійного критичного мислення з його «культивуацією сумніву». Ставлячи на перший план саме мислення, а не засвоєння готових мисленнєвих результатів філософських трактувань різних часів і народів, викладач філософії повинен мати достатній аудиторний час на постановку теоретичних проблем та окреслення різних шляхів їх розв'язання у процесі безпосереднього спілкування зі студентами» [1: 175-176].

Слід зазначити, що саме засвоєння філософських дисциплін дає змогу українському студентові відчувати, що він є духовним спадкоємцем тієї традиції філософствування, яка розпочалася ще у стародавній Греції і визначає характер розвитку сучасної європейської цивілізації. До речі, на нашу думку, студентам в лекціях з філософії варто пояснити також, чому саме стародавня Греція дала світові унікальний феномен – систему філософської думки. Обґрунтуємо докладно це питання, враховуючи точки зору деяких дослідників минулого та сучасності.

Відомо, що філософія як теоретичний світогляд поряд із наукою, мораллю, правом – одне з видатних надбань людської цивілізації. Найбільш досконалим та всеосяжним сьогодні є визначення філософії як сукупності теоретичних знань про світ, людину та суспільство. Наведемо приклад сучасного визначення філософії, який подається в одному з відомих

сучасних підручників з філософії: «...філософія – це теоретичне світорозуміння, вчення про загальні принципи буття і пізнання, про ставлення людини до світу, система її узагальнених поглядів на світ у цілому і своє місце в ньому» [2 : 36]. А ось приклад неомарксистського підходу до визначення філософії як особливої форми суспільної свідомості: «Філософія спирається не тільки на науки, а й на весь сукупний історичний досвід людства, зафіксований у матеріальній культурі та різних формах суспільної свідомості. Вона безпосередньо не вивчає окремі речі, явища й процеси, які є об'єктами певних наук, вона має справу з дійсністю опосередковано через суспільну практику, а також через її відображення в науці, художніх творах, моралі тощо. Філософія не просто сприймає готові наслідки пізнання та інших утворень культури, а досліджує шляхи їхнього виникнення, виявляє тенденції розвитку, усвідомлює суперечності і потреби пізнання.

Таким чином, філософія є особливою формою суспільної свідомості, котра виконує специфічні функції:

Світоглядні (дає знання загальних законів розвитку світу і розуміння місця людини в ньому);

Методологічні (пропонує систему засобів і способів пояснення світу, загальних методів пізнання). Отже, залежно від конкретних історичних умов, певного рівня розвитку пізнання та практики, вихідних соціально-класових позицій філософи по-різному тлумачили безпосередньо предмет філософського дослідження, його мету і роль у суспільному житті, про що свідчить вся історія розвитку філософії, починаючи з філософії стародавнього світу і закінчуючи сучасною філософією» [3 : 15-16]. І хоча далі Є. А. Подольська у своєму підручнику з філософії подає визначення філософії в якості теоретично сформульованого світогляду, тобто намагається наблизитися до сучасних визначень філософії, проте її попередні роздуми з цього приводу дають привід сумніватися у глибоких знаннях авторки в галузі філософії. Зрозуміло, що наведене вище визначення філософії сьогодні не варто рекомендувати студентам в якості єдино вірного, навпаки, останнім слід роз'яснити, чому саме сьогоднішні прихильники марксистської філософії не здатні належним чином критикувати останню та акумулювати досвід сучасної світової філософії. Проте деякі сучасні автори всебічно досліджують сенс та призначення філософії в сучасному світі, а також питання про те, навіщо потрібна філософія сьогодні спеціалісту з вищою освітою. «Філософська рефлексія над підставами пізнання проблеми збереження людства сприяє набуттю сучасною людиною нового бачення власного місця у світі шляхом перебудови буття – на принципах доцільності та поміркованості, справедливості і відповідальності, істини і добра, гармонії та краси. Як і будь-якій людині, для сучасного фахівця важливими є світоглядні філософські узагальнення стосовно взаємовідносин природи з суспільством, про необхідність збереження біосфери – Колиски та Будинку людства та переходу на нову модель цивілізаційного розвитку. Особливо важливим для спеціаліста є глибоке розуміння імперативу виживання людини» [4 : 522]. Відомо, що філософія виникає у відповідь на найбільш ґрунтовні духовні потреби людини. Така життєва укоріненість філософії і пояснює підстави її багатотисячолітнього існування як невід'ємної частки духовної культури людства. Отже, до найбільш важливих передумов виникнення філософії можна віднести духовно-культурні та соціально-економічні.

Викладачеві філософії в лекціях варто звернути увагу на те, що лише у Стародавній Греції VI – V ст. до нашої ери склалися зазначені вище передумови, і саме з цього періоду й від цього народу традиційно ведеться родовід філософії як форми знання і способу світоглядного тлумачення сутності світу і людини. Відповідаючи на питання про те, чому саме грецький народ став родоначальником любомудрія, дослідники пропонують кілька пояснень. Так, Е. Целлер пише про вроджену талановитість греків, про те, що в їх характері поєднувалися здоровий реалізм та високий ідеалізм, які, безумовно, сприяли виникненню філософії. Едуард Целлер в своїй праці «Нарис історії грецької філософії» згадує також про релігійну свободу грецьких полісів, в яких не було жрецьких каст, тому наука і філософія розвивалися не тільки в

тісному колі служителів культа, як це було, наприклад, в Індії [5 : 34]. Дослідники, зокрема С. Трубецької, звертають увагу також на вдале географічне розташування Греції, яка знаходилася на кордоні Європи та Азії, з трьох боків її омивало море, вона розташована була також на перетині найважливіших торговельних шляхів тогочасного світу. Відомий сучасний дослідник Д. Предеїн пише про те, що еллінська філософія свого часу вплинула на формування християнського віровчення. В своїй праці «Вступ до філософії» він, аналізуючи причини та передумови виникнення філософії, звертає увагу на ту обставину, що філософія виникла саме в Давній Греції, а не у індейців, монголів, австралійських аборигенів чи мешканців Південної Африки. «Поява ж і розвиток раціональної філософії в європейській країні, причому, взагалі, сусідньої з Палестиною (басейн Середземного моря), створили ситуацію, за якої християнство з самого початку євангельського благовістя мало справу з язичницькими народами, які були обізнані з філософією...» [6 : 43]. Отож, проаналізувавши думки відомих філософів стосовно причин виникнення філософії, слід додати, що в багатьох сучасних підручниках присутня тенденція зводити велику кількість найважливіших причин і передумов виникнення давньогрецької філософії передусім до пріоритету економічних чинників, економічного детермінізму взагалі. Відомо, що така тенденція пов'язана з марксистською інтерпретацією історії філософії в матеріалістичному дусі. В якості приклада наведемо точку зору І. Надольного, підручник з філософії якого вважається перехідним від домінування марксистських інтерпретацій до тенденцій сучасної світової філософії. «Філософія в Елладі виникає як світогляд промислово-торговельної частини населення, що почала боротися за владу, відбираючи її в аристократів-землевласників. Зв'язок з виробництвом, бурхливий розвиток якого був пов'язаний насамперед із застосуванням заліза, розвиток товарно-грошових відносин, зростання культури, соціальне протистояння і перехід від авторитарних аристократичних форм державного управління до тиранічних, а через них до демократичних – все це сприяло становленню і розвитку особливої філософії» [7 : 39]. Таким чином, ми бачимо в даному підручнику відомий набір постулатів маркстської філософії, а саме: класова боротьба між промисловцями та аристократами, розвиток виробництва, товарно-грошових відносин, перехід аристократичної форми правління до демократичної тощо. Отож, чи можна стверджувати, що саме класова боротьба та економічний детермінізм у давньогрецькому суспільстві призвели до виникнення філософії, як стверджують прихильники марксизму, чи варто дотримуватись вищенаведених точок зору (та багатьох інших авторів) стосовно пріоритетності духовних причин над матеріальними, тобто економічним детермінізмом? Адже відомо, що не останній визначає життя людини, хоч протилежної думки, як ми знаємо, завжди дотримувалися прихильники марксистської філософії.

В цьому контексті варто згадати протилежну точку зору, яка заснована на духовності, саме вона стверджує незалежний пошук істини, який призводить до свободи людини незалежно від економічного детермінізму та його ідеалів. Як можна бачити із контекста, ці питання мають неабиякий філософський сенс та сучасне звучання, велику актуальність, якщо згадати умови сучасної економічної кризи в нашій державі, війну на сході України, а також заходи, пов'язані із впровадженням у життя законів про декомунізацію. І якщо дійсно марксистська філософія асоціюється у представників різних поколінь з радянським минулим нашої держави, то чи варто сьогодні, викладаючи філософські дисципліни студентам, віддавати пріоритет саме їй, хоч і в так званому оновленому вигляді? Отже, розглянемо більш детально сенс, як матеріальний, так і духовний, марксистської філософії, і спробуємо визначити значення останньої для сучасного розвитку філософської думки. Відомо, що марксистська філософія є однією з найбільш, досліджених філософських вчень. Проте застосування її окремих положень на практиці, зокрема в колишньому Радянському Союзі, призвело до масових політичних репресій, голодомору 1932-1933 рр., загибелі ста мільйонів людей, переслідувань інакомислячих, зокрема віруючих, знищення багатьох пам'яток культури, диктатури однієї політичної партії – КПРС. І про це слід нагадувати студентам у відповідних лекціях з історії філософії. Політичний сенс цієї філософії – захоплення влади не пролетаріатом, а буржуазією,

яка прикриваючись захистом інтересів пролетаріату, переслідувала, як відомо, власні політичні цілі. Адже в історії не було жодної так званої пролетарської революції, яку була б здійсненою самим пролетаріатом. Створюючи нове філософське вчення, яке повинно було зробитися духовною зброєю пролетаріату для визволення поневоленого людства, класики марксизму спиралися на велику кількість філософських концепцій, наукових теорій, історичних та політичних теорій, а також враховували досвід економічної боротьби сучасного їм пролетаріату. Так, у своїх працях К. Маркс використовував, зокрема, досвід боротьби давньоєгипетського пролетаріату проти влади фараонів, знання античних філософів, філософію історії Блаженного Августина, досягнення наукової революції сімнадцятого століття, вчення французьких матеріалістів вісімнадцятого століття, і, звичайно, німецьку класичну філософію. «Його світорозуміння було дивною сумішшю західної концепції лінійного розвитку історії (Августин), західного утопізму (комунізм), наукового раціоналізму (Ньютон), класичної економіки XVIII століття (трудова теорія вартості і теорія вартості, яка заснована на виробничих затратах), атеїзму (діалектичний матеріалізм), та язичницької концепції циклічного розвитку історії (святкування хаосу). Ось чому існує так багато протилежних одна одній інтерпретацій «сенсу марксизму»» [8 : 12]. На нашу думку, викладачам варто приділити в лекціях з філософії велику увагу не тільки так званим трьом джерелам та трьом складовим частинам марксизму, а також їх сучасним інтерпретаціям. Відомо, що деякі сучасні дослідники спростували так звану велику роль останніх для формування теоретичних підстав марксистської філософії, адже в багатьох сучасних дослідженнях обґрунтовується інша точка зору. Так, відомий сучасний український вчений та письменник Ю. Канигін зазначає з цього приводу наступне: «Якщо ж казати про безпосередні інтелектуальні джерела, то ними були праці Бауера (теорія приходу до влади критичної особистості), яка заперечує «цивілізацію Христа»), Дарвіна (теорія боротьби живих істот за виживання, людини як продукта виховання – «дресированої мавпи»)), Морґана (історика первісних суспільств), Фейєрбаха («засновника матеріалізму»). Якщо ж говорити про реальні витoki марксизму, то це праці Дезамі, Гесса, таємні одкровення Вайсхаунта та інших ілюмінатів, а також програми сект «крайнього комунізму» Кабе та Бабефа (Франція), Вейтлінґа (Германія). Але треба йти далі: по-справжньому глибинними витокami марксизму виступають таємні вчення давньоєгипетського жерця Маркоса та Луксорських братів, які підготували революцію Ехнатона. «Маніфест Комуністичної партії» Маркса та Енгельса починається з натяка: «Привід блукає Європою, привід комунізму». Це повсталий з темряви століть дух червоного фараона під виклики озвірілого натовпу: «Грабуй награвоване!»; «Нікчемні повні радості»; «Хто був нічим, той стане всім!»» [9 : 93-94]. Необхідність наступних зауважень, на нашу думку, пов'язана передусім з тією обставиною, що велика кількість сучасних українських підручників з філософії написана з позицій марксистської філософії, являє собою, так званий «неомарксизм», хоч і з елементами окремих сучасних філософських теорій та концепцій, а це означає, що ці підручники написані з точки зору пріоритету матеріалізму, класової боротьби та атеїзму, хоча XXI століття, тобто доба постнекласичної науки, диктує інші пріоритети, а саме: особливе значення теорії інформації та інформаційних технологій, наук про життя та етичних теорій, які передбачають захист життя людей та тварин перед загрозою розповсюдження біотехнологій та інших цінностей доби глобалізації, інтеграцію окремих наук між собою, а також з окремими філософськими та релігійними концепціями тощо. Про це теж треба нагадувати студентам, пропонуючи останнім для розгляду не один, не два підручники з філософії, а 10 чи 15 найменувань підручників задля порівняння та критичного аналізу інформації, яка міститься в них.

Прихильники марксистської філософії, як відомо, визнавали пріоритетність політичних та економічних інтересів пролетаріату, ігноруючи першочергове значення культур та цивілізацій окремих народів. Класичним прикладом в цьому сенсі є теорія соціально-економічної формації, в якій абсолютизується фактор економічний, значення суспільного виробництва, ігнорується значення національних культур, релігій, духовної сфери життя людства, яка

вважається другорядною та відноситься до надбудови. Відомо, що найголовнішою проблемою марксистської філософії є проблема відчуження. Філософський сенс поняття відчуження отримує передусім в німецькій класичній філософії в роботах І. Канта, І. Фіхте, Г. Гегеля, Л. Фейєрбаха, де аналіз відчуження переноситься в сферу мислення. Досить змістовну концепцію відчуження запропонував та обґрунтував К. Маркс в «Економічно-філософських рукописах 1844 року». Зазначимо, що серед усіх форм відчуження К. Маркс виокремлює основну форму – економічне відчуження, яке, на його думку, детермінує всі інші форми відчуження і робить її основою політекономічного аналізу капіталізму XIX століття. На думку англійського дослідника філософії марксизму Г. Норта, яку він висловив, зокрема, у своїй славетній праці «Марксова релігія революції», в марксизмі концепція відчуження людини виконує таку ж роль, яку доктрина про гріхопадіння людини виконує в християнстві. Маркс використав цю концепцію, принаймні, двома засобами, по-перше, для того, щоб показати відчуження людини, яке відбувається внаслідок продажу нею своєї праці; по-друге, щоб показати соціальне відчуження людини від оточуючих її людей (відчуження в особистісному плані.) «Революцію повинна здійснити людина, бо саме людина є єдиним богом Маркса. Есхатологія для Маркса – це повернення до суспільства, вільного від відчуження та створеного людиною...». [8 : 159]. Відомо, що усі шляхи в працях Маркса приводять до висновку про необхідність революції. Викладачеві вишів, особливо негуманітарних факультетів, варто звернути увагу студентів на те, що поєднуючись з ідеєю тотальної революції, марксизм стає новою релігією, точніше, дуже давньою релігією, яка має певне нове псевдонаукове забарвлення. Відомо, що вчені дискутують вже більше ста років з приводу того, ким був насправді К. Маркс. Так, студентам варто знати про те, що Т. Боттомур в праці «Карл Маркс: соціолог чи марксист?» (1964) відносить Маркса передусім до вчених, з такою оцінкою погоджувалися і радянські марксистки. Роберт Такер, Луїс Холл, Еріх Фромм, Карл Левіт («Сенс історії», 1949) та інші вважають Маркса полурелігійною фігурою, подібною до пророка з Старого Заповіту. В книзі Раймонда Аарона «Опіум для інтелігенції» комуністична партія зображується як секуляризована церква. Вже згаданий дослідник Г. Норт вважає, що марксизм уявляє собою секуляризоване повернення до культів хаосу давнього світу, а не сучасний різновид пророцтв. Адже доктрина революційної практики стала для Маркса еквівалентом хаотичної вседозволеності, яка була в основі усіх язичницьких космологій. Так, давні люди вірили в золотий вік багатства та свободи, який було втрачено. У секуляризованому вигляді традиція ритуального хаосу була збереженою численними таємними товариствами, 18-19 століття в Європі, які внесли свій внесок в цю традицію, хоч і в ім'я ідеалів Просвітництва та звільнення людства. Відправним пунктом розвитку цієї традиції була Французька революція. Маркс був наслідником цієї традиції, адже він особливо пишався заколотом Бабефа 1795 року, а у «Зверненні Центрального комітету до Союзу комуністів» (1850 р.) він відкрито казав про конспіративну діяльність, яка була заснована, зокрема, на досвіді якобінців. В сучасній літературі існують також думки про продовження Марксом тієї революційної роботи, яку колись розпочав Адам Вайсгаупт [10 : 375]. Отож, на нашу думку, викладачеві, який пояснює, зокрема, першу тему з філософії та обґрунтовує основні методологічні та методичні засади викладання сучасної філософії, варто перейти від великої духовної неправди марксистської філософії до міркувань про духовність філософії як такої. Стосовно діалектичного матеріалізму як марксистської методології, яка і досі в деяких сучасних вітчизняних підручниках розуміється в якості «єдино вірного вчення», слід зазначити, що студентам варто в лекціях вказувати також справжнє відношення засновників марксизму до вказаної методології: «У творах Маркса й Енгельса не можна знайти ніякого наміру створювати нову філософську систему на заміну старим, а скоріше знайдемо думки про кінець ери філософських систем. І тут класичний марксизм іде у повній відповідності з духом класичного позитивізму. Якщо хто заявить, що позитивізм і марксизм XIX ст. є філософіями, то це дуже дивні філософії, бо це будуть філософії, що заперечують філософію, відкидають її як таку на тих підставах, що нема більше простору для філософування, оскільки всі сфери реальності розібрані науками, які

постачають позитивне знання без будь-яких вигадок, суто спекулятивних побудов. А що стосується згадуваних нами термінів, які звично пов'язують з філософією марксизму, то Маркс взагалі ніколи не вживав вислів «діалектичний матеріалізм», а вираз «історичний матеріалізм» зустрічається у листах Енгельса наприкінці його життя. Вперше словосполучення «діалектичний матеріалізм» можна знайти у творі Енгельса «Анти-Дюринг» (1878), але в такому контексті, який свідчить, що для Енгельса діалектичний матеріалізм є тільки метод, а не філософія, а потреба у філософії сходиться до мінімуму, бо все позитивне знання надають спеціальні науки...» [11 : 297-298]. Автор згаданого вище підручника професор О. М. Кривуля цілком слушно розглядає позитивізм і марксизм саме як опозицію новоевропейській філософській класиці, а не як вершину розвитку філософії. Взагалі, у цьому підручнику міститься ґрунтовний історико-філософський розділ і дається систематичний огляд основних блоків досить розгалуженого філософського знання. Адже студентам варто сьогодні в лекціях пропонувати як критику марксистської методології, так і пропонувати розгляд сучасних альтернатив діалектики. Зокрема, мова повинна йти також про правильне розуміння метафізики, і не тільки в якості альтернативи діалектики, а в якості основи для сучасної науки. Задля цього варто пригадати сенс метафізики у трактуванні Арістотеля. «Це вчення про найбільш загальні основи буття, включаючи і генезу людини, про смисл життя. Все це повинно бути висловлено в абстрактних поняттях, які не виводяться з досвіду безпосередньо, в яких відображуються «невидимі» простим оком речі, з яких народжується видимий світ» [12 : 136]. Саме тому метафізика, на думку Ю. Канигіна, є подібною до біблійної парадигми Буття. Величезної популярності в наукових колах сьогодні набула також провідна методологія постнекласичної науки – синергетика, яка протягом кількох останніх років активно входить до багатьох сфер діяльності людини, особливо це стосується науки та філософії науки взагалі. Відомо, що синергетика – це міждисциплінарна наука, що займається вивченням процесів самоорганізації систем різної природи. Серед дослідників, які ґрунтовно займаються синергетикою та сприймають її позитивно в контексті вивчення розвитку різних складних систем, пропонують численні аспекти застосування цієї новітньої методології та можливі інтерпретації, слід згадати таких авторів, як: Л. Богата, Г. Буданов, Л. Горбунова, І. Добронравова, І. Єршова-Бабенко, В. Лутай, О. Князева, С. Курдюмов, І. Пригожин, І. Стенгерс, В. Стюпін, Г. Хакен, В. Ханжи та багатьох інших. На нашу думку, на особливу увагу заслуговують сучасні вітчизняні дослідження в галузі психосинергетики, на які слід звернути увагу студентів, адже не всі підручники з філософії сьогодні містять ґрунтовний аналіз синергетики як провідної сучасної методології. Відомо, що доктор філософських наук І. Єршова-Бабенко ретельно досліджує проблеми людської психіки з позиції синергетики, що дає можливість, зокрема, за допомогою синергетики, зробити суттєвий внесок у дослідження проблеми свідомості: «Людина поєднує в собі різноякісні системи згідно з критерієм «рівень динамічної складності» та «рівень часу як конструкції» (різночасові умови в межах уявлення про час як конструкцію). Наприклад, вважається, що ізольовані системи еволюціонують до хаосу, а відкриті – до все більш високих форм складності. Сучасні умови життя людини продемонстрували якості нерівноважних процесів та призвели науку до переоцінки хаосу, переходячи на точку зору продуктивності хаосу. Проте в таких умовах виникає якісно нове завдання соціально-культурного, соціально-психологічного та власне психологічного плану – завдання вміти продуктивно жити у все більш хаотизованих умовах сучасності» [13 : 16]. Отже, в сучасній освіті відбуваються суттєві зміни, зумовлені важливими політичними та правовими перетвореннями, які відбуваються в українському суспільстві в умовах розбудови правової демократичної держави. Однією з найважливіших задач освіти є формування особистості, яка в житті постійно використовує норми моралі, що з відповідальністю ставиться до свого життя та життя інших людей, політичного курсу своєї країни, є патріотом своєї держави, яка здатна збагнути сенс та значення філософської культури, що є найбільш важливим компонентом освіти. Адже саме філософія, яка сьогодні трактується багатьма авторами як теоретичне світорозуміння, дозволяє проникати у сутність речей та явищ, обґрунтовувати власні ідеали та

цінності, мати власну думку, що не залежить від стереотипів минулого та сучасності, збагнути сенс життя.

Висновки.

- 1) Існуюча зараз концепція вищої освіти в Україні вимагає уваги не тільки до підготовки майбутніх фахівців, але й до їхнього рівня філософствування, отже, викладачам негуманітарних вишів треба готувати для них якісні лекції, які відповідають існуючим вимогам до постнекласичної науки;
- 2) Для цього слід використовувати новітню, зокрема, навчальну літературу з філософії, автори якої позбулися тотального впливу марксистської філософії та пропонують сучасне розуміння сенсу філософії, зокрема в якості теоретичного світорозуміння;
- 3) Студентам слід пояснювати не тільки про те, що філософія задовольняє потребу у осмисленні світу, а також розмірковує над такими найважливішими світоглядними питаннями, як: що є світ і людина, яке місце людина займає у світі, які можливості і перспективи вона має, у чому полягає смисл життя та які можливості досягнення щастя;
- 4) Студентам слід пояснювати також і те, що цілісне, загальне осмислення світу допомагає людині не тільки в визначенні її буттєвих орієнтирів, але і при визначенні орієнтирів для її практичної і пізнавальної діяльності;
- 5) Отже, викладачеві, зокрема, негуманітарного вишу слід розповісти студентам про безпосередній зв'язок філософії (як теоретичного світорозуміння) з іншими науковими дисциплінами, а також практичним застосуванням набутих знань під час майбутньої професійної діяльності, адже існування сьогодні глобальних проблем та вимоги до фахівців як до всебічно розвинених особистостей, які є не тільки вузькими спеціалістами в якійсь одній галузі чи науці, а здатні розібратися в політиці, літературі, історії, філософії, є характерною рисою розвитку сучасного суспільства. І якщо спеціалістом студент стає завдяки вивченню багатьох навчальних дисциплін з обраної спеціальності, то культурною людиною, яка правильно розуміє сутність того, що є духовність, він може стати лише за допомогою гуманітарних дисциплін, серед яких першорядне значення має філософія.
- 6) В перспективі, на нашу думку, проблеми викладання філософії, як теоретичного, так і методологічного характеру, зокрема у негуманітарних вишах, все більше будуть вирішуватися за допомогою критичного аналізу існуючої навчальної літератури, причому як застарілої та ідеологічно заангажованої, написаної з точки зору пріоритетності «єдино вірного вчення», тобто марксистської філософії, так і сучасних підручників, автори яких не зовсім позбулися впливу останньої. Викладачі повинні знайомитися з найновішими науковими публікаціями з філософії та методології, використовувати надбання синергетики, зокрема психосинергетики, метафізики, ретельно вивчати сучасні трактування проблеми свідомості, зокрема ті, які містяться в працях вчених та філософів з англійських країн.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Поліщук І. Є. Філософська освіта як підґрунтя методологічної та світоглядної підготовки бакалаврів і магістрів в українському університеті / / Педагогічні науки. Збірник наукових праць. Випуск LXVIII. 2015. – с. 174-179.
2. Філософія: підручник / за ред. О. П. Сидоренка. – К.: Знання, 2008. – 891 с.
3. Подольська Є. А. Філософія. Підручник – К.: Фірма «Інкос», Центр навчальної літератури, 2006. – 704 с.
4. Куличенко Владимир Викторович, Черныш Алексей Михайлович. Философия: Учебник для

высших учебных заведений. – Тернополь: підручники і посібники, 2008. – 576 с.

5. Целлер Эдуард. Очерк истории греческой философии. СПб., 1996. – 296 с.

6. Предин Дмитрий. Введение в философию: учебник для православных духовных школ / СПб: Ладан; Троицкая школа, 2009. – 432 с.

7. Філософія: Навчальний посібник / І. Ф. Надольний, В. П. Андрущенко, І. В. Бойченко та ін.; За ред. І. Ф. Надольного. – К.: Вікар, 1999. – 624 с. – с. 39.

8. Норт Гэри. Марксова религия революции. Возрождение через хаос. Издательство «Екатеринбург», 1994. – 308 с.

9. Каньгин Юрий. Роковой XX век: Ист. – публицист. исслед. – К.: Арий, 2010. – 592 с.

10. Тайна беззакония в исторических судьбах России. Санкт-Петербург. Издательство «Царское дело», 2002. – 784 с.

11. Кривуля О. М. Філософія: Навчальний посібник. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. – 592 с.

12. Каньгин Ю. М. Библия и наука: в прошлом, настоящем и будущем / Ю. Каньгин, В. Кушерец. – К.: АРИЙ, 2010. – 352 с.

13. Ершова-Бабенко И. В. Сложное поведение психики и сознания – явление неравновесного фазового перехода в макромасштабных условиях с позиций психосинергетической теории психики / / Постнеклассическое знание и наследие И. Пригожина: Вопросы мышления и познания : Материалы XII Международных Пригожинских чтений (17 сентября 2015 г. – 25 января 2016 г. – 26 мая 2016 г., Одесса) / Одесск. нац. мед. ун-т и др. ; ред. кол. : докт. филос. наук И. В. Ершова-Бабенко (отв. ред.) и др. — Одесса : Печатный дом, 2016. – 212 с. – с. 10-2

Цибра Микола Федорович – доктор філософських наук, професор кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

УДК 159.9+316:1

ОБЪЕКТИВНОСТЬ ТА СУБЪЕКТИВНОСТЬ ДЕТЕРМИНАЦИИ Личности

Стаття розглядає особистість, як фундаментальне явище в житті суспільства. Формування особистості детермінується соціальною реальністю, яка знаходиться в стані хронічної трансформації. Кожний новий різновид соціальної реальності суттєво перетворює систему відношень «особистість-суспільство», що неминуче призводить до нового змісту особистості, її якісних властивостей.

Ключові слова: об'єктивне, суб'єктивне, особистість, детермінація, самодетермінація.

ОБЪЕКТИВНОСТЬ И СУБЪЕКТИВНОСТЬ ДЕТЕРМИНАЦИИ Личности

Статья рассматривает личность, как фундаментальное явление в жизни общества. Формирование личности детерминировано социальной реальностью, находящейся в состоянии перманентной трансформации. Каждый новый тип социальной реальности существенно изменяет систему отношений «личность-общество», что с неизбежностью

приводит к новому содержанию самой личности, её качественных свойств.

Ключевые слова: объективное, субъективное, личность, детерминация, самодетерминация.

OBJECTIVITY AND SUBJECTIVITY OF DETERMINATION OF THE PERSON

The article is sanctified to consideration of personality as one of the fundamental phenomena in lives of man and societies. Forming of personaliy is determined by social reality being in a state of permanent transformation. Every new type of social reality substantially changes the system of relations "personality-society", that with inevitability results in new substraty of personality, birth of her new properties and internalss.

Keywords: objective, subjective, personality, determination, selfdetermination.

Залучення українського народу до процесу трансформації сфер суспільного життя, підвищення зацікавленості особистостей в найбільш повній реалізації творчого потенціалу, акумулюють раціональне зерно в активізації людського фактору. Особистість не тільки першочерговий об'єкт та суб'єкт соціальних змін, але й самий динамічний, безпосередньо впливаючий на еволюцію міжособових відносин елемент, цементуючий або руйнуючий соціальну реальність. Загальновідомо, що тіло людини містить більш як вісімдесят процентів вологи, т.т. води, і якщо з мікроелементами вилучити з цього складу мрії, бажання, цілеполагання, творчу наснагу, то особа буде виглядати або калюжею, або ходячим водяним лантухом. Це, звісно, жарт, як лейба до важкої теми. З одного боку, в суспільному житті позитивні зміни відбуваються в тій мірі, в якій реалізується особистість. А з іншого – ми не навчилися уникати руйнівні події, особистість потрапляє у негативні обставини, які конкретно впливають на її свідомість і зміст життя. Перетворюючи соціальне середовище, індивід у практичній діяльності реалізує і одночасно формує себе як особистість. У цій домінанті розкривається суть діалектичного зв'язку: особистість – безпосереднє оточення – суспільство.

В суспільствознавчій літературі прийнято розрізняти зовнішні обставини, як об'єктивні підстави, і соціальне середовище. Суть взаємодії і є життям та діяльністю особистості. Ці фактори зводять перед індивідуумом конкретні завдання, виставляють вимоги і складають загальний фон детермінації особистості, як складові розвитку індивідуальності.

Детермінізм, нагадаємо косметично, акцент для тих, хто зацікавився цією темою. це загальнонаукове вчення про причинні конгломерати, закономірності, генетичні зв'язки, взаємодії та обумовленості явищ і процесів, що відбуваються у світі. Процесуальна сторона детермінізму розкривається поняттям «детермінація», від лат. *determino* (визначаю). Антиподом детермінізму виступає індетермінізм. Останнє розглядає волю як самостійну автономну силу.

Нагадаємо, що до переліку загальних категорій «детермінізму» відносяться: причина і наслідок, відношення, зв'язок, взаємодія, необхідність, випадок, угода, можливість, дійсність, ймовірність, функція, кореляція, передбачення. Історично форми цієї категорії змінювали одна одну, від наївної, стихійно-діалектичної, механістичної, статистичної, до сучасної, синтетичної, по суті – синергетичної. Найпереконливішими прикладами трансформації історичної детермінації є вікові обставини існування нашого народу, ті, що і зараз крають серця українців.

У механізмі самодетермінації утворюються дві різні цілісності. з одного боку, розвиток індивіда здійснюється відповідно його психічної та фізіологічної конституції. З іншого – індивід повинен діяти у відповідності до суспільних вимог, які ще не стали фрагментом його «Я». Дві сторони самодетермінації особистості – це якісно різні взаємозв'язки з оточенням. У

своїх вчинках індивід виокремлюється досить пасивно. Зовнішнє спонукання стає для нього безпосереднім та найбільш відчутним. Внутрішньо особа детермінується автоматично, через актуальні переваги та прихильності до чогось. Реалізуючи себе, індивід може панувати над ними, в тій чи іншій мірі, долаючи автоматизм дій, відчуваючи себе творцем.

Так будується свідомість аналізуючих суспільство особистостей, віддзеркалюючись від соціальних подій. Таким чином індивідуум детермінується до повноцінних, якісних оцінок процесів, що постійно колобродять у суспільстві людей. Вимоги дійсності особистість не сприймає пасивно, а робить їх предметом, об'єктом своєї свідомості. Подібне відношення, або друга сторона самодетермінації, формулює креативність особистості. Самим простим прикладом цього є критичне відношення індивіда (окремої групи) до певного стану речей, що назрілися. Незадоволеність своїм існуванням призводить до низки девіантних вчинків з подачі атакваної негативом свідомості, впливає безпосередньо на поведінку людей. У таких випадках, креативність одного чи декількох індивідів, відіграють роль ведучого, позитивного (або тіньового) стереотипу для інших.

Фактична картина суспільного життя завжди складніша, ніж будь-яка опосередкована уява. Індивід в реальності зустрічається не просто з певним фактом соціальної детермінації групи, до якої він практично відносить себе, а і з усвідомленням надзвичайної багатоманітності рівнодіючих умов об'єктивної та суб'єктивної злагожденості, нерідко з протилежними, не взаємоузгодженими прикладами образу життя та соціальної практики. Розбудовуючи причинні ланки, дослідник завжди має на увазі, що вони адекватні тільки в окремих відношеннях, в обмежених сферах та для певних інтервалів часу.

Концепції соціального детермінізму настільки розмаїті, наскільки багатоманітна сама реальність. Якщо не залишати без уваги питання про роль суб'єктивного фактору у соціальній детермінації, то неможливо уникнути розуміння гостроти проблеми співвідношення у порівнюванні значущості суб'єктивних і об'єктивних чинників. Агенти припускають різні комбінації і системні ролі у різних моделях, тим самим модернізуючи діапазон можливих підходів. Об'єктивні підстави та суб'єктивні резиденти можуть мати різну значущість. Вони можуть бути у числі незалежних висхідних детермінант, здатні виступати посередниками причинної взаємодії. Саме в цих суперечливих умовах соціальної детермінації, відкривається можливість прояву та реалізації людяності, гуманної сторони особистості, на базі досвідного оцінювання того, що відбувається навколо. Особистість починає розуміти, що зиску від доброчинності значно більше, ніж втрат. Зло – контрпродуктивне по суті.

Отже, на формування особистості впливають три рівні соціальної детермінації: об'єктивні умови, як «загальний фон» соціальної детермінації; безпосереднє соціальне оточення, як специфічний фактор; внутрішній світ особистості, як одиничний фактор у структурі соціального детермінізму. Взаємозв'язок означених рівнів – це неспростовна діалектика об'єктивних і суб'єктивних умов (напрямів) соціального детермінізму. Це основа основ, яку корисно завжди мати на увазі.

Проблема соціальної детермінації вивчалась науковцями Л. П. Буєвою, Ф. М. Бурлацьким, І. С. Коном, Л. В. Сохань, Ю. В. Сичовим, І. Т. Фроловим, М. Бубером, Е. Фроммом та багатьма іншими. У науковій літературі категорії об'єктивного та суб'єктивного тлумачаться «букетно», неоднозначно, відповідно обраному питанню. Об'єктивне в матеріалістичній філософії, це те, що існує поза і незалежно від свідомості. На відміну від нього свідомість, дух, розглядаються як суб'єктивна реальність, похідна від матеріальної. Ця загальновизначена сутність об'єктивного не підлягає сумніву. Протиріччя тлумачення виникають при аналізі конкретних процесів. У ході використання необхідних категорій, для порівняно приватних явищ, зв'язків, опосередкованостей, викристалізуються нові усвідомлення, розробляються сучасні, певною мірою конспірологічні (лат. *cōnspirāre* – таємно домовлятися) філософські концепції.

Коли нехтується відносна самостійність обраних категорій, примітивно тлумачиться діалектика об'єктивного та суб'єктивного. Відомо, що абсолютне протиставлення матеріального – ідеальному, можливе лише у межах основного питання філософії – теорії пізнання. В інших випадках, має місце їх складна взаємодія, відносна різниця. Наприклад, коли суб'єктом виступає особистість, тоді для неї об'єктивним буде все, що існує поза та незалежно від її свідомості і волі. Це можуть бути не тільки матеріальні, але і духовні явища, наприклад: суспільна думка, мікроклімат у громаді, колективі, тощо. Якщо суб'єктом виступає колектив чи суспільство, тоді межі суб'єктивного розширюються до протиріч та узгоджень приватних питань з дійсністю.

Об'єктивні умови та безпосереднє соціальне оточення складають реальну сукупність факторів, що мають вирішальний вплив на особистість, бо є базисом із суперечливого роду компонентів: матеріальних, політичних, ідеологічних, культурних. Ці теоретичні «інгредієнти» входять у соціальні утворення та класи, групи, трудові колективи, сім'ї. Особистість залежить від об'єктивних підстав сьогодні так, як залежала від них в усі часи свого формування.

Однак, абсолютизувати соціальний детермінізм особистості було б необачливо. Абсолютизація характерна для фаталізму. Матеріалістична точка зору слушно виходить з відносної самостійності особистості у суспільному житті. Під відносною самостійністю особистості прийнято розуміти відсутність жорсткого зв'язку з умовами її існування. Відносна самостійність безпосередньо витікає з самого процесу соціальної детермінації та особливостей розвитку людини у сучасних умовах. Індивід детермінується способом виробництва, але в якості сутнісних компонентів в цей процес входять і інші фактори суспільного життя, різні залежності та причинно-наслідкові зв'язки, у тому числі і суб'єктивного характеру. Важливо, що особистість постає цілісним утворенням з різноманітною структурою діяльності.

Отже, проблема відносної самостійності особистості – це не проблема фатальної приреченості «жорсткої» детермінації, а специфічність самого детермінізму. Якщо ми будемо вивчати взаємодію складних соціальних факторів з особистістю чисто механічно і не враховуватимемо активність самої особистості, то про активізацію людського фактору не може бути і мови. Вчинки, активність самої особистості, допомагають краще розуміти, у чому міститься її відносна самостійність. Постійна незадоволеність, потреба вийти за межі сущого, штовхають особистість до утвердження своєї гідності, активізують на боротьбу за краще майбутнє.

Протиборство не обов'язково повино спрямовуватися на здійснення масштабних справ, воно може бути банальним переборенням будь-якого рівня складностей, але обов'язково під егідою «необхідності для когось». Невдоволеність собою, оточуючим середовищем, є еквівалентом рушійної сили, що заважає індивіду спокійно входити у певну життєву ситуацію. Як правило, такі люди створюють масу незручностей обивателю, але для суспільства вони, як пружина, вкрай необхідні.

Діяльність людини здійснюється у перетвореному «олюдненому» природному осередку, в оточенні соціальному та духовному. Специфічно, що людина при цьому виділяє себе з природного середовища, протистоїть йому як об'єкту діяльності, усвідомлюючи своє власне до нього відношення.

Об'єкт не залежить від суб'єкта, оскільки він реальний, існує, а не створений уявою останнього. Разом з тим, ця незалежність відносна, оскільки суб'єкт взаємодіє з об'єктом та перетворює його. Суб'єкт – активна сторона взаємодії тандему «об'єкт-суб'єкт». Проте, і ця активність відносна, оскільки суб'єкт породжений сукупністю об'єктів, в яких він діє, і його активність, пропорційні його знанням про об'єкт. Взаємодіючи з об'єктом, перетворюючи об'єкт, людина і сама змінюється, збагачується знаннями та досвідом.

Сукупність об'єктів, з якими взаємодіє людина, які вона на тому, чи іншому рівні, перетворює і які визначають її діяльність, будує об'єктивні підстави (умови). До об'єктивних

підстав відносяться перш за все незалежні від волі і свідомості матеріальні умови діяльності людини, що розвиваються за притаманними їм закономірностями, незалежними від свідомості.

Природа безпосередня і природа штучна, конструюються з предметів природного середовища і на притаманних їй закономірностях. У матеріальні підстави і обставини, включаються предмети природного середовища, безпосередні, що люди вважають готовими, рівно, як і ті, що створені діяльністю людей.

Демонструємо тут відмінні види соціального детермінізму, які віддзеркалюють складність системи детермінант соціальної функції людини. Доводиться враховувати взаємозалежності між якісно різними структурами: об'єктивними і суб'єктивними, внутрішніми та зовнішніми, соціальними і біологічними. Зовнішній вплив доповнюється множиною факторів внутрішнього характеру: даних психологічних, фізичних, біологічних, що у сукупності утворюють надскладну структуру детермінант, взаємопов'язаних на певних рівнях, і в середині кожної. Людина не здатна змінювати, перетворювати всі об'єкти природного оточення, які відносяться до об'єктивних підстав. Втім, у перспективі, вірогідно, будь-який предмет може стати об'єктом її уваги і впливу. Це, насамперед, матеріальне виробництво, яке є магістральним детермінантом активності особистості, її мети, напрямків та форм діяльності.

У підрахунку нашого теоретизування, матеріальне акумулює провідне в об'єктивних підставах. Слід наголосити, існує парадокс, не дивлячись на те, що матеріальне завжди об'єктивне, об'єктивне не зводиться виключно до матеріального. Інколи в ролі об'єктів, т.т. об'єктивних підстав, можуть виступати предмети соціального, політичного, ідеологічного, культурного чи духовного порядку, виступати у тому об'ємі, в якому вони незалежні від певного суб'єкта та впливають на його діяльність.

Тонке, лукаве та неповторювальне переплетіння елементів системи «людина – середовище», різноманітні взаємодії фізичних, психологічних, інтелектуальних, культурних, світоглядних моментів при угодах, які постійно змінюються, роблять систему «олюднення соціумом» надзвичайно складною. По суті, елементи цієї системи синергетично взаємопов'язані: соціальне середовище – людина. Йде постійний, двоєдинний, трансформуючий процес, при кардинальній ролі однієї зі сторін у залежності від зовнішніх подій і обставин. В цьому твердженні підкреслимо, що особистість, її формування у вирішальній квестії, значно корегуються суспільством, громадою, т.т. зміст особистості транспарентно залежить від соціальних умов і подій.

Окреслимо й іншу сторону питання. Кожна людина унікальна, досвід показує, що доля у значній мірі залежить від внутрішньої «закваски», від сили її бродіння. Самостійність, як гвіздок, на якому тримається геніальне полотно. Індивідуальність віддзеркалюється від внутрішнього світу особи, її самотворчих здібностей і якості результатів напрацьованого. Тут широкий шлях від дилетантизму до професіоналізму, на якому і будується наше життя і наша репутація. Яскравим прикладом може бути життя і становлення Тараса Григоровича Шевченка. При такому, тлумаченні детермінації соціального середовища та особистості, остання не ізолюється від суспільних відносин, а розглядається як їх індивідуальний, інколи унікальний, прояв, особливо спостерігаємий у талановитих особ, сміливих політиків і філософів. Світ особистості, у своїх самих різноманітних проявах, містить, з одного боку, характеристику сукупності суспільних відносин та конкретних світоумов; з іншого – включає в себе внутрішню особистісну своєрідність, накопичений життєвий досвід, активність життєвої позиції індивідуума.

Проте, сутність людини – це ще не весь її відбиток у просторі. Викладене вище, відображає головні ознаки особистості, як соціального типу, але не виключає необхідності врахування інших характеристик індивіда. Типові, загальні ознаки особистості детермінуються впливом життєвого укладу конкретного суспільства, системою освіти та виховання, засобів масової комунікації, а також безпосереднього соціального оточення. Індивідуальна неповторність,

своєрідність особистості детермінуються у значній мірі саме умовами конкретного мікросередовища, де здійснюється її повсякденна діяльність.

Аналіз взаємодії особистості зі своїм соціальним осередком дозволяє зробити висновок, що вона має відносну самостійність і тому може бути розглянута як своєрідна «мікросистема». Справа у тому, що окрема особистість поряд з рисами, що детерміновані безпосереднім соціальним оточенням, вбирає в себе різноманітні культурно-історичні цінності, з цим оточенням безпосередньо не зв'язані. Чим глибша та ширша соціально-історична перспектива особистості, тим значніша сама особистість, тим багатші її життєві зв'язки, вільніша вона по відношенню до свого оточення. Але все це слід розуміти як певний вираз конкретних обставин, конкретної особистості і віддзеркалюючих суспільних відношень «тут і зараз», як модно інтерпретувати чийся вдалий пасаж: часи не вибирають, в них живуть і помирають!.

Відносна самостійність особистості з точки зору її внутрішнього розвитку детермінується дією таких факторів як трудова та суспільна діяльність, самосвідомість, соціальний статус та позиція, соціальні функції, ціннісні орієнтації, структура особистості та структура потреб у цілому. Як вже маніфестувалося, суспільна діяльність людини є основною ознакою, яка детермінує характер її взаємодії з іншими, тобто її відносну соціальну самостійність. Оволодіваючи досвідом життя, здійснюючи суспільно «епохальну» діяльність, людина забезпечує собі певне місце у громаді, авторитет та право на самостійність вирішення власних питань і висловлювання узагальнюючих думок. Однак, формування внутрішніх якостей людини, що детермінують її самостійність, відбувається не тільки на тлі «зовнішньої діяльності». У цьому процесі домінантою є «внутрішня» суб'єктивна активність людини, в ході якої вона сама конструє себе, визначає особисту лінію поведінки та дії.

Для того щоб людина була здатна усвідомити самостійність свого місця у суспільному житті, вона повинна виховати до необхідного стану індивідуальну свідомість. Людина стала відносно самостійною особистістю лише в силу того, що вона сама змогла свідомо визначати своє відношення до оточуючого світу і до самої себе. Індивідуальна свідомість виступає одночасно і як самосвідомість. Розвиток особистості відбувається, формується разом зі здатністю виділяти себе з оточуючого середовища та усвідомити своє відношення до нього. У готовності людини аналізувати свої дії, вимагати до себе певного відношення, розглядати себе з боку, міститься здатність до самооцінки та самоконтролю. Ці якості людини мають важливе значення для керівництва собою, детермінують її, забезпечують певну соціальну самостійність.

У реальності, поведінка особистості визначається її соціальним статусом, який сприймається як комплекс важливих соціальних ознак, що всебічно характеризують місце і стан людини у колективі, товаристві, громаді та суспільстві у цілому. Саме ж положення людини у соціальному житті детермінується системою прав та обов'язків.

Діяльна, суб'єктивна сторона статусу виступає у вигляді позиції особистості, складної системи її різноманітних відношень, установок, мотивів та цілей, що у повсякденності реалізується у цілому комплексі суспільних функцій, або ролей, що є нічим іншим, як узагальнюючим способом адекватної поведінки у відповідній ситуації або формою реалізації своїх життєвих переконань.

Наполегливість, дисципліна, відносна автономія людини також детермінуються її орієнтацією на певну систему цінностей, яка у структурі особистості виступає загальним центром життєвої направленості. В ціннісних орієнтаціях акумулюється весь життєвий досвід, накопичений в індивідуальному розвитку, ними опікуються постанови багатьох життєвих питань.

Кожна людина, в силу власної просторової та часової обмеженості, детермінується не всією сукупністю суспільних відносин, а лише частиною з них. Між широкими можливостями суспільного буття і окремою особистістю, існує опосередкована ланка, без врахування якої

неможливо зрозуміти всю розмаїту інтегративність зв'язків суспільства та особистості. Такою ланкою є безпосередні контакти індивіда або мікрооточення.

Мікросередовище особистості – це об'єктивна соціальна реальність, що містить в собі сукупність матеріальних, ідеологічних, культурних та соціально-психологічних чинників, які безпосередньо детермінують процес її життя та практичної діяльності. Воно окреслює різну ступень стійкості спілкування людей, та набуває такі форми, як малостійкі зв'язки між людьми, що живуть у одному дворі, на одній вулиці та інш. Однак, ці крихкі спільноти не визначають соціальну значимість найближчого оточення людини. Базовою основою, як правило, стають лише ті взаємовідносини, які об'єднані загальними інтересами та цілями, близько знають один одного, спілкуються між собою. На виробництві – колектив бригади; в сфері суспільного життя – профспілкова, волонтерська, аматорська; в сфері навчання – учбова група; у побуті – сім'я, різні об'єднання за місцем проживання. Хоч спостерігаються і інші випадки, коли довгі сюсюкання не є гарантією взаємопомічі, а дратівливі відносини – обертаються спасінням у важкі часи.

Характер диференційного впливу мікросередовища на розвиток людини в значній мірі детермінується специфікою прояву її складових елементів у різних сферах суспільного життя. Різні види мікросередовища мають свої соціально-економічні особливості і тому можуть знаходитися на різних рівнях можливостей соціального розвитку. Сам по собі цей факт є відображенням соціального детермінізму, оскільки в нашій дійсності нараховується низка сфер суспільного життя, що суттєво відрізняються за темпами соціальних перетворень. Скануючи психіку окремої особистості, «хворі» риси, недоопрацьовані питання, як особливості слабкої сфери в низці сфер нашого існування, породжують нерівномірність розвитку різних сторін індивідуальної свідомості, виразну непослідовність поведінки у різних мікроумовах.

Особливості впливу безпосереднього соціального оточення на особистість визначають, яку роль займає та виконує вона у рамках цього оточення. Один і той же індивід може вести себе якісно по-різному, у залежності від того, в якому колективі він на даний момент працює і яку функцію виконує. При цьому кожна людина має множину різноманітних соціальних ролей, і в залежності від зв'язків, що складаються, в одному місці вона виконує перші ролі, в іншому – другорядні, в третьому – зовсім незначні. Вплив мікросередовища стає дієвим фактором розвитку особистості в залежності від того, через які психологічні властивості людини, що утворились раніше, вони переломлюються. Важливо брати до уваги й етап вікового розвитку особи. Ступінь вимоги соціального кола «править бал». Людина намагається пристосуватись, «кроїть себе під», що поступово входить в структуру власних потреб індивіда.

Вплив мікросередовища на розвиток особистості нерідко відбувається в негативних фактах, у випадках різних соціальних девіацій. Як відомо, самі по собі суспільні принципи, типу відомих гуманістичних десяти Заповідей, не породжують негативних явищ у свідомості та поведінці людей. Ці явища частіше за все породжуються певними обставинами, що складаються у тому чи іншому середовищі. В умовах суспільної трансформації, тотального зубожіння народу, важко вести розмову про гуманізм, милосердя, доброту, хоч це вкрай необхідно.

Суспільні негаразди сьогодні стали одним з вирішальних факторів впливу на особистість. Одні «прогинаються» і йдуть проти свого народу, за «руський мир», за царя-пахана. Інші – страждають, але борються за свій народ, за дітей, за майбутнє. Приклади – майдани, фронти, широкий волонтерський рух в державі і в світі. Але все це має неоднозначний вплив на психіку людини: його наслідки залежать від багатьох складових, від підтримки суспільних закладів, держави, ближнього оточення. Ступінь його соціальної активності в громадських долонях.

Можливість негативного впливу на людину різних проявів мікросередовища можна пояснити також певним відставанням розвитку різних сторін суспільного життя, недоліками

систем суспільного контролю, невисоким рівнем організаційної та виховної роботи тощо. Зворотній вплив особистості на найближче соціальне оточення віддзеркалюється у всіх видах практичної діяльності. Особливо наочний вплив індивіда на оточуюче середовище проявляється у взаємодії з так званим неформальним колом (колом друзів, сусідів, родичів, членами родини, зібранням людей за інтересами та інш.) В таких обставинах окрема людина здатна сприяти укріпленню одних зв'язків, суттєво змінювати їх зміст та направленість, щось, як вплив, послаблювати, щось залишати поза увагою. Зрозуміло, в зміні тієї чи іншої соціально-психологічної атмосфери проблема за лідерами, за особистостями, що здібні підняти людей на доброчинності і в той же час бути здатними до контролю, бути відповідальними за майбутнє тих «кого приручили». Палітра суб'єктивних чинників, що детермінують особистість достатньо широка. Існують різні підходи, різні точки зору на структуру суб'єктивних детермінант особистості. На нашу думку, вона складається з таких елементів, як:

- Моральні детермінанти особистості: переконання, інтереси, ідеали;
- Досвід: звички, вміння, знання, навички;
- Психологічні детермінанти: воля, почуття, сприйняття, мислення, емоції, пам'ять;
- Біопсихологічні детермінанти: темперамент, стать, вік;
- Поведінка: вчинки, стиль дій, потреби тощо;
- Ірраціональні детермінанти: індивідуальне та колективне позасвідоме.

Цей підхід здається системним, найбільш адекватним. Однак, класифікацій детермінант особистості може бути безліч, найбільш вдалі в основі психологічної детермінанти. Людина має з десятків первинних емоцій: допитливість, насторога, задоволеність, гнів, ніжність, дружелюбство, огида, покора, жах тощо. Наша психологічна освіченість слабка, ми нерідко змішуємо почуття та емоції, не відчуваємо різниці. Мало попрацювала тут і наша наука. В психології почуттів безліч «білих плям» та приблизностей, різною у вихідних поняттях, наприклад, чим відрізняються між собою почуття та емоції? Що ними рухає? Які закони тут керують?

Психологія почуттів ще далека від пунктуальної науки, хоч позиціонувала себе початково, «як точна». Великий голандський філософ Б. Спіноза, ще у XVIII ст. намагався створити «геометрію почуттів», побудувати науку про почуття за подобою геометрії. У відомого психофізіолога П. В. Симонова є теорія, за якою сила емоцій, потреб прямо пропорційна інформації про те, наскільки їх можна задовольнити. Емоція потрібна людині як кресало її енергії; вона пробуджує власні сили, вводить до дії резерви. Керувати емоціями та почуттями досить складне завдання. Давно відомо, що найважча влада, то влада над собою. Емоції і почуття виховувалися на протязі довгого еволюційного періоду, щоб досягти сучасного досконалого рівня. Емоційний стан первісної людини незрівняний з витривалістю психіки нашого покоління. Перша, пристосувальна функція емоцій змінилася з аварійного режиму на сигнальний. Третя функція емоцій – навчальна, або спонукальна. Всі вони використовуються в процесі навчання, набуття досвіду, як позитивного, так і негативного, в залежності від обставин. А четверту функцію емоцій можна визначити як оціночну.

Паралельно з вдосконаленням нервової системи у процесі еволюції, ситуаційна пристосованість індивіда поступово підвищується. Емоції мало-помалу інтелектуалізуються. Обробка інформації, яка починається на емоційному, сигнальному рівні, першопочатково звужує простір до конче необхідного, потім свої повноваження переводить на виконання логічних програм свідомості. Вони детермінують подальші вчинки і разом з тим зворотно впливають на емоції, виховуючи нові якості системи почуттів.

Інколи виникає неузгодженість у ситуаціях. Програми спричиняють прорахунки, у особи

можуть виникати навіть психічні розлади. Механізм емоцій, успадкований нами від пращурів, досить вразливий. Помітно неозброєним оком, що повної відірваності від тваринного світу в поведінці людини, не існує. Чимало емоцій мають спільні характеристики: жах, лют, розпач, задоволення, тощо. З іншого боку очевидно, що втамування простих вітальних потреб давно вже не задовольняє особистість у повному обсязі. Прийнято вважати, що емоції в ході еволюційного детермінування людини виникли раніше ніж почуття, котрі вимальовувалися пізніше, лише при взаємодії емоцій і розуму. Поміркуйте над складовими подвигу, як вчинку, над духовністю особистості в такі моменти.

Терміном «емоційний стан» користуються, як прихильники поняття «емоція», так і ті, хто, відповідно, визнає просто тірмін «почуття». Почуття – це одна з форм відображення дійсності, що детермінує суб'єктивне відношення людини до задоволення власних потреб, до відповідності (і навпаки) об'єктивних явищ власним уявам. Таким чином, емоції і почуття намагаються досліджувати окремо, відмежовано.

Значна частина потреб індивіда формується вихованням, прищеплюється суспільством. Щось надходить від тандему з розумовою діяльністю. У переважній більшості потреби персони характеризують, як нужду. Запити індивідуальності є об'єктивною властивістю виживання. Існує ціла низка наукових досліджень фахівців з цієї проблеми, наприклад, роботи А. І. Вишняка, А. Маслоу та інш. Об'єм і кількість потреб особистості визначається загальним станом культури. Система вимог особистості це сукупність типів, класів потреб, взаємопов'язаних між собою на підставі певної субординації, що має власні закономірності формування. Система потреб особистості описується, як надскладна структура.

Якщо вдатися до простої аналогії, то структуру потреб можна уявити у вигляді піраміди, яка гострим кінчиком тримається на блоці вітальних потреб, що слугують фундаментом. Вони у кожній живої особи однакові, різниця лише у можливостях задоволення. Сюди можна додати відмінності вікові, етнічні, релігійні, культурні тощо. Тіло піраміди – соціальні потреби, які мають тенденцію до зростання у ширину та висоту. Це опосередковується можливостями суспільства у задоволенні означених потреб. Наприклад, первісне суспільство і сучасне. Навіть у сучасному суспільстві існує певна межа в задоволенні соціальних потреб. Духовні потреби найбільш вразливі з точки зору їх матеріального забезпечення. Взагалі, цілком задовольнити кожного індивідуума неможливо. Потреби набирають потужності, розкручуються за законом постійного підвищення попиту.

Своя «піраміда» розбудовується кожним індивідом, завжди спираючись на вітальний фундамент. Піраміда потреб постійно піддається різноманітним навантаженням, це, звичайно, соціально-політичні, економічні, культурологічні, правові, моральні та ментальні детермінанти. Чим вища піраміда, тим складніші процеси на неї впливають, намагаючись її зруйнувати. Для запобігання руйнації існують п'ять базових потреб, що каркасно пронизують всю конструкцію. Це потреби у праці, спілкуванні, пізнанні, безпеці та самоствердженні.

Якщо у індивіда занижений поріг попиту у праці (мовляв, працюєш багато – нема коли жити, працюєш мало – нема за що жити) т.т. ніякого щасливого зиску немає у трударя. Або не тягне до пізнання, спілкування чи безпеки, – в усіх випадках відбувається певна деформація особистості. Страждають особистісні параметри і зазнає шкоди суспільство у цілому. Для запобігання або лікування аберацій суспільство створило відповідні інститути: від навчальних і правових – до медичних і пенітенціарних.

Особлива роль серед базових потреб належить потребі у самоствердженні, сутність якої є особлива добротворча ментальність, моральність, людяність вчинків і дій. Самоствердження особистості може бути охарактеризоване, як ідеальна представленість індивіда в інших людях, тісний зв'язок між собою, з громадою, як фрагментами соціального цілого. Це свідомо опосередковується ініціативною та ефективною громадською діяльністю. Притаманна кожному, ця потреба окреслюється дією загальносоціологічного закону розвитку особистості,

прагненням до спілкування і уособлення, до утвердження своєї індивідуальності, унікальності свого «Я».

Кожне людське почуття, кожен вчинок, фактично детермінується потребами. Задоволення потреб викликає задоволення всіх параметрів бажання. Незадоволення викликає фрустрацію, стреси, депресії, страждання, руйнує особистість, інколи – необоротно. Взаємовідносини між потребами та іншими проявами психічного життя можна окреслити схематично. Бажання завжди спрямовані на конкретні об'єкти зовнішнього світу. Це своєрідний “психологічний понтон” між почуттями і розумом: потреба – почуття – бажання – думка – вчинок.

Як правило, індивід не усвідомлює всього ланцюга загалом. На четвертій ланці цієї послідовності (думки) виникає певна конкретна мета. Далі – індивід відчуває слушний момент для усвідомлення мети. Мета, ціль – здаються відправним пунктом, сронуканням до діяльності. Почуттєва детермінація діяльності, як правило, залишається поза межами аналізу. Між тим, вчинки впливають з дій, потреб, почуттів, а вже потім відбувається їх усвідомлення. Мислення – важливий проміжний фазис: від потреби до її реалізації. Думка – це форма дії.

Якщо не залишати без уваги питання про роль суб'єктивного фактора в соціальному детермінізмі, то неможливо уникнути висновку, що це вкрай актуальна проблема співвідношення та порівняльної значущості суб'єктивних і об'єктивних факторів. Саме фактори санкціонують різні комбінації і системні ролі у різних моделях, розширюють діапазон можливих варіацій. Суб'єктивні і об'єктивні фактори можуть мати рівну значущість. Вони здатні відігравати роль незалежних вихідних детермінант або ж виступати посередниками іншого причинного впливу.

Специфічною особливістю детермінізму у соціальному житті здається те, що цілі, які свідомо ставить перед собою людина, є необхідною опосередкуючою ланкою ланцюга причин та наслідків. Вибір, як діяти, люди роблять самі, і роблять його під впливом, усвідомлення і аналізу обставин, що склалися, та цілей до яких вони прагнуть. Думка про те, що світ треба сприймати таким, який він є, веде до приниження людини, перетворення її у фактор розвитку, але не в мету.

Сутність детермінізму, як вчення, міститься у тому, щоб в універсальному закономірному зв'язку, що існує між предметами та явищами, виділити ті з них, які характеризують самі предмети та явища. Її взаємозалежність і взаємозбагачення. Детермінізм визначається як філософське вчення про залежність речей, подій, процесів і станів, від факторів, якими вони визначені у своєму існуванні. Аналіз детермінації важливий для темпорології, тому що саме в ній вирішується сутність часової послідовності подій та їх відображення у мисленні.

Головна особливість соціального детермінізму міститься у тому, що його об'єктом виступає діяльність людей, оскільки причинні зв'язки у суспільстві реалізуються тільки через їх діяльність. Соціальний детермінізм не відгороджений від природного детермінізму непереборним муром. Людина народжується соціумом, я – це ми! Свідомо і те, що собистість не лише соціальна, але і біологічна, природна, її існування завжди залежить від оточення.

Проблема соціальної детермінації залишається однією з самих змістовних та плодотворних для суспільних наук. В умовах трансформації різних сторін суспільного буття, з'являється можливість позбавитися від зайвого ідеологізаторства, давно назріла необхідність використати принцип детермінізму як інструмент соціального пізнання, що має об'єктивну евристичну цінність. Визнання принципу детермінізму основополагаючим у вивченні особистості – пропонує по-новому оцінити та переосмислити інструментарій впливу на свідомість особистості, яка страждає сьогодні від невизначености, як ніколи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Афанасьев В. Г. Человек в управлении обществом. / В. Г. Афанасьев. – М.: Политиздат, 1977. 382 с.
2. Бауман З. Индивидуализированное общество. /З. Бауман.- М.: Логос, 2005, 243 с.
3. Бауман З. Текучая современность. /З. Бауман. –СПб.: Питер, 2008, 88 с.
4. Буданов В. Г. Методология синергетики в постклассической науке и в образовании / В. Г. Буданов. – М., 2007. 300 с.
5. Буюева Л. П. Человек: деятельность и общение /Л.П. Буюева, - М.: Мысль. 1978. – 216 с.
6. Бурлацкий Ф. М. Новое мышление: Диалоги и суждения о технологической революции и наших реформах. / Ф. М. Бурлацкий. – М.: Политиздат, 1988. – 334 с.
7. Вишняк А. И. Личность: состояние трудового потенциала и системы потребностей (социологический анализ). / А. Вишняк. – К., Наукова думка, 1986. – 140 с.
8. Капра Дж, Сервон Д. Психология личности. /Дж. Капра, Д. Сервон.-СПб.: Питер, 2003.- 640 с.
9. Кон И. С. В поисках себя: Личность и ее самосознание./ И. С. Кон. – М.: Политиздат, 1984. – 335 с.
10. Симонов В. П. Созидющий мозг. Нейробиологические основы творчества. / В. П. Симонов. – М., - Наука, 1993. – 230 с.
11. Сохань Л. В. Жизнь как творчество (социально-психологический анализ). / В. И. Шинкарук, Л. В. Сохань, Н. А. Шульга и др. – К.: Наукова думка, 1985. – 300 с.
12. Сычев Ю. В. Микросреда и личность: Философские и социологические аспекты. / Ю. В. Сычев, - М.: Мысль, 1974. – 192 с.
13. Бубер М. Два образа веры./ Мартин Бубер. – М.: ООО «Фирма «Издательства АСТ», 1999. – 592 с.
14. Фромм Э. Человек для себя. /Эрих Фромм. – Мн.: ООО «Попурри», 2000.- 672 с.
15. Цибра М. Ф. Метанойя. / М. Ф. Цибра. – Одеса: Астропринт, 2006. – 203 с.
16. Maslow A. Motivation and Personality.NY: Harper, 1970.

**ДОДАТОК ДО II МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ,
МОЛОДИХ ВЧЕНИХ ТА НАУКОВЦІВ «КОНЦЕПТИ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ
ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА»**

присвячена 200-річчю Південноукраїнського національного педагогічного університету імені
К.Д.Ушинського
Конференція відбулася **26-27 травня 2017 року**
у Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені
К. Д. Ушинського»

Ільїна Антоніна Анатоліївна – доктор філософських наук, доцент, завідувач кафедри філософії, політології та українознавства Київського національного університету технологій та дизайну

**МОДЕРНІЗАЦІЯ VS ДЕГРАДАЦІЯ:
КОНТУРИ НОВОЇ СИСТЕМИ ЦІННОСТЕЙ**

Суперечності, конкуренція, боротьба, протистояння – закономірний стан буття природи і людства. На початку третього тисячоліття людство досягло небачених висот прогресу в розвитку науки і техніки, безпрецедентних в історії життєвих стандартів та рівнів добробуту широких верств населення. Проте одночасно людина втрачає свої традиційні корені, стає іншим горизонт її світобачення, змінюється діапазон інтересів. Відриваючись від минулого і відчуваючи байдужість до майбутнього (цінне тільки те, що „тут” і „тепер”), вона повністю зосереджується на теперішньому. Модернізація, урбанізація, промислова, соціальні, політична, технологічна, сексуальна, інформаційна та інші революції мають своїм наслідком підрив, руйнування в цілому стійкого світу традиційних зв'язків, релігійних та політичних устоїв, загально визнаних духовних цінностей, змішання і стирання кордонів між соціальними групами. У все більш зростаючому масштабі виявляється тенденція до розмивання специфіки, неоднорідності, поліфонії, самобутності культур, багатства їх проявів, до ствердження єдиних стереотипів, шаблонів, стандартів, однопорядковості.

В такі історичні періоди особистість перетворюється в частину маси, філософія множини стає „єдиною філософією історії” (Г. Лебон). Позбувшись національних джерел і соціально-культурних зв'язків, анонімні міради одиноких, роз'єднаних індивідів, позбавлених авторитетів і морально-духовних цінностей, дезорієнтованих нескінченними і стрімкими змінами, ставали тим живильним ґрунтом, завдяки якому, всупереч сподіванням на творчу силу демократії, народ перетворюється в натовп, в масу, а особистість – в пересічного громадянина.

У людини маси втрачається внутрішній зв'язок з глибинними ірраціональними основами буття, безмежно розширюється вакуум бездуховності. Її характерною особливістю стає тенденція до своєрідного соціального нарцисизму, впевненості в своїй непогрішимості. Вона буквально перестає бачити в реальному втіленні оточуючий світ, стає схильною до самообману, небажанні знати всю правду про себе і своє оточення, про сутнісні характеристики і можливості власного буття. Ухиляючись („втікаючи”) від правди, люди починають віддавати перевагу різного роду ілюзіям, зовнішній поверховості, тим самим виправдовуючи безтурботність свого життя, шукаючи легкі шляхи і легкі способи досягнення щастя [1, с. 4].

Становленню і розвитку цих процесів сприяє і те, що в інформаційну епоху переважна більшість людей одержують такі знання про події, явища, процеси життя, які підлягають виміру і вирахуванню. Тобто все починає підлягати вичисленню, що найкраще здійснюється через гроші та фінанси. Мова йде насамперед про абстрактні, безособистісні, транснаціональні, трансрегіональні, транскультурні явища, які в цілому адекватно підлягають

раціональному аналізу і однаково сприймаються представниками різних країн і народів. Але поза людиною залишається більш глибинні, складні по своїй суті культурні, духовні, сакральні феномени і процеси, такі як міфи, національно-культурні традиції, вірування та все інше, яке не вичислюється математичними, логічними методами та аргументами, не вкладається в які б то не було теорії, тим більше в кількісні статистичні таблиці і формули.

В силу цього завдання, яке стоїть перед людиною в епоху глобалізації — знаходити перспективи різним аспектам свого існування, що дозволить зберігати смислове наповнення буття. Необхідно враховувати, що людина підлаштовує своє життя під ті чи інші смисли, ідеали, цінності. Ідеї, міфи, якщо вона повірить в їх реальність і дієвість. В цьому контексті віра, впевненість в необхідності осмисленого життя складає одну із головних опор культури. В результаті втрата смислу стає загрозою і для існування культури, відповідно, самій ідентичності людей. Можна з великою впевненістю стверджувати, що у джерел майже всіх людських інституцій, феноменів, чи то держава, релігія, культура, мистецтво, політика і т.п. в тій чи іншій формі або іпостасі знаходиться міф, віра, символ, які і роблять буття людини осмисленим.

Важлива проблема, перед якою опинилась сучасна людина — руйнування основ, на яких стояли звичні для багатьох поколінь опори життєвлаштування. Вони не витримали наступу спочатку урбанізації та індустріалізації, а потім космополітизації, глобалізації й універсалізації найважливіших сфер суспільного життя, наступу „космополісу” і „мультимедійного простору”, масових міграцій і масштабних переміщень людей. Сьогодні цей аспект набуває особливої значимості, оскільки світові реальності кидають виклик національній, соціокультурній, державно-політичній самобутності як окремо взятого народу, так і окремого індивіда.

В зв'язку з ускладненням, модернізацією, комп'ютеризацією, інформацією, обезособленням суспільства і, відповідно, втратою джерел, потреба людей в новій стабільності не зменшується, а в багатьох випадках посилюється. Проте в силу втрати смислових цінностей на перший план висуваються потреба, прагнення приєднатися до різного роду фіктивним, штучним, хибним цінностям, які формуються партіями, сектами, сумнівними суспільними організаціями і утвореннями.

Несподівані і малопрогнозовані зміни в світогляді духовний світ людини вносить віртуальний світ, передумови якого створені в XX столітті, а двадцять перше з все більшою швидкістю входить в епоху віртуального буття. Воно також є породженням інформаційної епохи. В ньому надумані, штучно утворювані конструкції набувають все більш зростаючої ваги і значимість порівняно з реальною дійсністю. Віртуальність як одна з основоположних складових сучасного світу проникає у всі сфери суспільного життя. Більше того, віртуальний світ для „комп'ютерного покоління” стає більш привабливим, чим реальний світ. Досить згадати комп'ютерні кафе, де відвідувачі збираються разом, Але спілкуються з машинами, поринаючи у віртуальний світ. Нове штучне середовище "сканує", приймає тільки інформаційний аспект людини, вводячи її як цілісну істоту в стан кризи по відношенню до попереднього вічування. За своєю сутністю і в своїй тенденції це середовище є постлюдським. Людина у віртуальному середовищі зовсім інша, відмінна від тих образів і уявлень, якими наповнена освіта, система виховання, мораль, література, рекомендована для набуття гуманістичних світоглядних орієнтацій.

Технічно під віртуальною реальністю мають на увазі штучне зображувально-звукове відтворення предметних форм матеріального світу у взаємодії з нашою свідомістю, включаючи її діяльність по симуляції неіснуючого, уявного. Віртуальна реальність існує до того часу, поки продукується і сприймається яким-небудь суб'єктом, тобто „тут і тепер”. Це відрізняє її від телевізійних і комп'ютерних програм, котрі розгортаються без перцепієнта. В загальноприйнятному значенні під віртуальною реальністю розуміється будь-яка інтерактивна діяльність в Мережі. Витиснувши в кінці XX століття в інформаційній кіберкультурі, вона

вона стрімко розповсюджується серед користувачів: в промисловості (тренажери, проектування), сфері дозвілля (гра, „зустрічі”, Інтернет-спілкування), освіті (нейролінгвістичне програмування), в медицині (психотерапевтичний вплив на пацієнта) і при інших маніпуляціях із зовнішнім в внутрішнім середовищем людини. „Ідеал” у застосуванні віртуальної реальності – поява у людей можливості відчувати, мислити, діяти і „жити” у „повністю штучній реальності, яка підтримується імітаційно-симуляційними технологіями” [2, с. 4].

Широке практичне розповсюдження віртуального простору породжує відповідну ідеологію; люди, які занурюються у віртуальний простір, на все дивляться крізь її призму. Теоретизуючи, але „без рефлексії, в масці філософії, але не філософські, вони перетворюються в носіїв відверто егоїстичного, іноді наївного, іноді агресивного презентизму і антиісторизму” [2, с. 6]. Все це зумовило те, що змінилось середовище буття людини, змінилися цінності, змінилися ідеали. На зміну секуляризації приходить нова залежність, утворюються нові міфи, нові герої, нові боги. В підсумку ми маємо іншу свідомість, інше буття, інші запити і потреби, спрощені до примітивізму. Якщо примітивізм первісної людини був природним, органічним, то примітивізм постлюдського існування — штучний, деструктивний.

Прогресивний поступ, навіть якщо він і згубно діє на долі людства, не зупинити. Якщо і виникають подібного ґатунку заклики, вони утопічні. Що можна зробити сьогодні проти глобалізації? Окрім всього іншого, вся справа в тому, що по самій своїй природі людина не може, їй просто не дано зупинитись на досягнутому. Кожний новий результат в науці, техніці, економіці, освіті, політиці часто слугує для неї лише трампліном для наступного руху вгору, в глибину і вище. Людина по своїй сутності приречена на постійний пошук все нового, кращого, зручнішого, більш оптимального, комфортного, вигідного тощо. Вона може зупинитись, якщо досягне межі. Саме тоді людина здатна досягнути істинну сутність начала і самого життя. Звичайно ця межа, як правило, ніколи не досягається. Тому-то ми завжди будемо стояти перед викликами і загрозами, які є результатами прогресу, хоча на перший погляд він і не відповідає морально-етичним, естетичним, культурним нормам і оцінкам. Зрозуміло, як і будь-яка інша, інформаційно - телекомунікаційна епоха також характеризується власною парадигмою, відповідним, властивим для неї типом свідомості, світоглядними орієнтаціями. У відповідності з параметрами цієї парадигми суперечності та деструктивні процеси можна розглядати як прояви певної системи цінностей, як найважливіші складові самого існування людини та її розвитку, як символи нашої епохи, без яких вона втратила б своє значення сучасності, актуальності.

Було б некоректно оцінювати явища, зокрема масову культуру, як і різні її прояви або складові в якості переважно негативної величини. Це — складний соціо-культурний феномен, характерний для суспільства з високим рівнем розвитку інформаційно-комунікаційних систем, високим ступенем урбанізації, індустріалізації, технологізації, нестримною комп'ютеризацією тощо. В зв'язку з цим оціночні судження повинні бути в значній мірі доповнені об'єктивним науковим аналізом. Він показує, що масова культура відповідає установкам і потребам людей сучасного універсалізованого, космополітизованого суспільства в проведенні вільного часу, розвагах, емоційній розрядці, „знятті” всілякого виду стресів тощо. Вона виконує певну компенсаторську функцію, покликану відтворювати втрачену цілісність людської свідомості, яка стала „кліновою”, фрагментарною. Друге, не менш важливе призначення масової культури визначається існуючою сьогодні світовою системою управління, відмінною від традиційних, яку можна назвати геоекономічною. Вона містить регулюючі владні функції, котрі далеко виходять за рамки самих складних виробничих і ринкових зв'язків і відносяться до політичного життя суспільства. Вона є владою не публічною, але добре володіє схемами поліфункціонального організаційного і господарського управління, постійно нарощуючи вишуканість і могутність звичних фінансово-правових кодів [3]. Ця система здійснила вражаючу еволюцію від панування над матеріальними об'єктами до управління соціальними

об'єктами (суб'єктами), зливаючись, таким чином, з більш звичним контуром влади, причому надзвичайного рівня компетенції. В цьому аспекті вона вимагає використання для підтримки і розвитку свого панування такого дієвого феномену, як культура. Але поскільки глобалізація і світове гео економічне управління володіють цілим комплексом кардинально відмінних рис, то їхнім цілям відповідає не традиційна культура, класична, а сучасна, масова.

Проте вона не може так швидко привести до деградації і духовного колажу. Як правило їй завжди протистоять певні захисні бар'єри — національні традиції, релігія, вироблені духовні цінності, які так просто не зникають, і, звичайно освіта. Вона в найбільшій мірі виконує роль не лише відтворення і примноження знання, але, в першу чергу через вищу освіту, готує просвічених людей. А освічена людина відрізняється від „вченого невігласа” тим, що в доповнення до конкретних професійних знань ще й увібрав в себе пласти світової культури — мистецтва, філософії, історії, релігії. Просвічена, широко освічена людина — мета, мабуть, більш важлива порівняно із здобуттям певної спеціальності. Освіта наповнює людину духовністю, вона змушує її задумуватися над смыслом і цінностями свого існування, саме вона окреслює для неї основні контури світу справжньої, а не масової культури, в яку вписані справжні цінності, саме вона говорить їй про те, що добро і краса не менш важливі для життя, чим істина і пріоритети сучасного життя. Саме освіта формує особистість — мислячого і відповідального творця власного життя і громадянина країни. В свою чергу лише мисляча, думаюча людина може бути здатною до змін, до інновацій, до сприйняття сучасного світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гаджиев К. С. Маса. Миф. Государство / К. С. Гаджиев // Вопросы философии. — 2006. - № 6. — С. 3-12.
2. Кутырев В. А. Философия иного, или Небытийный смысл странсодернизма / В. А. Кутырев // Вопросы философии. — 2005. - № 12. — С. 3-15.
3. Фергюсон Н. Цивилизация: чем Запад отличается от остального мира / Н. Фергюсон. — М.: АСТ: CORPUS, 2014. — 544 с.

Ільїн Володимир Васильович — доктор мілоських наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка

МЕТОДОЛОГІЯ ФІНАНСОВОГО СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПІЗНАННЯ

Трансформація сучасних когнітивних практик в якості однієї з основних виокремлює економічну методологію. Разом з тим модернізаційні процеси, які все більш інтенсивніше відбуваються в суспільстві, приводять також до ускладнення економіки. Вона перетворилася в глобальний суб'єкт діяльності, контролюючий господарську практику в цілому. Однак “кожний економічний суб'єкт є фінансовий, оскільки в кожного є гроші, і він ними володіє і розпоряджається. Тобто має місце прихід грошей і має місце їх відхід. Отже рух грошей в “руках або через руки” будь-якого економічного суб'єкта. Такі працюючі гроші є фінанси, а якщо який-небудь суб'єкт економічної діяльності тільки такими грошима і займається, то він по суті фінансист. Хоча будь-який економічний суб'єкт в тій або іншій мірі є фінансистом. Це — вже явище іншого, нового економічного буття, яке виникло в результаті економічної революції і капіталістичних трансформацій.

Його особливість – у зміні сутності вартості, яка перетворилась в супервартість. Дана метаморфоза впливає з логіки буття розвитку вартості (грошей). Вона пройшла свій історичний шлях – від більш простого до буття більш складного і вищого. Спочатку вартість була прямо зв'язана з товарообміном; потім, коли з'явилися гроші, вартість, не перериваючи зв'язок з товарообміном, одержала можливість існувати немовби і поза обміном; далі гроші стали передувати товарообміну, як і взагалі господарюванню – обов'язковою умовою того й іншого стала попередньо накопичена сума грошей, з яким все економічне дійство і починалося. Потім виник феномен капіталу, коли гроші-вартість передували не просто економічному процесу, а процесу, спрямованому на їхній – грошей-вартості – процес самозростання.

В соціально-культурному плані це стало зміщенням і зміною ідеалів: світоглядна основа вийшла далеко за межі веберівської “протестантської етики” і розкрила набагато більші інтригуючі джерела “рукотворного” універсуму. Творці соціальної конструкції, яка відходить в минуле, говорять єдиною, для всіх країн і народів, мовою фінансових операцій. Вони набувають смисл і жорсткість “природних законів” буття, а “соціальна анатомія” демонструє принципи і цілі, в недавньому минулому малопомітні під захистом і прикриттям християнської культури. Фінансова заможність, успіх – вже не просто ознака подяки, але сама подяка, яка виходить з єдиного центра. В круговороті зовсім не примарного життя множини цифр, які замінили собою харизму, гроші тепер дієво визначають статус індивіда, його положення в суспільстві. Спектр можливостей людини сьогодні стали визначати фінанси, гроші, які стали продуктивними енергіями – джерелом творення і знищення.

В умовах фінансової економіки по-іншому вимірюються здібності і можливості людини. Тепер фінансовий успіх виступає в якості мірила її значимості й шкали цінностей. Його універсальність дозволяє досягати по-справжньому великих успіхів у житті, все частіше більш вагомими, вищими за особисті зусилля, працю, мораль. Логіка фінансової економіки - “це логіка фінансової вигоди” (А. Генкін). Економіка, яка включає в себе грошове господарство, валютні відносини, державні бюджети та інші фінансові речі, стає фінансовою, або грошовою економікою. У результаті не економіка, не господарство, не капітал, а гроші керують світом.

Б. Літаєр вважає, що грошам, якими ми їх знаємо, призначена вирішальна роль у радикальних змінах суспільства. Гроші – це “інформація про способи, якими ми обмінюємо енергію. Змагання вбудоване в систему грошей. Жадібність, груповий егоїзм і розпад співтовариства, на які всі скаржаться, корелюють з використанням конкурентноздатних систем грошей”. Отже, проблема збереження культури, цивілізації й особистості полягає в розумінні необхідності переосмислення їхньої ролі і значення в новій економіці, чи умовах зміни буття культури у тепер вже фінансовому соціальному устрою, тобто в умовах “грошового ладу”.

Створюючи, конструюючи й обґрунтовуючи гуманітарний, технологічний, організаційний, інституціональний, інформаційний, часовий, просторовий імперативи соціоекономічного розвитку, в обов'язковому плані необхідно враховувати феномен фінансової економіки, котра володіє сьогодні всіма реальними можливостями цілком самостійного буття. Гроші як сутність, “кров” і “нерв” фінансової цивілізації створюють можливість переглядати орієнтири глобалізації – її ясно видимі риси, критерії, ознаки, властивості, які сприяють визначенню напрямку руху до неї. Крім того, завдяки грошам можна окреслити стратегію і тактику досягнення і подальшого стійкого розширеного відтворення глобалізаційного проекту в реальній практиці. Якщо культуру традиційного суспільства можна розглядати як товарну і товарно-грошову, то ринкове суспільство має грошово-товарну культуру. У постіндустріальному суспільстві культура здобуває віртуально-грошовий характер: сучасний постмодерністський дух Заходу усе більш виявляється у магічному світі алхімії фінансів, біржової гри.

Визначаючи сутність сучасної цивілізації через феномен “тотального фінансизму”, можна

говорити про те, що в глобальній фінансовій системі всі засоби виправдані. Головне, щоб реалізувався фінансовий, він же вартісний, контроль над господарським середовищем. Це вже не економіка, а фінансова економіка (“фінансономіка”). Вона відрізняється від “просто економіки” не якоюсь сутністю – число залишається числом, а функціональною роллю і способом реалізації економічної, тобто вартісної сутності. Економіка пов’язана з реальністю, несе на собі її відбиток, є в значній мірі функцією від реальності; сама вартість постає як об’єктивна, володіюча матеріальною субстанцією, котру можна виміряти, чим і визначити правильні ціни. Зовсім інше – фінансова економіка: вона вже не залишає ніяких ілюзій відносно онтологічної природи економіки – як чогось неприродного, суто числового, яке виходить із свідомості і від неї залежної. Фінансова і грошова економіка є такою, що стоїть над господарською реальністю і здатна цю реальність “конструювати”, творити і перетворювати.

Світ фінансової економіки є “космополітичним модулем”, співтовариством активно діючих людей, пов’язаних між собою проектом, контрактом, діловим простором і засобами телекомунікації. Цей світ формує власний глобальний проект – надвідкрите суспільство фінансової цивілізації, в сітьових глибинах якої “розчиняється” централізоване середовище існування, зіштовхується актуальне й ілюзорне, народжуючи новий світ розділених ризиків. Соціальний простір стає безмежним і багатоваріантним, росте анонімність генези й містифікації змісту подій. Ситуація, яка склалася, є свого роду завершенням гегелівської тріади становлення глобального капіталізму, який відкриває інші горизонти цивілізаційних вимірів. Сутність цих вимірів складають гроші. В глобальній економіці, яка й надалі продовжує стрімко розвиватися, влада грошей та інститутів, побудованих на ній, витіснить економіку будь-якої держави, комбінації держав або міжнародних організацій, які сьогодні існують. Гроші – основа сучасного грошового ладу, змісту і смислу фінансової цивілізації. Вони – головний чинник трансформації людини.

Враховуючи дану ситуацію, сучасна методологія повинна орієнтуватися на вплив фінансово-економічних чинників, які опосередковано змінюють стратегії пізнавальної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- 1.Базилевич В. Д. Экономико-философская мысль современного мира / В. Д. Базилевич, В. В. Ильин. – К.: Знання, 2015. – 821 с.
- 2.Ильин В. В. Магия денег. История, философия, жизнь: монография / В. В. Ильин. – К.: УБД НБУ, 2011. – 590 с.

Курбатов Олександр Геннадійович – кандидат філософських наук, доцент кафедри богослов'я та гуманітарних дисциплін Класичного приватного університету

ВПЛИВ РІВНЯ САМООЦІНКИ ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ НА ЙОГО ПЕДАГОГІЧНІ ЗДІБНОСТІ

Зв'язок самооцінки педагога з особливостями його професійної діяльності (зокрема, з його професійними здібностями) досліджується багатьма авторами. Але через загальну майже повну відсутність уваги до професійної педагогічної підготовки викладачів вищих навчальних закладів серед них бракує досліджень, у яких вивчався би вплив самооцінки на рівень

професійних здібностей педагога вищої школи. Нами було проведене емпіричне дослідження, метою якого було відстеження взаємозв'язку рівня самооцінки та педагогічних здібностей педагогів вищої школи.

У даному дослідженні брали участь викладачі вишів, віком від 25 до 76 років. Усього в експерименті брало участь 30 чоловік, яким були роздані дві тестові методики: методика «Педагогічні ситуації», що визначає рівень організаційно-комунікативних педагогічних здібностей та методика дослідження самооцінки (Будасі) з інструкціями по їх виконанню.

У результаті експериментального дослідження виявилось таке:

серед викладачів з нереалістично високою та високою самооцінкою не виявилось жодного з високими педагогічними здібностями;

оптимальними для педагогічних здібностей виявилися верхні дві третини інтервалу, який за нормативом відповідає середній самооцінці. Педагогічні здібності викладачів, самооцінка яких знаходиться у цьому інтервалі, достовірно вищі, ніж у викладачів з високою та нереалістично високою самооцінкою; ця достовірність встановлена методом Стюдента та непараметричним методом χ^2 («хі-квадрат»). На основі кореляційного аналізу через обчислення коефіцієнту кореляції рангів Спірмена встановлена також достовірна зворотна кореляція між самооцінкою та педагогічними здібностями на всьому інтервалі від нижньої третини середньої самооцінки і вище, що якраз відповідає половині вибірки з найвищою самооцінкою;

- у половині вибірки з найнижчою самооцінкою розкид педагогічних здібностей взагалі хаотичний; однак у групі викладачів, самооцінка яких за нормативом тесту відповідає низькій, спостерігається другий «пік» педагогічних здібностей; у всій групі, що об'єднує обидва «піки» та проміжок між ними, вони теж достовірно вищі (за методом Стюдента), ніж у викладачів з високою та нереалістично високою самооцінкою;

у групі викладачів з нереалістично низькою самооцінкою спостерігаються діаметрально протилежні результати педагогічних здібностей при повній відсутності середніх між ними результатів; тут знаходяться випробовувані з найвищими та найнижчими педагогічними здібностями.

Таким чином, за результатами дослідження доведений негативний вплив завищеної самооцінки на педагогічні здібності викладачів. Що стосується впливу заниженої самооцінки, то очевидно, що в деяких випадках прихований комплекс неповноцінності може мобілізувати людину на вдосконалення своїх професійних (і зокрема педагогічних) якостей шляхом самоусвідомлення та роботи над собою. Але, очевидно, так буває не завжди, і тоді у повній мірі проявляється негативний вплив заниженої самооцінки на педагогічні здібності викладача.

Стосовно практичних рекомендацій, які випливають з результатів цього дослідження: по-перше, враховуючи негативний вплив неадекватної самооцінки на педагогічні здібності викладачів вищого навчального закладу, їм може бути запропонований тест на виявлення рівня самооцінки особистості, а також тест «Педагогічні здібності»; по-друге, для молодих та виявлених «проблемних» викладачів доцільно організовувати тренінги, спрямовані на усвідомлення та прийняття себе та інших, відреагування емоцій та почуттів.

ЗМІСТ

<i>Аксьонова Віра Ігорівна</i> ДОН КІХОТ – ПОСТНЕКЛАСИЧНИЙ СИМВОЛ ЛИЦАРСЬКОГО СЛУЖІННЯ ІДЕАЛАМ КОЗАКОФІЛЬСТВА	6
<i>Атаманюк Зоя Миколаївна</i> ЕКОНОМІЧНА СВОБОДА ОСОБИСТОСТІ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ	13
<i>Борінштейн Євген Русланович</i> СУТНІСНІ ОСНОВИ ОЙКУМЕНИ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ	20
<i>Гансова Емма Августовна, Кузьменко Г. В.</i> ОЦІНЮВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОГРАМ ЯК МЕТОД ВИЗНАЧЕННЯ ЇХ ЕФЕКТИВНОСТІ	27
<i>Глазова Доната Александровна</i> ТОРА І ФІЛОСОФСЬКА РЕФЛЕКСІЯ. ГЕРМЕНЕВТИЧНІ ДЖЕРЕЛА ЄВРЕЙСЬКОГО РЕЛІГІЙНОГО ЗАКОНУ	31
<i>Гльїна Г. В.</i> МЕТАФОРА ЗОРУ У ФІЛОСОФІЇ В КОНТЕКСТІ ІДЕЇ БЛАГА ПЛАТОНА	37
<i>Кадиевская Ирина Аркадиевна</i> ЗНАЧЕННЯ ТА РOLЬ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН У СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ	42
<i>Кадиевская Ирина Аркадиевна</i> Быкова Светлана Владимировна РОЛЬ ДУХОВНОЇ АТМОСФЕРИ У ЖИТТІ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	47
<i>Каранфилова Елена Владимировна</i> ФІЛОСОФІЯ ДІАЛОГУ В ОСВІТІ ЯК ІННОВАЦІЙНА ПРАКТИКА	53
<i>Надибська Оксана Ярославівна</i> Афанасьєва Катерина Миколаївна ФЕНОМЕН СТАЛОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ПРІОРИТЕТ	59
<i>Окорокова Віра Вікторівна</i> СПЕЦИФІКА ПУЛЬСАЦІЇ УТОПІЧНОЇ ДУМКИ В ІСТОРІЇ СУСПІЛЬСТВА	66
<i>Олейніков Юрій Васильович</i> ПОСТМОДЕРНІЗМ ЯК ЕТАП РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАКОНІВ КУЛЬТУРНОЇ ДИНАМІКИ	71
<i>Орленко Ирина Николаевна</i> КОМУНІКАТИВНИЙ ТА ЦІННІСНИЙ КОМПОНЕНТИ СТРУКТУРИ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ	79

<i>Пальчинская Марьяна Викторовна</i> КОМУНІКАТИВНА ВЗАЄМОДІЯ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ СИТУАЦІЇ	87
<i>Плавич Владимир Петрович</i> ПРОБЛЕМИ АРХЕТИПОВИХ ПРАФЕНОМЕНІВ ПРАВА ІНДИВІДУАЛЬНОГО І КОЛЕКТИВНОГО СУБ'ЄКТІВ	94
<i>Рибка Наталія Миколаївна</i> СУЧАСНІ ТЕОРІЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПРОБЛЕМИ ТИПОЛОГІЗАЦІЇ	100
<i>Рудан Наталія</i> СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ У ПРОЦЕСАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ	108
<i>Самчук Лариса Сергіївна</i> ОСОБЛИВОСТІ МОВНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	115
<i>Супрунчук Олександра Павлівна</i> СУЧАСНИЙ МУЗЕЙ ЯК КРЕАТИВНИЙ КОМПОНЕНТ ТУРИСТИЧНОЇ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ	121
<i>Терземан Олександра Вікторівна</i> ПРО СОЦІАЛЬНО - КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ ДИСКУРСУ	128
<i>Чернега Тетяна Миколаївна</i> ДО ПИТАННЯ ПРО ДЕЯКІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ ФІЛОСОФІЇ В НЕГУМАНІТАРНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ	132
<i>Цибра Микола Федорович</i> ОБ'ЄКТИВНІСТЬ ТА СУБ'ЄКТИВНІСТЬ ДЕТЕРМІНАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ	140
ДОДАТОК ДО ІІ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ, МОЛОДИХ ВЧЕНИХ ТА НАУКОВЦІВ «КОНЦЕПТИ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА»	151
<i>Ільїна Антоніна Анатоліївна</i> МОДЕРНІЗАЦІЯ VS ДЕГРАДАЦІЇ: КОНТУРИ НОВОЇ СИСТЕМИ ЦІННОСТЕЙ	151
<i>Ільїн Володимир Васильович</i> МЕТОДОЛОГІЯ ФІНАНСОВОГО СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПІЗНАННЯ	154
<i>Курбатов Олександр Геннадійович</i> ВПЛИВ РІВНЯ САМООЦІНКИ ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ НА ЙОГО ПЕДАГОГІЧНІ ЗДІБНОСТІ	156

Наукове видання

**НАУКОВЕ ПІЗНАННЯ:
МЕТОДОЛОГІЯ ТА ТЕХНОЛОГІЯ**

Редакція:

Борінштейн Є. Р., головний редактор,
Цибра М. Ф., заступник головного редактора
Балашенко І.В., відповідальний секретар
Кавалеров А.А., технічний редактор
Орленко І. М., коректор

Адреса редакції:

Україна, 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, каб. 73
Тел.: (0482) 732-09-52
Реєстраційний № 17195-5965 Р

Здано на виробництво – 19.06.2017.

Підписано до друку з оригіналу-макета – 27.06.2017.

Формат по ISO 216 А4, 297х210, 1/16. Папір офсетний.

Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 19. Наклад 100 прим.

Інформаційно-видавничий центр Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26
тел.: (048) 732-09-52